

Limba ROMÂNĂ

Nr. 1-2 (235-236) 2016 Revistă de știință și cultură

ANUL XXVI
Chișinău

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 1-2 (235-236) 2016

IANUARIE-APRILIE

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactori-șefi
adjuncți** Ana BANTOȘ
Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Jana CIOLPAN
Tatiana CURMEI
Liliana GANGA-ROSTEA

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Iraida Ciobanu, „*Natură statică. Maci*”
(2013, fragment)

**Colegiul
de redacție** Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

IN MEMORIAM SOLOMON MARCUS

Academicianul Solomon Marcus a plecat dintre noi	7
Îți vom resimți îndelung lipsa, Magistre!	10

PRO DIDACTICA

Manualele, o necesară călăuză didactică	13
Solomon MARCUS	
Copiii, sub agresiunea unei școli care le ignoră nevoile și drepturile. Cazul dramatic al clasei a V-a	16
Adrian Dinu RACHIERU	
Patriotismul limbii și „realitatea discursivă”	22
Veronica BĂNICĂ	
O pledoarie pentru manualul unic	26
Constantin ȘCHIOPU	
Manuale-monstru, elevi și profesori debusolați	29
Viorica GORAȘ-POSTICĂ	
Manualul de Limba română: constrângeri și deschideri	37
Diana VRABIE	
Manualul de literatură universală pentru clasa a X-a: constatări, observații, sugestii	44
Georgel RUSU	
Calul Troian al învățământului	52
Ion I. IONESCU	
O privire sociologică asupra educației școlare	56

COȘERIANA

Cristinel MUNTEANU	
Despre competența lingvistică. De la filozofie la didactica limbii române	64
Emma TĂMĂIANU-MORITA	
Coșerianismul ca opțiune de viață – o mărturie japoneză	86
Cristinel MUNTEANU	
O conferință internațională dedicată lingvisticii coșeriene	96

INTERFERENȚE

- Doina ARPENTI
Rolul limbii în formarea identității culturale în contextul migrației 100
- Lurie BOJONCĂ
De ce basarabeni sunt copiii cucului? 107
- Lurie BOJONCĂ în dialog cu Valeriu BOJOGA
Un scriitor basarabean la Roma sau despre un *Alfabet din Occident* 111

SINTEZE

- Răzvan VONCU
Poezia română din Basarabia. Valori și confluente 116

SCRISUL ÎNTEMNIȚAT

- Viorica-Ela CARAMAN
**Devenirea eului interior în spațiul detenției.
 Soljenitin, Steinhardt, Müller (III)** 134

POESIS

- Liliana ARMAȘU
**Reîntregire; Străinul; Pe jumătate; Scut de apărare; Nu?; De-o veșnicie;
 Elogiu vinului roșu!; Nostalgie; Depozit de ani; Serenadă;
 Schimb de roluri; Între paranteze; Mai multe feluri de a trăi** 152
- Flavia TEOC
**Ploaie în Kattegat; Uranienborg; Primul pescar; Duminică;
 După ciuperci; Ascultă, Cristian; Assisi; Șoarecele; Toate intențiile;
 Pastel la Cluj; Umbrela; Într-o zi ca aceea** 161

INEDIT

- Mircea COLOȘENCO
Un poem ontic de Nicolae Labiș 167
- Nicolae LABIȘ
Surorile. Cântec-poveste 171

GRAMATICA

- Marcela VÎLCU
Probleme de pronunțare în cazul unor unități fonetice 174
- Carolina POPUȘOI
Traduceri nerecomandate în limba română din Basarabia 178
- Cristina CORLA (HANȚ)
Câteva considerații privind regimul de acuzativ al prepoziției *contra* 184

IUVENTUS

Liubomir GUȚU

Ortografierea numelor proprii între pertinență și inadecvare 192

Vasile GRIBINCEA

Ipostaze ale plăcerii în poezia lui Grigore Vieru 196

Mihaela TARNOVSCHI

Figuri ale perspectivei: aproapele, departele și nesfârșitul în opera lui Grigore Vieru 199

RECITIREA CLASICILOR

Maria ABRAMCIUC

Registre discursive în *Amintiri* de Alecu Russo 202

Diana ACHIM

Lectura naratarului în *Hanu-Ancuței* de Mihail Sadoveanu 208

PROZĂ

Nicolae SPĂȚARU

Jurnalul lui Dan 220

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Ala SAINENCO

Verbul, metafora teatrală și structurile asociative 240

Silvia MUNTEANU, Laura DELIGHIOSU

Aspecte ale adaptării în traducerea românească a romanului *Martin Chuzzlewit* de Charles Dickens 248

ITINERAR LEXICAL

Anatol EREMIA

Toponimia Bugeacului: aspecte și conexiuni interdisciplinare (I) 262

LECȚIILE ISTORIEI

Vlad MISCHEVCA

Cine a declanșat războiul ruso-turc din 1806-1812? 278

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Theodor CODREANU

O „contraistorie” a literaturii române (I) 293

Constantin ȘCHIOPU

Perspective moderne de interpretare / căutare a identității artistice 302

6 **Ț**IMBA ROMÂNIA

Mina-Maria RUSU	
O carte monumentală	307
Ioan HOLBAN	
Ravel și poezia din stinghia clopotniței	313
Maria-Mara IGNAT	
Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual	317

JURNAL

Doina CERNICA	
Între oameni iubitori de carte	322

ANIVERSARE. CONSTANTIN BRÂNCUȘI – 140

Mircea COLOȘENCO	
<i>Pasărea măiastră</i> (Lucrarea brâncușiană văzută de Ion Vinea, Lucian Blaga, Milița Patrașcu și Marcel Iancu)	328

DIALOGUL ARTELOR

Claudia PARTOLE	
Pânze care se vor citite	333
Iraida CIOBANU	
Graiul mirfic al culorilor (<i>pagini color</i>)	I-XIV

MEMENTO

Efim TARLAPAN, provocat de Ion Diviza	
Duel epigramatic de durată	337
Ion DIVIZA	
Efim Tarlapan, cel dintotdeauna	345
Adrian Dinu RACHIERU	
Ion Miloș sau drama identității	350
Ion MILOȘ	
16 Februarie; Eu încă nu sunt eu; Cuvinte; De azi pe mâine; Tara mea	358

Academicianul SOLOMON MARCUS a plecat dintre noi (1 martie 1925 – 17 martie 2016)

Academia Română anunță cu profund regret stingerea din viață a academicianului Solomon Marcus, reputat om de știință, cu o solidă carieră internațională, dezvoltată de-a lungul a peste 65 de ani.

Născut la 1 martie 1925, la Bacău, Solomon Marcus și-a început cariera universitară foarte devreme, la numai 25 de ani, în 1950, în cadrul Facultății de Matematică din Universitatea București. Șase ani mai târziu și-a susținut doctoratul cu teza „Funcții monotone de două varia-

20 octombrie 2014. Academicianul Solomon Marcus în Aula Academiei Române

bile”, iar în 1968 a devenit doctor docent în științe. În aprilie 1993 este ales membru corespondent al Academiei Române, iar în decembrie 2001 membru titular. Discursul de recepție a fost susținut în martie 2008, cu tema „Singurătatea matematicianului”.

A excelat deopotrivă în domenii clasice ale științei, dar și în domenii noi, avangardiste sau de frontieră, fiind unul dintre reprezentanții de seamă ai transdisciplinarității la nivel mondial. Cercetările sale abordează analiza matematică, lingvistica matematică, informatica teoretică, poetica matematică, semiotica, istoria și filosofia științei, modele matematice în științele naturii și în științele socioumane.

Rezultatele pe care le-a obținut în analiza matematică și în analiza cantitativă la începutul carierei sale continuă să fie de mare actualitate și să fie citate în lucrări științifice din lumea întreagă, la peste 40-50 de ani de la publicarea lor. În lingvistica matematică și în poetica matematică a fost recunoscut ca unul dintre inițiatori, iar modelele pe care le-a propus pentru categorii precum fonemul, cazul și genul gramatical, omonimia morfologică, proiectivitatea sintactică, distincția între limbajul științific și cel poetic, strategia personajelor în teatru au reținut atenția și sunt utilizate de sute de autori lingviști, matematicieni, informaticieni, semioticieni, filosofi, teoreticieni literari.

A publicat zeci de cărți, traduse în limbile engleză, germană, franceză, italiană, spaniolă, rusă, cehă, maghiară etc.: *Analiza matematică* (1962-1981, 1966-1980), *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică* (1963), *Gramatici și automate finite* (1964, distinsă cu Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române), *Algebraic Linguistics. Analytical Models* (1967), *Introduction mathématique à la linguistique structurale* (1967, distinsă cu Premiul „Gh. Lazăr” al Academiei Române), *Poetica matematică* (1970), *Semiotica folclorului* (1975), *Semiotica matematică a artelor vizuale* (1982, în colab.), *Timpul* (1985), *Modele matematice și semiotice ale dezvoltării sociale* (1986, în colab.), *Controverse în știință și inginerie* (1990), *Întâlnirea extremelor* (2005), *Paradigme universale* (2005-2007), *Words and languages everywhere* (2007), *Educația în spectacol* (2010). A scris peste 400 de articole științifice și sute de articole culturale. Lucrările sale au fost folosite și continuate de peste o mie de autori, multe dintre ele menționându-i numele în titlu.

Este citat în marile enciclopedii internaționale, precum: *Brockhaus*, *Enciclopedia Italiana*, *Enciclopedia Universalis*, în enciclopedii internaționale de matematică, informatică, cibernetică, lingvistică, semiotică și literatură.

A fost invitat ca raportor în ședință plenară la peste 100 de întâlniri internaționale. Vreme de 10 ani a fost Vicepreședinte al Asociației Internaționale de Semiotică (1989-1999). Este doctor honoris causa al universităților din Bacău, Constanța, Timișoara, Craiova, Petroșani.

A fost decorat de Președinția României de trei ori: în anul 2000 cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Comandor, avansat în anul 2011 la gradul de Ofițer, și în decembrie 2015, când i s-a acordat „Steaua României” în grad de Cavalier.

Solomon Marcus a fost o personalitate de excepție, exemplu paradigmatic de savant și o conștiință a timpului său, sensibil la problemele grave ale societății, în care s-a implicat cu delicatețe, grijă și discernământ. Vocea lui s-a auzit întotdeauna cu demnitate în mediul academic, sub cupola Academiei Române, în mediul universitar, dar și în spațiul public, în presă, în instituțiile statului.

În domeniul educației a pledat pentru noi programe școlare și pentru o nouă relație profesor – elev, profesor – student, pentru un nou stil al manualelor, în care accentul să se deplaseze de la interogativ la dubitativ, pentru introducerea spiritului critic și a elementului ludic în procesul de învățare. A militat pentru o cultură totală, bazată pe echilibru și pe interacțiunea științei și artei, a științelor „grele” și ale celor socioumane.

În tot ce a întreprins academicianul Solomon Marcus a fost cu adevărat un spirit liber și inovator, un umanist în deplinul sens al termenului, având acea capacitate unică de a se manifesta cu egală dezinvoltură și responsabilitate în lumea ideilor și în spațiul pragmatismului.

Respectat și iubit deopotrivă de membrii Academiei Române, de colaboratorii din străinătate, de colegii din Universitate, de discipoli, studenți, de tineri și, mai ales, de copii, Solomon Marcus i-a iubit și respectat la rândul său pe toți.

Academia Română suferă astăzi o mare pierdere! Știința, cultura și societatea românească suferă o mare pierdere!

Îți vom resimți îndelung lipsa, Magistre!

Trecerea la cele veșnice a profesorului Solomon Marcus este o pierdere grea pentru știința și cultura românească. Implicat cu pasiune și competență în disocierea proceselor contradictorii și neordine ale lumii contemporane, academicianul Solomon Marcus a lansat numeroase și prețioase idei. Soluționarea celor mai complicate probleme ale societății, credea savantul, este direct proporțională cu modificarea mentalității cetățenilor, fapt ce reclamă stringența reformelor în cercetare, educație, cultură, morală etc. Domnia Sa a fost printre marile personalități care au sprijinit efortul intelectualilor de a reveni la normalitate, în sensul cel mai larg al cuvântului, implicit în modul de valorizare și valorificare a patrimoniului spiritual național și universal.

Îi vom rămâne pururi recunoscători magistrului pentru că a înțeles drama basarabenilor și a salutat strădania lor de a se afirma în plan identitar, laolaltă cu toți românii. Astfel, conștientizând, în acest sens, statutul neordinar al revistei „Limba Română”, Solomon Marcus a încercat să explice (celor care încă nu înțeleg!) oportunitatea apariției neîntrerupte la Chișinău a unei publicații ce poartă în titlatură numele corect al limbii noastre.

Nu vom uita reacția domnului profesor Solomon Marcus exprimată repetat în legătură cu destinul precar al revistei. Articolul „Un semnal de alarmă: Limba Română”, de exemplu, publicat în mass-media de la București și Chișinău, a generat o discuție extinsă, constituind pentru echipa redacțională o sursă stimulatorie de energie, un mobilizator îndemn de a rezista în vremi deloc faste pentru cultură.

Având în vedere prezentul (și viitorul!) sumbru al revistei „Limba Română”, Solomon Marcus (în cadrul Colocviilor revistei „Limba Română”, desfășurate anul trecut la Chișinău) a sugerat ca finanțarea publicației „să fie inclusă în categoria proiectelor moldo-române prioritare, de însemnătate pentru întreg spațiul limbii române”. Propunerea respectivă a fost inclusă în textul unui Memoriu adresat Președintelui României, Klaus Iohannis, cu scopul de a motiva necesitatea elaborării unei strategii coerente și durabile pentru susținerea revistei „Limba Română”,

de a crea premise efective pentru editarea în bune condiții a publicației ca factor mediatic decisiv în ameliorarea nivelului de utilizare practică a limbii materne.

Solomon Marcus a participat cu entuziasm și dăruire la acțiunile științifice și culturale organizate la Chișinău, inclusiv la Casa Limbii Române, a publicat în revista noastră articole cu amplă rezonanță pe ambele maluri ale Prutului.

În semn de aleasă prețuire a monumentalei sale Opere și cu prilejul împlinirii a 90 de ani de la naștere, a fost elaborată o Ediție specială (nr. 1-2, 2015), în care, pe cuprinsul a 150 de pagini, cercetători, cadre didactice, scriitori, ziariști, colegi, prieteni, discipoli, admiratori au vorbit despre viața și activitatea de creație a profesorului.

Caracter de excepție, cu o putere de muncă de invidiat, suflet de o rară frumusețe și cumsecădenie, magistrul a fost un devotat fiu al cetății, un autentic și constant apărător și nedezmintit promotor al moștenirii culturale, literare și lingvistice. Solomon Marcus a fost mereu preocupat și îngrijorat de soarta Limbii Române – averea inestimabilă a neamului, asociind dănuirea ei cu ameliorarea necondiționată a sistemului

30 august 2015. Acad. Solomon Marcus la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”

educațional, implicit prin schimbarea atitudinii față de manuale. Astfel, în unul din ultimele sale articole, apărut în februarie 2016, Solomon Marcus accentua testamentar: „Limba română este pusă la o grea încercare, derapajul semantic ne pândește la tot pasul, dar intervine și capacitatea noastră de a «șterge colbul», de astă dată nu de pe «cronice bătrâne», ci de pe programe și manuale pe care a prins o grosime exagerată. Fără o imaginație de mare îndrăzneală și fără un grăunte de «nebulie», fără o cultură care să treacă mult dincolo de orizontul actual al școlii, nu o vom scoate la capăt. Dar dacă vă uitați cu atenție în ochii copiilor, întrezărind așteptările lor, veți înțelege cât de mare e răspunderea noastră”.

Modest, receptiv, delicat, comunicativ, Solomon Marcus a avut întotdeauna inspirația, generozitatea și înțelepciunea de a semăna în jur lumină, spirit cooperant și optimism. Prezența Domniei Sale însemna recucerirea încrederii în forțele proprii, dar și ale societății, însemna sensibilizarea ochiului nostru interior la splendorile vieții, pe lângă care, alteori, în vârtoarea grijilor și necazurilor cotidiene, trecem nepăsători...

Îți vom resimți îndelung lipsa, Maestre! Adio, iubite profesor!

*Colegiul de redacție
al revistei „Limba Română”*

P.S. Acest număr de revistă, elaborat în spiritul concepției marcusiene privind optimizarea sistemului educațional, avea „bunul de tipar”, când de la București a venit vestea despre plecarea dintre noi a academicianului Solomon Marcus. Am adăugat doar aceste prime întristătoare pagini, sumarul inițial al revistei rămânând intact, ca un viu omagiu celui care a fost și este Solomon Marcus.

Manualele, o necesară călăuză didactică

Textele incluse la rubrica PRO DIDACTICA continuă dezbaterea din cadrul Colocviului revistei noastre, desfășurat pe 30 august 2015, cu genericul „Limba română ca entitate culturală în școală și societate”. Prelegerea magistrală „Limba română în școală – la București și Chișinău”¹, prezentată în plenul acestui eveniment științific de către academicianul Solomon Marcus la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, a pus începutul unei discuții de interes primordial pentru învățământul național: calitatea manualelor școlare editate în România și în Republica Moldova. Numeroasele ecouri la problema abordată de către ilustrul cărturar, unul dintre puținii oameni de știință și cultură ce urmărește constant fenomenul educației, marchează existența unor curenți serioase în domeniu, asupra cărora sunt chemați să mediteze factorii decidenți din ministerele de resort ale celor două state românești.

Scriitorul și jurnalistul Gheorghe Pârja din Baia Mare, de exemplu, vorbind despre prelegerea domnului academician Solomon Marcus, subliniază: „Este o analiză a școlii actuale, un semnal de alarmă despre ce se întâmplă cu limba română în condițiile integrării europene și ale globalizării de toate felurile. Întrebările Domniei Sale ne pun pe gânduri: rămâne limba română numai un instrument de comunicare practică sau reușim să o salvăm și să o transmitem noilor generații în toată splendoarea ei culturală și spirituală, cu trecutul ei glorios? Cum să facem față ofensivei vulgare care se manifestă în practica lingvistică de fiecare zi, pe stradă și în mass-media? Da, limba română între infern și paradis. Prelegerea de la Chișinău mi se pare o analiză profundă și îngrijorătoare a savantului” („Graiul Maramureșului”), 10 octombrie 2015).

Vom cita, de asemenea, din articolul „Întâmplări din Casa Limbii Române”, apărut în revista bucureșteană „Cultura literară”, nr. 538 din 29.10.2015, cu semnătura lui C. Stănescu. Autorul întreprinde o analiză profundă, pertinentă, evidențiind mesajele directe sau indirecte, des-

cifrând unele „subtexte” la care s-a referit S. Marcus. „Prelegerea despre care vorbim ne invită în „Casa Limbii Române”: academicianul român a prezentat-o la Chișinău în ajunul Zilei Limbii Române și – cum cu îndreptățită mândrie spune el însuși – a ținut-o „nu într-un loc oarecare, ci la Casa Limbii Române. Numele Casei, „Nichita Stănescu”, îmi este și el drag. Acest poet a îmbogățit limba română în mod substanțial”. Cum folosește azi școala limba națională îmbogățită de marii ei poeți și scriitori ca Mihai Eminescu, Nichita Stănescu, Grigore Vieru? Îngrijorat de agresiunea multiplă și tot mai rapidă de care e pândită „limba ce-o vorbim” – agresiune întreținută și de efectele secundare, negative, ale unui fenomen inevitabil și, în genere, pozitiv, cum este „globalizarea”! –, acad. Solomon Marcus alege să vorbească, deocamdată, nu despre „forțele adverse” din exterior, ci să atace direct și exclusiv „adversarul intern”. Insolită în mediul autohton obișnuit de secole (ca pentru orice rău să dea vina pe alții, pe „paiul” din ochii străinului, ai Europei, în loc să-și scoată „bârna” din propriii săi ochi), această strategie a atacării fără lacrimi patriotice a adversarului intern, mult mai vizibil și mai la îndemână, promite beneficii mari și șanse sporite de victorie”. În încheierea articolului, cu observații pătrunzătoare, subtile și concludente din lumea școlii de azi, C. Stănescu conchide: „Formulată la capătul excursiei extraordinare a academicianului Solomon Marcus prin manualele școlare și nu numai, concluzia este aceasta: «A lua la bani mărunți manualele școlare, iată o acțiune necesară, din care cele de mai sus nu-s decât o mică parte. Trebuie acordat un interes special manualelor de școală primară, un câmp vast de cercetare ne așteaptă pe toți cei care acționăm în direcția scoaterii învățământului din impas». Rostită la Chișinău, prelegerea cât un document de stat despre impasul prin care trece „Casa Limbii Române” este și va rămâne de aceeași mare actualitate și la București. E, carevasăzică, un impas care ne unește”.

Precizăm că o continuare a dezbaterii inițiate de revista „Limba Română” de la Chișinău este articolul „Copiii, sub agresiunea unei școli care le ignoră nevoile și drepturile. Cazul dramatic al clasei a V-a”, inserat în acest număr de revistă². Noua investigație cu profil didactic trădează actualitatea și acuitatea mesajului conținut în textul savantului (reprodus cu întârziere în revista noastră din motive financiare). Numeroasele reacții privind oportunitatea adevăratelor reforme în educație, postate pe diverse rețele de socializare, mai arată că acest proces este

foarte complicat și de durată, rămânând a fi una dintre prioritățile învățământului. Revista noastră își propune să publice opinii și atitudini referitor la căile de îmbunătățire a școlarizării, inclusiv referitor la starea manualelor, care trebuie să devină o veritabilă și necesară călăuză didactică, și îndeamnă cititorii (elevi, studenți, profesori, ziariști, scriitori, oameni de știință și de cultură) să participe la acest dialog ce are ca finalitate schimbarea la față a întregului sistem de educație.

Limba Română

Note ■ ¹ Publicată ulterior în „Limba Română”, nr. 5-6, 2015, pag. 25-45 (varianta electronică <http://www.limbaromana.md/numere/d93.pdf>), în revista „România literară”, nr. 40-41, 2015 (http://www.romlit.ro/limba_romn_i_coala_la_bucureti_i_la_chiinu), în alte instituții media.

² Apărută și pe Contributors (<http://www.contributors.ro/editorial/copiii-sub-agresiunea-unei-scoli-care-le-ignora-nevoile-si-drepturile-cazul-dramatic-al-clasei-a-v-a/>).

Solomon MARCUS

Copiii, sub agresiunea unei școli care le ignoră nevoile și drepturile. Cazul dramatic al clasei a V-a

S.M. – savant român, ilustru matematician, membru titular al Academiei Române (din 2001). Începută la Institutul Politehnic (1950-1953), cariera universitară e continuată la Facultatea de Matematică a Universității din București, unde obține consecutiv titlurile de lector (1955), conferențiar (1961), profesor (1966). Din 1956 este doctor în matematică, iar în 1968 devine doctor docent în științe. Este invitat în calitate de profesor la numeroase universități de peste hotare. Cele peste 400 de lucrări sunt traduse în limbi de circulație universală și au fost publicate de către cele mai prestigioase edituri și reviste de pe mapamond.

O întrebare fundamentală cu răspuns negativ

Școala este concepută ca o federație de discipline, fiecare mai degrabă o întreprindere pe cont propriu decât una în interacțiune cu celelalte materii, livrând un bagaj de cunoștințe concretizat în programe, manuale și alte instrumente și căutând să amplifice continuu prestația elevilor. Școala este în primul rând a profesorilor, a inspectorilor, a directorilor, a sindicaliștilor și prea puțin a elevilor. Consiliul Național al Elevilor a publicat în 2015 o broșură cu titlul revoluționar „Azi vorbim noi”, cu critici aspre la adresa rânduielilor actuale, dar, temându-se de represalii, le-au semnat impersonal: „Elena Buzău”, „Radu Brașov” etc. E cineva printre cei care răspund de școala în România care să totalizeze pretențiile diverselor discipline și să constate discrepanța imensă dintre ceea ce li se cere elevilor să facă și mult mai puținul ce ar permite menținerea sănătății psihosomatice a elevilor? Răspunsul este evident negativ. Nevoia protejării sănătății psihosomatice a copiilor nu e treaba nimănui.

Cât încap în mintea unui copil?

În clasa a V-a, elevul este încă un copil, dar un copil care simte că i se apropie trecerea într-o altă etapă a vieții. Cum răspund acestui semnal autorii de programe și manuale școlare? Am luat spre examinare mai multe manuale de clasa a V-a. Iată un manual de biologie, Editura All Educational, 1997, 191 de pagini, autori Gheorghe Mohan, Aurel Ardelean, Aurora Mihail. La sfârșit, un Dicționar de aproape 100 de termeni care apar în manual, considerați mai speciali. Pentru un volum de nici 200 de pagini, am putea crede că efortul cerut de memorie este rezonabil. Numai că realitatea este alta. Iată, de exemplu, paginile 34-35.

Cum devine biologia agresivă?

Este vorba despre tulpini și, asociați lor, o sumedenie de termeni care rezultă din descrieri și clasificări de tot felul: tulpini principale sau laterale, noduri, internoduri, mugure lateral, terminal, lăstar; tulpinile se mai clasifică după mediul în care trăiesc în aeriene, subterane și acvatic. Cele aeriene pot fi, la rândul lor, agățătoare, volubile sau târătoare. Fiecare din termenii specificați comportă o definiție, o exemplificare și indicarea legăturii sale cu alți termeni. Efortul de memorie implicat este imens și niciunul dintre termenii menționați la paginile 34-35 nu apare în Dicționar. Iar dacă vom adăuga faptul că situația de la paginile menționate se regăsește aproape la toate celelalte pagini, vom realiza amploarea agresiunii comise de un manual la prima vedere rezonabil.

O triplă agresiune

Are loc o triplă agresiune: la adresa sănătății psihosomatice a elevilor de a V-a, copii de 11 ani; la adresa disciplinei biologia, prin incapacitatea autorilor de a opera o selecție care să tempereze tentația descriptivă și clasificatoare, înlocuind-o cu selecție, explicare și cu ierarhizare; la adresa limbii române, căreia i se refuză construcțiile ce dau măsura capacității sale culturale, explicative și argumentative. Multe descrieri și clasificări pot fi plasate pe internet și naveta între acesta și cultura pe hârtie ar face posibile diferite opțiuni.

O situație similară la geografie

Dar numai biologia este în această situație? Iată un manual de geografie de clasa a V-a, Editura Teora, 1997, retipărit în 2013, 192 de pagini, autori Daniela Strat și Constantin Furtună. Descreri și clasificări care pun la grea încercare mintea copilului de 11 ani: scenariul de la biologie se repetă întocmai.

Dincolo de lucruri frumoase, manualele de română au păcatele lor

Manualele de limba română testează și ele capacitățile copilului de 11 ani. Cel din 2004, Editura Petrion, autori Marin Iancu, Ioan Dumitru, Vasile Molan și Gabriel Chelaru, 256 de pagini compacte, cu litera mică, în care gramatica și literatura se sufocă prin aglomerare, senzația de prea mult compromise unele lucruri bune. La fel, manualul de la Editura All Educațional din 1997, autori Victoria Pădureanu, Mate Cerkez, Flori Lupu. Toată lauda atenției date literaturii, dar este literatura singura manifestare sărbătorească a limbii române? Mai e apoi rămânerea într-o istorie trecută; se vorbește de comunicare și despre mesaj, dar nu se simte deloc atmosfera marilor prefaceri în informare și în comunicare, realizate prin internet și globalizare. Se regăsesc copiii de azi, cu telefon mobil, cu adresă email și cu internet, în manuale care, referindu-se la comunicare, mesaj și cod, emițător și receptor, ignoră universul tehnologic în care trăim? Accentul pe definiții și clasificări este, credem, excesiv.

Un derapaj grav într-un manual de istorie

Sunt în total vreo 10 sau 12 manuale, dacă nu mai multe, care caută să rețină atenția copiilor de 11 ani. Le parcurge cu atenție cineva responsabil? Iată un manual de istorie, nu lipsit de calitate, publicat la All Educațional în 1997 și retipărit an de an până în 2005, dar folosit și ulterior, autori Valentin Băluțoiu și Constantin Vlad. La pagina 121 se află această frază: „Creștinismul este o religie a iubirii universale, Dumnezeu creștin fiind un Dumnezeu al iubirii, spre deosebire de divinitatea supremă a iudaismului, Yahve cel răzbunător”. Aceasta într-o

țară a Uniunii Europene, o țară din acea Europă care se reclamă de la moștenirea spirituală iudeo-creștină.

La engleză mâncam după zodiac

Ce să mai spunem despre manualul de engleză de clasa a V-a în care copiii sunt informați despre modul în care trebuie să ne organizăm alimentația, în funcție de zodiac (nu am putut afla autorii manualului, deoarece la școala respectivă manualele sunt încuiate într-un dulap al cancelariei și aduse numai uneori la clasă).

Fraze pompoase, dar fără substanță

Boala limbii umflate și găunoase vine uneori de sus, dar între timp s-a propagat în rândul elevilor, după cum am constatat la faza națională a unor concursuri la care am fost invitat. Iată niște considerații preliminare la programele în vigoare (pagina 2 din anexa nr. 2 la ordinul ministrului educației, cercetării și inovării nr. 5097/ 09.09.2009).

„Studiul matematicii în învățământul gimnazial își propune să asigure pentru toți elevii formarea unor competențe legate de folosirea calculelor, algoritmilor sau a raționamentelor matematice. Totodată, se urmărește conștientizarea faptului că matematica este o activitate de descriere și de rezolvare a problemelor, folosind un limbaj unitar, aceasta făcând ca ea să fie o disciplină dinamică, strâns legată de societate prin relevanța sa în cotidian și prin rolul său în științele naturii, în științele economice, în tehnologie, în științele sociale etc.”.

Acesta este un citat dintr-un text de 39 de pagini despre competențe generale, valori și atitudini, competențe specifice și conținuturi, sugestii metodologice etc. Fraza reprodușă este tipică pentru stilul general al celor 39 de pagini. O frază umflată, care nu prinde nimic din specificul matematicii de gimnaziu, care poate fi considerată o încercare eșuată de prezentare a întregii matematici școlare și nu numai; o frază fără acoperire în realitatea manualelor de gimnaziu; o frază care macină în gol cuvinte ale limbii române, ea nu are referent, iar la o analiză atentă nu rămâne nimic.

Semnificația majoră a matematicii de gimnaziu

Gimnaziul este perioada în care educația matematică își propune să realizeze, la nivelul elevului, două treceri care au marcat istoria: inventarea teoremei (și implicit a demonstrației) în Grecia antică (Thales, Pitagora) și apariția, începând cu perioada Renașterii, apoi în secolul al XVII-lea (Galilei, Descartes, Newton, Leibniz), a limbajului matematic, înțeles ca o structură mixtă, o componentă naturală: limbajul articulat, bazat pe cuvinte, și o componentă artificială, alcătuită din diverse semne. Elevul descoperă că se pot face calcule și cu litere, nu numai cu numere. Se întâmplă însă că aceste evenimente au loc în matematica de gimnaziu, dar într-un mod în care ele trec neobservate, nu sunt conștientizate, nu sunt trăite ca evenimente culturale, după cum nu e trăită ca atare nici corespondența dintre numere și punctele de pe dreapta, pusă în evidență de Descartes.

Numerele sunt depozite de cultură, pe care școala le ignoră

Începând cu școala primară, educația exagerează până la schizofrenie aspectele calculatorii ale numerelor, o parte mare a lor ar trebui eliminată sau considerabil redusă, acordându-se, în schimb, atenție relațiilor dintre numere, cuvinte, sunete, culori, gusturi, mirosuri, planete, lumea vegetală și cea animală, ritmurile biologice etc. Istoria abundă în astfel de situații. Spre deosebire de matematica matematicianului, care este în primul rând o lume în sine și numai în al doilea rând o disciplină în relație cu lumea, matematica în școală trebuie să acorde prioritate interacționării cu celelalte discipline.

Al doilea val al agresiunii:

teme de tratat acasă

O continuare firească a schizofreniei din manuale: fiecare profesor propune o cantitate imensă de chestiuni pentru a fi tratate acasă, habar nu are de faptul că ceilalți profesori fac ceva similar și toate se strâng pe lista de obligații școlare ale copiilor, obligații care contribuie la starea lor de încordare psihică, de depresie și stres. Evident nu le poate face pe toate, este în situația complexului dublei legături, studiat de școala de psihoterapie de la Palo Alto, California, complex devenit, între timp, un semn distinctiv al școlii românești: să faci în același timp două lucruri care se exclud reciproc.

Al treilea val al agresiunii cu lovituri adresate părinților, bunicilor și altor membri ai familiei

Cunosc o sumedenie de cazuri, începând cu cele din propriul bloc în care, în încercarea de a-l ajuta pe școlar să-și facă temele, sunt convocați cei mai destoinici membri ai familiei să dea o mână de ajutor. Starea de stres li se transmite și acestora. Chiar în aceste zile, o fostă studentă a mea, acum bunică a unei eleve de clasa a V-a, mi s-a plâns că a stat cu nepoata până la ora 10 seara și tot nu au epuizat temele. Nimeni nu realizează imensul balast care trebuie eliminat, toți cer ore în plus. Această incapacitate de a vedea balastul și nevoia unei repartizări judicioase a lucrurilor între manualul pe hârtie și internet este o problemă majoră a programelor și manualelor. Suntem în stare să apucăm taurul de coarne? Nu prea se văd semne.

S-a găsit totuși ceva de scos: latina la a VIII-a; ce grozăvie!

Cererea IȘE de mutare a orei de latină de la a VIII-a la a IX-a aruncă un blam grav asupra acestei instituții. Diferența este uriașă, deoarece la a VIII-a latina e studiată de TOȚI copiii, în timp ce la a IX-a doar de o mică parte a lor. Latina este de fapt o componentă organică a învățământului limbii române și a celorlalte limbi. Latina nu privește numai latura socioumană a educației, ea intervine în egală măsură în științele exacte și ale naturii, în științele sociale și în umanități științifice sau artistice. O mare parte din înțelepciunea omenirii ne este transmisă prin expresii latinești. Latina intervine peste tot, în terminologie, în gramatică, în logică, în construirea discursului, cu latina explicam etimologia multor termeni de bază. Cultura omenească e marcată și acum de faptul că o bună bucată de vreme latina a fost prima limbă a culturii, a științei. Identitatea națională a românilor nu poate fi înțeleasă fără componenta ei latinească. Școala nu poate fi redusă la o întreprindere de prestări de servicii constând în livrarea unor ocupanți de locuri de muncă, locuri al căror profil ar fi suficient să motiveze ce anume trebuie să învețe un școlar. Școala trebuie să dea absolventului sentimentul că viața sa are un sens concretizat într-o armonie între identitatea personală și națională și apartenența la cultura europeană și planetară.

Adrian DINU RACHIERU

Patriotismul limbii și „realitatea discursivă”

A.D.R. – prof. univ. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 20): *Elitism și Postmodernism*, Editura Junimea, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Editura Junimea, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Editura Eubeea, Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Editura Institutul European, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Editura Augusta, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Editura Academiei Române, București, și Editura Știința, Chișinău, 2010.

Splendida prelegere susținută de acad. Solomon Marcus, valorând „cât un document de stat” (cum scria C. Stănescu în „Cultura”, nr. 40/2015), invită la o largă dezbateră privind soarta limbii române, în *impas*, supusă agresiunilor de tot felul, să recunoaștem, pe ambele maluri ale Prutului. Și nu doar în școală, cu acele manuale „obeze”, găzduind un „galimatias informațional”. Las altora, mai pricepuți, să le ia „la bani mărunți”, cum recomandă, înțelepțește, dl S. Marcus, rezervându-mi șansa de a cerceta, cu ochi sociologic, contextul. Fiindcă limba, ne reamintea I. L. Caragiale, e chiar *sufletul neamului*. Or, în aste vremuri potrivnice, forțele adverse, fie din exterior (tăvălugul globalizării, ca proces inevitabil, în primul rând), fie din interior (limba română, maltrată, umilită, „funcționând” ca „limbă străină” pentru atâția români!), constituie o amenințare cât se poate de reală, primejduind ființa neamului. Încât *patriotismul limbii*, clamat în atâtea ocazii, nu e vorbă goală!

Discutând cândva *Despre obiectivitate în jurnalism*, Andrei Pleșu ataca și „grava problemă a limbii române”, notând sarcastic că „patriotismul sarmalelor” eclipsează, la noi, *patriotismul limbii*. Și că asistăm la întronarea unui nou limbaj de lemn (neologistic), chiar dacă,

prin *naturalizare*, neologismele, ca efect benefic, „dezmoțesc” limba. Suntem însă martorii unui fenomen îngrijorător. Limba, un organism viu, în prefacere, suportă în ultimele decenii, dincolo de invazia anglicismelor, un alarmant proces de sărăcire și „birjărire” (cum ar spune Constantin Călin), acompaniind explozia vulgarofilă. Degradarea vieții societale, dezinhibirea limbajului odată cu erupția libertară (întreținând iluzia permisivității) au încurajat acest atentat, impunând, pe vectorul *globish*, o limbă corcită (așa-zisa romengleză / romgleza), împănată cu înjurături neoase. Încât ne întrebăm: o mai fi „dulce și frumoasă” limba ce-o vorbim?

Cum lumea a încăput „în mâinile media” (alarmanta profeție adeverindu-se cu asupra de măsură), soarta limbii nu poate fi desprinsă de ceea ce, generic, numim *discursul mediatic*. Încât, sociologic judecând, pornind de la constatarea că produsele culturii media nu sunt un „divertisment nevinovat”, cum, îndreptățit, observa Douglas Kellner, rezultă că *dependența de media*, și ea o evidență, favorizează, fie și insidios, manipularea; iar suprasaturația care ne asaltează nu încurajează o atitudine critică.

Vom încerca să evidențiem rolul *limbajului de lemn* în articularea și folosirea acestui mecanism. Cu o precizare: nu credem că limba de lemn ar fi o exclusivitate a regimurilor comuniste, așa cum sugerează Françoise Thom, o expertă în sovietologie. Cartea sa (*La Langue de bois*, Julliard, Paris, 1987), tradusă și la noi, consideră că limba de lemn, cu fluxul ei malefic, ar fi „un produs jalnic al ideologiei”; iar „ora perestroikăi” ar fi vestit o nouă fază a limbii de lemn. Ca să fim drepecți, orice epocă își inventează limbajul de lemn și el însoțește fidel societatea umană. Altminteri, colapsul comunismului ar fi condus și la decesul acestui limbaj, ceea ce, din păcate, nu s-a întâmplat. Ca dovadă, înfloritorul limbaj de lemn al tranziției, stimulat de societatea mediatică.

Experiența totalitară cultiva frenetic ficțiunile ideologice, folosind abuziv discursul hegemonic și tehnicile manipulatorii, „ascunzând” realul. Canoanele *sovlimbii*, de pildă, ofereau confort clișeistic, divorțând de gândire și alunecând în vorbărie, fiind, de fapt, un mijloc de mascare a realității în numele „logocrației populare”. Suntem în plină *realitate discursivă* (ca să preluăm sintagma lui J. Baudrillard, sociologul francez denumind astfel societatea mediatică de azi). În ultimă instanță, prin lim-

ba de lemn înțelegem frazeologia stereotipă, acea „vorbire încremenită” impunând un stil standard, conducând la pasivitate și disimulare, rod al intoxicării și osificării. Această *Newspeak* (G. Orwell), trăgându-se din „limba de stejar” (greoaie, figurativ) a lui Usakov (1935) și cunoscând, prin anii '70, consacrarea sub eticheta de *langue de bois*, intră, negreșit, prin efecte, în lista stratagemelor de comunicaționale, impunând „tăvălugirea stilistică” (cf. Tatiana Slama-Cazacu). Fiindcă limba de lemn, ca „produs jalnic al ideologiei” (cf. Fr. Thom), întreține un gol ideatic. Hiperbolică, repetitivă, îmbibată cu îndemnuri mobilizatoare, ruptă de real și pândită de parodie, ea servește manipulării, realizând o comunicare deturnată. Fiind o particularitate lingvistică existentă în orice dogmă / ideologie, limbajul de lemn și-a descoperit potențialitățile politice ale ideologiei prin conducerile totalitare.

Să ne amintim că, în chingile totalitarismului, la adăpostul limbii de lemn, mimând obediența, înflorea acea *double think* (Orwell), ambiguitatea morală, schizofrenia la scară națională, cultivând ambivalența și dedublarea, limbajul esopic. Noua „limbă” (*newspeak*) întreține vorbirea cu dublu sens (*doublespeak*), procedând orwellian: manevrând propagandistic „cuvinte hipnogene” și *minciuni fundamentale*, acceptate cu rol protector (adaptare, apărare), cosmetizând realitatea; conștientizând însă falia care despărțea arsenalul propagandistic de adevărurile inconfortabile. Încât *Sinele fals*, trecut printr-un proces terapeutic, trebuie să recupereze în spațiul public memoria autentică a epocii, regenerându-se moral, lepădându-se de memoria „laminată” a propagandei și de poncifele ei. Sau cum spunea Paul Goma, cartograful universului carceral: o limbă *sovietizată, scânteizată, ședințizată*, devenind jargon politic, îmbrățișând frenetic, după '89, *autocolonizarea*.

Noua limbă de lemn, îndatorată „realității discursive” a lui Baudrillard, ascunde, de fapt, realul, tot sub ambalajul unor ficțiuni ideologice (e drept, mascate). Devenind un imperiu mediatic, SUA își exportă triumfalist modul de viață. Din păcate, preluările se fac pe latura superficialității, în numele unui integrism nivelator, servil, gata de a sufoca diversitatea, alungând spiritul critic. De unde și alerta identitară, încercând, fals-salvator, un refugiu în etnocultură, reanimând arhaicitatea în fața tăvălugului globalizării. Culturile „tari”, în prelungirea relațiilor inegale de putere, omologate politic, nu mai folosesc azi tezismul ideo-

logic, de brutalitate doctrinară (precum coercitiva sovietizare), ci provoacă insidios, subliminal, reflexele consumeriste, de succes populist, câștigând bătălia. Nu mai e vorba, firește, de retorica dictaturilor ori de găunoasele clișee propagandistice ale învățământului politic. Limba de lemn nu a dispărut odată cu prăbușirea regimurilor comuniste (cum credea Fr. Thom, cea care oprea analiza la „epoca gorbacioviană”). Abia acum cultura media dobândește un caracter universal și îndreptățește o privire critică, prin revigorarea unei ramuri în eclipsă: *pedagogia media*. Așa cum, de altfel, îndeamnă unii analiști îngrijorați, invitând, repetat, la efortul de alfabetizare a criticii media, impunând un *control social* responsabil, inclusiv asupra limbii.

Veronica BĂNICĂ

O pledoarie pentru manualul unic

V.B. – profesor
gradul I de limba și
literatura română la Liceul
cu Program Sportiv
din Brăila, România.

Modernizarea învățământului românesc este derutantă atâta vreme cât vorbim de curente de opinii. Se știe că în demersul globalizării se încearcă găsirea unor soluții universale, aplicabile în diferite domenii de activitate și tuturor națiilor, fără diferențieri etnice, culturale, economice, spirituale ș.a.m.d. Învățământul în România, un fel de „fetiță cu chibrituri” a societății în care trăim, are „scăpărări de lumină” efemere și nepotrivite. Consider că una dintre ele este și problema manualelor alternative.

În primul rând, acest mijloc modern de învățământ este o preluare neinspirată a unor modele din Occident, o încercare eșuată a europenilor de a sistematiza cumva materia; spun „eșuată” pentru că europenii s-au repliat deja pe linia manualului unic, în timp ce la noi s-au simțit și se percep încă „izurile” afacerilor ce au stârnit acest amplu mecanism de „adoptare a modernizării”. Afacerile în cauză au mirosit urât și vor afecta în continuare imaginea dascălului de rând, „talpa țării”, cum îmi place să mă calific onorant, din mai multe motive. Este vorba mai întâi de „goana” după manual, la care am fost părtaşă și eu atunci când eram nevoiți să alegem un asemenea auxiliar într-un interval de o lună, fără a-l putea aplica și folosi în prealabil într-o perioadă de probă. Și când trebuia să îl alegem? În vacanță – timp pierdut „pentru propășirea nației”, sintagmă socialistă, perpetuată ca atâtea altele în

modernul nostru sistem de educație. Recunosc că am făcut alegeri nepotrivite, mai mulți ani la rând, și chiar și acum, când editurile ne amăgesc cu titluri derutante – *caiet de lucru, auxiliar* sau chiar *manual pe metode moderne* (metoda *Știu. Descopăr. Aplic*). Nu spune nimeni că aceste metode moderne nu sunt interesante, dar trebuie să fie adaptate mai ales elevilor și lumii în care aceștia trăiesc, niște elevi fără simț cultural și o lume afectată și zguduită de criza economică. Necazul a fost că școlile au comandat la întâmplare aceste manuale, îngroșând profiturile unor edituri care s-au dovedit, cele mai multe, fantomatice, deoarece au dispărut după încasarea veniturilor; iar cele care s-au implicat exigent în problema dilematică a modernizării au avut surprize neplăcute. Cunoscut cazul manualului de limba română al Editurii Humanitas, manual care, în mod straniu, nu a câștigat licitația manualelor aprobate și o vreme (câțiva ani) a fost extrem de greu de procurat. A fost însă un motiv de confirmare a unei metode „de dinainte” (vorbesc de perioada manualului unic), atât de potrivite societății românești în care elevii primeau manualul de la o generație anterioară, acest auxiliar fiind astfel confirmat din punct de vedere valoric.

Pe de altă parte, dacă fiecare școală ar beneficia de o situație materială adecvată, atunci am putea avea un copiator în cancelarie, consumabile la discreție și o ofertă completă de manuale folosite doar ca auxiliare în procesul didactic. Dar se pare că așa ceva este imposibil, am trecut granița fanteziei în educație...

În al doilea rând, trebuie spus că aceste manuale nu mai au conținuturi actuale, mă refer mai ales la limba română; cât despre literatură, spre a fi adecvat generațiilor, cred că manualul ar trebui să exploateze un număr foarte mic de titluri, accesibile „publicului” de educați. Și uite așa ajungem într-o altă „văgăună” a lumii în care trăim. Câte opere mai sunt accesibile elevilor noștri?! Se deschide astfel problema materiei, disciplinei pe care o predai. Iar pentru literatura română e cu atât mai complicat, cu cât implicarea în examenele naționale este firească și necesară. Ce facem atunci cu programa?! O diminuăm, o tot restrângem, apoi revenim asupra unor cerințe, iarăși ascultăm curente de opinie despre desconggestionarea materiei și... încotro?! Ei bine, spre adaptarea unor conținuturi fixe la diferite metode de predare!

Dar ce le cerem copiilor să știe despre literatură? Că avem în folclor un basm valoros, care a trecut granița literaturii culte și a ajuns în zona

capodoperelor? Că speciile narative pot fi ecranizate și că lectura se orientează după ele, că liricul creează dificultăți uneori insurmontabile pentru un elev fără un bagaj minim de cunoștințe? Care este bagajul minim de cunoștințe cerute, acest element trebuie clarificat și, cred eu, adaptat generațiilor. Cât despre literatură, majoritatea manualelor alternative propun texte nepotrivite, fără să poată înțelege că elevii au niveluri diferite de cultură, de educație, de experiență (mă refer la o delimitare vocațional / real, filologie / real în alegerea textelor parcurse pe fragmente în clasă integral, iar ca lectură obligatorie să se ceară, printr-un mecanism de evaluare riguros, textul integral).

În concluzie, deși manualele alternative sunt, este adevărat, o modalitate modernă de lucru, maniera de a alege un manual, aplicată până-n prezent, abordarea diferită și chiar derutantă a aceluiași conținuturi, dotarea deficitară și timpul extrem de scurt ce stau la dispoziția profesorului fac din toate acestea un aspect iarăși derutant, irelevant al disciplinei pe care o predau. În această privință, tradiția și-a demonstrat superioritatea și consider că manualul unic, lucrat riguros de o echipă de specialiști, respectând programa și pus la dispoziția profesorului într-un timp util pentru studiu, ar fi instrumentul cel mai potrivit.

Constantin ȘCHIOPU

Manuale-monstru, elevi și profesori debusolați

C.Ș. – conf. univ. dr.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul
Teoria și Practica
Jurnalismului, U.S.M.,
profesor-cumular de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, 2009; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a IX-a* (coautor
Vlad Pâslaru), a X-a (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu), a
XI-a (coautor Marcela Vâlcu-
Șchiopu), a XII-a (coautor
Mihai Cimpoi); *Comunicarea:
greșeli și soluții. Problemar
la limba română* (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu),
2014, *210 compuneri și teste
rezolvate. Limba și literatura
română* (coautor Cecilia
Stoleru), 2014.

Mai întâi e nevoie de o explicație de rigoare. Conform DEX, cuvântul monstru, pe lângă sensul de „ființă mitologică cu corpul format din părți ale unor animale diferite sau din unele părți de om și altele de animal”, mai înseamnă și „ființă care se naște cu mari anomalii fizice”, „pocitanie, pocitură, schimonositură, slujenie”, „un om cu mari defecte morale, denaturant”. Cât privește conceptul *debusolat*, sensurile lui sunt următoarele: „derutat, descumpănit, dezorientat, încurcat, nedumerit, perplex, zăpăcit”. Explicarea termenilor respectivi este voit-intenționată. Or, astfel oferim cititorului / specialiștilor în domeniu o perspectivă de analiză a unor manuale școlare care, conform și opiniei celor cui le sunt destinate, într-adevăr seamănă cu o pocitură, cu o slujenie atât din punct de vedere al corectitudinii științifice, cât și din cel al rigurilor metodice și tehnice impuse unor astfel de lucrări. Și pentru a ne argumenta teza, cităm din opiniile profesorilor / elevilor exprimate / scrise de ei înșiși pe marginea articolului „Noile manuale «cu probleme» pentru clasa a X-a: La pomul lăudat nu se duce cu sacul” (Flux, nr. 200853 din 25 martie, 2008, autor C. Șchiopu; a se vedea și: <http://archiva.flux.md/articole/2611/>): „Cărțile astea sunt un instrument de chin pentru elevi, indiferent de profi-

lul real sau umanist” (scris de Lilian la 27 februarie, 2012), „Eu acuma îs în clasa a 10-a și cartea aceasta mi se pare foarte grea, adică noi învățăm încă din o carte, că aceasta nu merge..., ...nu e făcută cum trebuie și exurile (textele – C.Ș.) îs date leva...” (scris de Nicu la 18 ianuarie, 2010), „... nici eu nu folosesc aceste manuale, pentru că sunt foarte grele...” (scris de Ina la 11 noiembrie, 2009), „Mi-e milă de elevi că au fost impuși, forțați să achite taxa pentru arendă, aproximativ 10 lei, dar, practic, nu le folosim. O singură întrebare mă frământă: dacă a fost scoasă din programă latina, de ce atâția termeni din această limbă sunt folosiți în manual?” (scris de aura_zlata la 25 martie, 2008). Precizăm că e vorba de manualul „Limba și literatura română” pentru clasa a X-a, Editura Cartdidact, autori Tamara Cristei, Adrian Ghicov, Tatiana Cartaleanu, Olga Cosovan, manual câștigător al concursului anunțat de minister încă în 2007. Ulterior, au fost declarate câștigătoare și trimise în școală și manualele de română pentru clasele a XI-a și a XII-a, elaborate de aceiași autori. Menționăm că doi dintre cei trei evaluatori numiți de minister au dat avize negative manualului pentru clasa a XI-a. Cu toate acestea, au fost găsiți alți evaluatori, care trebuie să răspundă în fața elevilor pentru fraudă și pentru pocitanile pe care le-au recomandat ca excelente.

În continuare vom încerca să demonstrăm cu argumente cum un instrument de lucru, care ar trebui să fie eficient – manualul școlar –, poate fi transformat în unul slăt, defectuos, respingător.

I. Perspectiva științifică (Limba și literatura română, clasa a X-a, Editura Cartdidact, ediția 2007).

Confuzii destul de mari creează elevilor felul în care este definit genul, definiție ce, în fond, rămâne nebuloasă, neînțeleasă de elevi: „Genul – o grupare de opere literare bazată teoretic atât pe forma externă (metrul sau structura specifică), cât și pe forma internă (atitudinea, tonul, scopul în general, subiectul și publicul căruia i se adresează operele). Genul literar presupune o sumă de procedee estetice pe care tradiția literară le pune la dispoziția autorului și care sunt inteligibile pentru cititor” (p. 111). Ceva mai jos, elevilor li se propune și o „formulă succintă” a genului literar: „o clasă de texte literare cu proprietăți formale comune, care împărtășesc același mod (care mod? – C.Ș.) de raportare a subiectului creator la realitate” (transfigurată artistic, adăugăm noi). Din

atâtea explicații imprecise, incomplete și savantlâcoase, cu siguranță, elevii vor reține, spre nefericirea lor, că „genul este o grupare de opere / texte”, „o sumă de procedee”. Problema devine cu atât mai gravă cu cât se fac explicații vizavi de trăsăturile caracteristice fiecărui gen în parte. La tema „În labirintul genurilor literare...” autorii inserează o *Formulă succintă a celor trei genuri*: „înștiințarea – nucleul liricului, comunicarea – nucleul epicului, declanșarea – nucleul dramaticului” (p. 111). Confuz. Or, comunicarea este trăsătura caracteristică oricărei opere literare, indiferent de gen ori specie. Greșeala și contradicția ies cu atât mai mult în evidență, cu cât la pagina 129, în rubrica *Ex cathedra*, autorii susțin: „Comunicarea unei stări emotive are loc atât de către eul liric, cât...”, „eul empiric ne comunică...”. Cărei afirmații să dea dreptate elevii? Ce sensuri comportă cuvântul „înștiințarea”? În continuare, fără a se da explicațiile de rigoare cu privire la „subiect”, „obiect” al contemplației, se spune (p. 111) că „liricul: subiectul – obiectul propriei contemplații, de aceea este *prin excelență subiectiv* (s.n. – C. Ș.), că „lirismul se obține prin manifestările eului liric în mod indirect – printr-o lirică a măștilor, a rolurilor sau prin transferul observației în lumea obiectuală ce se exprimă pe sine, într-o formă de *lirism obiectiv*” (p. 70), că „eul liric își asumă *lumea obiectivă*” (p. 129). Confuzia (liricul e prin excelență subiectiv ori nu?), dar și contradicția sunt evidente și cu atât mai derutante pentru elevi. La pagina 148 aflăm că poezia are un *obiect* („Din ce categorie a „lucrurilor mari” face parte obiectul poeziei?” – ex. 3.1), iar la pagina 150 – că există, de rând cu „eul ironic, sentimental, judiciar, empiric, elegiac, meditativ, contemplativ”, și un „*eu liric poetic*”. Autorii confundă noțiunea de ipostază a eului liric cu cea de stare lirică: „Definește cele două ipostaze ale eului liric selectând din următoarele variante: *dor de țară, dor de copil, dor de mamă, dor de iubită, dor de cunoaștere, dor de viață* (ex. 3, p. 128)”.

Din informația expusă în manual (p. 145, 149), elevii află despre o structură destul de bizară a elegiei și meditației, ca specii ale genului liric. Astfel, structura unei elegii moderne *Pe lângă plopii fără soț* include: sinceritatea, modul delicat de a *zugrăvi* (s.n. – C. Ș.) sentimentele, dulceața expresiei. Nu vom dezbate această afirmație a autorilor. Atât doar ne întrebăm și noi, împreună cu elevii: „Prin ce se deosebește „modul delicat...” de „dulceața expresiei” ca elemente de structură a unei „elegii moderne ce depășește doctrinele”?, „De ce sinceritatea

este element de structură și de ce anume al unei elegii?”, „Autorul zugrăvește sentimente într-o operă lirică ori poate acestea sunt sugerate?”, „Elegiile aparținând lui H. Heine, Ovidiu, G. Bacovia, V. Alecsandri și incluse în manual (p. 140, 141) au o altă structură?”, „Ele nu sunt moderne din cauza lipsei de sinceritate ori a modului nedelicat de „zugrăvire a sentimentului”? (în manual acestea rămân în afara genericului „Elegia modernă depășește doctrinele”). De la structura elegiei elevii sunt îndrumați spre cea a meditației, specie care, conform opiniei autorilor manualului, a) „începe cu eveniment, fenomen, pretext”, b) „evocă gândurile, sentimentele eroului liric”, c) „uneori compară fenomenele naturii cu aspecte poetice” (?), d) „presupune o puternică participare afectivă” (p. 149). Comentariile sunt de prisos. Propunându-le această structură șubredă, autorii manualului nu reușesc altceva decât să-i deruteze pe elevi și să-i facă de acum încolo s-o caute în alte elegii / specii literare. Astfel, această structură a meditației ei trebuie „s-o aplice în cazul sonetului și a gazelului, demonstrând că acestea două sunt niște meditații (ex. 4, 9, p. 153). Șochează chiar formularea din sarcină: „Consultă *Schema meditației* și demonstrează, prin trei argumente, că poezia gazel este o meditație”. E adevărat că un gazel poate avea un caracter meditativ, dar în niciun caz datorită structurii propuse în manual. Confuzia este și mai mare cu cât pe pagina respectivă a manualului, dar și pe toate celelalte, elevii nu vor găsi niciun gazel ca să demonstreze „că poezia gazel (?) este o meditație” (ex. 9, p. 153).

Definind discursul ca element de structură al unei opere epice, autorii susțin că el „desemnează ordinea evenimentelor comunicate” (p. 80). Ce-i drept, tot la această pagină elevilor li se atrage atenția asupra faptului că „discursul este și (s.n. – C. Ș.) modul în care cititorul ia cunoștință de cele petrecute, în care naratorul selectează, ierarhizează și formulează aspectele narate”, că „discursul are în vedere modul în care cititorul interpretează cele povestite de narator prin prisma propriei selecții și ierarhizări”. Confuzia este iminentă. Or, ordinea evenimentelor comunicate este doar un element al discursului, alături de celelalte, cum ar fi: viziunile narațiunii, modurile de expunere, timpul narațiunii, discursul fiind tocmai modul de prezentare a fabulei.

La pagina 103 autorii susțin că printre elementele de structură ale operei dramatice se înscriu conflictul dramatic și finalul. Nu ne rămâne

decât să ghicim de ce anume aceste două ori chiar incipitul ex-abrupto sunt elemente de structură. Or, expozițiunea, intriga, dezvoltarea, conflictul, deznodământul, pe care autorii îl numesc final (în foarte multe piese acesta din urmă poate lipsi cu desăvârșire), sunt elemente ale acțiunii, care, la rândul ei, este parte componentă a diegezei. În continuare, autorii susțin că textul dramatic este alcătuit din „titlu, didascalii inițiale, incipit ex-abrupto, act, scenă, personaje, didascalii textuale, timp dramatic, spațiu dramatic, conflict dramatic, final”. După cum se observă, această înșiruire este destul de șubredă, din două motive: a) autorii trec cu vederea elementele importante / primordiale ale construcției dramatice, cum ar fi: acțiunea, replicile, modurile dominante de expunere – dialogul și monologul, viziunea „din spate”, caracteristică definitorie a pieselor de teatru; b) nu se face o distincție netă între elementele formale și cele ale universului ficțional, neglijându-se, totodată, noțiunile „diegeză” și „discurs”.

Inexactitățile și confuziile nu se termină aici. Dintr-o schemă de la pagina 189, din care elevii trebuie să-și completeze cunoștințele și să-și verifice răspunsul (s.n. – C. Ș.), ei află că romanul *Mara* de Ioan Slavici este doar un roman de dragoste, pentru „că este analizat cu finețe comportamentul personajelor” (sic!), că *Zodia Cancerului...* de M. Sadoveanu este get-beget „un roman de aventuri, pentru că dialogul este viu, incitant”, că *Ion* de L. Rebreanu este un roman social, întrucât atestăm „interferența dintre două planuri: real (patima pentru pământ) și interior-subiectiv (patima iubirii), un „epic de tip mozaical ramificată” (?), că *Pădurea spânzuraților* de L. Rebreanu este un roman psihologic, din cauza „abundenței materialului descriptiv” etc.

Ne oprim aici. Confuziile și inexactitățile științifice persistă la tot pasul.

II. Perspectiva metodologică (Limba și literatura română, clasa a XI-a, autori T. Cartaleanu, O. Cosovan, A. Ghicov, T. Cristei, Editura Cartdidact, ediția 2009).

Primul lucru care se cere menționat ține de felul cum sunt formulate sarcinile, de gradul de dificultate, de natura lor și de lipsa unui concept, care ar sta la baza structurării acestora. Vom ilustra afirmația prin referințe doar la un singur capitol inclus în manualul respectiv – „Romantismul – o literatură a sentimentului și a fanteziei”. Elevilor le

sunt propuse pentru interpretare câteva texte integrale (*Doina iubirii* de V. Alecsandri, *Și dacă*, *Floare albastră*, *Lucașfârul* de M. Eminescu) și câteva fragmente din: *Friedrich von Hardenberg* de Novalis, *Povara bunătații noastre* de I. Druță, *Forma omului* de Șt. Aug. Doinaș și un fragment fără titlu și fără autor. Mai întâi: elevilor li se cere să identifice în poezia *Și dacă*, pe lângă cele patru motive indicate de autorii manualului – „ramuri, plopii, gândul / minte (memorare), iubita (te) (memorare)” – p. 149 – , alte patru motive. Ne întrebăm dacă „gândul / mintea” e motiv al operei în cauză și dacă elevii, puși în situația de a descoperi tocmai opt motive într-o poezie alcătuită doar din 12 versuri, vor afirma nebulozități ca și autorii manualului pentru clasa a X-a, care susțin că în poezia *Colind* de A. Suceveanu „e prezent motivul refrenului *lerui-ler*” (p. 131), iar în *Rondelul rozelor ce mor* de A. Macedonski e atestat motivul liric” (p. 152, ex. 7). Nu e întâmplător acest lucru. Or, la rubrica *Ex cathedra*, într-un pretins comentariu al poeziei *Floare albastră*, autorii afirmă că „poetul plasează dragostea, motiv central, ca sentiment pur angelic, în zona idealității” (p. 147, manualul pentru clasa a XI-a). Dacă dragostea e motivul central al poeziei *Floare albastră*, care este tema ei? Remarcăm și faptul că elevilor de clasa a XI-a li se oferă, la rubrica *Nota bene!*, informația că motivele pot fi principale, secundare, subordonate, motive-temă, motive-idee, motive derivate, motive de adâncime, motive de suprafață etc. (p. 145). La ce trebuie să le slujească ea elevilor? Să comenteze opera artistică din perspectiva acestor tipuri? Greu de spus dacă e posibil și dacă e necesar, mai ales în școală, a realiza un atare obiectiv.

Cât privește gradul de dificultate a sarcinilor, majoritatea depășesc puterile elevilor, rămânând materie moartă, declarată. Exemplificăm: „Meditează asupra afirmației criticului Ion Vlad: „Plăcerea de a nara se asociază la V. Alecsandri cu o intuiție a mișcării în spațiu și cu o reală deprindere în desenarea portretelor. Explică efectul acestor calități asupra lecturii și înțelegerii textelor de către cititor” (p. 142); „Argumentează particularitățile distincte ale romantismului pașoptist de tip Biedermeier” (p. 142); „Dedu și prezintă mărcile stilistice ale unuia dintre conceptele „un text romantic”, „un film romantic”, „o seară romantică”, „o persoană romantică”, „o cină romantică”, „un discurs romantic”. Din ce se alcătuiește?” (p. 163); „Citește suplimentar romanul *Ursita* de B.-P. Hasdeu. Constată ce constituie mărcile stilului indivi-

dual al scriitorului și savantului B.-P. Hasdeu?” (p. 165), „Motivează, în baza a două principii estetice ale romantismului, de ce poetul a urmat modelul hipotextului poetic” (p. 141) etc.

Lipsa unui concept care ar sta la baza structurării sarcinilor propuse justifică faptul că cele trei niveluri ale lecturii textului literar (prima lectură, lectura în profunzime, analiza și interpretarea) sunt neglijate totalmente de autori. Astfel, după primul contact prin lectură cu textul operei *Floare albastră* de M. Eminescu, elevilor li se cere „să motiveze titlul poeziei în raport cu mesajul ei” (ex. 1, p. 145), apoi „să citească poezia pe roluri: iubita – eul liric” (p. 145) și, ulterior, „să comenteze semnificația motivelor, utilizând și sugestia figurilor de stil” (ex. 3, p. 145), „să clasifice motivele din text” (ex. 5, p. 146). Aceași situație se înregistrează în majoritatea cazurilor. Structurate într-un mod care trezește nu numai nedumeriri, sarcinile, cu siguranță, produc un haos în capul elevilor.

O componentă de structură a manualului sunt și rubricile Logos, Nota bene!, *Ex cathedra*, Labor omnia vincit, Scripta manent, Sapere aude etc. O sarcină (p. 160) îi îndeamnă pe elevi să interpreteze ultima replică a Luceafărului din perspectiva afirmației lui A. Rimbaud din *Nota bene!*: „Eul liric poate fi empiric, biografic, care generează ipostazele, stările eului liric poetic, sau poate reprezenta diverse voci ale poetului. În lirica modernă se face o distincție netă între eul poetic și cel empiric: eul este altul”. Comentariile sunt de prisos. Într-o altă *Nota bene!* elevilor li se explică ce înseamnă hipotext și hipertext (p. 141). Și nu întâmplător, pentru că ei, consultând această explicație, trebuie să „motiveze, în baza a două principii estetice ale romantismului, de ce poetul a urmat modelul hipotextului folcloric” (p. 141). În al treilea caz, din *Nota bene!* ei află că „perioada este o frază poetică compusă din două părți – o propoziție simplă și una amplificată...”, oferindu-li-se ocazia să „rostească frazele poetice din *Și dacă* în conformitate cu melodia perioadei” (ex. 1.1., p. 149). În treacăt fie spus, schema propusă, mai mult decât incorectă, este bizară.

III. Perspectiva corectitudinii exprimării și scrierii (Limba și literatura română, clasa a XI-a, autori T. Cartaleanu, O. Cosovan, A. Ghicov, T. Cristei, Editura Cartdidact, ediția 2009, paginile 149-165).

Ca și omologul său de clasa a X-a, plin de greșeli de tot felul, și manualul pentru clasa a XI-a abundă în erori: Iată câteva dintre ele: „comunică cu” (p. 150), „poetică compusă” (p. 149), „remarcă cuvintele” (p. 165), „ramurile plopului, copac simbolic al lumii terestre, care *bate* (corect: *bat*) în geam” (p. 151), „povestea *Fetei* (corect: *fetei*) din rude împărătești” (p. 157), „determinați și interpretați... ..semnificația lumilor imaginare ale Demiurgul (corect: Demiurgului)” (p. 158), „lumea imaginară a cărui personaj (corect: al cărei personaj)” (p. 158) „...a definit lirica poetului ca o lirică *mascată*, prezența personajelor fiind interpretată prin cea a *măștilor*; fiecare personaj având mai multe *măști*. Caracterizați un personaj prin semnificațiile *măștilor* pe care le schimbă” (p. 159), „masca angelică a îndrăgostitului – sugerează sentimentul”, „...al revoltatului – sugerează starea”, „masca... – sugerează o stare” (p. 159), „Definiți mărcile stilistice ale unuia dintre concepte. Din ce se alcătuieste? (corect: este alcătuit)” (p. 163), „așa cum recunoaștem unele cuvinte care „aparțin” unui autor anume, așa putem deduce autorul...” (p. 162), „construiți pe tablă sau foi de poster” (corect: sau pe foi), de-asupra” (p. 158).

În loc de concluzie

În toate basmele, monștrii își fac de cap atâta cât pot și cât le este sortit să trăiască. Până la urmă ei sunt învinși. Nu știu cât le este dat acestor pocitanii, slujenii de manuale pentru liceu să mai trăiască. Totuși e cert că elevii trebuie să beneficieze de manuale care să-i apropie de opera literară, nu să-i îndepărteze.

Viorica GORAȘ-POSTICĂ

Manualul de Limba română: constrângeri și deschideri

V.G.-P. – dr. în pedagogie, conf. univ. la Catedra de științe ale educației de la Universitatea de Stat din Moldova, vice-președinte al Centrului Educațional PRO DIDACTICA. A publicat peste o sută de titluri în domeniul pedagogic și filologic, printre care monografiile *Psihopedagogia dezvoltării competențelor de comunicare la elevi* (2005) și *Managementul proiectelor educaționale de intervenție* (2013).

Problematica manualului școlar este una actuală și incitantă în mediul educațional, continuând să polarizeze publicul larg. Pe de o parte, sunt majoritatea elevilor, profesorilor și părinților, care văd în manual un panaceu și un mijloc universal pentru educația copilului școlar, pe de altă parte, sunt cei care, alcătuiind minoritatea oarecum avangardistă, susțin că manualul este doar unul dintre numeroasele mijloace de informare și formare în epoca internetului.

Așa cum se reiterează în literatura de specialitate, manualul școlar este documentul oficial de politică a educației, care concretizează curricula școlară într-o formă ce vizează prezentarea cunoștințelor și a capacităților la nivel sistemic, prin diferite unități didactice, în special din perspectiva elevului, fiind unul dintre instrumentele de lucru, poate cel mai important, care detaliază temele și contribuie la organizarea procesului de învățământ. Conceput astfel, manualul urmează să fie mai puțin un depozitar de informații și să conțină într-o măsură mai mare modalități de lucru, explicate în logica expunerii didactice, contribuind la dezvoltarea gândirii și a altor capacități intelectuale, voliționale, morale, estetice, la realizarea transferului de la un învățământ axat pe acumulare de cunoștințe și capacități spre un învățământ

bazat mai mult pe acumulare de competențe [2, p. 242]. Manualul „mai cuprinde și diferite mijloace didactice ajutătoare (planșe, hărți, scheme, texte ilustrative, teme aplicative, probe de control, glosare etc.), care stimulează și facilitează studiul independent al elevului; permite repetarea și completarea cunoștințelor și deprinderilor dobândite în clasă. El nu este totuși un simplu suport al procesului de învățământ din clasă, ci un instrument de lucru, care îl inițiază pe elev în tehnicile învățării independente și-i dezvoltă gustul pentru studiu, de aceea reprezintă și un instrument de autoinstruire” [6, p. 204-205].

În ultimul deceniu, manualul digital se impune ca o abordare nouă în implementarea componentei TIC în procesul de predare-învățare-evaluare, venind să îmbogățească procesul educațional cu activități multimedia interactive și putând să cuprindă integral conținutul manualului tipărit, având în plus (sau în locul ilustrațiilor de pe hârtie) elemente specifice precum: exerciții interactive, jocuri educaționale, animații, filme și simulări care, prin utilizare, aduc un plus de profit cognitiv/formativ.

Alte produse curriculare auxiliare, care completează și sprijină implementarea eficientă a manualelor, destinate, în mod prioritar, cadrelor didactice, sunt ghidurile metodologice, care asigură implementarea curriculară, dar și cea de operaționalizare metodică a conținuturilor de manuale, sprijinind prestația profesorului, de obicei cu statut de recomandare și orientare. La același capitol se înscriu și seturile multimedia, care includ lecții virtuale, în corespundere cu curriculumul național, acoperind dificultățile de învățare, care apar, de regulă, când lecția este predată în mod tradițional, urmărind să suscite și să mențină interesul elevilor, să faciliteze înțelegerea fenomenelor etc. Softul educațional, proiectat pentru a fi utilizat în procesul de învățare, este conceput pentru a învăța și trebuie să asigure interacțiunea flexibilă elev – computer sau computer – profesor, adaptându-se în funcție de caracteristicile individuale ale utilizatorului, concurând și el cu tradiționalul manual.

Oricât de revoluționare ar fi unele tendințe, recunoaștem că, în condițiile socioculturale și economice actuale, manualul școlar are un rol foarte important și, conform Articolului 41 din Codul Educației al Republicii Moldova, „Manualele școlare”, atestăm următoarele: (1)

În instituțiile de învățământ general se utilizează manuale școlare, elaborate în baza curriculumului național, selectate și editate prin concurs, în baza unui regulament aprobat de Ministerul Educației. (2) În instituțiile de învățământ general se pot utiliza și manuale alternative, elaborate în baza curriculumului național, selectate pe bază de concurs și recomandate de Ministerul Educației. (3) Elevii din învățământul primar sunt asigurați cu manuale școlare în mod gratuit. (4) Elevii claselor V–XII sunt asigurați cu manuale școlare conform schemei de închiriere aprobate de Ministerul Educației. (5) Elevii din familiile social-vulnerabile beneficiază de facilități la închirierea manualelor școlare, în condițiile stabilite de Guvern [7]. Este evidentă atenția acordată curriculei, care are misiunea de a asigura calitatea implementării programului național la nivel de elev și profesor, ca actori primordiali ai actului educațional. În Strategia sectorială Educația 2020, în analiza SWOT a învățământului general la punctele forte se menționează, de asemenea, „asigurarea tuturor elevilor din învățământul general-obligatoriu cu manuale prin intermediul Schemei de închiriere” [8], – aspect important în condițiile actuale, dar care totuși plafonează oarecum și nu este deloc suficient în situația în care multitudinea de resurse educaționale a invadat piața educațională și provoacă din multiple perspective beneficiarii educației.

Manualul de Limba română își păstrează în contextul abordat de noi o misiune specială, pe lângă cea de asigurare a minimumului obligatoriu de implementare a curriculumului, ca ghid de cultură și civilizație românească, relevantă vârstei și contextului elevului. Dacă în resursele educaționale multiple care apar on-line se pot produce ambiguități și echivocuri, se întâlnesc chiar inadvertențe și neclarități, în manual lucrurile trebuie să fie clare, univoce și accesibile copiilor. Prin intermediul manualului, ajutați de profesor, elevii trebuie să studieze și să folosească cu plăcere limba și literatura, comunicând oral, vizual sau în scris. Paradigma comunicativ-funcțională de învățare a limbilor transformă domeniile tradiționale (literatura și gramatica) din scopuri în sine în mijloace care permit integrarea cu succes în societate prin vehicularea limbii. În continuare, vom exemplifica selectiv răspunsul la rigorile actuale pentru manualul școlar, prin exemple de actualizări și modificări la ediția 2015 a manualului de Limba și literatura română, clasa a V-a.

Axarea pe competențe și încurajarea evaluărilor intermediare, cu evidențierea componentelor funcționale ale acestora, este una dintre cerințele curriculare primordiale. La capitolul Autoevaluare, care include itemi integrați de evaluare sumativă, pe câmpul cu notițe-atenționări la rubrica „Este important”, pentru prima dată am propus următorul mesaj educațional, pe care dorim să îl conștientizeze elevii, dar și cadrele didactice și părinții: „Este important: să fac probe de evaluare, să mă evalueze profesorul și colegii, dar și să mă autoevaluez, ca să constat ce cunosc cu adevărat din ce am învățat, să știu ce pot face, aplica și cum sunt, ce atitudini am față de diferite idei, opinii, fenomene. Adică să știu cât de competent sunt.” [3, p. 24]. În acest sens, e important ca elevii să exerseze cât mai mult în baza exercițiilor din manual, să simtă propriul progres, permițându-le și să greșească, de ce nu? Or, este atât de important ca elevul să fie deprins „a se simți confortabil când face greșeli. Prin cunoașterea a ceea ce nu știm, putem învăța; dacă nu am face greșeli, am fi mai puțin predispuși spre învățare (sau chiar spre a simți nevoia de a învăța – și, probabil, nu ne-am implica într-o activitate, dacă nu ar exista riscul de a greși, de a nu reuși” [5, p. 149]. Competențele literare și lingvistice, ca și toate celelalte (sociale, culturale etc.), se învață / se dezvoltă prin exercițiu, dar și prin greșeli. Din aceste considerente practica pedagogică de a da note la fiecare răspuns și a pretinde doar excelență nu este deloc încurajatoare și relevantă pentru asigurarea progresului elevilor.

*Promovarea culturii comunicării. Pentru educația lingvistică de calitate în arealul nostru, am optat în manual să introducem și rubrica Scrieți corect, unele dintre acestea repetă regulile însușite în clasele primare, altele comportă un caracter de noutate mai vădit. De exemplu: Scrieți corect! Cuvintele ce au prefixul *în-* și a căror rădăcină începe cu litera *n* se scriu cu doi de *n*: *înnămolit, înnegrit, înnorat, înnoroiat* [3, p. 29]; sau delimitarea scrierii împreună de scrierea cu cratimă: *la izvor, l-a ascultat, ia creionul, i-a dat pixul* [3, p. 85]; sau „nu-i place *deloc* cafeaua; acesta este un adverb *de loc*; de șapte ori măsoară și *o dată* taie; *odată*, când eram la grădiniță...” etc. Explicațiile morfologice de rigoare cu argumente de ordin științific se vor face în mod explicit de către cadrul didactic, cu ajutorul elevilor, bineînțeles. Nu ni se par deloc redundante aceste reiterări, căci deprinderile ortografice însușite în mod profund și conștient în școală devin o zestre intelectuală valoroasă pentru tot restul vieții. Extinderea informa-*

țiilor despre cultura și civilizația românească la rubrica *Este bine să mai știi* este de asemenea o noutate a manualului nostru, ediția 2015. Astfel, regăsim atât explicații ale cuvintelor și expresiilor: „măsliniu – (despre fața și pielea oamenilor) de culoarea măslinei: bătând în negru, smead; prăzuliu – de culoarea prazului, verde-deschis; vernil – verde-deschis” [3, p. 31], cât și alte mesaje de ordin literar și cultural. Dicționarul cultural, ca rubrică, apare și el mai frecvent, enunțând informații de cultură generală despre personaje mitologice, edificii culturale, scriitori, poeți, pictori și alți oameni de cultură.

Promovarea lecturii ca ocupație vitală pentru dezvoltarea personalității elevului. Paginile de câmp ale manualului abundă în coperte de cărți, cu texte recomandate pentru lectura suplimentară a elevilor, la fiecare unitate de învățare. Împărtășim îngrijorarea multor părinți și profesori că lectura nu mai figurează printre ocupațiile prioritare din timpul liber al elevilor și credem că manualul de Limba și literatura română are misiunea nobilă de a încuraja elevii să citească, de a le stimula motivația pentru munca intelectuală și lecturi, în general.

Prin ediția de față a manualului, am răspuns cererii multor cadre didactice de a introduce mai multe texte ale scriitorilor români basarabeni, oferind ca text pentru lectură analitică o poezie antologică a lui Dumitru Matcovschi „Bate vânt” [3, p. 225], care completează în mod fericit, după noi, tematica unității de învățare, dictată de „Ce te legeni...” de Mihai Eminescu. De asemenea, am introdus poezia lui Ion Hadârcă „Cartea-Om și Omul-Carte” [3, p. 228], „Ghicitoare fără sfârșit” de Grigore Vieru [3, p. 243] etc. Toate aceste texte au fost însoțite de diverse sarcini didactice, promovând cele patru forme de lucru la lecție: individual, în perechi, în grup și frontal. Astfel, exercițiile cu genericul „Lucrați în echipă / grup” și „Lucrați în pereche” sunt mai numeroase, diversificându-se sarcinile de învățare. De exemplu: „Ex. 23, p. 227 „Lucrați în grup. Creați un poster în care să ilustrați relația omului cu pomul în baza poeziei lui D. Matcovschi, dar și a altor opere.” sau: Ex. 5, p. 37: „Lucrați în pereche. Comentați și încadrați într-un context de viață povața: «... Du-te la furnică și vezi povara ei», Traian Dorz, *Învăță de la toate*”.

Dezvoltarea creativității elevilor prin genericele „Creați”, „Jocuri de rol” a fost introdusă în mod extensiv pe paginile manualului nostru, de

exemplu: „Scrieți un eseu pe tema «Toamna copilăriei mele», folosind mai multe cuvinte derivate”, ex. 25 [3, p. 29] sau „Realizați în 5-7 rânduri un minicomentariu în care să arătați semnificația enumerațiilor și a repetiției” [3, p. 105], „Creați un poster «Crăciunul în familia noastră»” [3, p. 126] și altele.

Atelierele de scriere și de lectură reprezintă și ele o inovație a manualului, ținând spre diverse obiective ce țin de dezvoltarea competențelor de lectură, comunicare și scriere. Fragmentele oferite pentru lectură provoacă elevii la lecturi, dezbateri și scrieri reflexive, stimulând creativitatea și diversitatea de exprimare/abordare a subiectelor de cultură și civilizație românească și universală. Conform definiției sale clasice, avantajul atelierului provenit din engl. *workshop* „asigură participarea tuturor membrilor grupului la dezbateri și decizii, chiar și atunci când timpul este limitat, or, grupurile mici, chiar formate ocazional, încurajează exprimarea liberă” [6, p. 28]. Nu putem să nu menționăm că aspectul grafic și imagistic al manualului a fost îmbunătățit / actualizat pentru a-l face mai atractiv și mai interesant.

Oricâte ameliorări de conținut și design ar cunoaște manualul, o problemă mare este că la noi acesta nu are varianta electronică plasată on-line, accesibilă, așa încât utilizatorii să intervină și, provocați de această sursă, să își creeze/adapteze într-o manieră originală propriul manual, eventual, într-o rețea cu cadrul didactic și cu ceilalți colegi. Ghidul și Caietul elevului ca următoarele piese curriculare nu acoperă nici ele deficitul informativ și formativ resimțit de cei cu acces restricționat la internet, de exemplu. Oricât de versați și de supradotați ar fi autorii și oricât de extinsă ar fi colaborarea acestora cu cadrele didactice, manualul elaborat de ei nu va putea să răspundă în mod exhaustiv solicitărilor și așteptărilor elevilor și adulților care supraveghează / ghidează învățarea în baza lui. De aceea, recomandăm cu insistență și în mod repetat ca manualul să fie abordat ca una dintre resursele educaționale, dar nicidecum unica. Or, astăzi este atât de important ca elevul și profesorul să beneficieze de multiple deschideri și provocări în utilizarea resurselor formative și informative. Nu știm dacă vom ajunge vreodată la situația Coreei de Sud, care, începând cu 2013, a trecut total la manualele electronice [cf. 4, p. 14-20], dar tendința crescândă spre digitalizarea resurselor educa-

ționale ar fi bine să ne mobilizeze mai mult pe noi, cei care încă „tânjim” după lucrul cu cartea, caietul și tabla, căci resursele educaționale deschise, cu posibilitățile sale, oferite de licențele libere, „pentru că orice material poate fi ușor distribuit, reutilizat și îmbunătățit, astfel contribuind, în mod participativ, la optimizarea și perfecționarea procedurilor, activităților, conceptelor” [1, p. 30] , dar și de rezolvarea problemei costurilor și accesibilității pentru oricine – devin o realitate.

În încheiere, susținem că manualul școlar, în formă tradițională, sau digitală, rămâne o resursă educațională valoroasă și optimizarea lui continuă trebuie sporită și direcționată în funcție de schimbările generate de epoca informației pe care o parcurgem, dar și de așteptările beneficiarilor, conștienți de marile lui deschideri, dar și de inerentele constrângeri.

Bibliografie ■

1. R. Bezedo, *Promovarea educației deschise și a resurselor educaționale libere*. În: „*Didactica Pro...*”, nr. 1 (89), 2015, p. 29-33.
2. S. Cristea, *Dicționar de pedagogie*, Chișinău – București, Grupul Editorial Litera. Litera Internațional, 2000, 398 p.
3. Al. Crișan, S. Dobra, Fl. Sâmișăian, V. Bolocan, V. Goraș-Postică *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a V-a*, Editura Știința, Chișinău, Editura Humanitas, București, 2015, 248 p.
4. V. Goraș-Postică, *Meridiane educaționale. Eseuri de pedagogie comparată*, Chișinău, CEP USM, 2016, 126 p.
5. J. Hattie *Învățarea vizibilă. Ghid pentru profesori*, Editura Trei, București, 2014, 408 p.
6. M. Ștefan, *Lexicon de pedagogie*, Editura Aramis, București, 2006, 384 p.
7. <http://lex.justice.md/md/355156/>
8. http://particip.gov.md/public/documente/137/ro_427_Proiectul-Strategiei-Sectoriale-de-Dezvoltare-Educatia-2020.pdf

Diana VRABIE

Manualul de literatură universală pentru clasa a X-a: constatări, observații, sugestii

D.V. – conf. univ. dr.,
Universitatea „Alecu Russo”,
Bălți, Catedra literatura
română și universală.
Autoarea volumelor *Urme
pe nisip* (2005), *Cunoaștere
și autenticitate* (Premiul
Didactica al Salonului
Internațional de Carte, Iași,
2009), *Literatura pentru
copii* (Premiul Ministerului
Educației la Salonul de
Carte pentru Copii, Chișinău,
2010). Membru al Uniunii
Scriitorilor din Republica
Moldova și din România.

Într-un context cvasigeneral al extinderii febrei a tehnologiilor informaționale în procesul instructiv-educativ, motivat de necesitatea racordării la realitatea înconjurătoare, asaltată de un flux imens de informații ce necesită o cunoaștere promptă, completă și corectă, nimeni nu se grăbește să detroneze din arsenalul reperelor educaționale *manualul școlar*. Acesta rămâne în continuare un instrument necesar, îndeplinind „funcția de informare, formativă, stimulativă, de autoinstruire”¹. Sub aspectul conținutului, concretizarea prevederilor curriculare se realizează în manieră decisivă prin manualul școlar.

Adresat deopotrivă profesorilor și elevilor, acesta „deschide porțile spre fenomenele naturale, sociale și culturale, îl ajută (pe elev, *n.n.* – D.V.) în cercetarea, cunoașterea și transformarea lor, înregistrează rezultatele cunoașterii și, totodată, formează capacitățile de cunoaștere, dezvoltă preocupările de asimilare, deschide drumul spre autoinstruirea permanentă”². Metoda clasică a lucrului cu manualul constă într-un „ansamblu de acțiuni prin care se urmărește formarea priceperilor și deprinderilor necesare în vederea utilizării corecte și eficiente a manualelor și a altor cărți ca surse de informare”³.

Plecând de la aceste constatări, ne-am propus să cercetăm profilul și conținutul manualului de literatură universală pentru clasa a X-a, autor Sergiu Pavlicencu, raportându-l la specificul disciplinei propriu-zise, dar și la noul cadru curricular modernizat.

De remarcat că disciplina Literatura universală înregistrează în continuare o poziție ingrată în contextul curricular, având în vedere că se studiază doar în ciclul liceal, exclusiv la profilul umanist și beneficiază de un număr redus de ore:

- Clasa a X-a – 1 oră / săptămână: total 34 de ore;
- Clasa a XI-a – 2 ore / săptămână: total 68 de ore;
- Clasa a XII-a – 2 ore / săptămână: total 68 de ore⁴.

Luând în considerare impactul pe care îl poate avea disciplina Literatura universală asupra culturii literar-artistice a elevilor, nutrim convingerea că ar fi binevenită și pentru profilul real, într-o încercare de formare a reprezentărilor culturale coerente asupra „dezvoltării literaturii române în raport cu progresiile paradigmatică în spațiul literaturii universale”⁵. Susținem ideea că studierea unor texte de literatură universală de către toți elevii ar trebui să fie obligatorie. Atâta timp cât în cadrul normativ nu este stipulată această obligativitate, ele rămân, în mare parte, în afara lecturii.

Demnă de luat în atenție este inițiativa didacticienilor din dreapta Prutului, care, în 2010, au elaborat un demers către Ministerul Educației, prin care se solicita studierea literaturii universale în școli, indiferent de profil, motivându-se de ce ar trebui predată literatura universală în mediul preuniversitar. Miza demersului era de a motiva de ce trebuie studiați scriitorii literaturii universale în școală, arătându-se, între altele, că, pe lângă cultivarea limbii române cu ajutorul textelor literare românești, care ar putea fi principalul argument în alegerea doar a textelor de literatură română, studiul limbii și literaturii în școală ar trebui să conducă și la înțelegerea și dezbaterăa unor idei, la familiarizarea cu evoluția gândirii și a valorilor umanității etc.

Autorii demersului sugerează că procentul textelor din literatura universală, în raport cu cele din literatura națională, ar trebui să fie între 20% și 30 %, atât pentru gimnaziu, cât și pentru liceu (inclusiv la

profilurile real, tehnologic și vocațional). Este o practică ce ar trebui demarată și în învățământul din Republica Moldova, având în vedere contextul general al globalizării. „Obligativitatea” ar trebui să fie însă una rezonabilă. Lista autorilor / operelor, de exemplu, să fie variată, respectându-se procentul asupra căruia se va cădea de acord, în raport cu textele din literatura națională. Lista de texte din literatura universală ar trebui concepută cu multă inspirație, ținând cont de valoarea, reprezentativitatea creațiilor, având în vedere, totodată, și practicile similare din alte țări europene.

Textele aparținând literaturii universale ar trebui incluse și în materia pentru bacalaureat. Un asemenea pas nu trebuie să implice neapărat creșterea numărului de ore pe săptămână, având în vedere că predarea literaturii române are câteva roluri de bază: „trebuie să ducă la formarea capacității de comunicare corectă și coerentă (în scris și verbal), să dezvolte simțul estetic, să-l ajute pe elev să înțeleagă diferitele genuri literare etc.”⁶. Dar, mai important, ea ar trebui să-i ajute pe elevi să-și formeze o viziune și chiar să dobândească repere valorice; ambele țin de capacitatea literaturii de a forma atitudini și comportamente, ceea ce este greu de conceput în absența studierii literaturii universale.

„Studierea literaturii universale în condițiile actuale a devenit o necesitate din mai multe considerente. Materia de studiu la literatura universală contribuie la consolidarea dimensiunii umaniste a învățământului, la dezvoltarea culturii comunicării, la lărgirea orizontului literar al elevilor. Familiarizarea cu valorile literare universale contribuie și la asimilarea mult mai eficientă a materiei de studiu la literatura română, care nu trebuie studiată în afara contextului literar universal, ci într-o raportare permanentă la acesta.”⁷

Revenind la ideea introducerii literaturii universale și în clasele liceale cu profil real, atragem atenția asupra faptului că tocmai specialiștii din acest domeniu (matematicienii, fizicienii, chimiștii, biologii, medicii etc.) sunt mai frecvent solicitați în cadrul diferitor proiecte internaționale de perspectivă, iar integrarea lor în lumea occidentală are posibilități mult mai mari atunci când aceștia sunt formați în spiritul culturii europene și universale. Tinerii cetățeni ai Republicii Moldova trebuie să fie și adevărați cetățeni europeni, iar studiarea li-

teraturii universale ar contribui esențial la adaptabilitatea lor în spațiul diversității culturale a lumii moderne.

În conformitate cu noul *Curriculum la literatura universală*, obiectul se studiază în clasele X-XII cu profil umanist dintr-o dublă perspectivă: *diacronică*, în clasele a X-a și a XI-a, și *tematică*, în clasa a XII-a. Pornind de la această nouă realitate, și manualul elaborat la literatura universală, clasa a X-a, autor Sergiu Pavlicencu, este structurat diacronic, începând cu Antichitatea, unde este inclusă și Mitologia, traversând Evul Mediu, Renașterea, Clasicismul și încheind cu literatura Iluminismului. Prin urmare, manualul conține cinci unități, fiecare demarând cu o pagină dedicată obiectivelor și competențelor, după modelul: *veți cunoaște, veți fi capabili, veți fi în stare*, formulări ușor ambigui. Anunțarea obiectivelor și competențelor în antetul discuțiilor literare este salutabilă, cu condiția ca ele să fie structurate în mod clar și edificator. Or, expresiile pentru care optează autorul: *a fi capabil* și *a fi în stare* se situează într-o vecinătate sinonimică, generatoare de confuzii. DEX, 1996, atestă pentru expresia *a fi în stare* echivalentele *a putea*, *a fi capabil să...*⁸. Pentru a se evita ambiguitățile semantice, se putea respecta paradigma obiectivelor *cognitive, formative* și *atitudinale* sau, respectiv, a competențelor *gnoseologice, praxiologice* și de *integrare*, identificabile în planul cunoștințelor, capacităților și aptitudinilor ce ar urma să fie obținute la încheierea fiecărei unități.

Fiecare compartiment din manual include o secțiune semnificativă ce vizează cele mai importante repere istorice și culturale ale perioadei studiate. Acestea sintetizează „anatomia” fiecărei perioade, în ideea de a-l familiariza pe elevul de liceu cu profilul cultural al perioadei abordate, corelată la contextul istorico-social. Aceste dosare teoretice sunt precedate de rezumate ale perioadei date, menite să contureze mărcile distinctive ale acesteia, dar și de unele motto-uri semnificative, formulate de exegeți de prestigiu, subtili cunoscători ai literaturii universale (Ovidiu Drimba, Edgar Papu, Jean-Pierre Vernant, Victor Kernbach, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Florentina Vișan ș.a.). Acestea pot servi drept excelente momente ale captării atunci când profesorul denotă abilități de conexiuni culturale. Astfel, la începutul studierii Evului Mediu, atestăm un citat din *Istoria literaturii universale* de Ovidiu Drimba,

menit să detroneze prejudecățile legate de concepția conform căreia epoca medievală a fost una obscură, închisă, cu multiple restricții, fără o imagine coerentă în artă, în care civilizația lumii a regresat: „Cultura și civilizația modernă își au îndepărtatele origini în acea lungă și neînchipuit de fertilă perioadă care a fost Evul Mediu. Formele fundamentale ale vieții economice, evoluția iobăgiei și constituirea clasei burgheze, statele și națiunile, formarea unei civilizații general europene, germeii capitalismului, instituții sociale și politice, apariția orașelor cu o nouă structură a vieții citadine, școlile profesionale și universitățile, efervescenta cercetării științifice, marile dispute din câmpul gândirii filozofice, definitivarea limbilor și formarea literaturilor naționale, două dintre stilurile cele mai importante din istoria artei, romanic și gotic, – sunt tot atâtea fapte epocale generate din timpul frământărilor, dramaticelor și, totodată, extrem de fecundelor secole ale Evului Mediu”. Plecând de la aceste afirmații, profesorul de literatură universală va putea contextualiza eficient perioada dată, reușind să-i scoată în evidență realizările remarcabile, dincolo de problemele de ordin material și spiritual.

La rubrica Momente ale receptării elevii vor găsi informații utile vizând consecințele receptării creației scriitorilor studiați în spațiul românesc. Este o rubrică necesară, care scoate în evidență racordarea spațiului nostru la pulsul literaturii universale, prin traduceri, adaptările, transpunerile și includerea în circuit a capodoperelor universale.

După această descindere pe orizontală, elevul va fi invitat să pătrundă esența textelor reprezentative ale perioadei în discuție. Prin urmare, expunerea temelor este urmată de texte literare sau fragmente de texte ce ilustrează materia studiată și creația unor scriitori reprezentativi. Selectarea textelor este realizată în mare parte în mod inspirat, chiar dacă ponderea lor variază de la o perioadă la alta. Textele literare selectate sunt însoțite de un *Chestionar pentru lectură comentată*, care, trecut prin grila de receptare a profesorului, poate suporta diverse replieri, în funcție de obiectivele urmărite. Pentru a facilita procesul de predare-învățare a temelor din literatura universală, autorul optează pentru o serie de rubrici suplimentare, gen Teorie literară, Nota Bene, Amintiți-vă, Aprecieri critice, al căror scop este consolidarea cunoștințelor la fiecare temă.

Deținând un suport informațional consistent, manualul ar necesita o mai pronunțată ancorare practică. Am recomanda mai multe sarcini de lucru orientative, care ar facilita apropierea elevului de universul textului comentat. Considerăm binevenită formularea unor pretexte înainte de lectură, care ar favoriza lectura conștientă, dar și sugestii în vederea explorării textului, a aplicațiilor și evaluării curente. Punerea în practică a unor sugestii conținute în *Curriculumul la literatura universală*, dar și în *Ghidul de implementare a Curriculumului modernizat pentru treapta liceală* (autori Mariana Jitari, Angela Grama-Tomiță), referitoare la activitățile de învățare și evaluare, ar fi sporit eficiența practică a manualului. De asemenea, ar fi avut rost exercițiile de comunicare, de receptare critică, dar și de redactare. Indiferent de rubricile în care s-ar lăsa găzduite, aceste exerciții ar trebui să aibă o pondere semnificativă în conținutul manualului. Or, în prezentul manual unica rubrică de exerciții practice, Chestionar pentru lectură comentată, conține între două și șase întrebări, formulate în mod arbitrar. În cele mai frecvente cazuri, aceste întrebări vizează mai degrabă verificarea lecturii, fără a descinde o analiză literară aprofundată. Spre exemplu, în cadrul studierii unui fragment din lucrarea aparținând iluministului francez Voltaire, *Candid sau Optimismul*, sunt propuse următoarele întrebări la rubrica Chestionar pentru lectură comentată: (1) Explicați, din punctul de vedere al iluminiștilor, opoziția dintre țara Eldorado și țările europene. (2) Comentați, din același punct de vedere, obiceiul de a saluta un rege. (3) De ce în Eldorado nu erau curți de justiție, tribunale, procese, închisori? (4) Ce i-a plăcut mai mult lui Candid în Eldorado? (5) Cum trebuie înțelese cuvintele de la sfârșitul fragmentului de mai sus referitoare la traducerea vorbelor de duh? În urma acestei conversații euristice, profesorul va putea determina gradul de înțelegere a fragmentului, rămânând departe de realizarea unui comentariu literar pertinent. Oricare ar fi textele literare alese de profesor, metodele și procedeele didactice urmează să stimuleze elevul „să descopere conținutul, valoarea estetică, trăsăturile speciei literare pe care o ilustrează opera”⁹. Activitățile de învățare alese de către autorul de manual ar urma, în consecință, să-l învețe pe elev „cum să se comporte ca lector, ce să facă și cum să facă”¹⁰.

Ar fi pertinente, de asemenea, sugestiile pentru realizarea temelor individuale pentru acasă în vederea conceperii unor studii de caz. Deja în

clasa a X-a ar putea fi propuse teme de cercetare comparată, sugestiile de texte urmând să fie oferite de autor la sfârșitul textului comentat, într-o rubrică gen „Creații literare care ilustrează tema X”. Spre exemplu, având în vedere că tema destinului este întâlnită în toate literaturile Antichității, am putea propune spre sfârșitul unității următoarele repere lectorale: *Epopoea lui Ghilgameș*; *Dialogul unui dezamăgit cu sufletul său*; Homer – *Iliada și Odiseea*; Eschil – *Orestia*; Sofocle – *Antigona*; Euripide – *Medeea*; Pindar – *Pithica a VII-a*, Vergiliu – *Eneida* ș. a. Astfel, elevii vor fi apropiați de noțiunea de literatură comparată, realizând o cercetare comparativă bazată pe tema destinului în creațiile literare ale Antichității. Abordând relațiile dintre literaturile diferitor popoare, influențele, fuziunea, disciplina Literatura universală tinde să se apropie de obiectul celeilalte discipline – Literatura comparată. Denumirea mai inspirată a Literaturii universale, în accepția noastră, ar trebui să fie Istoria comparată a literaturilor, întrucât ea se ocupă, în primul rând, de relațiile dintre diversele literaturi, influențele unora asupra altora, interacțiunile etc. Aceste interconexiuni pot fi realizate cu succes în cadrul conceperii unor studii de caz, ca forme de investigare temeinică a unei teme. Având în vedere că manualul conține cinci teme, ar putea fi propuse cinci studii de caz: Antichitatea; Evul Mediu; Renașterea; Clasicismul, Iluminismul. Reperetele pentru realizarea acestor studii să fie incluse în manual, respectiv, o serie de sarcini de lucru, care să-i orienteze în demersul investigativ, o *Bibliografie teoretică* necesară documentării, un *Dosar al operelor literare care ilustrează tema*, *Secvențe din alte scrieri care tratează tema*, dar și un *Dosar de opere teoretice* etc.

Atât Curriculumul școlar, cât și manualul îi sunt „date” profesorului. Or, pentru ca orele de literatură universală să fie atractive și să stimuleze dezvoltarea critică a elevilor, ele nu trebuie să fie oficii de simplă înregistrare, ci „laboratoare ale gândirii critice, care susțin lucrarea justei universalizări a literaturii”¹¹, motiv pentru care profesorul are drept sarcină imperativă studierea profundă a manualului pentru a-l transforma în produs propriu. Valoarea reală a unui manual constă, finalmente, în modul în care acesta este utilizat de către profesor, ca unul dintre numeroasele mijloace educaționale, care contribuie la informarea și formarea elevului – subiect și obiect al educației.

Note

¹ Corneliu Crăciun, *Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și liceu*, Editura Emia-Deva, 2004, p. 8.

² Wincenty Okon, *Didactica generală. Compendiu*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 34.

³ Ioan Nicola, *Tratat de pedagogie școlară*, București, Editura Aramis, 2000, p. 21.

⁴ *Literatura universală. Curriculum pentru clasele a X-a – a XII-a*, Editura Știința, Chișinău, 2010, p. 4.

⁵ *Idem*, p. 6.

⁶ Cristian Hatu, *Capodoperele literaturii universale trebuie incluse în programele din școala generală și liceu și în materia pentru bacalaureat*. În „Revista 22”, București, 2010, an. 21, numărul 32 (1065), p. 1.

⁷ Sergiu Pavlicencu, *Literatura universală în liceu*. În „Limba Română”, 2007, nr. 7-9, p. 23.

⁸ *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, coord. Ion Coteanu și Lucreția Mareș, București, Editura Univers, 1996.

⁹ *Literatura universală. Curriculum pentru clasele a X-a – a XII-a*, ed. cit., p. 30.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Tudor Vianu, *Obiectul și metodele predării literaturii universale în învățământul superior*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, p. 5.

Georgel RUSU

Calul Troian al învățământului

G.R. – col. dr. ing.,
conf. univ. la Universitatea
Apollonia din Iași.
Autor a mai multor
cărți și studii
de management.

Educația și violența sunt doi termeni care, cel puțin în aparență, sunt opozabili. Ori ești om educat, ori lași loc violenței în purtare.

Și totuși știm bine că nu e așa. Un excurs istoric și nu numai ne arată că în Antichitate, în Evul Mediu și chiar mai aproape de noi au existat și mai există școli ale violenței.

O violență destinată păstrării sau cuceririi celor trebuincioase nevoilor primare era practică în lumea antică, în societățile primitive sau în Evul Mediu.

Epoca modernă și postmodernismul (sic!) au adus nu numai mai multă îndestulare, ci și o altfel de tratare a educației. Această educație este sau ar trebui să fie „îndepărtătoare de la cele ale violenței”. Nu luăm în calcul aici instituții care prin definiție sunt menite a exercita violența în cadrul legal.

Adevărat este că Freud și alți cercetători ne-au relevat că violența aparține sau este o trăsătură a firii omenești. Acest lucru înseamnă că, dacă dorim o societate fără violență, trebuie în primul rând să educăm fiecare ins în parte spre a-și înfrâna astfel de porniri și apoi să continuăm cu alte instituții și pârghii sociale consolidarea acestui lucru. Există în societate culte religioase și ONG-uri care își propun și fac o mulțime de lucruri pentru eliminarea violențelor din viața

socială. Legea care sancționează este prezentă, opunându-se violenței exercitate ilicit. Și cu toate acestea, violența persistă în purtarea gregară a insului. Ea este afișată în egală măsură în violența de limbaj sau în cea fizică.

Mai mult decât atât, statisticile, dimpreună cu spațiul public, ne oferă o recrudescență a faptelor antisociale, a violențelor de tot felul. Ele nu mai au nici măcar „justificarea” vremurilor trecute. Acum bunurile strict necesare se procură în mod incomparabil mai ușor față de vremea aplicării Legii Talionului, care a fost, cel puțin formal, abandonată și demult înfierată. Acest lucru ar trebui să conducă la excluderea purtării întemeiate pe nivelurile primare ale piramidei lui Maslow.

Aceleași statistici de care vorbeam mai sus ne arată în mod îngrijorător că protagoniștii violențelor sunt în număr tot mai mare oameni tot mai tineri, chiar copii.

A da vina pe accesul la internet și pe „violențele cu putere de exemplu” este insuficient, nerelevant (multe violențe sunt săvârșite de inși care nu au nimic de-a face cu internetul). E greu de presupus că o îndepărtare de rețea ar conduce la dobândirea unei „stări pacifiste” a socialului. A cantona răspunderea în seama mass-media, care prezintă violențe, de la desene animate la emisiunile de divertisment, nu leagă în mod cauzal toate fenomenele violente de activitatea incriminată, ci le explică doar pe unele.

O explicație ar trebui căutată, oricât ar părea de curios, chiar în procesul de învățământ.

Care ar fi deci Calul Troian al educației, care face ca după ce semănăm pacifism să culegem violență?!

Pentru a merge corect înainte, să privim înapoi. Adică atunci când „cantitatea” de violență era mai mică. Nu ne vom întreba cum arătau dascălii, dar...

Cum arătau manualele școlare?

Mai subțiri!

Mai mici ca format!

Mai puține!

Mai ieftine!

Mai puțin colorate!

Mai dense și pline de miez!

Dar nu numai atât.

În secolele al XIX-lea și al XX-lea s-a dorit și s-a realizat „explozia” producției de bunuri. Mai departe, consumerismul, așezat pe valurile globalizării. Ce e rău în asta? Mai nimic! De altfel, „Segmentarea cunoașterii în discipline, așa cum s-a impus ea în ultimele două secole și a marcat întreaga organizare a învățământului și a celorlalte instituții de cultură, și-a arătat cu prisosință avantajele. Pe baza ei, s-a format o anumită reprezentare a competențelor și a profesiunilor” (Solomon Marcus, *Paradigme universale*, Editura Paralela 45, 2011, p. 9).

Acest proces a determinat ca „produsul ei finit” să fie unul relativ standardizat. Unul calat spre a ști *cum* să utilizeze mijloacele de producție. Unul care să știe *cum* să vândă produsele. Unul care să știe *cum* să facă bani. Unul care să știe *cum* să-i managerieze pe cei care fac... *cum*... Unul care să împingă la concursul dintre sisteme ce fac... *cum*.

Cum s-a făcut asta?

Prin îndepărtarea de la ceea ce călăuzise educația până la acea vreme; îndepărtarea de la *de ce*?!

De ce-ul era întrebarea care călăuzea educația până atunci!

De ce-ul permitea o abordare prin „descoperire, prin pătrunderea în intimitatea procesului studiat, făcându-l pe învățacel părtaș la noutatea care își deschidea porțile în fața sa. *De ce*-ul permitea o raportare continuă a insului la morală, la religie, la posibilitatea valorizării continue a faptelor și actelor, la noțiunile fundamentale de *bine* și *rău*.

Acest *de ce* s-a diluat treptat și continuu.

Solomon Marcus găsea o vină a ineficienței învățământului în aceea că predării disciplinelor „li s-a luat povestea”, făcându-le aride, anoste și „greu de îngurgitat”. Mai mult decât atât, *de ce*-ul lega între ele cunoștințele în cadrul disciplinei și disciplinele între ele și îl obliga pe mentor la a le arăta discipolilor „curgerea” și conexiunile cunoștințelor. Îi atrăgea în interiorul fenomenului studiat. În felul acesta „povestea” era prezentă.

Mai mult decât atât, *cum*-ul fabrică (în cel mai bun caz) specialiști, în vreme ce *de ce*-ul formează *caractere*.

În prezent, elevul și studentul sunt tot mai mult înghesuiți în colțul îngust al lui *cum*? Un loc în care sunt văzuți tot mai mult ca un utilaj,

un aparatcic, gata să spună *cum...* dar tot mai puțin să știe *de ce*? Poate că evaluarea să fi câștigat într-o anumite obiectivitate, una de genul celei care se practică la cântarul unei prăvălii. Dar valoarea gândirii umane, originalitatea, acele izvoare unice, irepetabile și inimitabile ale celor care creează progres, știință, artă de ce să le astupăm?

Asta favorizează și poziția din care cel de la catedră îi vede pe toți din fața sa ca pe viitorii profesori de română, matematică, chimie, fizică etc., în vreme ce poate că niciunul nu visează la așa ceva. Tot aici își găsesc netrebnicul reazem aceia care, prin negarea personalității copilului, prin îndepărtarea de la dreptul fundamental la întrebare, la mirare și la afirmare, devin mormânt al elevului. Oare unde am putea cataloga șirul lung al celor care și-au dobândit recunoașterea valorii în afara granițelor după ce în țară au fost catalogați drept rebuturi ale unor materii (a se citi profesori!) la care apoi au excelat? Oare câte potențial strălucite valori nu sunt îngropate zilnic de absența „geamului deschis” de la catedră, de prezența „domnișoarei Isoscel” și a nenumăratelor sale replici?

Ne plângem continuu de starea învățământului, de starea economiei, de morala decadentă, de...

De ce trebuie să dăm instituției „educație” instrumentul „*cum*”, cel care ascute la nesfârșit posibilitatea „tăierii de felii disciplinare”, care să fie cât mai exact evaluate pe „cântarul mecanic” care folosește doar inșilor care-l gestionează? Mai creăm o instituție care să asambleze feliile pe care le dobândește disociat elevul? Poate că ar fi timpul să vedem ce folosește societății, concertului internațional de valori, dar și „materiei prime”, tânărul care dorește să fie capabil să înțeleagă lumea, să contribuie la progres ca om, și nu ca „utilaj”.

Se întreabă oare fiecare dascăl, la fiecare serie de învățăcei, dacă, prin ceea ce face cu ei, sădește răspunsul potrivit la așteptările de bunăstare, de respect, de creație și securitate pentru sine și pentru urmașii săi?

Sau poate că e locul să vedem că, parafrazând dictonul care spune că ne săpăm groapa cu propriii dinți, putem conchide că ne aruncăm în primitivism cu propria educație.

P.S. Orice eventuală paralelă care sugerează posibilitatea furtului la „cântarul evaluării” în viață ori cu stimularea izvoarelor de corupție în social trebuie îndelung studiată și argumentată.

Ion I. IONESCU

O privire sociologică asupra educației școlare

I.I.I. – prof. dr. la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, profesor invitat la universități europene, membru în societăți științifice în domeniul sociologiei, participant la conferințe și congrese în țară și străinătate, coordonator al seriei *Sociologie* la Editura Institutul European. Articole în reviste de specialitate („Analele științifice de sociologie”, „Revista de cercetare și intervenție socială”, „Pensée plurielle”, „Journal BMC Psychiatry”, „Journal of Settlementsand Spatial Planning” etc.), volume de autor și prim-autor (*Sociologii constructiviste*, 1998; *Sociologia dezvoltării comunitare*, 2004; *Roumanie. Regards sociologiques*, 2008; *Societatea românească în tranziție*, 2012; *Sociologii actuale*, 2014), studii și capitole în volume colective.

1. La naștere, copilul este *potențial* ființă umană, socială. El *poate deveni* însă prin „hominizare” și „socializare”¹. Devine *membru competent* al socioculturii sale copilul care *interiorizează* (percepe, învață, pricepe) obișnuințe, reguli, moravuri, norme, legi, valori și le transpune în modul său de a fi, gândi, simți, acționa. El își face treptat „un stoc” de cunoștințe, experiențe și abilități care-i dau posibilitatea să-i priceapă pe ceilalți, să le înțeleagă comportamentele, să se explice pe sine. Acest stoc este constituit în contexte de viață socială reală și el se îmbogățește pe parcursul celor mai diverse experiențe ale sale.

În faza de început a socializării, copilul nu pricepe *convenționalitatea* unor semne, limba-je, instituții etc. Pentru că *sunt acolo*, el le află ca *exterioare și coercitive*. În grupurile, în comunitatea, în societatea în care devine ceea ce poate fi el învață roluri sociale fiind *constrâns și abilitat* de către ele. Nimic nu poate deprinde însă fără însușirea *limbajului*. Copilul învață cotidian, în contactele cu toți ceilalți, în situații diverse, în „ocazii sociale”, dar mai sistematic în cadrul *educației școlare*. Un timp *părinții* pot fi principalii săi educatori, ca și *vecinii, rudele, sătenii, concetățenii*, dar în societatea actuală *sistemul educațional* este actorul principal al socializării și construcției identității

copiilor. Sunt cercetări care descriu-explică-fac inteligibil *impactul perioadei prenatale*, al *primelor contacte ale copilului cu mama*, al *primelor luni de viață*, al *primilor ani*, dar și al școlarității mici, al școlarizării continue, al *formării* confesionale, politice, profesionale, importantă fiind și *interiorizarea normativă* și culturală, dar și *distanțarea critică*. Această „schemă” a socializării și auto-socio-construcției identității copilului, tânărului nu este simplă și ea cere să pricepem tipul de societate, de comunitate în care are loc, mecanismele de integrare, de inserție, actorii implicați, mijloacele, metodele educaționale folosite pentru *a fi cât mai asemănător cu ceilalți și de a se distinge de ei*².

2. *Educația școlară* este un fenomen social care poate fi analizat, explicat, făcut inteligibil din unghiuri de vedere diferite. *Sociologia educației* caută ceea ce este comun situațiilor, contextelor educaționale diferite, dar și ceea ce e specific unei situații sau unui context dat. Ea caută să producă un *stoc*, o *rezervă de cunoștințe și experiențe la îndemâna* educatorilor și educaților, astfel încât aceștia, în cunoștința de cauză, să opteze pentru o pistă, pentru o acțiune sau alta, o traiectorie sau alta, evitând postularile, capcanele, iluziile, falsele certitudini, propunerile oferite de-a gata, „rețetele”. Așa se face că într-o societate pot fi formați oameni autonomi, independenți, liberi, responsabili și capabili să-și asume valorile, funcțiile, sarcinile de îndeplinit pe măsură ce lumea se complexifică, în altă societate nu. Ar trebui să știm mai multe despre condițiile generale și locale ale școlii (prin istoria și sociologia educației, demografia școlară, economia educației, educația comparată etc.), despre relația pedagogică și actul educativ (prin pedagogia și psihologia educației, științele comunicării, didacticile diferitor discipline), dar și ce ne spun filozofia educației și științele planificării. *Unitatea științelor educației* – în condițiile *proliferării și specializării lor* – este importantă pentru a surprinde complexitatea și complexificarea fenomenului educațional. Cunoașterea mai adecvată, mai nimerită a educației școlare se face *prin fiecare în parte și prin toate laolaltă*.

3. Educația este legată intim de cultură, vizând dezvoltarea umană și progresul social. Discursurile privind importanța ei pleacă de la *tipul de om* și *tipul de societate* spre care se tinde. Tradițional, educatorul transmite cunoștințe, face distincție între școală și viață și vrea „să scoată copilul de sub semnul păcatului originar”, de sub „influența nefastă a

societății” până când devine un matur necorupt, capabil să trăiască în „imperiul rațiunii și al datoriei”. Școala nouă vine cu exigența creșterii copiilor în natură, departe de „poluanții” societății corupătoare. Tendința socialistă a urmărit educația copiilor în „școala fabricii și uzinei” pentru a deveni „oameni noi”, ai colectivității. Numeroase tendințe actuale caută să țină și școala aproape de schimbările rapide și „în logica urgenței” ale societății și să o adapteze la aceste schimbări fără precedent.

E. Durkheim spunea că *integrarea copiilor și tinerilor și reglarea socială* sunt complementare atunci când au loc într-un sistem de valori riguros, cu o morală laică și republicană, cu o *educație școlară* temeinică (în condițiile în care familia, biserica etc. nu mai pot să o facă singure, sau se simt depășite, inadaptate, anacronice), cu structuri profesionale eficient integratoare. *Dacă privim faptele așa cum sunt și așa cum au fost dintotdeauna*, spunea Durkheim, *apare clar că educația constă în efortul neîncetat de a impune copilului moduri de a vedea, simți, acționa la care n-ar ajunge singur. Din primele zile de viață îl constrângem să bea, să mănânce, să doarmă la aceleași ore, îl constrângem să fie curat, cuminte și ascultător; apoi îl constrângem să țină seama de ceilalți, să respecte obiceiurile, conveniențele, îl constrângem să muncească... Constrângerile încetează a mai fi resimțite ca atare, dacă el ajunge treptat la obișnuințe, la tendințe interne, care le fac inutile.* Educația școlară este mijlocul prin care o societate își asigură supraviețuirea prin tinerele generații. Orice societate trebuie să inculce un ansamblu de idei, sentimente, practici comune pentru a-și asigura o *coerență minimală*, pentru a-și asigura *liantul societal*.

În societatea actuală, copilul se ridică prin merite, și nu datorită „moștenirii”? În „societatea meritocratică” școala contribuie la dispariția inegalităților, la „egalitatea șanselor”? S-a spus că școala contribuie la emanciparea oamenilor, la reușita lor școlară și socială, indiferent de originea socială, de categoria socială, de apartenență. Se constată însă că aceia care frecventează școlile cele mai bune obțin diplomele cele mai râvnite, căutate, aceia care acced la posturi înalte de decidenți sunt, în proporție însemnată, cei favorizați din naștere, cei care au origine socială favorizată, adică „moștenitorii” „capitalurilor” recunoscute, legitimate, spune P. Bourdieu. Școala nu face decât

să transforme în avantaje sau în handicap particularitățile extrașcolare ale copiilor (felul de a fi, de a se comporta, de a vorbi, familiaritatea cu „codurile”, cu aluziile, cu subînțelesurile utilizate de educatori în clasă). Educatorii, părinții, elevii pot să spună că „eșecul școlar”, că abandonul școlar sancționează absența unor *predispoziții innăscute* („nu toți pot face informatică, muzică, design...”), dar, în fapt, *să numească și să transforme inegalități sociale în inegalități „naturale”!*

În școală nu se poate transmite-învăța totul. Are loc o selecție din cultura universală, națională, locală, din „tezaurul de memorie” al lumii, din „rezerva comună de cunoștințe și experiențe”, pentru a avea ce pune în „cultura școlară”. Cine face selecția are puțința de a impune un „arbitrariu cultural” ca adevăr universal, însușit de către toți elevii. Școala legitimează acest arbitrariu școlar pe care îl inculcă, îl transmite ca pe *cultura școlară legitimă*. Și nu face acest lucru cu forța, prin violență manifestă, ci prin „violență simbolică”. Ea participă la „reproducerea” societății, deși își poate orienta comportamentul și independent de constrângerile sociale, fiindcă are o anumită *marjă de incertitudine*. Și copiii pot face *alegeri* proprii, încă de mici, împreună cu părinții, cu educatorii, cu specialiștii în orientare profesională și școlară pentru a opta pentru o anumită „trajectorie școlară”, pentru o „filieră”, un „profil”, „specializare”. O trajectorie școlară și socială, o carieră pot fi văzute ca o succesiune de alegeri făcute și în funcție de parametrii mediului social, economic, politic, cultural. La ieșirea din școala primară, la ieșirea din gimnaziu sau liceu, spune R. Boudon, și elevul „cântărește” componentele situației, contextului, face calcule cost-profit pentru a-și contura o trajectorie școlară, profesională, socială. O analiză riguroasă ar cere ca el, familia, educatorii, atunci când fac alegerile, să ia în seamă factori contextuali de nivel societal (starea pieței muncii, cererea de pe piața muncii actuală și viitoare, moduri și stiluri de viață, mentalități, ideologii, credințe, aspirații în privința rostului școlii și cărții etc.), factori contextuali locali (ce autoritate mai are familia, ce sfaturi dă, ce resurse are etc.), factori ce țin de sistemul educațional (ce filiere, specializări sunt de perspectivă, ce posibilități de ocupare vor exista, ce programe, manuale, metode sunt folosite la clasă, care e atitudinea educatorilor față de elevi și reușita lor), factori ce țin de elev (aptitudini, motivații, capacități, atitudini față de sine, familie, școală, muncă etc.).

4. În anii copilăriei, cei mici interiorizează caracteristicile lumii în care intră așa cum le sunt ele prezentate de către „alții semnificativi” pentru ei, și așa cum „traduc” ei ceea ce le spun alții semnificativi. Această interiorizare este marcată de însușirile personale și de poziționările „altora semnificativi”. Copilul aparținând unei categorii sociale defavorizate va adopta, va interioriza o viziune a lumii proprie categoriei sociale de apartenență (proprie părinților, bunicilor, rudelor, consătenilor etc.). Este posibil ca unii să-și accepte soarta, iar alții să se revolte contra ei. Atunci când copilul este capabil să se desprindă de alții semnificativi și să priceapă existența „altuia generalizat” se poate socoti că „socializarea primară” este încheiată. Pe parcursul „socializării secundare”, el interiorizează alte „sub-lumi” și roluri specifice. Mult timp poate rămâne „prizonierul” lumii pe care i-au inculcat-o părinții, educatorii etc., dar o poate părăsi cum iese din clasă sau școală... Pe măsură ce parcurge noi cărări ale vieții, anumite certitudini ale copilăriei pot dispărea, iar lumea însușită atunci poate să-i apară ca *una între altele posibile*. Dar moștenirea trecutului, tezaurul de memorie socială, rezerva de cunoștințe și experiențe deschide un câmp de posibili sociali, fiindcă sunt „depuse”, obiectivate într-o exterioritate care constrânge și abilitază în același timp. Limba maternă, de exemplu, este *constrângătoare, dar și abilitantă* (oamenii trebuie să învețe limba, vocabularul, să stăpânească intensionalitatea și extensionalitatea cuvintelor, sintaxa, gramatica pentru a se descurca cotidian, cunoaște, comunica, acționa). Cuvintele, regulile, valorile sunt interiorizate, devin lumi subiective, forme de sensibilitate, de percepție, de reprezentare, de cunoaștere a lumii. Învățarea socială face posibilă „interiorizarea exteriorității” și „exteriorizarea interiorității”, și în acest fel sinele devine multiplu, iar lumea plurală³. Este important să analizăm *efectul școlii, efectul clasei, efectul educatorului, efectul climatului școlar, efectele „etichetării”, „stigmatizării”* elevilor, interacțiunile (elev–elev, elev–educator), rutinele, cum se „negociază” la clasă, cum se tatonează încă din „prima zi de școală”, din „luna de miere” în clasă, cum se instituie „pacte de neagresiune”, tabuuri, „tehnici de defulare”, cum se transformă materiile de învățământ, politicile educaționale, relațiile școlii cu comunitatea locală, cu partenerii, cum se învață „meseria de elev” pe parcursul acestei învățări.

5. Oamenii se tem să nu fie excluși social, de aceea foarte mulți învață, urmează o școală. Adesea însă *clasele slabe* nu sunt tratate la fel ca acelea *bune*, școala profesională nu este la fel de apreciată ca „liceele de prestigiu”... Școala trebuie să *respecte* pe toți elevii. *Diploma* este o bună protecție contra șomajului, numai că cererea de școlaritate a crescut foarte mult, tot mai mulți au obținut diplome, iar numărul locurilor de muncă nu a crescut în aceeași măsură și nici pe măsura ofertei de pregătire. Cu diplome de studii superioare se poate ca fiul să nu mai poată ocupa același post pe care îl ocupa tatăl său cu diplomă de liceu. Se spune că în „societatea meritocratică” un om *nu moștenește* o poziție socială, ci *se luptă să o dobândească*, fiind și el responsabil de ceea ce face din sine. „Două lumi? Două societăți pe care totul le separă? [...] Ar trebui să optăm: ori deschidem școala către viață, cum se spune, dar în viață sunt și hoți, afaceriști, spărgători..., ori o închidem, conservăm, îi dăm caracterul de incintă rezervată cunoașterii, de templu sacru, și atunci vom instala controale, filtre, supraveghetori, noi sancțiuni.”⁴ Profesorul, învățătorul ar trebui să fie principalii actori ai schimbării socioculturale într-o direcție în care oamenii reformați să fie mai împăcați cu ei înșiși și cu ceilalți, cu instituțiile din țara lor și din alte țări de referință. Schimbarea omului se petrece în om și în grupul care se schimbă. Este greu de spus cum arată o comunitate, o societate propice schimbării, dar este greu să neglijăm „jocul de oglinzi” generatoare de imbolduri reciproce în acest sens. În lipsa susținerii din partea societății și a recunoașterii sociale pot lesne apărea resemnarea, însingurarea, conservatorismul educatorilor. Iar efectul acestora este unul de domino...

Din moment ce programele școlare și manualele conțin ceea ce „trebuie” să învețe elevii și să „predea” educatorii, este important să știm cine elaborează programele. Dar manualele? Care sunt criteriile selecției conținuturilor? Elaborarea programelor, selecția conținuturilor trebuie făcute cu contribuția cercetătorilor, tehnicienilor, evaluatorilor, inspectorilor, psihosociopedagogilor, educatorilor *care predau* în școli și a elevilor. Atunci când se întocmesc programe „comune”, manuale „alternative” etc., se fac alegeri, se instituie ierarhii între discipline, între conținuturile aceleiași discipline, se programează deliberat în funcție de obiective, intenții, aspirații. *Programele școlare sunt construcții sociale*, dar într-o perioadă istorică este foarte important

să știm cine alege conținuturile, cum se stabilește ceea ce se consideră „demn” să figureze într-un manual și ce nu, cum de ajunge să figureze într-un manual „mutu” sau „esca”, nu Coandă și Paulescu... *Stimularea producerii de manuale alternative* a arătat intenția de schimbare a situației în care totul era normat, controlat, gândit „de sus”, dar au apărut imediat numeroase *efecte perverse*: la o disciplină sunt câte douăsprezece manuale, o persoană apare drept coautor al mai multor manuale cu totul diferite, trece jumătate din semestrul școlar și manualele nu ajung la elevi, iar când ajung sunt foarte scumpe în raport cu posibilitățile multor elevi etc. Este foarte important să știm, de asemenea, dacă există spații suficiente pentru desfășurarea optimă a activităților școlare, dacă școlile lucrează în două sau chiar trei ture, dacă au grup sanitar civilizată, dacă au avize de funcționare, dacă programele școlare sunt foarte încărcate, dacă numărul de ore pe săptămână și cantitatea de teme este prea mare, dacă există cabinet medical în școală, dacă lipsesc sau dacă au continuitate cadrele didactice care predau la clasă, dacă există iluminat public în zona școlii, dacă e sigur și scurt drumul spre casă al elevilor, ce fel de mesaje transmite mass-media (induc lenie mentală; recomandă evitarea efortului; promovează superficialitatea, frivolitatea; spun cantitatea de teme „Uită-te și câștigi!”, „Trimiți un SMS și câștigi!”, „Completezi un cupon și câștigi!”, „Poți câștiga fără să muncești”. Dacă în cele mai multe clase băncile au rămas așezate în „stil clasic” (adică elevii stau unii în spatele altora, nu se văd, nu este încurajată formarea lor și prin *oglundirea în privirea tuturor celorlalți*)... Dacă, ajunși acasă, copiii iau telecomanda, „clămpăne” în tastaturi, intră pe chat, skype, facebook pentru a „pierde timp”... Sigur că educatorii nu-i pot împiedica să facă toate acestea, dar cine-i învață pe copii criteriile de folosire a informațiilor astfel obținute în mod constructiv, creativ? Altădată, ceaslovul era *curat meșteșug de tâmpenie*, ne spune Ion Creangă. Cultura nu se moștenește genetic, iar individul de azi nu devine neapărat „omul post-Gutenberg”, ci poate deveni unul mai prost decât „omul preistoric”. Degeaba deplânge dascălul faptul că elevii săi nu mai freamătă când le citește „Fefelega”, „Morcoveață”. Școala de astăzi nu mai este cea de pe vremea lui Creangă. Continuăm, desigur, să folosim „tabla, creta, manualul”, dar nu ne putem limita doar la ele dacă vrem ca elevii noștri să fie la fel de competitivi ca aceia din țările în care școlile au un computer la doi elevi.

Note

¹ C. Javeau, *Leçons de sociologie*, Meridiens Klincksieck, Paris, 1986.

² Cl. Dubar, *La socialisation*, Armand Colin, Paris, 1995; P. Berger, Th. Luckman, *Construirea socială a realității*, Editura Univers, București, 1999; R. Boudon, *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, București, 1999; R. Jenkins, *Social Identity*, Routledge, Londra, 1996; E. Păun, *Școala – abordare sociopedagogică*, Editura Polirom, Iași, 1999; F. Dubert, D. Martuccelli, *Théories de la socialisation et définitions sociologiques de l'école*, în „Revue française de sociologie”, XXXVII/1996 etc.

³ I. Ionescu, *Sociologii constructiviste*, Editura Polirom, Iași, 1998; *O sociologie a dereificării – dualitatea structuralului la Anthony Giddens*, în „Revista română de sociologie”, 1-2/1998.

⁴ C. Molaro, *Violences urbaines et violences scolaires*, Paris, Harmattan, 1998, p. 84.

Cristinel MUNTEANU

Despre competența lingvistică. De la filozofie la didactica limbii române

Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) și drd. în filozofie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași; predă, ca lector, la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. A publicat, printre altele, *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (2008, ca editor) și B.-P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste 130 de articole și comunicări. Domenii de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului.

1. Voi încerca să arăt în acest articol de ce teoria lui Eugeniu Coșeriu referitoare la «competența lingvistică» este preferabilă altor concepții ori „modele” vehiculate prin lucrările de didactică a limbii române existente la noi, mai ales că, în mod curios (dar nu total inexplicabil), concepția marelui lingvist de origine română este în continuare ignorată în astfel de scrieri.

1.1. Pentru început, voi afirma că este preferabil să adoptăm și să aplicăm teoria lui Coșeriu în studiile noastre și să o promovăm prin intermediul manualelor, fiindcă – în comparație cu alte „modele” sau „teorii” lingvistice – este mai solid fundamentată din punct de vedere filozofic și corespunde mai bine realității limbajului.

1.2. În ceea ce privește motivele pentru care este ignorată o atare teorie în cercurile științifice și didactice de la noi, trebuie spus că unele dintre aceste motive (după cum vom vedea mai jos) au fost semnalate de Coșeriu însuși. Mai mult decât atât, dincolo de anumite rațiuni extra-științifice, chiar faptul că lingvistica integrală coșeriană se întemeiază pe idei și distincții esențiale preluate din filozofie, i-a putut face pe unii

cercetători și universitari români (mai puțin familiarizați cu filozofia) să creadă că teoria lingvistică a lui Coșeriu este „altceva”, ceva care nu are cum să intre în sfera preocupărilor/interesului lor.

1.2.1. Totuși, fie că ne place sau nu, la filozofie nu putem renunța complet. Circulă încă, prin anumite medii științifice, ideea potrivit căreia științele nu se pot emancipa cu adevărat, nu-și pot găsi drumul propriu decât devenind autonome față de filozofie. O asemenea prejudecată trebuie respinsă, întrucât o emancipare de acest tip nu este posibilă, de vreme ce principiile științei se găsesc în filozofie sau, altfel spus, filozofia este baza oricărei științe (cf. Coșeriu 2011: 27). La un astfel de lucru se va fi gândit și Immanuel Kant – ce a fost și om de știință, nu doar filozof – atunci când numea în *Logica* sa (de la 1800) „erudiție ciclopică” științele lipsite de „ochiul filozofiei” (printre care enumera atât filologia, cât și studierea limbilor)¹.

1.2.2. Ce se poate spune acum despre ignorarea regretabilă a teoriei coșeriene în spațiul românesc? Ei bine, chiar Coșeriu, într-un interviu (acordat în 2001) în care se referea, printre altele, și la felul în care au fost receptate ideile sale lingvistice în România, remarca o dublă atitudine a celor din țară: pe de o parte, (1) o hiper-critică (nejustificată) când vine vorba de teoriile celor de origine română; pe de altă parte, (2) o păgubitoare lipsă de critică, o hipo-critică, atunci când vine vorba de teoriile celor străini (mai ales când ele provin din Franța) (vezi Coșeriu 2001/2006: 20).

1.3. Pledoaria mea pentru concepția lui Coșeriu privitoare la competența lingvistică, pledoarie pe care o voi dezvolta în cele ce urmează, se adresează în primul rând autorilor de lucrări de „didactică”/„metodică” a limbii române și profesorilor de specialitate. Voi face, mai întâi, o prezentare sintetică a distincțiilor și conceptelor coșeriene, înfățișând totodată și încărcătura lor filozofică, după care mă voi ocupa (mai mult sau mai puțin critic) de o singură *Didactică a limbii și literaturii române* (apărută recent), tocmai pentru a dovedi avantajele concepției pe care o susțin.

2. Competența lingvistică (după Eugeniu Coșeriu)

Acest concept central al lingvisticii integrale trebuie discutat prin raportare la universul de discurs coșerian, de aceea îmi permit să aduc o serie de precizări lămuritoare. Înainte de toate, se cuvine să acceptăm

că limbajul este o activitate. Însă nu există numai un tip de activitate. Pentru a stabili natura și aspectele activității care înglobează și limbajul, Coșeriu apelează la unul dintre maeștrii săi, și anume la Aristotel.

2.1. Activități productive vs activități neproductive

Atât grecii antici, cât și românii intuiseră că activitățile pot fi de două feluri: *productive* și *nonproductive*. Și exprimau această intuiție și prin limbaj, de vreme ce greaca veche avea verbele *poiein* pentru ‘a face productiv’ (de aici *poiesis* ‘creație’, care a dat, în ultimă instanță, și cuvântul românesc *poezie*) și *prattein* pentru ‘a face neproductiv’, iar limba latină înregistra, pentru aceeași distincție, verbul *facere*, respectiv verbul *agere*. Astfel, dacă, de pildă, cineva împlătea un coș, era întrebat *Quid facis?* („Ce faci?”), dar dacă se plimba sau respira ori stătea, era întrebat *Quid agis?* („Ce [mai] faci?”) (vezi Coșeriu 1996: 64).

Aristotel și-a adus contribuția și în această privință, deosebind în cazul activităților productive trei aspecte: activitatea în sine (*enérgeia*), competența sau tehnica (*dýnamis*), adică „a ști să faci”, și produsul (*érgon*). *Enérgeia* este, din principiu, anterioară oricărei tehnici (*dýnamis*), fiind creativitatea însăși. Pentru ilustrare, se poate da următorul exemplu: tehnica întrebuintată de Leonardo da Vinci în pictură reprezenta o competență pe care marele umanist și-a dezvoltat-o în timp și care îi aparținea ca atare. În baza ei, el putea crea oricâte tablouri dorea/reușea, tablourile fiind *érgon*-ul ce purta marca geniului său, adică produsul activității sale (ca *enérgeia*). Dacă un discipol de-al său îi deprindea tehnica, atunci putea produce și el, la rândul-i, opere *à la* da Vinci. Însă, pe de altă parte, și discipolul își putea aduce contribuția, modificând ori îmbunătățind, prin activitate, procedeul pictural respectiv. Dacă se constata în noua realizare, într-adevăr, o îmbunătățire, atunci tehnica prelua modificarea, îmbogățindu-se (și depășindu-se astfel ceea ce se știa deja) (*ibid.*: 65).

2.2. Definiția și structura limbajului

Cardinală, ca punct de urgență pentru gândirea lui E. Coșeriu, este definiția pe care savantul român o dă limbajului: „limbajul este o activitate umană *universală* care se realizează *în mod individual*, dar totdeauna conform unor tehnici *istoric* determinate («limbi»)” (Coșeriu 2000: 233). De aici se desprinde acel „cadru de referință epistemologic” (re-

prezentat de Coșeriu într-un tabel sinoptic celebru, vezi *infra*), care i-a fost genialului lingvist „de mare ajutor în interpretarea nu numai a diferitor probleme lingvistice începând cu schimbarea lingvistică și terminând cu traducerea și corectitudinea lingvistică, ci și a structurii disciplinelor lingvistice și a evoluțiilor recente în lingvistică” (Coseriu 1985: XXV).

Schema coșeriană a reprezentării limbajului

punct de vedere niveluri	enérghia activitate	dýnamis competență	érgon produs
universal	vorbire în general	competență elocuțională	totalitatea „vorbitului”
istoric	limba corectă	competență idiomatică	(limba abstractă)
individual	discurs	competență expresivă	„text”

Sursa: Coșeriu 2000: 237

În ceea ce privește *competența lingvistică*, se constată că există (1) la nivel universal o *competență elocuțională* („a ști să vorbești în general”), care include și cunoașterea regulilor generale ale gândirii, precum și cunoașterea „lucrurilor”, a contextelor extralingvistice ș.a.m.d., (2) la nivel istoric, o *competență idiomatică* („limba în calitate de cunoaștere tradițională a unei comunități”), adică tocmai cunoașterea unei limbi concrete ca româna, engleza etc., iar (3) la nivel individual, o *competență expresivă* („cunoaștere cu privire la elaborarea «discursurilor»”) (Coșeriu 2000: 236).

Aș insista mai mult aici asupra *competenței expresive*, despre care E. Coșeriu afirmă că reprezintă acea cunoaștere (sau tehnică) ce se referă la „a vorbi în situații determinate și cu privire la anumite lucruri, cu anumiți interlocutori” (Coșeriu 1994: 36). Adică, altfel se vorbește cu un copil, altfel ne adresăm unei femei sau unei persoane în vârstă etc. De asemenea, există tot felul de tradiții ale textului (despre cum se scrie un sonet, un haiku, o scrisoare de condoleanțe etc.) care țin tot de această *competență expresivă* (*ibid.*: 36-37).

Mai departe, voi prezenta câteva dintre consecințele acestor distincții sau, dacă se dorește, câteva dintre argumentele care justifică suplimentar aceste distincții, demonstrând autonomia respectivelor planuri.

2.2.1. Limbajul se conduce după norme interne

În cadrul «competenței», E. Coșeriu distinge și trei tipuri de norme corespunzătoare celor trei niveluri: la nivel universal – *congruența*, dată de regulile generale ale gândirii, precum și de cele legate de vorbirea în general și cunoașterea lumii, la nivel istoric – *corectitudinea*, dată de sistemul de tradiții ale vorbirii dintr-o comunitate, la nivel individual – *adecvarea* (sau *tò prépon*, după Aristotel), dată de cunoașterea care se referă la comunicarea în anumite situații sau privind elaborarea discursurilor/textelor. Norma adecvării le poate suspenda pe celelalte două, iar cea a corectitudinii pe cea a congruenței. Există trei tipuri de suspendare a congruenței prin *tò prépon*: prin suspendarea metaforică, prin cea metalingvistică și prin cea extravagantă (în cazul absurdităților exprimate).

Conținut și norme în limbaj

limbaj	conținut	norme
nivel universal	desemnare	congruență
nivel istoric	semnificație	corectitudine
nivel individual	sens	adecvare

2.2.2. Tipurile de conținut lingvistic

În ceea ce privește conținutul, pe care-l numim de obicei „sens”, Coșeriu deosebește câte un tip pentru fiecare nivel al limbajului: *de-semnarea* (pentru nivelul universal), *semnificația* (pentru nivelul istoric) și *sensul* (pentru nivelul individual) (vezi Coșeriu 2000: 245-248 și Coșeriu 1994: 41 și urm.).

(a) *De-semnarea* reprezintă referința la faptele extralingvistice și chiar la faptele lingvistice ca aparținând realității, adică ceea ce este comun tuturor limbilor. Din perspectiva conținutului de limbă, limbile nu se pot compara decât cu *tertium comparationis* și acest *tertium comparationis* este totdeauna *de-semnarea*.

(b) *Semnificația* este conținutul unui semn sau al unei expresii dat într-o limbă și exclusiv prin intermediul limbii înseși. Într-un text sau discurs semnificația nu apare ca atare, ci se prezintă ca fiind deja determinată de desemnare, ea nefiind altceva decât însumarea tuturor posibilităților de desemnare dintr-o limbă (posibilități pe care le găsim în

dicționare). Când se traduce dintr-o limbă în alta, se traduce sensul și nu semnificația.

(c) În concepția lui E. Coșeriu, *sensul* (sau *înțelesul*) este un termen folosit pentru a desemna conținutul propriu al unui text, adică ceea ce textul exprimă dincolo de (sau prin) desemnare și semnificație. După cum semnificația poate să coincidă cu desemnarea uneori, și sensul poate să coincidă cu semnificația, dar în acest caz sensul textului va fi pur „comunicativ”, informativ, și nu artistic. Când, în schimb, se interpretează textele literare, nu se interpretează, de fapt, semnificația (dată de limbă), ci se consideră că desemnarea și semnificația, împreună, sunt din nou un semn cu un conținut de ordin superior, conținutul pe care-l numim *sens*. Când nu am priceput, de pildă, o glumă sau o ironie, nu am înțeles, de fapt, sensul, deși am înțeles toate cuvintele (adică semnificațiile lor).

2.2.3. Tipurile de gramatică

Raportând gramatica la cele trei niveluri de mai sus, rezultă: (1) *gramatica generală*, ca teorie gramaticală – „formă a gramaticii a cărei sarcină este de a defini categoriile verbale – «părțile de vorbire» –, categoriile, funcțiile și procedeele gramaticale”²; (2) *gramatica descriptivă* („a unei limbi anumite”) și (3) *analiza gramaticală* („a unui text anumit”) (Coșeriu 2000: 244).

2.3. Termeni coșerieni referitori la «competența lingvistică»

Deși conceptul de «competență lingvistică» este clar delimitat la Coșeriu, se observă că termenul de *competență (lingvistică)* este adoptat târziu de lingvistul român (și, mai ales, pentru română), întrucât nu a găsit un echivalent exact pentru termenul pe care îl utilizase în spaniolă – limba în care și-a dezvoltat teoria (vezi Coseriu 2001) – și anume termenul de *saber lingüístico* (aproximativ: ‘știința lingvistică’). Din păcate, limba română nu a păstrat cuvântul latinesc *sapere* (care a dat în celelalte limbi romanice *saber, savoir, sapere* etc.), ci doar verbul *scire* ‘a ști’ – care nu satisface în acest caz, fiindcă, în spaniolă, *saber* reprezintă ‘știința’ în sensul popular al cuvântului. În consecință, nici *știutul* și nici *cunoștința* nu sunt soluții convenabile. Așa se face că, după precizările de rigoare, Coșeriu va întrebuința termenul *competență* (în germană: [*Sprach*] *Kompetenz*) „în acord cu un anumit termen care a devenit cunoscut în ultimul timp” (Coșeriu 1994: 27)³.

2.4. Complexitatea conceptului «competența lingvistică»

Până aici am înțeles că, prin *competență lingvistică* (*Sprachkompetenz*, *linguistic competence* sau, eventual, *competencia lingüística*), Coșeriu înțelege acel *saber lingüístico* pe care îl întrebuințase încă din anii '50 și care reprezintă, în viziunea sa, sarcina primară a lingvisticii. Dar ce tip de cunoaștere ar fi aceasta? Unde s-ar încadra? Sau, altfel spus, în ce ar consta natura ori esența sa? Conceptul de *saber lingüístico* nu poate fi înțeles corect, așa cum spuneam, decât în contextul lingvisticii integrale coșeriene, al cărei obiectiv a fost întotdeauna acela de a se raporta, într-o manieră coerentă și unitară, la realitatea limbajului. Coșeriu a dedicat *competenței lingvistice* mai multe prelegeri și conferințe (vezi, de pildă, Coseriu 1985 și Coșeriu 1994: 27-47) și chiar și o carte, *Sprachkompetenz. Grundzüge der theorie des sprechens* (publicată în 1988 și având la bază două cursuri ținute în anii 1983-1985 la Universitatea din Tübingen), pe care o plasa „la sfârșitul sintezei”, adică la încheierea construcției sale teoretice („la începutul sintezei” aflându-se *Sincronía, diacronía e historia* – 1958) (vezi Coșeriu 2004: 93-94).

Pentru Eugeniu Coșeriu, un studiu asupra competenței lingvistice ar trebui să abordeze cu precădere următoarele patru probleme:

(a) Ce cuprinde această competență?

(b) Care este natura acestei competențe/cunoașteri?

(c) Care este conținutul acestui tip de cunoaștere?

- Se cunosc forme și conținuturi și structuri ale formelor și conținuturilor?

- Se cunosc operații pentru configurarea formelor și conținuturilor?

- Se cunosc reguli și norme pentru realizarea acestor operații?

(d) Cum este configurată această cunoaștere?

- Este această cunoaștere configurată în mod sistematic, adică este „structurată”?

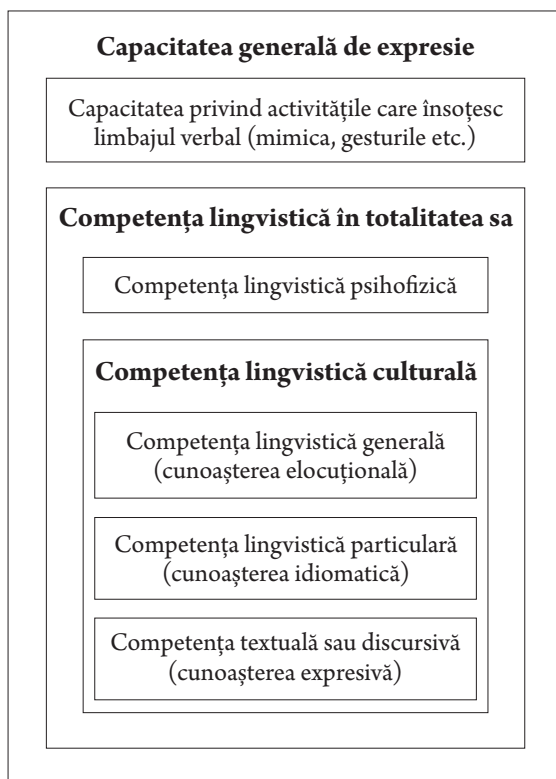
- Dacă este structurată, la ce niveluri și în ce măsură se structurează această cunoaștere? (Coseriu 1992: 11-12).

Cartea lui Coșeriu tratează *in extenso* toate aceste probleme, mergând „dincolo de structuralism”, către „lingvistica integrală”. Am prezentat (după Coșeriu, evident), doar lapidar, răspunsul la prima întrebare, adică (a). Încerc acum să înfățișez și modul în care savantul român răspunde la cea de-a doua întrebare, și anume (b).

2.4.1. Referindu-se la natura competenței lingvistice, E. Coșeriu consideră că, în această privință, în lingvistică se constată, la rigoare, existența a două concepții: o concepție veche, al cărei reprezentant principal în secolul al XX-lea a fost Saussure, potrivit căreia capacitatea de a vorbi este o capacitate inconștientă, și o concepție opusă celei dintâi (chiar dacă nu la fel de explicit formulată), vehiculată mai ales prin Chomsky, conform căreia vorbitorii posedă o cunoaștere intuitivă a regulilor limbii lor (Coșeriu 1992: 210-211). După o prezentare critică (dar și integratoare) a acestor două concepții (v. *ibid.*: 211-228), Coșeriu își expune propria concepție asupra competenței lingvistice (*ibid.*: 228-251) pe care o vede „como saber técnico”. Saussure presupunea că vorbitorii nu au niciun fel de cunoaștere cu privire la mecanismul limbii; pe de altă parte, Chomsky pleca de la o cunoaștere intuitivă a vorbitorilor, dar nu deosebea trăsăturile acestora de cele ale cunoașterii reflexive. După Coșeriu, singurul care a sesizat problema și a încercat să opereze anumite distincții în cadrul cunoașterii lingvistice a fost Hermann Paul (în *Prinzipien der Sprachgeschichte*) – din nefericire, fără a ajunge la o rezolvare satisfăcătoare (cf. și Coșeriu 1997: 53-54).

2.4.2. Conceptul de «competență lingvistică» poate fi discutat atât din (1) perspectivă lingvistică, pentru a-i releva diviziunile interne impuse de organizarea limbajului pe cele trei niveluri ale sale, cât și din (2) perspectivă filozofică, pentru a-i determina natura și încadrarea în conceptul mai general de «cunoaștere».

2.4.2.1. Despre competența lingvistică din perspectiva lingvisticii (care la Coșeriu presupune frecvent și elemente ce țin de filozofia și teoria limbajului) am mai vorbit (vezi *supra*, 2.2.). Totuși trebuie arătat că, până să ajungem la competența lingvistică propriu-zisă, sunt necesare câteva delimitări. Schematic, încadrarea conceptului care ne interesează este sugestiv redată în figura de mai jos.

Sursa: Coseriu 1992: 81

După cum se observă, competența lingvistică în deplinătatea sa are o componentă psihofizică și una culturală. Competența lingvistică psihofizică, ce corespunde nivelului biologic al vorbirii, nu face obiectul lingvisticii coșeriene: „Mecanismele vorbirii condiționate din punct de vedere biologic nu constituie, într-o formă directă, obiectul lingvisticii [văzute] ca știință a culturii” (Coseriu 1992: 85)⁴. Prin urmare, preocuparea lingvistului trebuie să se îndrepte către nivelul cultural al vorbirii sau, altfel spus, către competența lingvistică culturală.

2.4.2.2. Mult mai bogat se dovedește a fi conceptul în cauză dacă este examinat și delimitat din perspectivă filozofică. Coșeriu era de părere că lingvistica, „în măsura în care nu dorește să fie doar «erudiție ciclopică»” (cf. *supra* 1.2.1.), nu poate ignora filozofia⁵. Din acest motiv, ori de câte ori discută o problemă ce ține de esența limbajului, savantul român apelează la filozofie. Și determinarea naturii competenței lingvistice se face tot pe calea filozofiei. În consecință, atunci când Coșe-

riu afirmă că „la lingüística es un saber sobre un saber intuitivo o técnico como objeto” (Coseriu 1992: 252-253), trebuie avute în vedere o serie de distincții pe care filozofi precum Aristotel, Leibniz, Hegel și Husserl le-au făcut cu privire la cunoaștere în general, ajutându-l pe lingvistul român să ajungă la concluzia de mai sus. Încerc să evidențiez încărcătura filozofică a conceptului de «competență / cunoaștere / „știință” lingvistică» în cele ce urmează.

2.4.2.2.1. De la Aristotel, Coșeriu a preluat (pe filiera lui A. Pagliaro) termenul gr. *téchne*, care desemna la Stagirit o cunoaștere sigură, dar nejustificată. În acest sens, limba este o tehnică (un „a ști să faci”) pe care vorbitorii o învață și de care se folosesc mai apoi (cf. *téchne grammatiké*). În greaca veche se făcea și distincția între *dóxa* ‘cunoaștere nesigură, părere’ și *epistéme* ‘știință justificată, reflexivă’ (vezi Coșeriu 1994: 36)⁶. Așadar, „toată competența lingvistică este tehnică, este cunoaștere sigură, dar intuitivă. Vorbitorul știe cum se spune, de ce spune ce spune, însă nu poate explica altfel decât prin faptul că «așa se spune»” (*ibid.*). Lingvistul trebuie să treacă de la acea *téchne* a vorbitorului la *epistéme*. Tot de la Aristotel, prin W. von Humboldt (cel care observase că limbajul este, în esență, *enérgεια* ‘activitate’, și nu *érgon* ‘produs’), Coșeriu a preluat termenul *dýnamis* ‘potență’ ce se referă la un concept caracterizând activitățile productive (între care se include și limbajul) (vezi *supra*, 2.1.). Acest concept aristotelic⁷ aduce, în plus, ideea că o activitate productivă se desfășoară în baza unei competențe (*dýnamis*), competență care se poate însă îmbogăți continuu tocmai prin inovațiile care apar în cursul activității respective. Prin urmare, dacă un fapt lingvistic inedit „convine” comunității idiomatice, el este preluat din *érgon* în *dýnamis* și reluat în vorbire. În caz contrar, acel fapt rămâne la nivel de *érgon* ‘produs’, în stadiu de *hápax legómenon*. Se pune astfel în evidență ideea că limba nu este doar ceea ce s-a făcut, ci și un sistem al modurilor de a face în continuare, o tehnică deschisă ce încorporează și virtualități (despre care Coșeriu va vorbi prin intermediul conceptului de «sistem»).

2.4.2.2.2. De la Hegel provine distincția între «cunoscut» și «recunoscut» și ideea că omul de știință (lingvistul, de pildă) trebuie să treacă de la cunoașterea intuitivă, nejustificată (*Bekannt*) la cunoașterea reflexivă, justificată (*Erkannt*). Din acest punct de vedere, lingviștii

urmează – în mod conștient sau inconștient – sfatul lui Hegel: „toată cunoașterea trebuie să ajungă să fie recunoaștere” (Coseriu 1992: 229; cf. și Coșeriu 2004: 89).

2.4.2.2.3. De la Husserl, Coșeriu a preluat conceptul de «cunoaștere originară» (*Vorwissen* [cf. Coseriu 1988: 50] sau *ursprüngliche Wissen* [cf. Coșeriu 2004: 88]), ce constituie fundamentul prealabil (în calitate de cunoaștere preștiințifică) al științelor culturii. Fiind vorba, în acest caz, de creații sau activități umane (ceea ce omul produce în mod liber și intenționat), cercetătorul nu pornește de la ipoteze (ca în cazul științelor naturii), ce se pot confirma sau nu, ci de la o cunoaștere intuitivă, sigură (Coșeriu 2000: 41). Așadar, lingvistul are o anumită doză de certitudine atunci când studiază limbajul: punctul său de plecare îl constituie chiar cunoașterea limbii, pe care o posedă ca vorbitor.

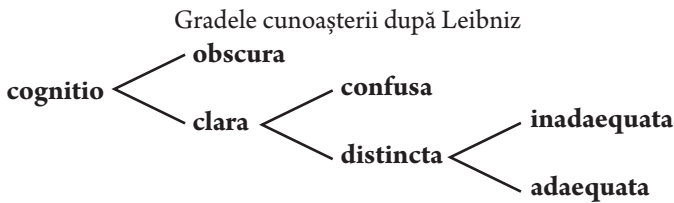
2.4.2.2.4. Nerespectând o ordine cronologică a contribuțiilor filozofice, am lăsat la sfârșit distincțiile lui Leibniz privind gradele cunoașterii. Aceasta întrucât scurtul său tratat, *Meditationes de cognitione, veritate et ideis* (1684), era apreciat în grad maxim de Coșeriu, care îl și recomandă spre memorare studenților, de vreme ce concisa lucrare a servit la fundamentarea diverselor discipline umaniste (de pildă, a esteticii, încă din 1735, grație lui Baumgarten). Într-o polemică subtilă cu [«ideile clare» ale lui] Descartes, Leibniz introduce mai multe deosebiri (sau grade) pentru a arăta cum se ajunge la veritabila cunoaștere științifică (Leibniz 1684/1972: 26-28).

(i) La un prim nivel, în cadrul conceptului de «*cognitio*», Leibniz face distincția între o «*cognitio obscura*» și o «*cognitio clara*». *Cognitio obscura* este o cunoaștere nesigură, vagă, ce corespunde grecescului *dóxa*, deoarece nu permite recunoașterea obiectului cunoașterii.

(ii) «*Cognitio clara*», ce permite identificarea obiectului, se împarte într-o «*cognitio confusa*»⁸ și o «*cognitio distincta*». «*Cognitio confusa*» se numește *confusa* nu pentru că ar fi obscură, ci pentru că nu are justificare (și uneori nici nu necesită așa ceva). Este o cunoaștere sigură (cum este, de altfel, și «*cognitio clara*»), dar de tipul „nu știi de ce”, corespunzând grecescului *téchne*. Justificările apar abia în cazul acelei «*cognitio clara distincta*».

(iii) «*Cognitio clara distincta*» se divide, la rândul-i, într-o «*cognitio inadaequata*» și o «*cognitio adaequata*». Cunoașterea distinctă inadecvată

oferă doar primele justificări. Este, de pildă, „știința” unui grădinar cu privire la plantele pe care le îngrijește. În schimb, cunoașterea distinctă adecvată este cunoașterea științifică și filozofică în sens autentic, ce merge până la ultimele justificări. Este, bunăoară, știința specialistului în botanică, ce cunoaște – spre deosebire (și în plus față) de grădinar – și procesele chimice ce determină transformările din plante (Coseriu 1992: 229-234 și Coșeriu 1996: 14-16)⁹.

Sursa: Coseriu 1992: 230

2.4.3. În consecință, în termeni grecești, „competența lingvistică nu este nici *dóxa*, nici *epistéme*; este *téchne*, i.e. o cunoaștere tehnică” (Coseriu 1992: 236-237). Pe de altă parte, Coșeriu afirmă (și observase lucrul acesta încă din anii '50) că „știința” vorbitorului „aparține aceluia tip de «știință» pe care Leibniz o numea *cognitio clara vel confusa* (adică sigură dar care nu se poate justifica) și celuilalt tip de «știință», pe care tot Leibniz o numea *distincta vel inadaequata* (care se poate justifica numai parțial), deși simpla «știință» *de a vorbi o limbă* se învecinează, într-o parte, cu o «știință» *obscură (cognitio obscura)* (în care intră tot ceea ce vorbitorul știe într-un mod nesigur) și, în cealaltă parte, cu o «știință» *distinctă adecvată (cognitio distincta vel adaequata)*, care este a gramaticianului (a lingvistului) și a vorbitorului însuși ca gramatician” (Coșeriu 1997: 52-53).

2.4.4. Atunci când vorbitorul obișnuit, fără pregătire lingvistică, încearcă să dea explicații științifice unui fapt lingvistic, el se transformă într-un „lingvist naiv”, putând greși foarte ușor. Coșeriu apreciază că, la rigoare, vorbitorii obișnuiți își pot justifica „știința”/cunoașterea lingvistică doar în două moduri: (1) printr-o justificare de tipul „pentru că asta nu-i același lucru” sau „pentru că asta ar însemna altceva” – ceea ce Coșeriu numește *justificarea funcției* (adică prin semnificatul formelor și procedeele lingvistice) și (2) printr-o justificare de tipul „pentru că noi (nu) zicem așa” – pe care Coșeriu o numește *justificarea prin*

comunitate sau *justificarea istorică*, ce face referire la tradiția cunoașterii unei limbi (Coseriu 1992: 252).

3. Competența lingvistică și didactica limbii române

Scriam undeva că „opera științifică a lui Eugeniu Coșeriu conține numeroase «filoane de aur» care trebuie neapărat exploatare și prelucrate. Mai ales că, spre deosebire de aurul de la Roșia Montană care, în prezent, poate fi extras doar cu mare dificultate, implicând tehnici ce periclitează serios mediul înconjurător, aurul lui Coșeriu se află la vedere și este benefic mediului nostru cultural. Mai mult decât atât – întrucât știința este o activitate liberă (în sens filozofic, adică infinită), cum este toată cultura, de altminteri –, o astfel de resursă nu se epuizează, rodind în mințile vrednice ori de câte ori este nevoie. Dar pentru aceasta se cuvine să știi că ceea ce ții în palme este aur. Or, tare mă tem că (și) în cazul lui Coșeriu procedăm asemenea vechilor amerindieni: uităm de valoarea aurului nostru, lăsându-ne amăgiți de mărgelile de sticlă colorată aduse din alte zări...” (Munteanu 2012b: 17). Tocmai despre o astfel de situație aș dori să vorbesc acum: despre un caz în care cineva a lăsat să-i treacă „aurul” respectiv printre degete fără să-i conștientizeze valoarea.

3.1. Dintre lucrările de didactică am ales-o, deloc întâmplător, pe cea scrisă de Florentina Sâmhăian: *O didactică a limbii și literaturii române. Provocări actuale pentru profesor și elev* (2014). De ce am ales-o pe aceasta și nu pe alta (dintre cele elaborate, bunăoară, de Alina Pamfil, Mihaela Secrieru, Emanuela Ilie etc.)? Deoarece în cartea Florentinei Sâmhăian se face referire la Eugeniu Coșeriu. Mai exact, se face trimitere la o prelegere (ținută de savant la Iași, la începutul anilor '90) intitulată *Filozofia limbajului*, din care autoarea reproduce un fragment, aducând în atenție și conceptul de «alteritate» (în sens coșerian).

3.1.1. Astfel, chiar la începutul capitolului al IV-lea din *Didactica* menționată, *Perspective asupra comunicării*, putem citi următoarele: „Coșeriu distinge între două tipuri de comunicare: a comunica ceva *despre ceva* și a comunica ceva *cu cineva*: «De obicei, se consideră că funcțiunea limbajului este de a comunica ceva despre ceva. Dar această funcțiune este secundară și derivată, și nu este esențială, în sensul că poate lipsi. Putem noi să încercăm să comunicăm ceva, dar, dacă celălalt nu înțelege, atunci

comunicarea este falimentară! Asta înseamnă că ceea ce am spus nu era limbaj? Indubitabil, dar cealaltă dimensiune, aceea a lui a spune cuiva, comunicarea cu cineva, stabilirea unui contact cu celălalt, este trăsătura originară, fundamentală, care nu poate fi anulată. Totdeauna vorbirea, limbajul efectiv realizat este o continuă atribuire a eului. I se atribuie celuilalt aceeași conștiință cu a vorbitorului. Limbajul efectiv realizat este această continuă atribuire a eului celorlalți.» (Coșeriu 1994: 22). Cele două dimensiuni ale comunicării sunt, așadar, complementare. Este vorba despre dimensiunea instrumentală (limbajul este folosit ca expresie sau instrument al gândirii raționale) și despre dimensiunea intersubiectivă (prin limbaj se construiește, pe baza alterității, o relație între partenerii de comunicare).” (Sâmihăian 2014: 102-103).

3.1.2. Faptul că se apelează la aceste cuvinte ale lui Coșeriu este, desigur, lăudabil. De asemenea, fără să mai declare sursa unde va, Sâmihăian preia din aceeași prelegere ieșeană, *Filozofia limbajului*, un citat atribuit lui Juan Luis Vives („limbajul este oglinda omului întreg, și a rațiunii, și a afectivității, și a voinței”), pe care îl plasează ca motto în deschiderea capitolului deja amintit (Sâmihăian 2014: 102). Citatul provine, de fapt, din acest fragment coșerian: „Primul care în mod explicit accentuează pe a doua dimensiune, a intersubiectivității, este Juan Luis Vives, un mare umanist spaniol din prima jumătate a secolului al XVI-lea, care s-a exprimat despre limbaj în mai multe opere ale sale. Teza sa fundamentală este aceea că *lingua est speculum hominis universi, et rationis, et affectus, et voluntatis* – «limbajul este oglinda omului întreg, și a rațiunii, și a afectivității, și a voinței»; avem deci indicate limpede cele trei dimensiuni esențiale ale conștiinței.” (Coșeriu 1994: 21). Problema ar fi aceea că, după cum am dovedit în altă parte (vezi Munteanu 2012a: 128), cuvintele respective (din motto-ul ales de Sâmihăian) nu îi pot fi atribuite direct lui Vives, din simplul motiv că umanistul spaniol nu le-a scris niciodată așa. În studiul *Acerca de la teoría del lenguaje de Juan Luis Vives*, Coșeriu reproduce citatul originar (din lucrarea *De anima et vita*), în care apar patru (și nu trei) „dimensiuni” ale spiritului: „*voces in homine signa sunt animi universi, et phantasiae, et affectuum, et intelligentiae, et voluntatis, in belluis autem tantummodo affectionum, quemadmodum in nobis voces inconditae, quaeque a Grammaticis interjectiones nominantur*” (apud Coșeriu 1971: 65).

3.1.3. Ciudat este că, deși Florentina Sâmihiian se ocupă (în capitolul menționat) de competența de comunicare, ea nu face deloc referire la prelegerea ieșeană a lui Coșeriu intitulată *Competența lingvistică*, prelegere care urmează (în vol. *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994) imediat după *Filozofia limbajului*. La fel de bizar este că, prezentând, în același loc, modelele semiotice lansate de K. Bühler și de R. Jakobson, autoarea nu a luat în considerație și criticile formulate de Coșeriu la adresa acestor modele, reevaluări pe care le putea descoperi în prelegerea *Limbajul poetic* din volumul publicat la Iași (vezi Coșeriu 1994: 145-149). Dacă ținem seama de „prezumția de bună-credință”, atunci singura explicație rezonabilă pentru o atare ignorare a ideilor lui Coșeriu ar fi aceea că Florentina Sâmihiian va fi avut la dispoziție în momentul redactării didacticii sale doar câteva fișe cu citate rămase din vremea unor lecturi mai vechi.

3.1.4. În același capitol consacrat comunicării, Sâmihiian face prezentarea câtorva „modele ale comunicării” (modelul lui Aristotel, modelul lui Bühler, modelul lui Jakobson, modelul lui Halliday, modelele lui Austin și Searle și, în fine, modelul lui Schulz von Thun) (Sâmihiian 2014: 105-115). Se vorbește apoi despre „fațetele competenței de comunicare”, adică despre cele patru capacități fundamentale sau dimensiuni ale comunicării considerate (în programele actuale) „axele în jurul cărora se configurează disciplina” (*ibid.*: 117), și anume: *ascultarea și lectura*, respectiv *exprimarea orală* (sau *vorbirea*) și *redactarea* (sau *scrisul*). Dintre toate secțiunile respectivului capitol care ne interesează cel mai mult este cea intitulată *Componentele competenței de comunicare* (*ibid.*: 118-125). Se pornește de la discuțiile privind superioritatea conceptului de «competență de comunicare» teoretizat de D. Hymes (în anii '70) în fața celui de «competență lingvistică» lansat anterior de N. Chomsky. În continuare, Sâmihiian descrie următoarele modele mai recente: modelul lui Canale și Swain, modelul Bachman, modelul Simard și modelul din *Cadrul european comun de referință pentru limbi* (2001)¹⁰. Comparându-le pe toate acestea într-un tabel, autoarea trage concluzia că modelul lui Simard ar fi cel mai adecvat (*ibid.*: 125). Acest model presupune mai multe componente: verbală, cognitivă, enciclopedică, ideologică, literară și socioafectivă. Componenta verbală (prin care se desemnează limbajul în totalitatea sa) ar cuprinde: o dimensiune *lingvistică*, o dimensiune *textuală* și o dimensiune *discursivă* (*ibid.*: 121).

3.1.5. Să vedem acum felul în care înțelege Florentina Sâmihiăian să aplice modelul Simard în cazul „competenței de comunicare orală” (în cap. V, *Didactica oralului*). În privința acesteia, specialistă bucureșteană simte nevoia să facă următoarea precizare: „Față de ceea ce am prezentat în capitoul anterior referitor la configurația competenței de comunicare, lucruri perfect valabile și pentru discuția de față, există totuși două accente importante specifice comunicării orale. Acestea o diferențiază de comunicarea scrisă: (1) competența de comunicare orală are în vedere doar receptarea și producerea mesajelor orale, (2) înglobează comunicarea verbală, pe care o regăsim și în competența de comunicare scrisă, dar utilizează, în plus, mijloace nonverbale și paraverbale de comunicare.” (*ibid.*: 132-133). Nu cred că avem aici o formulare prea fericită. De obicei (atunci când nu se confundă comunicarea verbală cu cea orală, cum li se întâmplă unor pseudospecialiști în științele comunicării), se afirmă (sub forma unei ecuații) așa: comunicarea *verbală* (< lat. *verbum* ‘cuvânt’) = comunicarea *orală* (< lat. *os, -oris* ‘gură’) + comunicarea *scrisă*. Gura poate produce tot felul de sunete nearticulate (deci, nelingvistice) care pot intra, eventual, în acea «competența generală de expresie» de care vorbea Coșeriu (vezi *supra*, 2.4.2.1.), dar consider că acest aspect nu ar trebui să ne intereseze aici. Să-i dăm însă cuvântul Florentinei Sâmihiăian mai departe: „Pentru a defini componenta verbală a competenței de comunicare orală, vom folosi modelul Simard, care cuprinde trei dimensiuni:

- lingvistică (cunoașterea și utilizarea aspectelor de ordin fonetic, lexical, morfologic și sintactic);
- textuală (cunoașterea și utilizarea regulilor și procedeelelor care asigură organizarea unui text: construcția propozițiilor și a textului pe baza elementelor de coerență și coeziune; cunoașterea și utilizarea structurilor textuale: narativă, descriptivă, argumentativă, explicativă, dialogală);
- discursivă (cunoașterea și utilizarea regulilor și procedeelelor care determină folosirea limbii în context, în funcție de scopurile comunicării, de parametrii situației de comunicare)” (Sâmihiăian 2014: 133).

În continuare, autoarea apelează (tot din rațiuni didactice) la o analogie: „Pentru a înțelege mai ușor cele trei dimensiuni, gândiți-vă la niște cutii în care sunt pietre semiprețioase, mărgelile din lemn sau din caolin, scoicii

etc. de diferite forme și culori; acestea ar fi achizițiile lingvistice. Aceste pietre, scoici se îmbină într-un anumit mod (după formă și culoare) pentru a forma un șirag, un colier; aceasta ar fi urzeala, structura textului, asociată dimensiunii textuale. Mai departe, va trebui să alegem, dintre diferitele șiraguri, pe cel potrivit pentru a fi purtat într-o anumită ocazie (la mare vom purta probabil un șirag de scoici, pentru o petrecere vom alege probabil un șirag de perle sau de pietre semiprețioase etc.) sau pe cel potrivit pentru a-l dărui unei anumite persoane (un șirag e mai potrivit pentru o adolescentă, altul e mai potrivit pentru o persoană în vârstă etc.); alegerea șiragului potrivit poate fi comparată cu dimensiunea discursivă a componentei verbale, care înseamnă adaptare la context” (*ibid.*).

Analogiile sunt uneori utile înțelegerii, alteori însă ele sunt înșelătoare. Raportând «componenta verbală» a lui Simard la «competența lingvistică» teoretizată de Coșeriu, se va observa că *dimensiunile* identificate de Simard își găsesc locul printre tipurile de competențe evidențiate de Coșeriu. Dimensiunea lingvistică poate fi inclusă în competența idiomatică, dimensiunea discursivă corespunde, în linii mari, competenței expresive, în timp ce dimensiunea textuală ține atât de competența elocuțională (fiindcă aici este locul coerenței, de pildă), cât și de competența expresivă. În măsura în care luăm de bună analogia de mai sus (care seamănă cu analogiile pe care și retorii antici le inventau pentru a explica ori justifica felul în care trebuiau folosite stilurile în discursuri), atunci „șiragurile” ori „colierele” de care vorbește Florentina Sâmișian, corespunzând așa-numitei „dimensiuni textuale” simardiene, n-ar fi altceva decât un fel de prefabricate de vorbire sau o specie de „tradiții discursive” (cum sunt numite în ultima vreme), de care s-a ocupat cu neîntrecută măiestrie și tânărul retor Hermogenes din Tarsus (în lucrarea *Peri ideon*) în urmă cu mai bine de 1800 de ani!

3.2. Dat fiind faptul că teoria lui Coșeriu (în întregul ei) este mai aproape de realitatea limbajului decât unele dintre modelele (mai mult sau mai puțin arbitrare)¹¹ invocate în cartea de didactică de care ne-am ocupat, ar fi de dorit ca un specialist (sau mai mulți) în didactica limbii române să se aplece cu mai multă hotărâre asupra lingvisticii integrale coșeriene, pentru a prelua de aici lucruri fundamentale (și utile deopotrivă) și pentru a le pune (din perspectivă [și în formă] didactică) la dispoziția profesorilor de limba și literatura română.

4. În loc de concluzii

Am pornit de la filozofie pentru a ajunge la didactica limbii române. Nu este lipsit de relevanță să precizez că în România profesorii (universitari) de filozofie apreciază ideile lui Coșeriu despre limbaj mai mult decât o fac profesorii de lingvistică¹². Dintre cei dintâi i-aș aminti aici, bunăoară, pe academicienii Ștefan Afloroaei și Ilie Pârvu, care, în contribuții recente, au arătat însemnătatea și avantajele concepției lui Coșeriu (vezi Afloroaei 2013 și Pârvu 2015)¹³. Probabil fiindcă (așa cum se spune adesea, ca un fel de consolare) „nimeni nu-i profet în țara lui”, Coșeriu continuă să fie prețuit în continuare mai mult în străinătate. Aș mai da un singur exemplu (pentru a atrage atenția asupra unui alt domeniu lingvistic de pe la noi văduvit de aplicațiile teoriei coșeriene): cel al gramaticii. Într-o istorie a lingvisticii spaniole, marele lingvist Manuel Alvar (membru de onoare al Academiei Române!) deplângea lipsa unei gramatici spaniole „basada fundamentalmente en los integradores planteamientos de este gran maestro [=Eugenio Coseriu]”. Se spunea însă mai departe: „En todo caso, si se aplicase la doctrina lingüística de Coseriu de un modo sistemático y amplio a la lengua española, es mucho lo que podríamos avanzar en la descripción y explicación de las realidades objeto de estudio” (Alvar 2000: 615). Pe când o asemenea atitudine și pe la noi?

Bibliografie

1. Afloroaei 2013 = Ștefan Afloroaei, *Privind altfel lumea celor absurde*, Editura Humanitas, București, 2013.
2. Alvar 2000 = Manuel Alvar (director), *Introducción a la lingüística española*, Editorial Ariel, Barcelona, 2000.
3. Coseriu 1971 = Eugenio Coseriu, *Acerca de la teoría del lenguaje de Juan Luis Vives* [1971], în Eugenio Coseriu, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1977, p. 62-85.
4. Coseriu 1972 = Eugenio Coseriu, *Sobre el desarrollo de la lingüística* [1972], în Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística* [1977], Segunda edición, revisada, Editorial Gredos, Madrid, 1991, p. 257-263.
5. Coseriu 1985 = Eugenio Coseriu, *Linguistic Competence: What is it Really?* [1985], The Presidential Address of the Modern Humanities Research Association, în „The Modern Language Review”, vol. 80, part 4, 1985, p. XXV-XXXV.

6. Coseriu 1987 = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional* [1978], Segunda edición revisada, Editorial Gredos, Madrid, 1987.
- Coseriu 1988 = Eugenio Coseriu, *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft*, Francke Verlag, Tübingen, 1988.
7. Coseriu 1992 = Eugenio Coseriu, [*La*] *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar* [vers. germ. orig.: *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*, 1988], Editorial Gredos, Madrid, 1992.
8. Coșeriu 1994 = Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.
9. Coșeriu 1996 = *Lingvistica integrală* [1993], Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
10. Coșeriu 1997 = Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice* [vers. sp. orig.: *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, 1958/1973], Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997.
11. Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura ARC, Chișinău, 2000.
12. Coseriu 2001 = Eugenio Coseriu, *La estructura del saber lingüístico* (ordenado y dispuesto para la imprenta por José Polo), în „*Analecta Malacitana*”, XIII, 2, 2000, p. 437-452.
13. Coșeriu 2001/2006 = Eugeniu Coșeriu, „*Trebuie să cunoaștem toată tradiția și să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări*” [interviu realizat de Angela Furtună în 2001], în „*Limba română*” (Chișinău), XVI, nr. 10, 2006, p. 7-21.
14. Coșeriu 2004 = *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Extras din „*Fonetică și Dialectologie*”, XX-XXI, 2001-2002, p. 5-192, Editura Academiei Române, București, 2004.
15. Coșeriu 2011 = Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2011.
16. Leibniz 1684/1972 = G.W. Leibniz, *Meditații cu privire la cunoaștere, adevăr și idei* [1684], în G.W. Leibniz,

Opere filozofice, vol. I, traducere de Constantin Floru, studiu introductiv de Dan Bădărău, Editura Științifică, București, 1972, p. 23-38.

17. Munteanu 2011 = Cristinel Munteanu, *Despre terminologia lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu (principii, distincții, concepte)*, în *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrânceanu* (editori Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae et alii), Editura Universității din București, București, 2011, p. 233-248.

18. Munteanu 2012a = Cristinel Munteanu, *Eugeniu Coșeriu și problema «stilurilor funcționale»*, în „Limba română”, Chișinău, anul XXII, nr. 7-8, 2012, p. 124-131.

19. Munteanu 2012b = Cristinel Munteanu *Cu Eugeniu Coșeriu despre literatură, istorie și politică*, în „Limba română”, Chișinău, anul XXII, nr. 9-10, 2012, p. 17-25.

20. Oprea 2015 = Ioan Oprea, *Competență lingvistică și discurs*, în Sanda-Maria Ardeleanu, Ioana-Crina Coroi, Dorel Finaru (coord.), *Limbaje și Comunicare*, vol. XIII, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2015, p. 101-122.

21. Pârveu 2015 = Ilie Pârveu, Gabriel Sandu, Iulian D. Toader (Editors), *Romanian Studies in Philosophy of Sciences*, Springer International Publishing House, Springer, 2015.

22. Rusu 2009 = Mina-Maria Rusu, *Competența de comunicare – perspective de abordare*, în „Limba română” (Chișinău), nr. 11-12, 2009, p. 124-137.

23. Sâmhăian 2014 = Florentina Sâmhăian, *O didactică a limbii și a literaturii române. Provocări actuale pentru profesor și elev*, Editura Art, București, 2014.

24. Simard 1997 = Claude Simard, *Éléments de didactique du français. Langue première*, De Boeck & Lancier, Montréal, 1997.

Note

¹ Vezi *Kant's Introduction to Logic, and His Essay on the Mistaken Subtlety of the Four Figures*, Translated by Thomas Kingsmill Abbott, With a Few Notes by Coleridge, Longmans, Green & Co., London, 1885, p. 36. Kant îl numește „ciclop” pe omul de știință (ce activează fie în matematică, fie în istorie, fie în științele naturii, fie în filologie și în studiul limbilor) care „crede că se poate dispensa de toată filozofia” referitoare la știința pe care o practică (*ibid.*). Într-un manuscris coșerian (privind teoria lingvistică a numelui propriu, datând din anii '50), care a fost transcris și publicat, la un moment dat, pe site-ul www.coseriu.de, la rubrica Projekt C@seriu, se face referire la *Logica* lui Kant și la amintita „erudiție ciclopică”.

² Să mai adăugăm o lămurire suplimentară cu privire la acest tip de gramatică: „Gramatica generală, înțeleasă

corect, se referă, de fapt, la vorbirea în general, fiindcă verbul, substantivul, adjectivul etc. nu pot fi definite în raport cu o anumită limbă. Orice definiție se referă la o categorie universală, la o posibilitate a limbajului, independent de o limbă sau alta.” (Coșeriu 2000: 245).

³ Pentru mai multe detalii despre terminologia lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu (inclusiv cu privire la *competența lingvistică*), vezi Munteanu 2011.

⁴ În altă parte, Coșeriu spune: „Ahora bien, el «hablar» (que, en sentido técnico, incluye también el escribir) es una actividad que se funda en una *facultad* y revela un *saber*. Por ello mismo, el lenguaje pertenece a dos planos de la vida del hombre: el *biológico* y el *cultural*. La facultad de hablar, en cuanto fisiológica y psíquicamente condicionada, pertenece al plano biológico; el saber hablar, en cuanto conocimiento técnico del lenguaje en sus modalidades materiales y semánticas, pertenece al plano cultural.” (Coșeriu 1972: 258).

⁵ Precizăm că E. Coșeriu avea solide cunoștințe de filozofie: obținuse în Italia, la vârsta de 28 de ani, și un titlu de doctor în filozofie.

⁶ Cele două „izvoare” ale învățării prin care se depășește ceea ce se știe sunt studiul (*máthema*) și experiența (*empeiria*) (Coșeriu 1994: 173).

⁷ Pe acesta Coșeriu l-a descoperit prin Humboldt (datorită perechii *enérgeia* – *érgon*), deși *dýnamis* nu se găsește la Humboldt, care l-a omis, nesesizând importanța sa.

⁸ Precizare: «*cognitio confusa*» nu trebuie să se confunde cu «*cognitio obscura*», iar cuvântul *clara* este întrebuițat de Leibniz într-o accepție tehnică.

⁹ În acest cadru ar merita amintit și filozoful italian G. Vico, care, pentru a stabili tipul de cunoaștere proprie diferitor categorii de științe, făcea deosebire, pe de o parte, între *verum* și *certum* și, pe de altă parte, între *verum* și *factum*. De pildă, doar în cazul științelor umaniste adevărul și siguranța (*verum et certum*) coincid, întrucât obiectele culturale de care se ocupă acestea sunt făcute de noi, oamenii, „atribuindu-le noi un adevăr care este al lor; și mai știm și care este intenția noastră” (Coșeriu 1994: 23). De altfel, Coșeriu apelează chiar la distincțiile lui Leibniz (privind gradele cunoașterii) pentru a lumina distincțiile similare ale lui Vico (Coșeriu 2011: 352-354).

¹⁰ O bună prezentare a acestor modele a fost făcută și de Mina-Maria Rusu (2009), care, printre altele, observa că profesorul canadian Claude Simard (celebru pentru lucrarea sa din 1997) este „citată și de documentele UE privind politicile lingvistice” (Rusu 2009: 127).

¹¹ Pentru deosebirea dintre «teorie» (văzută ca aprehensiune a universalului în faptele concrete) și «model arbitrar», vezi Coseriu 1987: 10-12.

¹² Pentru o interpretare complet greșită a teoriei lui Coșeriu referitoare la «competența lingvistică», vezi articolul profesorului Ioan Oprea (2015). Mi-ar trebui un articol special pentru a semna și a combate toate erorile (chiar și sofismele) și confuziile făcute în respectivul material (deși autorul, lingvist prin formație, are, la bază, și pregtire filozofică).

¹³ Este semnificativ că în primul capitol al unei lucrări colective, destinată publicului specializat de limbă engleză, reputatul profesor Ilie Pârvu, într-o secțiune intitulată *Epistemological Programs and Methodological Models for Emerging Sciences*, discută, *in extenso*, doar despre A.D. Xenopol (pentru teoria istoriei), Spiru Haret (pentru matematică), Simion Mehedinți (pentru geografie), Nicholas Georgescu-Roegen (pentru matematică / statistică / economie) și Eugenio Coseriu (vezi Pârvu 2015: 13-16).

Emma Tămâianu-Morita

Coșerianismul ca opțiune de viață – o mărturie japoneză

E.T.-M. – prof. dr.,
Universitatea Kindai
(Japonia). Între 1990 și 2009
lucrează în cadrul Colectivului
de lingvistică generală și
semiotică al Universității
„Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Printre volumele publicate:
*Fundamentele tipologiei
textuale. O abordare în lumina
lingvisticii integrale* (2001),
*Integralismul în lingvistica
japoneză. Dimensiuni –
impact – perspective* (2002),
*Concordanța poeziilor lui
B. Fundoianu* (1999, în colab.),
*Concordanța poeziilor lui
George Bacovia* (1999,
în colab.). A coordonat,
împreună cu prof. dr. Miorița
Ulrich, Univ. Bamberg
(Germania), volumul *Limba
primar vs Metalimbaj.
Structuri, funcții și utilizări
ale limbii* (2008).

O căutare pe internet a numelui Eugeniu Coșeriu transliterat în japoneză (în sistemul fonetic silabic numit katakana, uzual pentru cuvintele de origine străină) va aduce în prim plan, ca rezultate de top, în următoarea ordine: (1) o foarte sumară pagină Wikipedia în japoneză dedicată savantului român; (2) cea mai recentă traducere a volumului *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico* [Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice], apărută în noiembrie 2014 în prestigioasa colecție Iwanami Library of Classics¹; (3) un site care conține o traducere japoneză diferită a aceluiași volum coșerian fundamental², cu secțiuni actualizate între 2001 și 2011. Dacă primele două rezultate nu surprind, cel de-al treilea este de natură să ridice semne de întrebare.

De fapt, cu peste un deceniu în urmă, când pe internet informația în japoneză legată de numele lui Coșeriu era mult mai săracă, acest site și creatorul său, Yoshimasa Sato, apăreau constant ca rezultate de top ale căutării. Pe vremea când locuiam încă în România și lucram la Catedra de lingvistică generală și semiotică a Universității „Babeș-Bolyai”, eu însămi am fost intrigată de conținutul site-ului și mai ales de misterul care părea să-l învăluie pe autorul său. De mai mulți ani mă preocupa problema receptării lingvisticii coșeriene în Japonia și adunasem un bogat ma-

terial referitor la traduceri și la aplicări, chiar dacă de cele mai multe ori doar parțiale, ale cadrului conceptual integralist în orizontul lingvisticii din Japonia. Sintetizasem rezultatul acestor investigații într-o carte apărută la Editura Clusium în 2002, sub titlul *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*. Or, în toți anii de documentare pe această temă nu survenise nici măcar o singură dată, în corpusul de publicații relevante, numele Yoshimasa Sato. Cu alte cuvinte, eram sigură că dl Sato nu este lingvist – sau, în orice caz, nu unul activ pe scena academică niponă contemporană.

În consecință, după ce am luat legătura cu dânsul la adresa indicată pe site la acea vreme, prima ocazie de a-l contacta direct s-a ivit la 31 august 2006, grație unui grant al Fundației Japonia pentru un proiect desfășurat în colaborare cu soțul meu, Tomo Morita. La începutul stagiului de cercetare ne-am deplasat la Institutul de Limbă Japoneză al Fundației localizat în orașul Urawa din prefectura Saitama. Cum Urawa se află relativ aproape de orașul său de reședință, dl Sato, care se pensionase după o carieră în mai multe firme comerciale, a avut amabilitatea de a veni la Urawa pentru o discuție de câteva ore. Am aflat atunci, în linii mari, traiectul său biografic, în special aspectele legate direct de modul cum a ajuns să descopere opera lui

Yoshimasa Sato în biroul său

Eugeniu Coșeriu în anii '60, dar fără prea multe detalii de fundal. Impresia dominantă pe care ne-a lăsat-o a fost aceea a unui abil comunicator, vizibil versat în stabilirea unei relații amiabile cu persoane întâlnite pentru prima dată, experiență câștigată, fără îndoială, în numeroase întrevederi de afaceri, și, în plus, cu un hobby pentru lingvistica istorică moștenit din anii de studii universitare. Așadar, un simplu lingvist amator – e drept, unul foarte entuziast.

Volumul cu autograful lui Coșeriu

O întrebare a persistat însă în mintea noastră. Un lingvist amator este, poate, o figură mai neobișnuită decât, să zicem, un astronom amator sau un arheolog amator, fără să fie neapărat o imposibilitate absolută. Dar un lingvist amator dominat de o pasiune intensă pentru Coșeriu? Altfel spus, un coșerian *in afara* mediului academic? Dl Sato pare a fi unicul reprezentant al unei asemenea categorii umane.

În anul 2009 mi-am mutat „cartierul general” în Japonia, la Universitatea Akita, păstrând pe o listă de priorități pe termen scurt și ideea de a examina mai îndeaproape „problema” Yoshimasa Sato.

După o serie de reînnoite contacte prin mail, șansa s-a ivit, în sfârșit, abia la 29 noiembrie 2013, când l-am vizitat la reședința sa din prefectura Saitama, vecină cu Tokyo, unde, înconjurat de sutele de volume din impresionanta colecție tematică pe care a constituit-o de-a lungul anilor, a avut amabilitatea de a răspunde pe îndelete la o lungă serie de întrebări privind cariera sa și pasiunea de o viață pentru opera lui Eugeniu Coșeriu. Răspunsurile, consemnate de mine împreună cu Tomo Morita, stau la baza relatării de față și au generat reflecțiile supuse în final atenției cititorului.

Născut la Tokyo în 1942, copilăria i-a fost marcată de numeroase mutări dintr-o prefectură în alta: nu mai puțin de trei ori în timpul școlii primare (care în sistemul japonez are o durată totală de șase ani), în Yamagata, Ya-

maguchi, Tokyo, și de două ori în timpul celor patru ani de liceu, în Yokohama și Nagoya. Motivul – tatăl său lucra ca înalt funcționar în Ministerul Agriculturii, fiind adesea detașat în diferite regiuni ale țării, după obiceiul birocrăției japoneze, pentru a coordona activitățile locale. Pentru copilul și adolescentul Yoshimasa aceste dramatice schimbări de domiciliu,acompaniate inevitabil de schimbarea școlii și a cercului de prieteni, s-au tradus într-o revelație: a conștientizat, prin experiență directă, uluitoarea varietate a dialectelor limbii japoneze și dificultățile de comunicare ce rezultă din aceasta. Într-adevăr, dialectele japoneze prezintă diferențe majore nu doar la nivel fonetic, ci și în privința lexicului și a structurilor gramaticale, iar efectul combinat al unor asemenea diferențe pe multiple niveluri de structurare lingvistică produce adesea situații de ininteligibilitate (parțială) între vorbitorii de dialecte diferite.

Să fie oare acesta momentul când s-a simțit atras de o carieră în cercetarea limbajului? Yoshimasa Sato neagă: nu numai că nu a simțit deloc că ar putea deveni cercetător, ci, dimpotrivă, în timpul liceului chiar s-a retras temporar, cu gândul de a-și găsi imediat o slujbă... adevărată. Gestul retragerii a avut o dublă motivație: pe de o parte, o reacție alergică la sistemul de învățare mecanică promovat, atunci ca și acum, de școala japoneză; pe de altă parte, un sentiment de revoltă adolescentină față de propria familie. Tatăl – birocrat de rang înalt, frații mai mari – înscriși pe drumul către o carieră de elită pe urmele părintelui: o dublă presiune și provocare în fața cărora Yoshimasa a reacționat prin proclamarea unei căi alternative. De aici, în ciuda calităților intelectuale deosebite, retragerea din liceu. Încă din școala secundară începuse să practice judo, iar visul său era să lucreze în străinătate, utilizându-și cumva această experiență. Concomitent și-a dat seama că în străinătate va avea nevoie de o bună cunoaștere cel puțin a limbii engleze, iar metodele de memorizare mecanică specifice școlii japoneze erau contraproductive și în această direcție. Soluția? Evident, studiul individual fondat pe propriul interes în a explora structura limbii străine, pentru a afla modurile de gândire și expresie pe care ea le deschide celui care știe cum să o privească. Până la urmă, mânia împotriva liceului s-a aplanat și Yoshimasa a revenit pentru a-și încheia studiile și a intra apoi la Universitatea Nanzan din Nagoya³. La universitate, firește, a intrat imediat în clubul de judo, urmându-și planul inițial. „Așa îmi stă în fire”, comentează Sato, „odată ce am decis să încep ceva, voi urma acel drum cu toată concentrarea și energia de care

Emma Tămăianu-Morita cu dl Sato și soția acestuia

dispun. La fel a fost și cu pasiunea pentru limba spaniolă, pentru problema schimbării lingvistice și pentru Coșeriu”.

Ascultând evocarea acestor evenimente timpurii, am avut sentimentul că un *pattern*, un tipar întemeietor care îi va modela întregul destin se formase deja: studiul limbajului și al limbilor nu avea să fie relegat la rang de simplă profesie și separat, în această calitate, de viață, de viața reală, ci va fi împletit inextricabil cu aceasta. Poate chiar mai mult: studiul limbajului și al limbilor avea să devină coloana vertebrală pe care va crește, organic, destinul omului Yoshimasa Sato.

Universitatea Nanzan i-a oferit în primul rând șansa de a studia spaniola. Și aici, deși în ansamblu cursurile nu erau de natură să îi trezească și mențină interesul, a avut norocul de a învăța de la trei călugărițe care lucrau ca lectori străini – una originară din Madrid, alta din Valencia, iar cea de-a treia din Argentina. Cercul destinului s-a împlinit în acest moment: din nou a

rămas fascinat de diversitatea dialectală – de data aceasta în perimetrul limbii spaniole! A început să studieze independent căutând cu fervoare cărți de lingvistică. Și-a cumpărat propriul exemplar din „Manual de gramatică historică espanyola” de Ramón Menéndez Pidal, începând astfel lungul drum de constituire a colecției sale de carte. Student în anul patru, a descoperit concepția funcționalistă a lui André Martinet⁴, din care l-a fascinat ideea că factorii care produc schimbările fonetice se transmit peste bariera generațiilor. Opac la început, după repetate lecturi textul l-a condus pe tânărul Yoshimasa la un profund interes pentru această „viziune pesimistă asupra omului” (!).

Pentru masterat a ales specializarea în lingvistică din cadrul Departamentului de antropologie al Universității Nanzan, devenind discipolul profesorului Erin Asai⁵, reputat exponent al lingvisticii antropologice, de la care declară că a avut mult de învățat și completează, sugestiv: „mult de învățat mai ales în ce privește filozofia de viață”, adică nu doar principiile și metodele cercetării pe teren, ci mai ales cum să se descurce în orice situație, oricât de dificilă, cu care s-ar confrunta în decursul cercetării, indiferent unde i s-ar cere să meargă.

În timp ce lucra la disertația de masterat cu tema „A structural analysis of phonetic change in Spanish” [O analiză structurală a schimbărilor fonetice în spaniolă], prin 1967-1968, a descoperit în volumul *Fonología española* al lui Emilio Alarcos Llorach o trimitere la studiul coșerian „Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje” (Montevideo, 1954) și a aflat, de asemenea, despre existența volumului *Sincronía, diacronía e historia* (ediția primă, apărută în 1958 la Montevideo). Dacă în ce privește studiul „Forma y sustancia...” a reușit imediat să facă rost de o copie, *Sincronía...* a fost imposibil de obținut. Aflând despre existența unei traduceri în rusă⁶, a încercat, tot fără succes, să facă rost măcar de aceea. Tot ce studiase până în acel moment îl condusesse pe Sato la sentimentul că „ceva nu este în regulă cu viziunea saussureană privind sincronia și diacronia”. De aceea, a obține volumul coșerian al cărui titlu sugera tocmai confruntarea frontală cu această chestiune a devenit pentru el o prioritate absolută.

În 1970, lingvistul suedez Nils Holmer⁷, care urma să vină la Tokyo pentru a participa la un congres, i-a trimis profesorului Asai o carte poștală cu programul său, în speranța că se vor putea revedea. Din nefericire, vestea a sosit după moartea lui Erin Asai, astfel că soția acestuia l-a rugat pe

Yoshimasa Sato să-l întâlnească pe Holmer și să-i dea una dintre ultimele cărți ale lui Asai. În decursul întrevederii de aproximativ două ore, care a avut loc la Hotelul Teikoku [Imperial] din Tokyo, Sato, care își amintea că Holmer publicase în aceeași revistă unde apăruse și „Forma y sustancia...”, l-a întrebat dacă nu ar putea să-l ajute să obțină cumva *Sincronía*... Un an mai târziu, în 1971, Sato a avut extraordinara surpriză de a primi volumul prin poștă direct de la Coșeriu, cu semnătura savantului.

Este vorba despre ediția primă în versiunea multiplicată la Tübingen în 1969, pe care Sato a început imediat să o traducă în japoneză, dându-și seama însă că lucrarea conține nenumărate aspecte pe care nu reușește să le înțeleagă îndeajuns. Ulterior a găsit la Librăria Kinokunya, la vremea respectivă una dintre cele mai importante surse de carte străină pe piața japoneză, traducerea germană⁸, cu ajutorul căreia a început să clarifice, unul câte unul, punctele care îi ridicaseră dificultăți. Aflând despre ediția a doua extinsă și revizuită, publicată la Editura Gredos (1973), a cumpărat-o și a început să-și reexamineze propria traducere în acord cu această ediție, pentru ca în 1979 să achiziționeze și cea de-a treia ediție de la Gredos.

De-a lungul deceniilor care au urmat, a continuat să achiziționeze cărți atât din Japonia, cât și din țările unde a călătorit, ajungând acum să dețină o impresionantă colecție de peste 1.800 de titluri în japoneză, engleză, spaniolă, portugheză, italiană, germană, focalizate tematic pe aria lingvisticii istorice, cu problema schimbării lingvistice și, în special, a schimbărilor fonetice, istoria limbii spaniole, lingvistică romanică în perspectivă istorică. Limbile sale de comunicare scrisă sunt japoneza, engleza și spaniola.

Toată această cronologie sub aspect intelectual nu ar avea nimic neobișnuit dacă Yoshimasa Sato ar fi un coleg dintr-o universitate sau alta. Povestea sună însă aproape neverosimil dacă ne gândim că, după încheierea masteratului, Sato a decis să nu continue cu un doctorat, pentru că „nu dorea să devină cercetător”. Și-a găsit, în schimb, o slujbă într-o firmă comercială, la departamentul de import-export, tratând o gamă largă de produse – de la piese auto și echipamente medicale până la discuri de muzică. A lucrat și ca interpret și traducător pentru filiala din Japonia a unei companii străine, iar în final pentru un exportator de mașini de prelucrare a plasticului. Posturile deținute au implicat frecvente deplasări în străinătate pentru a încheia contracte, de multe ori în regiuni îndepărtate și izolate, în vremurile dinaintea utilizării pe scară largă a internetului –

și oriunde a avut de călătorit, o singură carte nu i-a lipsit niciodată din bagaj: *Sincronía, diacronía e historia*. Neobosita achiziționare de cărți de lingvistică a fost susținută, în subsidiar, de speranța că după ieșirea la pensie va reuși să scrie o carte despre semnificația schimbărilor fonetice din perspectiva vorbitorilor. La vârsta de 57 de ani, în 1999, odată cu pensionarea, și-a înființat propriul atelier de restaurare de carte veche (*Sato Koubou*) și a lansat site-ul web pe care va pune și actualiza periodic și versiunea sa de traducere la *Sincronía...*, a cărei variantă finală, din 2008, o păstrează sub forma unui volum de uz propriu – linie de sosire și mărturie a patru decenii de aventură intelectuală și solitară străduință pe tărâmul coșerianismului sub orizont japonez.

Se observă de la sine că Sato și-a construit cariera la diferitele firme unde a fost angajat folosindu-și la maxim capacitatea de a utiliza limbajul pentru comunicarea eficace, cunoștințele de limbi străine și talentul de a se descurca în orice mediu nou, dobândit în ucenicia la profesorul Asai. Cu toate acestea, calitățile intelectuale certe manifestate încă din studenție și acuitatea sesizării problemelor de lingvistică teoretică și descriptivă, dublate de o investigație pasionată, uneori chiar meticolos-obsesivă, a fenomenelor de limbă în perspectivă diacronică, rămân într-o insolubilă contradicție cu renunțarea atât de bruscă și, în aparență, cu atâta ușurință la mediul universitar. De aceea, pe tot parcursul discuției noastre din 2013 am repetat în diverse puncte și sub diverse forme întrebarea dacă nu regretă decizia de a nu fi urmat o carieră de cercetare și / sau predare în domeniul lingvisticii, primind de fiecare dată același răspuns, și anume că nu simte nici cel mai mic regret.

În ciuda acestui răspuns, nu mi-am putut îndepărta din minte intuiția că trebuie să fi intervenit (și) vreun alt factor sau eveniment declanșator, eventual o acumulare de elemente până la o valoare de prag care să fi generat această decizie, un lanț causal dramatic pe care refuză să îl aducă acum, după atâția ani, la suprafața memoriei. Am insistat în această privință și după câțva timp am primit de la Yoshimasa Sato un mail cu o explicație suplimentară. „E greu de spus acum ce s-a întâmplat de fapt cu peste patruzeci de ani în urmă, dar un lucru e sigur. Între 1968 și 1970 am scris cinci studii de lingvistică istorică, încercând să mă afirm și să îmi demonstrez abilitățile de cercetător prin aplicarea modelelor teoretice la modă în acea vreme. Însă în 1971, după ce am citit *Sincronía, diacronía e historia*, mi-am

dat seama cât de neînsemnate sunt realizările mele și cât de mult mai am încă de învățat – de fapt, mi-am dat seama că nu sunt pregătit să devin cercetător în adevăratul sens al cuvântului.”

Iată, așadar, care a fost, în ultimă instanță, factorul determinant în decizia sa de a renunța la lingvistică în calitate de profesie și a o practica în schimb întreaga viață „fără nicio obligație”, pentru plăcerea pură și simplă a cunoașterii. În mod paradoxal, la acel moment de răscruce, i-au fost sprijin moral cuvintele de încurajare adresate la absolvire de către profesorul Asai: „Să alegi fără ezitare orice cale dorești; după cum te cunosc, nu am nicio îndoielă că, indiferent de domeniu, vei avea cu siguranță succes”.

Personal nu pot nici acum să depășesc sentimentul acut al golului generat de retragerea sa grăbită de pe scena academică japoneză, dar Yoshimasa Sato însuși privește în urmă fără regret, chiar cu o oarecare detașare: consideră că drumul pe care l-a ales a fost corect și i-a permis o viață intelectuală mai liberă și mai împlinită decât mulți dintre colegii săi de generație, prinși în labirintul steril al unui mediu academic debusolat, unde științele umaniste se zbat să supraviețuiască instituțional, strivite de valorile pervertite ale pragmatismului și profitabilității economice. Principala sa grijă acum este doar aceea de a lăsa în urmă colecția sa de carte într-o formă care să o facă accesibilă și utilă cercetătorilor interesați de domeniile care l-au pasionat de-a lungul atâtor decenii.

Întâlnirea cu Yoshimasa Sato mi-a dezvăluit o poveste de viață singulară, coagulată aproape exclusiv sub semnul integralismului coșerian: o viață marcată de renunțări profesionale dramatice, dar și de realizări alternative, în registru personal, nesubordonate vreunor motivații exterioare; o viață configurată clipă de clipă în raport cu axa imuabilă a fascinației pentru viziunea coșeriană asupra limbajului și omului. Întâlnirea cu geniul savantului român, cu efectele ei devastatoare prin adâncimea și anvergura viziunii teoretice, ca și prin intransigența argumentației logice, întrețesute într-un discurs științific de o claritate excepțională, constituie o experiență care ne este profund familiară tuturor celor care am ales calea lingvisticii coșeriene. Știu din experiență proprie și din discuțiile cu colegii mei de la Centrul de studii integraliste de la Cluj că toți am trecut printr-o luptă interioară, la începutul carierei de cercetare, mai ales atunci când ne pregăteam tezele de doctorat, cu spectrul gigantic al geniului coșerian, în fața căruia nu de puține ori ne-a încercat și pe

noi un sentiment de neputință și chiar tentația de a renunța la drumul cercetării lingvistice. La vremea tinereții, când entuziasmul te face să te simți atotputernic și atotștiutor, e greu de acceptat că ceea ce gândești sau crezi că ai „descoperit” fusese deja descoperit, exprimat infinit mai clar și demonstrat infinit mai convingător de un Coșeriu nu prea îndepărtat de vârsta ta!

Departate de mine gândul de a pretinde că soluția aleasă de Yoshimasa Sato ar fi un „model de urmat” pentru noi toți, căci ne-am nega în primul rând vocația de dascăli, care astăzi cu greu se poate realiza în afara unui cadru instituțional universitar. Mi se pare însă evident că vocea lui Yoshimasa Sato are să ne transmită un mesaj important pentru momentele noastre de cumpănă: coșerianismul nu este un simplu curent lingvistic între altele, marginal din perspectiva scenei instituționale internaționale actuale, ci are forța unui mod de gândire alternativ privind ființa umană și limbajul ca activitate liberă și creatoare, iar, în cazurile cele mai fericite, poate deveni chiar mai mult – poate deveni un mod de viață.

Note ■

¹ Gengo henka to iu mondai. Kyōjitai, tsūjitai, rekishi, traducere de Katsuhiko Tanaka, Postfață (I) de Emma Tămăianu-Morita și Postfață (II) a traducătorului, Iwanami Library of Classics, Tokyo, 2014.

² <http://www.cc.e-mansion.com/~satohy/>

³ Universitatea Nanzan (Nagoya, prefectura Aichi) este o universitate catolică fondată în 1949, preluând tradiția unei școli misionare din 1932. Departamentul de Antropologie Culturală a existat încă de la înființare; Departamentul de Spaniolă a fost creat în 1963.

⁴ Sato menționează în acest sens în special studiul „Function, Structure and Sound Change”, Word 8, p. 1-32 (1952), pe care l-a citit în traducere japoneză.

⁵ Erin Asai (1894-1969), specialist în etnolingvistică și antropologie culturală, cu cercetări de teren în special în Asia de Sud-Est și insulele polineziene. A predat la Universitatea Nanzan începând cu 1957.

⁶ *Sinchronija, diachronija i istorija (Problema jazykovogo izmenenija)*, traducere de I. Mel'čuk, publicată în seria *Novoe v lingvistike* (ed. V. Zvegincev), III, Moscova, 1963.

⁷ Nils Holmer (1904-1994), etnolingvist, profesor la Universitatea Lund între anii 1949 și 1969.

⁸ *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels*, traducere de H. Sohre, München, 1974.

Cristinel MUNTEANU

O conferință internațională dedicată lingvisticii coșeriene

Recent, la Universitatea din Potsdam (Germania) a avut loc, pe durata a trei zile (8-10 octombrie 2015), Conferința internațională „Competence – Function – Variation. Linguistica Coseriana V”. Această manifestare științifică se înscrie deja într-o tradiție: aceea de a se organiza o dată la doi ani (sub forma unui congres, a unui colocviu sau a unei conferințe) o întrunire menită să-i adune la un loc pe universitarii și / sau cercetătorii din lumea largă preocupați / pasionați de teoria lingvistică a savantului de origine română Eugeniu Coșeriu. Reamintesc aici cele patru ediții anterioare: în 2007 la Aix-en-Provence (Franța), în 2009 la Cluj (România), în 2011 la Almería (în Spania) și în 2013 la Udine (în Italia).

Spre deosebire de întâlnirile precedente, tematica stabilită de organizatori a fost mai riguros indicată (semn că avem de-a face cu niște nemți, în definitiv); așadar, interesul s-a concentrat pe trei concepte-cheie ale edificiului teoretic coșerian, concepte deosebit de actuale, totodată, pentru lingviștii de pretutindeni: competență, funcție și variație. Scopul nu a fost neapărat acela de a produce materiale exegetice pe marginea acestor noțiuni teoretizate (și) de Coșeriu, ci, mai degrabă, de a stimula discuțiile despre cercetările de astăzi care vehiculează asemenea noțiuni și, în ace-

lași timp, de a dovedi utilitatea practică a distincțiilor coșeriene pentru astfel de cercetări.

Lucrările Conferinței au fost deschise, în dimineața zilei de 8 octombrie, de alocuțiunile de bun venit rostite de rectorul Universității din Potsdam, prof. dr. Oliver Günther,

și de decanul Facultății de Arte, prof. dr. Christoph Schroeder, precum și de discursurile celor doi organizatori principali ai evenimentului, prof. dr. Gerda Hassler și prof. dr. Thomas Stehl (tot de la instituția gazdă). Au urmat fie în plen, fie pe secțiuni comunicări de înaltă ținută științifică. (Pentru titlurile și rezumatele acestora, dar și pentru pro-

Organizatorii principali ai Conferinței, prof. dr. Gerda Hassler și prof. dr. Thomas Stehl

gramul detaliat al manifestării, cititorii interesați pot accesa on-line această adresă: <http://www.uni-potsdam.de/en/lingcos/index.html>.) Înainte de toate, trebuie remarcată participarea (cu puține absențe: bunăoară, Óscar Loureda și Vincenzo Orioles, dintre cei înscriși) a numeroși specialiști veniți din diverse colțuri ale

Profesorul J. Kabatek conferențiind despre actualitatea ideilor lui E. Coșeriu

Cristinel Munteanu prezentându-și comunicarea,
prezidat de prof. dr. Klaas Willems

lumii, din Japonia și Rusia, din Mexic, Peru și Argentina, din Spania, Italia și România, din Germania, Austria, Franța și Belgia.

Pentru unii dintre participanții mai tineri, această Conferință a prilejuit contactul (ori revederea) cu o serie de discipoli coșerieni din prima sau a doua generație, cum ar fi profesorii Wolf Dietrich, Jörn Albrecht, Harald Weydt, Jens Lüdke, Ana Agud, Johannes Kabatek, care au susținut comunicări magistrale. Mai mult decât atât, au fost prezenți și importanți discipoli direcți ai lui Coșeriu – de pildă, Jürgen Trabant și Manfred Ringmacher – care, deși nu s-au înscris cu comunicări, au ținut să asiste la lucrările Conferinței ori să ia parte la discuții. De asemenea, trebuie menționați și alți discipoli indirecti nu mai puțin importanți: profesorii Manuel Casado Velarde, Jesús Martínez del Castillo și Klaas Willems. Toți au produs o impresie puternică publicului care a avut privilegiul de a-i audia.

România a fost reprezentată de universitarii Oana Boc, Dina Vilcu, Cornel Vilcu, Eugenia Bojoga (de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca) și Cristinel Munteanu (Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești). Chiar dacă activează la universități străine, tot aici ar trebui amintite Emma Tămâianu-Morita (Universitatea din Akita, Japonia) și Floarea Virban (Universitatea de Nord-Est, Italia). Din păcate, un alt coleg român, Marius Nagy (ce predă la Universitatea

„François Rabelais” din Tours, Franța), a renunțat în ultimul moment (din motive obiective) să vină.

Dincolo de conținutul științific al acestei întâlniri (conținut care va putea fi analizat imediat ce volumul cu actele Conferinței va apărea în cursul anului 2016 la o prestigioasă editură germană), se cuvine să consemnăm excelența organizare a acestui eveniment memorabil, pus la cale și concretizat cu entuziasm de profesorii Gerda Hassler și Thomas Stehl, cu ajutorul unei echipe de studenți inimoși coordonați de dr. Verónica Böhm. Gazdele merită pe deplin felicitările noastre. Manifestarea va rămâne în memoria participanților și datorită cadrului extraordinar în care s-a desfășurat: Universitatea din Potsdam se învecinează cu faimosul palat – Neues Palais – construit în stil baroc (între anii 1763-1769) la porunca regelui Frederic cel Mare (sau Frederic al II-lea al Prusiei). Am avut șansa să vizităm acest monument istoric impunător situat într-o grădină imensă, nu mai puțin celebră: Parcul Sanssouci. Masa festivă din seara aceleiași zile (9 octombrie), prin discuțiile colegiale / amicale purtate, a reconfirmat comuniunea ce animă și ține împreună această mare „familie Coșeriu”, spiritul care garantează perenitatea moștenirii teoretice lăsate de genialul lingvist român. În ultima zi a Conferinței, după închiderea lucrărilor, a fost decis prin vot și locul următoarei întâlniri: la Lima, în Peru.

Câțiva dintre participanții la Conferință,
în fața Palatului Neues Palais din Parcul Sanssouci

Doina ARPENTI

Rolul limbii în formarea identității culturale în contextul migrației

D.A. – doctor în teoria limbajului și științe ale semnelor, Universitatea din Bari, magistră în italiană la Universitatea din Bologna, profesoară de limba italiană pentru alolingvi în cadrul Proiectului „Parole in Gioco – 3” al Fondului European pentru Integrare.

În societatea tradițională identitatea unei persoane era predestinată și bazată pe niște criterii: locul nașterii, familia, clasa socială de apartenență, religia etc. și, de obicei, rămânea neschimbată pe tot parcursul vieții. Noțiunea de identitate și apartenență în epoca globalizării se îmbogățeste cu noi semnificații și reprezentări. Mobilitatea socială duce la dizolvarea modelului tradițional bazat pe principiul ereditar.

Căutarea propriei identități este un fenomen recent. Astăzi identitatea culturală nu mai poate fi concepută ca un element moștenit din familie, ci dobândită începând cu primii ani de viață, în cadrul procesului de socializare și culturalizare. Identitatea este întâlnirea între subiect și cultură. Dar cultura nu poate exista în afara limbii. Limba este esența culturii și vectorul ei.

În acest articol îmi propun să analizez, sub diverse aspecte, efectele bilingvismului și ale biculturalismului asupra identității culturale la emigranții din generația a doua în Italia. O atenție deosebită va fi acordată copiilor românofoni proveniți din România și din Republica Moldova.

Numeroase studii au încercat să găsească răspuns la întrebarea: ce este identitatea și din

ce materie este făcută? Banalizând, identitatea este, probabil, modul în care individul concepe și dă un sens sie însuși și lumii înconjurătoare. Regretatul antropolog, sociolog și filozof italian C. Tullio-Altan afirmă că omul își acumulează propriile experiențe lumești pe două căi: (1) *prin intermediul experienței raționale*, care operează cu gândirea conceptuală (obiectivizarea realității prin separarea critică a subiectului de realitate): „Această sferă a existenței organizată în mod rațional cu scopul de a supraviețui este dominată de categorii... și este proiectarea istorică concretă a experienței raționale a omului” și (2) *prin intermediul experienței simbolice* – un proces complex care se articulează în trei faze: „deistorificarea”, adică transferarea unor elemente ale realității într-o dimensiune atemporală; „transfigurarea simbolică”, elementului deistorificat i se conferă o semnificație mitică exemplară; „identificarea” subiectului cu această imagine mitică [5, 6].

Așadar, individul conferă sens lumii înconjurătoare prin intermediul a două tipuri de experiențe, una practică / pragmatică, constă în desprinderea critică a individului de realitate, dar și de alți indivizi care aparțin acestei realități, orientată spre supraviețuire și autoconservare; alta – simbolică, prin care subiectul se identifică cu produsul transfigurării mitice, care se încarcă de valori pozitive și afective și care, împărtășite, devin motiv de agregare și fundament de moralitate și solidaritate. Produse ale transfigurării simbolice sunt religia, arta, ideologia, tradițiile etc. Acest complex simbolic stă la baza identității culturale colective, pe care Tullio-Altan o numește *ethnos*. Conform părerii sociologului, elementele *ethnos*-ului sunt:

1. *epos* (transfigurarea simbolică a elementelor legate de memoria trecutului);
2. *logos* (limba ca simbol al definirii etimologice a colectivității);
3. *ethos* (sacralizarea unui *nex* normativ și instituțional care stă la baza organizării grupului);
4. *genos* (patrimoniul genetic legat de origini comune);
5. *topos* (teritoriul ca imagine simbolică a patriei-mume, matricea comună care a generat stirpea, vița).

Evident, acest model ideal al structurii identității culturale colective

poate fi reinterpretat și adecvat la contextul istoric, geografic, politic și social, completat cu alt material simbolic, iar celor cinci elemente le poate fi atribuită o pondere diversă.

Identitatea culturală, analizată în termeni ontogenetici, nu este un produs static, este în continuă devenire și are nevoie de o continuă alimentare, astăzi, mai mult ca oricând, căci globalizarea anihilează diversitatea și unicitatea. Mobilitatea socială și emigrația fac ca tot mai mulți copii să se nască și să crească departe de patrie. E logică întrebarea: care va fi identitatea copiilor noștri dacă *toposul* în care s-au născut și cresc nu este România, *eposul* studiat în cadrul programelor de învățământ nu este istoria românilor, *ethosul* care îi formează ca cetățeni nu aparține culturii și tradiției românești, *logosul* socializării lor nu este limba română!?

Caut răspuns la această întrebare de mai multă vreme. În prima repriză, în cadrul tezei mele de licență la Bologna, am analizat un eșantion de copii românofoni și rusofoni cu vârsta de 4-10 ani, domiciliați în Nordul Italiei; în a doua etapă am cercetat comportamentul mai multor adolescenți și tineri stabiliți în Italia de mai mulți ani și școlarizați în instituții italiene, după o perioadă de școlarizare în Patrie. În aceste două etape am cules date despre comportamentul lingvistic, cultural și social, propunând chestionare copiilor și familiilor lor, iar atunci când a permis situația, am recurs la observație și interviu. Dar perioada cea mai fertilă în materie de acumulare a datelor au fost ultimii trei ani, când, fiind profesoară în școala italiană, m-am apropiat de obiectul cercetării mele nu în calitate de cercetător-intrus, ci ca membru plenipotențiar al grupului-clasă, al grupului-școală. Condiția mea de cercetător *in incognito* mi-a dat posibilitatea să accesez date autentice. Chestionarul și alte tehnici de recoltare a datelor generează comportamente nefirești ale subiectului cercetării, denaturând astfel datele.

Considerând infinitele variabile sociolingvistice și socioculturale care îi caracterizează pe subiecții eșantioanelor, este aproape imposibil să trasezi un model canonic al identității culturale și să reconstruiești o dinamică unică a formării / păstrării identității culturale.

Observarea micuților românofoni și rusofoni a demonstrat că la această vârstă fragedă copiii încă nu au o conștiință de sine bine dezvoltată și,

prin urmare, încă nu și-au format identitatea. Dar mediul lingvistic și cultural în care se produce socializarea lor ar putea să ne ajute să trasăm unele prevederi. În această etapă a creșterii și dezvoltării copilului, rolul familiei este determinant. În patria adoptivă copilul petrece două treimi din timpul său la grădiniță sau la școala primară, fiind scufundat în mediul lingvistic și cel cultural italian. Doar o treime din timp îl petrece în familie – unica filieră prin care copilul poate accesa limba și valorile patriei originare. Timpul în care copilul contactează cultura originară se reduce atunci când unul dintre părinți este italian. Deseori mamele emigrate preferă să vorbească în italiană în prezența taților, pentru a nu-i jigni sau pentru a nu-i face să se simtă neglijați. În cazuri extreme, tații italieni interzic mamei și copiilor să vorbească în alte limbi decât italiană. Din păcate, aceste situații extreme se atestă uneori și în sânul familiilor în care ambii părinți sunt emigranți. Este emblematic cazul unui tânăr tată moldovean, care interzice soției și soacrei să vorbească românește în prezența copilului. Cauzele care pot duce o persoană la asemenea gesturi radicale sunt, probabil, frustrarea de a se simți emigrant, cu toate conotațiile sale negative (venetic, străin, intrus, neadaptat, neacceptat, respins, evitat) și dorința de a face tot posibilul ca cel puțin copilul său să nu treacă prin asemenea momente. Acest comportament radical mai poate fi justificat și prin faptul că mulți tineri basarabeni, născuți între sfârșitul anilor șaptezeci și începutul anilor optzeci, nu au o identitate românească consolidată: născuți copii sovietici și îndoctrinați până în măduva oaselor, în pragul adolescenței lor se trezesc într-o bună dimineață din 1989 copii ai nimănui, cu toate certitudinile și valorile vanificate. Profundul gol trebuie imediat umplut, dar cu ce? Vechile valori au fost repudiate, valorile României-mume sunt deocamdată inaccesibile, identitatea moldovenească încă nu a fost născocită de politicienii râvnitori de fotolii. În așa mod, o întreagă generație de adolescenți rătăcește în căutarea unei proprii identități. Emigrarea în Italia și contactul culturii milenare reprezintă pentru această generație un colac de salvare identitar. Dar rezultatul pentru mulți dintre ei este decepționant, străinătatea i-a îndepărtat de identitatea celor de acasă, dar nu i-a apropiat destul de identitatea gazdelor, uneori obtuze și neprimitoare din cauza, mai ales, a unor promovări mediatice de stereotipuri și prejudecăți. O interviuata confesează pe ton dezamăgit: „Moldoveancă deja nu mai sunt, dar italiancă încă nu am devenit”.

Rezultate opuse au produs o serie de interviuri realizate cu un grup de tineri și tinere originari din Republica Moldova și România, sosiți în Italia, în urma reîntregirii familiei, la vârsta de 13-16 ani, școlarizați în limba română în ciclul primar/gimnazial și în italiană, în ciclul gimnazial/liceal. Majoritatea studiază la instituții superioare din Nordul Italiei și au aderat la „Gaudeamus” – Asociația studenților din România și Republica Moldova. Pare-se că această categorie de tineri are idei clare referitoare la identitatea lor culturală: admit că Italia le-a dat multe oportunități în plan formativ și profesional, comunică între ei în română, deseori recurgând la alternarea de cod, dar, cu toate acestea, nu se simt italieni, au păstrat cu orgoliu identitatea „cea de acasă” (am optat pentru acest eufemism pentru că unii tineri din Republica Moldova au preferat să se definească moldoveni în strânsă relație cu *topos-ul* – pământul unde s-au născut, și nu cu *logosul* – limba și cultura pe care o vehiculează și o promovează).

În cadrul cercetărilor efectuate am concluzionat că nu ne putem limita la examinarea copiilor și tinerilor care își formează identitatea culturală din sânul emigrației în afara contextului, sau, mai bine zis, a contextelor culturale în care sunt imersați. Pentru a înțelege ce raporturi se instaurează între *topos*, *logos*, *ethos*, *epos* și *genos* și care este ponderea fiecăruia dintre aceste elemente, am hotărât să testez nu doar subiecții în chestiune, ci întreaga clasă (precizez că școala italiană a devenit multietnică; contingentul claselor în care predau este constituit din italieni, români, albanezi, marocani, chinezi, ruși). Profitând de orele de „Educazione alla cittadinanza” (educația civică), am invitat copiii din clasele a I-a și a II-a gimnaziale (11-12 ani) să mediteze asupra noțiunilor de diversitate și alteritate (evident în accepția pozitivă a noțiunilor), să reflecteze asupra identității lor naționale, culturale, etnice și asupra elementelor constitutive ale identității. Răspunsurile elevilor mei, indiferent de originea și cetățenia părinților lor, nu m-au surprins. În linii generale, sondajul meu a confirmat rezultatele unui alt sondaj realizat la Veneția în 2008 [4]. Conform acestuia, *istoria* este recunoscută un element identitar esențial de 50% de respondenți; *cultura* – de 47% de respondenți; *eno-gastronomia* – de 39%; *obiceiurile și tradițiile naționale* – de 32%; *limba* – de 25%; *regulile conviețuirii civile* – de 11%; *religia* – de 10%. Sondajul venețian mai arată că italienii se identifică mai curând în cultura lor regională / locală, dar nu cea

națională. Majoritatea elevilor de la Reggio Emilia se simt mai întâi de toate emiliani, pentru că s-au născut în Emilia Romagna. Pentru 95% dintre ei teritoriul, locul unde s-au născut și cresc este pilastrul fundamental al identității lor, indiferent de originea părinților. O fetiță albaneză scrie: „Io mi definisco italiana perché sono nata in Italia, mi sono affezionata a questo paese e poi in Italia io ci vivo con la mia famiglia e ci vado anche a scuola. Io ho origini albanesi, ma mi sento di più italiana. Mi sento anche emiliana perché sono nata in Emilia Romagna... che rispecchia i miei piatti preferiti: la pizza, le lasagne, i tortellini.”

Pentru 70% dintre respondenți limba italiană este cel de-al doilea pilastru. Mulți au afirmat: „Sono italiano perché parlo italiano”. Pentru mulți copii emigrați limba maternă are doar o valență simbolică – limba mamei, în sensul literal al cuvântului, dar nu și o valență practică (de-seori competența lor de comunicare în limba mamei este rudimentară, aproximativă, circumscrisă la ambianța domestică). Numeroase studii au demonstrat că limba este unul dintre atributele principale care determină apartenența la un grup social. Limba nu este doar un mijloc de comunicare, ea este reprezentarea simbolică a grupului. A avea o cultură înseamnă a avea o limbă în care această cultură se exprimă; ambele nu sunt produse individuale, ci produse ale întregii societăți. A revendica limba înseamnă a revendica propria apartenență identitară. Într-un studiu precedent [2] am analizat gradul de bilingvism la copiii româno-foni. Mulți dintre copiii examinați nu au dezvoltat o competență bilingvă echilibrată, limba lor dominantă fiind italiană – limba socializării și a școlarizării. În limba română dezvoltă doar o competență pasivă, adică de comprehensiune, dar nu și de producere lingvistică. În această ordine de idei, conchid că este greu să te identifice într-o cultură atunci când nu posezi limba în care aceasta se exprimă.

Cultura ca element de cristalizare a obiceiurilor, a tradițiilor culinare, a artelor este al treilea pilastru pentru 50% dintre copii. Un alt pilastru important sunt regulile (*ethos*) care trebuie respectate la școală, acasă, în stradă. Un singur copil a menționat religia, e vorba de un băiat marocan. Pentru el religia musulmană este elementul care îl deosebește de grup.

B. Abdelilah-Bauer, o lingvistă de origine germană, stabilită în Franța, căsătorită cu un algerian, mamă a trei copii perfect trilingvi și tricultu-

rali, scria: „La risposta alla questione quale sia la „vera cultura” è forse deludente per un genitore espatriato: i suoi figli non hanno né la cultura del padre, né quella della madre, né quella del paese in cui vivono, ma piuttosto una cultura specifica, quella di persone multiculturali. Il bambino multiculturale si trova a suo agio nell’una e nell’altra cultura” [1, p. 36].

Identitatea culturală a copiilor emigrați depinde în mare măsură de societate, de mediul în care trăiesc. Străduința familiilor lor poate favoriza o dezvoltare multilingvă și multiculturală armonioasă, pentru că ei, copiii de azi, vor fi adulții de mâine, toleranți și deschiși spre diversitate.

Famiiliile noastre de peste hotare deseori nu dispun de mijloace și instrumente adecvate pentru a-și onora această misiune sacră. Rămâne de datoria statelor și a instituțiilor respective să contribuie în plan economic și legislativ la educarea și formarea cetățenilor multiculturali ai unei lumi unite prin diversitate.

Reggio Emilia 2015
Sibiu (octombrie) 2015

Bibliografie

1. B. Abdelilah-Bauer, *Il bambino bilingue. Crescere parlando più di una lingua*. Milano, Raffaello Cortina Editore, 2006.
2. D. Arpent, *Lingua materna ed educazione linguistica in contesto educativo italiano*. În „Athanos”, Milano, Mimesis, 2015.
3. F. Ferrarotti, *L’Italia tra storia e memoria. Appartenenza e identità*. Roma, Donzelli, 1997.
4. B. Galli Stefano, *Il peso della memoria storica e l’identità culturale italiana*. În *Atti del Convegno Identità italiana tra Europa e società multiculturale*, Fondazione Intercultura, 2009.
5. C. Tullio-Altan, *Soggetto, simbolo e valore. Per un’ermeneutica antropologica*. Milano, Feltrinelli, 1992.
6. C. Tullio-Altan, *Ethnos e civiltà. Identità etniche e valori democratici*. Milano, Feltrinelli, 1995.

Iurie BOJONCĂ

De ce basarabeni sunt *copiii cucului*?

I.B. – poet, profesor de limba și literatura română, redactor-asociat la revista de limba italiană „Luogo comune” din Mogliano Veneto, Provincia Treviso, Italia. Din volume publicate: *Peștera mângiei* (1996), *Teama de scris* (2002), *Mesaje din ocnale paradisului* (2003), *Râul Zero și plopul fără soț* (2007), *Din pușcăriile paradisului / Dalle carceri del paradiso* (2010).

Valeriu BOJOGA (pseudonim literar – Vally Codrea-Boj) s-a născut în Cioreștii Nisporenilor, Republica Moldova. Este absolvent al facultății de regie a Academiei de Artă. De mai mulți ani muncește în Italia. Aici își scrie romanele despre care s-a vorbit în proza literară din Republica Moldova, România, Spania și Italia. Scrierile sale sunt pagini nude și crude despre efectele fenomenului devastant al plecătului de acasă. Deși tema străinului și a înstrăinării e de când lumea, autorul, așa ca un regizor al cuvintelor, găsește filoanele de aur ale limbajului spre a ne captiva și a ne purta prin subteranele ființei umane rătăcite prin lumea mare. Florile fenomenului migraționist au fost polenizate și au început să dea roade. Cărțile lui Vally Codrea-Boj sunt o mărturie elocventă în acest sens. Cu atât mai dramatice devin prozele autobiografice, cu cât deslușim adevărul că rătăcirea descrisă nu e una pur fizică, geografică, e mai curând o rătăcire interioară, una spirituală, mistuitoare, cu grave repercusiuni pentru semenii Denissei și ai Filomenei, marcând ireversibil și generația lui Cătălin și a Acqualinei. În cele din urmă, suntem cu toții *copiii cucului*, fie că am abandonat copiii, casa, Țara ori am fost abandonați de copii, de case, de Țară. De unde se trage oare boala abandonului la basarabeni? Oare nu de la abandonul cel mare? Poate trăim efectul acelei *terori a istoriei* despre care vorbea Mircea Eliade?

Până la romanul *Cătălin, copilul cucului* (2009), Vally Codrea-Boj face investigații insistente în căutarea temelor captivante și a stilului care l-ar reprezenta. Prima sa carte este *Denissa – fata pe care o poți cunoaște doar o dată la 12 ani*, publicată la Chișinău în 2007, a obținut Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova pentru cel mai bun debut al anului respectiv. Apoi, romanul *Denissa...* ia Premiul II la Concursul literar pentru românii din diasporă, organizat în 2009 de către revista „Origini” și Asociația Culturală „Orizonturi Românești” din Madrid. Este un roman cu caracter autobiografic, despre soarta generațiilor tinere venite în Occident în căutare de libertate și bani. Ruperea de țara de origine este una intrinsecă și comportă cele mai grave consecințe, de altfel, foarte relevante în finalul romanului.

Cea de-a doua carte a basarabeanului nostru *Filomena, ești româncă!* (2008) e o probă literară de tranziție, una experimentală. Masca identitară a personajului principal se schimbă în dependență de situațiile concrete solicitate de circumstanțele vieții. După noi, jocul cu identitatea sau cu identitățile este poate cel mai important detaliu al romanului.

Deși nu face rebusuri literare, autorului îi place să ascundă sensuri și nuanțe în cifre. Iată-l ajuns la al treilea roman. A venit timpul să vedem de câte ori merge ulciorul la apă. Recunosc cu certitudine din capul locului, îmi vine foarte greu să mă pronunț *cine* este și *cum* este Vally Codrea-Boj, odată ce încă nu și-a spus cuvântul critica literară consacrată de la Chișinău și nici cea din Țară.

După experiențele anterioare în ale scrisului, experimentând pe viu, se pare, Vally Codrea-Boj a înțeles că lucrurile simple sunt cele mai frumoase. Ce poate fi mai simplu și, în același timp, mai complex decât copilăria. Iată de ce copilăria este prisma prin care încearcă să vadă lucrurile prozatorului. Cătălin e un fel de Guguță al zilelor noastre. Subiectul romanului e construit din mai multe scene care redau impactul Copilului cu Viața. Scena din cimitir o readuce pe bunica Caterina la viață, iar „metafora principală asta era: Copilul a închis poarta, pentru că nu i-au plăcut casele unde se odihnesc morții...”. Se închide poarta către cei morți, se deschide către cei vii. Urmează întâlnirea cu primăvara prin rândunelele care vin și nu-și găsesc cuibul. Cireșul fu tăiat. Apoi este recuperat metaforic când din „mânuțele copilului curgeau, ca la moară, sâmburi-sâmburi-sâmburi de cireșe...”, semn de regenerare spirituală. Un alt impact al Copilului cu lumea apare în scena cu Acqualina, o fetiță „negruță și dulce ca o ciocolată” și în dragostea aces-

tora pentru rățușca Lily-Là. Această rățușcă nostimă parcă vine să completeze golul cel mare produs de absența părinților. Urmează dramatica scenă a așa-ziselor convorbiri telefonice, unde la un capăt de fir e Copilul, iar la altul e mama și tata plecați de mulți ani de acasă, aflându-se în Italia, Spania ori Portugalia. Este semnificativă, dureroasă și plină de înțelesuri morale intrarea Copilului în biserică, dar mai ales sfaturile pe care le dă Mântuitorului: „Dacă Tu ești Dumnezeu. Apoi să stai Acolo în Cer. Să nu mai vii pe pământ, că oamenii sunt răi”. De ce oare oamenii sunt răi în viziunea Copilului? La care oameni se referă? Vom găsi răspuns la aceste necunoscute în următoarele scene de isterie în care Cătălin refuză să-și îndeplinească rolul la matineul de 8 martie dedicat mamelor. Blocajul copilului e urmat de replicile: „Toți copiii au mamă! Numai eu n-am mamă! Eu n-o să învăț niciodată poezii!”. Sala rămâne inhibată. Astfel, după metoda inserției, apare un teatru în teatru. Unul care lasă perplex publicul. Încercarea tatălui de a recupera lipsa părinților prin trimiterea scrisorilor și a scenariului pentru matineul „Adio, grădiniță” tratează temporar și superficial rana din sufletul lui Cătălin. Reabilitarea definitivă nu va mai avea loc niciodată. Părinții plecați de acasă vor fi urmăriți mereu de copiii „cu ochii împluți de lacrimi sfinte...”

Acesta fiind subiectul romanului, vom încerca în continuare să facem referiri la structură, limbaj, personaje și stil. Romanul *Cătălin, copilul cucului* e structurat în mici capitole, fapt care face proza lizibilă. Se trece aproape involuntar de la un capitol la altul. Deși în timpul lecturii ne mai amintim de Nică al lui I. Creangă, de G. Coșbuc cu *Balada unui spin*, ori de Guguță al lui S. Vangheli, romanul e captivant și se citește bine. Limbajul e simplu, poate pe alocuri chiar simplist. Dar găsim și italianisme „maestra”, „agenda agricolă” ș. a., care știrbesc din expresivitate. Utilizarea din abundență a regionalismelor de tipul „...cu curechi”, ajungând la cacofonie, și a expresiilor populare transpuse eronat, ar putea crea probleme serioase autorului nostru. Nu doar la o eventuală traducere a romanului în limba italiană, dar și în competiția cu literatura română consacrată de pe ambele maluri ale Prutului. Necesită un tratament cărturăresc și formele verbale utilizate. Romanul de dragoste propus de Vally Codrea-Boj e unul scris într-adevăr cu multă dragoste. E plin de metafore, simboluri, comparații, descrieri minunate. Diminutivele „Cătălinaș-copilaș”, „fetița-garofița”, „bunicuța”, „vorbulițe”, „mămicuțe” ș.a. nu minimalizează valoarea personajelor, mai degrabă accentuează dragostea autorului pentru aceste ființe.

Scritura lui Vally e ca o stofă proaspăt țesută în condiții rudimentare, de casă. Sunt pagini scrise după ore lungi de muncă fizică, grea și istovitoare. Și de multă umblătură cu mâinile și-a cam pierdut culoarea adevărată. Acum, după scriere, această „stofă” trebuie bine spălată, ghilită, dacă vreți, pentru a-i vedea culoarea cea albă imaculată. O particularitate a stilului, datorată probabil studiilor actoricești, ține de participarea propriu-zisă, voluntară și foarte vizibilă a naratorului la construcția epică, procedeu utilizat mai întâi în teatrul lui Luigi Pirandello, apoi preluat de literatură, mai ales în postmodernitate. Iată, bunăoară, cum revine dintr-o digresiune epică: „A-o-leu! M-am luat cu vorba și am uitat de Caterina”. Sau cum își justifică prezența de narator: „ Pentru că eu scriu și vreau numaidecât să fie frumos...”. Sau cât de părintește explică cititorului de ce a scris adverbul „Sus” cu majusculă: „Am scris Sus cu majusculă, deoarece copilul a considerat că el e mai sus ca oricine, atunci”. Acest detaliu în care naratorul participă concret la narațiunea sa face scrierea mai clară, mai adevărată. Și „adevărul” totdeauna a plăcut cititorului.

În finalul acestor reflecții ne vom referi la ironia presărată uniform pe paginile romanului, ca un condiment: „își făcea cruce cu ambele mâini”, se spune despre Caterina când se afla în cimitir; replica „vine jandarmul după tine” relevă nedespărțirea nepoțelului de bunica sa; când descrie fosta brigadă de tractoare din care „doar un nuc mare și rotat a supraviețuit războiului privatizării”, asistăm la descompunerea unui sistem, odată ce „puterea colectivă a slăbit”. Și dacă suntem la capitolul ironie, ar fi bine să revenim la începutul acestui roman care are ca prefață un acrostih – *Capodopera Creatorului*. Oare chiar autorul lui *Cătălin*, *copilul cucului* crede cu tot dinadinsul că a dat lumii o capodoperă? Dacă crede așa, e terminat aici și acum. Dacă ironizează, mai are zile de trăit. Iar dacă mai are zile de trăit, nu ne rămâne decât să-i dorim multă inspirație pe drumul anevoios al creației și să-l rugăm să lase în plata lui Dumnezeu *capodopera* (îngrijind cu mai multă râvnă *opera*) sa literară, opera cea de toate zilele pe care o oferă cititorului.

Iurie BOJONCĂ în dialog
cu Valeriu Bojoga

Un scriitor basarabean la Roma sau despre un *Alfabet din Occident*

– Așa s-a întâmplat că într-o bună zi m-am pomenit tocmai cu trei romane de dragoste în față. Le-am citit dintr-o răsufare. Cum și de ce abia acum a început să scrie regizorul și artistul Vally Codrea-Boj? Ori poate vrea să-și croiască cu mâna sa scenariile pentru viitoarele filme și spectacole?

– Așa este. Timpul va arăta înțelepciunea celor ce vin din urma mea. Vor putea oare documenta literar acei ani de izbeliște de după „Potop” încoace? Știm cu toții că anul 2000 era considerat de mulți un sfârșit al lumii. Lumea nu a luat sfârșit, însă am început să ne cam sfârșim noi. Probabil, „sfârșitul” nostru vine din interior, odată ce ne-am luat

2002. Chișinău. Valeriu Bojoga la Liceul „Prometeu”

lumea în cap și am plecat încotro ne-au dus ochii.

– **Apropo. Despre „luarea lumii în cap” voiam să te întreb. Cum ai venit în Italia? Numai nu-mi raspunde ambiguu, „nici călare, nici pe jos, nici pe drum, nici pe cărare”. Ajuns în această frumoasă țară, ai găsit imediat o muncă și un acoperiș?**

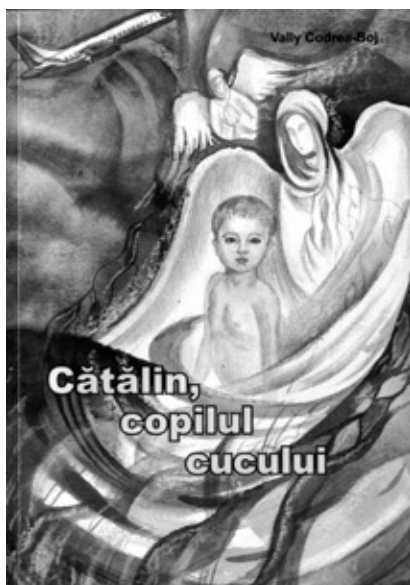
– Cum am venit în Italia? Ca toată lumea, cu bani mulți. Sunt pentru a doua oară în această aventură de „turist” în căutarea unui loc de muncă. Suma nu trebuie s-o spun eu, o vor numi cititorii amărâți care murmură acum în sinea lor 2.000-3.000-5.000 de euro plus procentele respective.

– **De cât timp n-ai mai dat pe acasă?**

– Este cea mai laconică și cea mai simplă întrebare la care nu pot să răspund din moment ce nu știu nici eu când o să revin definitiv acasă: peste 10 sau peste 20 de ani. Sper până atunci ca Moldova să-și revină economic, pentru a crea cetățenilor săi un trai decent.

– **Cum îți alini dorul de fiul tău pe care nu l-ai văzut de atâta vreme?**

– Dacă la început mai dorea un dulce, o jucărie, o bicicletă, acum, la nouă ani, nu mai vrea nimic. Are totul și, în același timp, nu are esențialul. Nu-și are părinții alături. Iată câteva replici: „Dacă mă iubești, de ce nu vii măcar o singură dată acasă?!” sau „Vino măcar duminica,

măcar de Paști, măcar într-o seară, o s-o rog pe bunica să pregătească ceva gustos la cină”.

– Voi fi de partea copilului. De ce totuși nu te-ai mai întors acasă nici până azi?

– Moldova e ca „o preafrumoasă fată”, cum spunea Eminescu despre fata cea de împărat. Iată de ce, în al patrulea roman, am făcut tot posibilul să includ o legendă biblică ce explică metaforic de unde a apărut această bucățică de pământ, numită Moldova. A rupt-o Dumnezeu din paradisul ceresc și a dăruit-o moldoveanului ce nu s-a prezentat la împărțirea pământului, deoarece era la muncă. Dar, după cum știi, în paradisul nostru poporul nu are bani suficienți pentru a savura aerul curat, pentru a se bucura de bogățiile naturale și a obosit să cânte mereu cu stomacul gol.

– Crezi într-o posibilă exercitare prin corespondență a datoriei de tată față de fiul care numai la 3 anișori a rămas cu bunica? Și dacă da, atunci povestește-ne cum îți reușește aceasta?

– Nu-mi reușește în niciun fel. E o utopie. Familia e ca o mașină care trebuie mereu îngrijită. Din momentul când este separată în piese, ea nu mai merge înainte. Caroseria acasă, roțile în Italia, motorul fără carburanți ș.a.m.d.

– Cunosc zeci și sute de cazuri în care mamele aflate la munci departe de casă cred cu tot dinadinsul că își pot crește și educa copiii prin telefon. Ce părere ai despre tații și mamele care n-au dat pe acasă de 4, 6 ori chiar 8 ani?

– Ce parere pot avea când și eu fac parte dintre ei. Nu mi-am văzut casa de un deceniu. Cine crede într-o educație telefonică are iluzii. Mai degrabă părinții în cauză își alină propriul suflet în acest mod. Ba se mai întâmplă și invers, mulți copii își educă părinții prin telefon. Deseori victime ale despărțirilor sunt mama și tata, dar apare în prim-plan copilul inocent, căruia așa i-a fost sortit, să nu-și poată alege părinții.

– Se știe că tot în Italia este și ex-soția ta. De cât timp nu și-a văzut mama fiul despre care scrii cu atâta dragosre în cel de-al treilea roman *Cătălin, copilul cucului*?

– Romanul *Cătălin, copilul cucului* este inspirat din viața mea personală, dar și din experiențele multor familii atacate de goana corozivă după bani, sacrificând astfel cele mai prețioase comori – copiii. Acei Cătălini frumoși, dar singuri cuc, pe care i-aș numi, pe bună dreptate, copiii cucului. Deci asta e soarta mea și a multor familii venite în Occident. Dar sper și mă rog pentru fiul nostru să fie binecuvântat de Sus. Îi doresc un destin ca al lebedelor. Să-și găsească perechea sa pentru o viață, să plutească alături pe acea apă magică și infinită pe care o numim cu toții dragoste.

– **Nu întâmplător cele trei romane ale tale sunt de dragoste. Cum se va numi și despre ce va fi următorul roman la care lucrezi? Și te rog să ne spui dacă tot de dragoste va fi?**

– Desigur. Fără dragoste totul pare sec. Cel mai aromat condiment al vieții noastre este dragostea în toate sensurile pe care le știe omul. Și apoi cuvântul magic și infinit începe cu „D” ca și Dumnezeu.

– **Și cu ce literă va începe următoarea ta „comoară” din acel „șirag de piatră rară” numit *Alfabet din Occident* ?**

– Această proză va fi o continuare a romanului *Cătălin, copilul cucului*, numai că, din păcate, va fi în limba italiană...

- **De ce în italiană și nu în limba română?**

- Sunt neglijat de editurile din țara mea și apoi, sincer vorbind, am obosit să-mi tipăresc cărțile pe cont propriu. Cele trei romane au apărut la Chișinău. Cu regret, deși am plătit integral tipărirea, nu sunt satisfăcut nici pe departe de echipa editorială. Din cauza mea, dar și a redactorilor, *Cătălin, copilul cucului* a apărut cu multe greșeli. Și apoi, a venit timpul să semnez contracte cu editurile din țara unde muncesc de mai mulți ani. În timpul apropiat voi publica în a doua ediție romanul *Cătălin...*. Grație ziaristei din România Miruna Căjvăneanu, sperăm să avem o carte de o ținută grafică și poligrafică impecabilă. Cu a doua ediție a romanului intenționez să-mi găsesc atât editori, cât și cititori italieni. De asemenea, voi participa la Saloanele Internaționale de Carte, care se desfășoară anual la Roma, Torino, Milano.

– **Ai avut deja propuneri din partea unor edituri italiene?**

– Am început o colaborare cu două edituri italiene de prestigiu. Însă traducătorii au refuzat cartea, fiindcă avea multe greșeli. Ei au cerut romanul în limba română...

– **Suntem „obligați” să scriem în română din simplul motiv că italienii nu cunosc limba „moldovenească”. Și atunci cum să traducă? Jocul moldovenismului vehiculat la Chișinău nu merge nici pentru alfabetele Occidentului.**

– Ai perfectă dreptate. M-am convins de aceasta pe propria piele.

– **Îți mulțumesc pentru interviu. Să ai multă inspirație și să-ți duci la bun sfârșit proiectele tale literare.**

*P.S. Dragă Iurie, am răspuns sincer și în modul meu la întrebări. Nu am inventat nimic, pentru că nu mai vreau să am de-a face cu nimeni: ambasadă, asociații, biserică ș.a.m.d. Îmi fac treaba mea. Scriu. Dacă poporul meu nu mă vrea, atunci nu mă supăr, dar nici eu nu-l vreau. De asemenea, mai poți adăuga că am dat un interviu postului de radio din Roma „Radio – cita futura”. Deși îmi oferise 10 minute, discuția cu ziarista Federica Mazzetti a fost fenomenală și a durat 11 minute și 34 sec. Au sacrificat un spot publicitar. Probabil i-am intrigat cu acest **Alfabet din Occident**.*

*Fotografii din arhiva personală
a scriitorului Valeriu BOJOGA,
Roma*

Răzvan VONCU

Poezia română din Basarabia. Valori și confluente

R. V. - critic și istoric literar, conf. univ. dr., Departamentul de științe literare al Facultății de Litere, Universitatea din București. Autor a 17 cărți, între care: *Secvențe literare contemporane* (2001-2002, ed. a II-a, 2010), *Orizonturi medievale* (2003), *Eseuri critice* (2006), *Fragmente de noapte* (2008), *Zece studii literare* (2010), *Labirintul mărturisirii* (2012), *O istorie literară a vinului în România* (2013). A colaborat la majoritatea revistelor literare din țară. Este distins cu Premiul Național „Marin Sorescu” (2002), Premiul „Titu Maiorescu” pentru critică literară al Academiei Române (2003) și Premiul Filialei București – critică și istorie literară – a Uniunii Scriitorilor din România (2014). Este redactor-șef al revistei „România literară”.

Despre poezia română din Basarabia s-a scris și s-a vorbit mult, pe ambele maluri ale Prutului.

S-a scris în perioada interbelică, atunci când, pe de-o parte, s-a încercat reunificarea culturală, iar pe de alta, s-a configurat, în anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial, o mișcare regională „basarabeană”, din care se va revendica, din păcate, după 1944, „moldovenismul” sovietic, cu ideile sale de existență a unui popor și a unei limbi „moldovenesti”, distincte de poporul și limba română. S-a scris, apoi, în fel și chip, în perioada sovietică, atunci când, pentru a se da o minimă consistență teoriei „limbii și poporului moldovenesc”, s-a inventat o „literatură națională moldovenească”, i s-au inventat clasici, corifei și curente și s-au făcut felurite experimente pe seama poeziei, de la realismul socialist (niciodată abandonat) la „naționalismul moldovenist” din anii '70. S-a scris, în fine, după prăbușirea Uniunii Sovietice, când s-au creat premisele reunificării culturale și ale integrării creației literare dintre Prut și Nistru în ansamblul culturii naționale române.

Din simpla enumerare a momentelor care au alimentat dezbaterea legate de integrarea

literaturii basarabene în ansamblul creației literare naționale, decurge o primă observație utilă pentru subiectul meu de azi. Este vorba de *preeminența elementului politic* în evoluția proceselor și fenomenelor literare pan-românești. O preeminență, desigur, nedorită, o prezență perturbatoare, dar de care suntem obligați să ținem cont, dacă dorim să înțelegem ce s-a întâmplat și cum putem face altfel decât am făcut până acum.

*

Înainte de toate, trebuie spus că prezența, mai întâi succesivă, apoi simultană a dominației imperiale, respectiv a opresiunii politice, fac imposibilă utilizarea, în istoria literară a secolului trecut, a criteriilor tradiționale.

Cum să utilizezi, de pildă, criteriul generațiilor literare, când realismul socialist, pe de-o parte, deportarea în Siberia și detenția politică, pe de alta, au făcut ca poeți din generația albatrosistă (din care fac parte, în dreapta Prutului, Geo Dumitrescu, Ion Caraion, Constant Tonegaru, Gellu Naum, Gherasim Luca, D. Trost, Ștefan Aug. Doinaș, Radu Stanca, iar în stânga Prutului, George Meniuc, Nicolai Costenco, Liviu Deleanu, Emilian Bucov, Andrei Lupan) să debuteze la distanță de un deceniu și jumătate unii de alții? Leonid Dimov, de pildă, coleg de generație cu Geo Dumitrescu, nu va debuta editorial decât în 1966, la șase ani după Nichita Stănescu, care era cu zece ani mai tânăr, și la douăzeci de ani după ce Andrei Lupan fusese deja proclamat un „clasic în viață”. În timp ce Liviu Deleanu și Emilian Bucov erau corifeii ai realismului socialist și anti-români oficiali, Ion Caraion era de două ori condamnat la moarte, Ștefan Aug. Doinaș era condamnat la închisoare politică, apoi primea domiciliu forțat, iar Geo Dumitrescu era marginalizat și redus la tăcere.

Poziționarea față de o chestiune politică fundamentală – și anume, unitatea națională – face, în plus, extrem de dificilă reintegrarea în cadrul aceleiași generații a poezilor basarabeni care, în 1941, au ales trădarea, au însoțit Armata Roșie în retragere și apoi au revenit, ca ocupanți comuniști ai propriei țări, pe care au sfâșiat-o și au sovietizat-o... Chiar făcând abstracție de imensa cantitate de maculatură literară pe care au

produs-o, nici măcar prin creația lor bună poeți ca Liviu Deleanu (care începuse, la Iași, ca foarte promițător suprarealist), George Meniuc sau Nicolai Costenco nu mai pot fi, în opinia mea, recuperați în cadrul vreunei generații. Nici măcar la capitolul „poeți minori”. Ei constituie o paradigmă aparte, extra-literară, nici pe departe singura.

Nici criteriul curentelor literare nu poate fi utilizat ca atare, cât timp, de ambele părți ale frontierei artificial instalate în 1944, nu s-a admis oficial existența niciunui alt curent de creație în afara realismului socialist.

E drept că, începând cu anii '60 în România și '70 în Uniunea Sovietică, realismul socialist a fost, încetul cu încetul, abandonat.

În România s-a încercat chiar înlocuirea lui formală, mai întâi cu un „umanism socialist” (în 1968, anul în care Ceaușescu s-a opus răsplat Uniunii Sovietice și a înghețat participarea României la Tratatul de la Varșovia, din ale cărui structuri militare va și ieși, oficial, în 1971), apoi cu protocronismul, după 1977. Totuși vechiul realism socialist nu a fost niciodată denunțat ca atare de către organele de propagandă ale partidului.

În Uniunea Sovietică nu s-a întâmplat nici măcar atât. „Teoreticieni” literari, critici și comparatiști marxiști au continuat a face carieră, invocând realismul socialist până către anii '80, examinând literatura așa-zis moldovenească după criterii din anii '50. Nu e un reproș, ci o constatare că, la fel cum s-a întâmplat în restul spațiului românesc, sistemul politic comunist și cenzura nu au permis, pur și simplu, afirmarea publică a unor curente și grupări literare.

Ele totuși au existat, în mod subteran, într-un permanent război de gherilă cu această cenzură oficială, utilizând nenumărate tehnici de camuflaj. Afirmarea existenței lor, ca principiu istorico-literar, este aproape imposibilă, din cauza riscului de a înfățișa drept normală o situație literară care a fost, timp de peste 40 de ani, profund anormală. A scrie o istorie literară a curentelor și grupărilor, după 1944, făcând abstracție de faptul că acestea au fost net minoritare și s-au aflat sub asaltul permanent al ideologiei și propagandei oficiale, ca să nu mai vorbesc de Securitate și de KGB, ar însemna o grosolană falsificare a adevărului.

Nu ne mai rămâne, din păcate, decât *criteriul politic* pentru a structura o istorie a literaturii postbelice și pentru a configura un câmp semantic, în care să putem discuta despre valorile și confluențele poeziei române din Basarabia. De o parte și de cealaltă a râului care servea drept frontieră improvizată, literatura s-a acomodat la momente politice generate de partidul unic și de propaganda sa, într-un sistem literar în care nu existau nici libertatea de expresie, nici cea de asociere.

Atrag atenția că, deși România a făcut parte, până în 1989, împotriva voinței ei, din sfera de influență sovietică, momentele politice care au generat consecințe semnificative în planul culturii au fost diferite de cele din fosta URSS. Nu numai pentru că, începând din anii '60 – ceea ce istoricii numesc „micul dezgheț” dejisto-ceaușist –, România, rămânând un stat socialist, a urmat o traiectorie divergentă față de Moscova. Chiar înainte, în perioada alinierii noastre totale la linia sovietică, au existat diferențe notabile, decurgând inerent din pozițiile diferite ale celor două țări. URSS a funcționat, între 1944 și 1960, ca o „metropolă”, iar România ca o „colonie”. Diferența dintre cel care *generează* o tendință și cel care o *urmează* este considerabilă.

Astfel, trebuie spus că, în primul rând, comunismul nu s-a instalat în același timp în Basarabia și în ce mai rămăsese din România. În Basarabia s-a instalat simultan cu ocupația sovietică. În partea de nord, în zona Bălți, încă din primăvara anului 1944, după ce ofensiva Armatei Roșii a dus la retragerea trupelor germane și române la sud de frontieră, iar regiunea Bălți a fost ocupată. În restul Basarabiei, în vara lui 1944, și în special după 23 august, când capitularea României a dat conducerii sovietice garanția că ocuparea Basarabiei era un fapt ireversibil. Imediat, organele de ocupație au procedat la eliminarea oricărui urme nu numai ale statului român, ci și ale regimului democratic și capitalist. Primele produse așa-zis literare realizate după tipar sovietic apar în primele zile ale toamnei lui 1944.

În ce mai rămăsese din România, comunismul nu s-a instalat cu totul decât în 1948, după abolirea monarhiei (în 30 decembrie 1947) și naționalizarea tuturor mijloacelor de producție (în 11 iunie 1948). De-abia după această dată dispar publicațiile și editurile independente, iar cenzura se generalizează. Perioada 1944-1948, care în Basarabia a fost una de totală comunizare și anti-românism deșănțat, a fost în

dreapta Prutului una de relativă libertate, în care s-a afirmat o nouă generație literară, care nu va putea fi complet eliminată în perioada stalinistă. Scriitori ca Marin Preda, Geo Dumitrescu, Ștefan Aug. Doinaș, Gellu Naum vor juca un rol important, fie în menținerea unui minimum de normalitate în literatura română, fie în revenirea literaturii adevărate, în anii '60.

Nici momentul morții lui Stalin nu a generat aceeași reacție politică (și, implicit, literară) la Moscova și la București. În URSS, a durat trei ani până când, după faimosul raport al lui Hrușciiov, stalinismul să fie, cel puțin oficial, denunțat. În acest interval nu sunt de observat schimbări culturale vizibile, în raport cu temele și metodele staliniste. În România, chiar dacă nu a existat o denunțare a stalinismului, perioada dintre 1953 și 1956 este una de relativă liberalizare: apar cărți curajoase, fără legătură cu ideologia realist-socialistă (ca *Bietul Ioanide*, de G. Călinescu, *Moromeții* de Marin Preda), revin în literatură scriitori care trecuseră prin interdicție și chiar detenție politică, apar din nou traduceri din scriitori occidentali.

În schimb, anul 1956, al intervenției sovietice împotriva Revoluției anticomuniste din Ungaria, generează reacții opuse în metropolă și, respectiv, în colonie. Pentru Uniunea Sovietică, Revoluția din Ungaria nu reprezintă un pericol intern și nicio provocare serioasă în plan strategic, căci va fi înăbușită rapid și cu pierderi minime pentru Armata Roșie. În schimb, este anul în care Hrușciiov dă semnalul eliberării de fantoma lui Stalin și al inaugurării unui „stalinism fără Stalin”. Pentru puterea comunistă din România, în schimb, Revoluția anticomunistă din Ungaria are un efect devastator. Ea generează spaima cu privire la propria soartă și determină o reacție de închidere. Dacă în URSS, după 1956, înregistrăm o timidă eliberare de unele dogme (care va face posibilă, în Basarabia, apariția unor scriitori ca Ion Druță și Grigore Vieru), în România, între 1956 și 1960, se consumă, dimpotrivă, ultima epocă de dogmatism. În 1959 are loc ultimul mare proces politic – cel al „lotului Noica” –, iar în 1960 apare ultima lucrare de propagandă literară realist-socialistă: *Pentru realismul socialist* de Ovid S. Crohmălniceanu.

Și disputa dintre PCUS și Partidul Comunist Chinez, din perioada 1960-1961, a generat alte consecințe, în plan politic și propagandistic, și alte efecte în cel al literaturii. Pentru Moscova, despărțirea de

China a fost în egală măsură un afront și un semnal de alarmă, căci a determinat pierderea unor dominioane politice în Asia (Coreea de Nord) și Europa (Albania). Puterea sovietică s-a simțit contestată în calitatea ei de lider al lumii comuniste și s-a temut de reacții în sfera ei de influență, inclusiv în interiorul URSS. După 1961, hrușciovismul intră într-o fază de disoluție, marcată de evenimente cu impact dezastruos în planul imaginii, cum ar fi construirea Zidului Berlinului sau „criza rachetelor” din Cuba. Destinderea promisă în 1956 va întârzia să se materializeze, iar Hrușciov însuși va fi înlocuit în 1964 de Leonid Ilici Brejnev. În plan literar, se ajunge la aceeași „stagnare”: o fază incertă, în care sunt posibile unele mărunte libertăți (cum au fost poezia limbii materne a lui Grigore Vieru sau intimismul unor Liviu Damian, Gheorghe Vodă ori Petru Zadnipru, și chiar revolta mocnită din cea a lui Ion Vatamanu). În același timp, un dogmatism oficial, întărit nu numai de „amenințarea” occidentală, ci și de creșterea evidentă a nivelului de trai și de succesele economice și tehnologice.

Pentru România, dimpotrivă, disidența chineză a fost ocazia ideală a desprinderii de Uniunea Sovietică. Rămânând comunistă și fără a amenința cu ceva supremația URSS, conducerea de la București a profitat de împrejurare pentru a se elibera de sub tutela Moscovei și a construi, asemeni Iugoslaviei vecine, un comunism „național”. Nu minimalizez, nici nu glorific această mișcare, începută mai ezitant de Gheorghe Gheorghiu-Dej și continuată cu mult aplomb, timp de cel puțin un deceniu, de Nicolae Ceaușescu.

Desprinderea de Moscova a avut consecințe benefice în planul literaturii, al culturii. A apărut o nouă generație de creație, generația șaizeci, care a refăcut integral legătura cu marea tradiție interbelică, a redat literaturii noastre un orizont de valori europene și a înlăturat în întregime literatura realist-socialistă din deceniul stalinist. Prin poeți ca Nichita Stănescu, Marin Sorescu și Leonid Dimov (ultimul, originar chiar din Basarabia), poezia română a făcut pasul dinspre modernism înspre postmodernism, sincronizându-se astfel, în plin regim comunist, cu poezia universală.

Am dat numai câteva exemple de divergență a liniilor politice, care a generat o similară divergență în planul literaturii române pe cele două maluri ale Prutului. Ele sunt mai numeroase și, cu certitudine, mai

complexe. Poezia română din Basarabia, ca să mă restrâng la subiectul abordat, a trăit sub o dublă cenzură: ideologică și națională. I s-au negat nu doar libertățile, ci însăși identitatea și tradiția. Aceasta face ca utilizarea criteriului politic din România în structurarea întregii istorii literare românești postbelice, din care și Basarabia face parte, să fie aprioric problematică.

Toate aceste dificultăți și nuanțe se văd, în principalele istorii literare, dicționare și antologii de poezie apărute după 1989, pe ambele maluri ale Prutului.

Firește, din punctul de vedere al subiectului meu, trebuie spus că este îmbucurător, în sine, faptul că au apărut aceste sinteze, antologii și dicționare, în care poezia română din Basarabia este, într-un fel sau altul, reprezentată. Modul în care este reprezentată – proporția, numele selectate și judecățile de valoare conținute – a suscitat însă numeroase comentarii. Evident, nu depreciez eforturile confrăților noștri: totuși, dincolo de contestațiile care însoțesc, la noi, orice act de valutare literară (sindrom de cultură încă tânără, pentru care spiritul critic rămâne un deziderat), cu greu se poate aprecia ca mulțumitoare această reflecție a Basarabiei în tabloul critic al poeziei române de azi. De la insuficienta cunoaștere și până la inserția incompletă în „cercul valorilor”, de la ignorarea „clasicilor” până la marginalizarea contemporanilor, o serie întregă de reproșuri sunt adresate criticilor și istoricilor literari români, mai ales celor care trăiesc pe celălalt mal al Prutului.

Aceasta în pofida faptului că frecventarea actualității literare românești indică o prezență constantă, de bun nivel valoric și de reprezentativitate a poezilor basarabeni în presa literară, în editurile, la manifestările și premiile literare din România, și invers. Avem o viață literară comună, care merge de la sine, și, cel puțin la nivelul cititorului profesionist, o conferință despre poezia română din Basarabia nu ar putea conține mari revelații.

Literatura nu se scrie însă numai pentru cititorul profesionist. Adică pentru profesorii de română, pentru studenții și elevii de la liceele umaniste, pentru intelectuali, în sensul larg al termenului. Ar fi grav dacă ar fi așa, pentru că ar însemna că literatura nu este o *imagine a spiritului creator al unui popor*, cum spunea G. Călinescu, ci, în cel mai bun

caz, o sectă bizară, nereprezentativă și neinteresantă din punct de vedere social. Sunt conștient că, la prima vedere, așa pare că stau lucrurile azi, când cercetările statistice atestă scăderea interesului pentru lectură, iar literatura de ficțiune nu mai este „locomotiva” vieții intelectuale, nici la noi, nici în lume. Însă nu această postură subalternă și marginală este condiția de existență a literaturii ca artă. E un subiect pe care nu e momentul să îl dezbatem, e suficient doar să reținem că, la nivelul cititorului român comun, înregistrăm o incompletă cunoaștere și integrare a poeziei române din Basarabia în ansamblul literaturii naționale. Mă tem că și invers, la nivelul cititorului comun din Basarabia, poezia română de peste Prut este la fel de puțin cunoscută, dar acesta este, iarăși, un subiect care necesită o abordare separată.

Să revenim însă la sinteze, dicționare și antologii. Dacă nu putem decât să ne declarăm satisfăcuți de faptul că, în fine, poeții din Basarabia au pătruns în aceste instrumente fundamentale ale cercetării literare, se cade să evaluăm lucid *calitatea* acestor prezențe basarabene. Calitatea prezenței / prezențelor este în măsură să ne indice atât cauzele disparității dintre funcționarea unitară a literaturii române și receptarea reciprocă incompletă, cât și soluțiile care ne permit să surmontăm acest neajuns.

Mai întâi, antologiile.

Antologiile nu au, în literatura română, importanța pe care o au în alte literaturi, cum ar fi cele slave. Ele nu sunt, la noi, instrumente de valutare, ci doar, cel mult, tentative de autovalidare a autorilor lor. Rolul lor de promovare ale poeziei este scăzut, întrucât cititorul de poezie este, în principiu, cel mai performant, iar cititorul performant nu își alimentează lectura cu selecții operate de alții. Antologiile sunt totuși semnificative pentru imaginea critică a poeziei, cel puțin în măsura în care sunt opera unor antologatori responsabili, nu a unora (cazul lui Marin Mincu, de pildă) preocupati doar de autovalutare.

Fără a împărți antologiile pe criterii axiologice maniheice, să spunem că există, în primul rând, selecții dedicate întregii poezii române și culegeri regionale, dedicate exclusiv poeziei din Basarabia. Unele au drept autori critici literari (Laurențiu Ulici, Marin Mincu, Adrian Dinu Rachieru), altele poeți (Grigore Vieru). Unele sunt generaliste,

altele au criterii tematice (poezia pădurii, într-o antologie de Radu Cârneli, poezia limbii, a mamei și a patriei, în cea a lui Grigore Vieru). Toate sunt, prin definiție, imperfecte, de aceea raportarea la ele trebuie să aibă în vedere în primul rând criteriile care le structurează, nu lista autorilor incluși.

Cum arată poezia română din Basarabia în aceste antologii?

În cele generale, dincolo de gustul poetic personal al antologatorilor, se poate estima că prezența Basarabiei este insuficientă și deformată. Deformată, în primul rând, de criterii extraestetice, dintre care criteriul politic este, cum am văzut, inevitabil.

În marea (și uitată) antologie a regretatului Laurențiu Ulici, de exemplu, poezia din Basarabia este subreprezentată atât la capitolul clasici, cât și la cel dedicat poeziei contemporane. Sigur, e prezent Hasdeu, dar care nu e basarabean decât prin origine, dar lipsesc Costache Stamati și Alexe Mateevici. Primul este unul dintre cei mai interesanți poeți și intelectuali pașoptiști, autor al unor creații (ca *Mascarii în vie*) care ar merita să fie mai bine răspândite. Cel de-al doilea, de acord, nu este un mare poet și, în general, opiniile lui despre destinul culturii din Basarabia sunt confuze și primitive. Însă a reușit o capodoperă, *Limba noastră*, care sintetizează un moment spiritual al românității. Prin urmare, nu poate fi ignorat. Nici în privința interbelicilor antologia lui Laurențiu Ulici nu stă mai bine. Lipsesc dintre avangardiști Liviu Deleanu, dintre tradiționaliști Ion Buzdugan și Pan Hallipa, și în întregime tinerii basarabeni, de la Vladimir Cavarnali la Nicolai Costenco. Dintre postbelici doar Grigore Vieru și câteva poeme optzeciste. Lipsesc, cum se vede, poeții importanți (și viabili) ai generației șazeci, ca Liviu Damian, Gheorghe Vodă și Ion Vatamanu, lipsesc și poeți care numai parțial mai pot fi recuperați, ca Dumitru Matcovschi.

Antologia lui Grigore Vieru este ceva mai echilibrată, sub aspectul reprezentării Basarabiei poetice. Am spus „ceva mai echilibrată”, întrucât Vieru introduce trei criterii bizare: antologia vizează și... folclorul (care însă e aici prezent mai ales sub aspect regional), nu se referă decât la poeți trecuți la cele eterne și cuprinde numai poeme despre mamă, patrie și limbă. Optzeciștii basarabeni, adică partea cea mai competitivă a poeziei din provincie, nu au nicio șansă, cu precursorul Leo Butnaru în frunte...

În general, antologiile – celor de mai sus li se poate adăuga și cea a lui Adrian Dinu Rachieru, care e și cea mai cuprinzătoare – sunt debitoare unei imagini *eroizate* a literaturii române din Basarabia, în care sunt trecute cu vederea, de-a valma, culpe literare (tonele de maculatură realist-socialistă) și morale (trădarea unor scriitori, în cel de-al Doilea Război Mondial). De asemenea, sunt amestecate criteriile estetice și criteriile moral-patriotice, care fac ca în pagini să stea laolaltă creații autentice și versificații ocazionale, poeți vizionari și barzi de duzină. Sunt, în mod clar, dezavantajați tocmai poeții care, evitând teme patriotice, au făcut compromisuri puține, și sunt avantajați autori care au plătit actele de curaj cu la fel de mari compromisuri.

Chiar imaginile critice ale unor poeți altminteri bine reprezentați, ca Grigore Vieru și Dumitru Matcovschi, sunt, în antologiile de după 1989, false. S-a căutat, în cazul amândurora, creația „patriotică”, nu poezia de calitate, pur și simplu.

Astfel, aș atrage atenția că există *doi* Grigore Vieru. Primul, cel voit eminescian, e – cum spune Nicolae Manolescu – defazat și și-a încheiat de mult misiunea istorică: mai exact, de la apariția lui Leo Butnaru și a optzeciștilor basarabeni. Dar cel de-al doilea, cel „nichitian”, de după 1976, care scrie în vers alb poezie abstractă și chiar meditații religioase, acela este adevăratul Vieru, Vieru cel viabil. Talentul pe care îl evidențiasse maniera eminesciană produce, turnat în forme moderne, o poezie care nu s-a datat. E dramatic, desigur, ca marele Vieru să fie cel dintr-o parte restrânsă și marginală a operei sale: dar nu este aceasta drama întregii Basarabii literare și (să nu ne temem de cuvinte mari) măreția ei?

Istoriile literare de după 1989 confirmă și ele, fără rest, faptul că operăm cu o imagine parțială și deformată a poeziei din Basarabia.

Cea mai valoroasă, aparținându-i lui Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, apărută în 2008, aproape că nu consemnează literatura din Basarabia. Utilizând criteriul estetic și venind la mai bine de șase decenii și jumătate după cea a lui Călinescu, *Istoria critică... nu preia* modelul consacrat la Chișinău, în special de inestimabila lucrare a lui Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (1998). Nici Negruzzi, nici Hasdeu, nici Eminescu nu au legături litera-

re cu Basarabia. Conceptul de „literatură română în Basarabia” începe, pentru Nicolae Manolescu, de-abia în 1944, când este creată cu forța RSSM și îi este inventată o tradiție, prin „decuparea” moldovenității literare din trupul românității.

Iar literatura română din Basarabia este reprezentată, în *Istoria critică...*, doar de următoarele rânduri, care au produs, probabil, destulă amărăciune la Chișinău: „Basarabeni, numeroși, inegali, sunt, cu puține excepții (Vitalie Ciobanu, Leo Butnaru), depășiți cu totul (Grigore Vieru) ori defazați (majoritatea). Locul lor într-o istorie a literaturii române nu se poate încă stabili cu precizie”.

Absențele dureroase, măcar ca mențiuni, ale unor poeți valoroși (Liviu Damian, Gheorghe Vodă, Petru Zadnipro, Ion Vatamanu, Arcadie Suceveanu, Emilian Galaicu-Păun, Andrei Țurcanu ș. a.) nu se datorează însă, cum s-a spus, ingratitudinii, ostilității sau necunoașterii. Ci neconcordanței dintre *imaginea despre sine* a poeziei din Basarabia și *criteriul istorico-literar* în vigoare peste Prut. Ultima propoziție citată este clară în acest sens.

O altă istorie, mai puțin cunoscută decât ar merita, cea a lui Dumitru Micu (*Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*), are din belșug autori basarabeni. Din păcate, și ea reflectă, în alt mod, aceeași neconcordanță: scriitorii români din Basarabia sunt, în *Istoria...* lui Dumitru Micu, ghettoizați într-un capitol separat, la un loc cu toți autorii din afara granițelor actuale ale României. Buna cunoaștere a autorilor și titlurilor se îmbină armonios cu perspectiva didactic-culturală, făcând loc multor poeți basarabeni minori, dar despărțirea artificială, pe criterii politice, în autori „din țară” și autori „de pretutindeni” e ea însăși datată.

Nici *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, a lui Alex Ștefănescu, nu ne propune o imagine mai bună a literaturii basarabene, implicit, nici a poeziei. În primul rând, deși criteriul etic nu lipsește din sinteza criticului, perioada 1944-1968, din literatura Basarabiei, lipsește cu totul din tabloul evoluției literaturii române. Este un semn că încă se știe foarte puțin, dincolo de hotarele Basarabiei (dar, după cum constat, și în interiorul lor...), despre ce s-a întâmplat cu literatura română din provincie, după inventarea unei națiuni și a unei limbi

„moldovenești”. Despre comunizarea sălbatică, deportări, arestări, despre desființarea și înființarea de instituții menite să desfigureze total înfățișarea spirituală a acestui spațiu. Despre călăi și victime, despre (preiau titlul unei eminente cercetări aparținându-i lui Petru Negură) *eroi și trădători*. Despre poeți care s-au prostituat și și-au trădat atât neamul, cât și profesiunea.

Nici alți poeți basarabeni, din deceniile următoare, nu beneficiază de comentarii aplicate în *Istoria...* lui Alex Ștefănescu. Predomină ideea (falsă, în fond) că întreaga poezie română de peste Prut este depășită, utilizează un cod poetic ieșit din uz și este relegată în teme patriotice și sentimentale. Subtila revenire a lirismului, în anii șazizeci, sau bătălia pentru un alt fel de poezie, din anii optzeci, nu sunt surprinse, în consecință, de niciuna din istoriile literare noi.

Dicționarele literare sunt o altă modalitate de cercetare și valutare decât istoriile și antologiile. Nu există cazuri de scriitori repoziționați în canon ca urmare a modului în care sunt prezentați în dicționare sau enciclopedii. Ceea ce ar trebui să cerem acestora este acribie filologică în cuprinderea biografiei și bibliografiei unui scriitor și echilibrul de perspectivă, rezultând dintr-o descriere exhaustivă, nepartizană, a creației.

Două sunt dicționarele de interes, din punctul de vedere al temei mele: *Dicționarul scriitorilor români* (editori Mircea Zăciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu) și, respectiv, *Dicționarul general al literaturii române* (coordonat de Eugen Simion).

Primul a avut un destin nefericit. Conceput și realizat integral până în anul 1984, nu a apărut atunci, fiind interzis de cenzură din cauza felului în care erau prezentați, pe bună dreptate, scriitorii afiliați ideologiei comuniste oficiale. El avea să apară târziu, între 1995 și 2000, dar fără ca informația să mai fie sistematic actualizată și, mai ales, fără ca structura sa generală să fie modificată, astfel încât să reflecte deschiderea culturii române, de după prăbușirea comunismului. Cum într-un dicționar planificat să apară în România anulului 1985 era imposibil să figureze vreun scriitor din Basarabia, *DSR* nu conține niciun nume de poet român de aici, cu excepția clasicilor de dinainte de 1944 agreeți de regim (C. Stamati, B.-P. Hasdeu ș. a.).

Dicționarul general al literaturii române este, firește, mult mai generos cu poeții români din Basarabia, atât cei de dinainte, cât și cei de după 1944. Nu înregistrăm nicio absență notabilă, dicționarul fiind conceput pe criteriul simplei activități literare, fără borne valorice. Din păcate, cu puține excepții (cea mai însemnată, Mihai Cimpoi însuși), criticii basarabeni au fost ocoliți de colectivul editorial al dicționarului, fiind preferați cercetători de la institutul de profil al Academiei de Științe a Moldovei. Calitatea comentariului critic este, de aceea, foarte slabă, în cazul unor poeți importanți ca Petru Zadnipru (autor: Mihai Dolgan), Leo Butnaru, Emilian Galaicu-Păun. Cazul Eugen Cioclea (articol de Mihai Cimpoi) este simptomatic pentru incapacitatea metodologică a *DGLR* de a aborda cazurile literare-limită: Cioclea este un poet talentat și teribilist, care trebuia integrat – într-o perspectivă comparată, desigur – boemei literare postbelice, alături de poeți de dincoace de Prut, ca Tudor George sau Teodor Păcă, iar nu expedit într-o judecată de valoare sumară și depreciativă. Boema literară într-un stat totalitar și efectele ei asupra discursului poetic sunt, în opinia mea, o temă serioasă, care implică o dezbatere despre libertate și despre limitele operei literare.

Așadar, nici din dicționarele literare nu rezultă, din nefericire, vreun criteriu de confluență a valorilor poetice românești, temporar despărțite de o istorie nedreaptă.

Cauza o reprezintă, cum spuneam la începutul conferinței, incompatibilitatea de criterii între discursul istorico-literar din România și cel din Basarabia.

Fac precizarea, poate superfluă, că nu intenționez în niciun caz să mă pronunț ireverențios față de vreun confrate de aici. Critica nu se face cu complexe de superioritate, care sunt un semn al provincialismului de care trebuie să ne ferim cu toții. Miza demersului meu este alta, și anume, de a vă propune *un alt criteriu de convergență*, mai simplu și mai eficient, prin care integrarea fenomenelor și a valorilor poetice din Basarabia în evoluția poeziei românești postbelice să se facă fără sincope și fără disfuncționalități.

Prin urmare, critica pe care o voi face unei cărți de autoritate, aici, nu are nicio miză personală și nu este semnul lipsei de respect față de un

critic pe care îl prețuiesc, îl citesc și îl urmez adesea. Ci doar a unor diferențe de opinie, pe care le configurez tocmai în ideea că suntem cu toții, finalmente, în serviciul aceluiași obiectiv: reunificarea literaturii române după deceniile de comunism și ocupație sovietică în Basarabia. Această reunificare s-a produs deja în planul vieții literare, dar rămâne încă un deziderat la nivelul discursului critic și, mai cu seamă, istorico-literar.

Este vorba, ați ghicit, de Mihai Cimpoi și cartea sa din 1998, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, care rămâne – o spun adesea – de referință și în legătură cu evoluția poeziei.

E o carte cu mari merite în promovarea literaturii din Basarabia și în explicarea, pentru cititorul român de dincoace de Prut, a unor contexte și împrejurări care au dat literaturii române care s-a scris în provincia ocupată înfățișarea pe care a avut-o și o are și astăzi, în noul context democratic. Fără istoria lui Mihai Cimpoi, nu i-am fi cunoscut niciodată, la București, pe scriitorii basarabeni plecați dintre noi prea timpuriu, ca Liviu Damian, sau pe cei care nu s-ar fi promovat singuri, prin prezența activă în viața literară românească. Nu am fi aflat nimic de odiseea lui Alexei Marinat („un Soljenițin al Basarabiei”, cum îi spune Cimpoi) sau de viața culturală de la Chișinău, care a alimentat, în deceniul '70-'80, revenirea spiritului românesc în literatură.

Însă cartea lui Mihai Cimpoi este scrisă la cald, în primii ani de după eliberarea Basarabiei de sub ocupația sovietică, înainte ca însăși istoria literară din dreapta Prutului să își pună sub semnul întrebării metodologia, discursul și reperele, și exprimă, vrând-nevrând, o opinie critică personală, pe care nici evoluția ulterioară a literaturii române nu a validat-o decât în mică măsură.

Un aspect despre care nu se vorbește îndeajuns, în legătură cu această carte, este dependența perspectivei ei istorice de o mai veche panoramă, cu caracter didactic, la a cărei redactare a participat Mihai Cimpoi, în perioada 1986-1990 (adică pe timpul fostei Uniuni Sovietice): *Istoria literaturii moldovenești*, în trei volume, în cadrul căreia criticul a redactat capitolul Ion Druță, editat ca volum separat, cu titlul *Creația lui Druță în școală*, în 1986.

Chiar dacă nu a preluat niciunul din clișeele epocii sovietice, nici limba de lemn în care este redactată, în cea mai mare parte, respectiva istorie, Mihai Cimpoi nu a găsit – poate din dorința de a da mai multă consistență istorică fenomenului literar basarabean – puterea de a se desprinde de anumite idei consacrate la Chișinău, înainte de 1991. Și el desprinde, de exemplu, pe criteriul originii (ori doar afinităților) basarabene, scriitori români în toată puterea cuvântului, cum sunt Costache Stamatii, Alecu Donici, Alecu Russo sau B.-P. Hasdeu, creând astfel o artificială *tradiție basarabeană*, în timp ce Basarabia literară, ca orice provincie românească, are doar *specific*, nu o tradiție distinctă de cea românească, din care face parte integrantă. Întâlnim, de asemenea, în opera unui critic autentic, capabil să mânuiască argumentul estetic, același metisaj – specific epocii de eschive și fandări de dinainte de 1991 – al culturalului și esteticului, care duce inevitabil la nivelarea axiologică și, finalmente, tocmai la pierderea din vizor a istoricității fenomenului literar basarabean. Denunțate, pe bună dreptate, în repetate rânduri, în *O istorie deschisă...*, realismul socialist și trădarea comisă în perioada 1940-1944 nu reprezintă motive suficiente pentru ca inteligența critică să nu mai caute micile insule de literatură din operele calpe ale unor scriitori ca Ion Canna, Emilian Bucov, Andrei Lupan, Liviu Deleanu.

Din perspectiva temei mele însă, erorile pe care le comite Mihai Cimpoi în *O istorie deschisă a literaturii române în Basarabia* sunt altele. Este vorba de 1) *amestecul criteriilor* și 2) *accentul pus pe sublinierea valorilor și mai puțin a confluențelor*. Criticul folosește alternativ două criterii incompatibile: cel estetic și cel politic și, preocupat, patriotic, să sublinieze faptul evident că Basarabia poate propune literaturii române contemporane *valori* autentice, ratează adesea *confluențele* care atestă că, peste sârma ghimpată și interdicții, spiritul românesc a găsit, în poezie, soluții identice la probleme identice. Graba de a canoniza, împotriva căreia ne previne prudența accentuată a unui Nicolae Manolescu, obținează sinteza integratoare.

Astfel, criticul pune, corect, renașterea poeziei autentice, în limba română, sub semnul lui Grigore Vieru, care (intuiția criticului este remarcabilă) joacă la Chișinău rolul pe care îl jucase, cu un deceniu și ceva mai înainte, la București, Nicolae Labiș. Argumentele acestei analogii sunt clare: în plin marasm realist-socialist, și Labiș, și Vieru rea-

duc în poezie lirismul și, renunțând la codul heteronomist al poeziei de agitație și propagandă de tip Bolintineanu, se întorc la codul autonomist de tip Eminescu. Revenirea la originile poeziei autentice este un gest fundamental, fără de care nimic din ceea ce a urmat în poezia noastră, după Labiș și Vieru, nu poate fi înțeles.

Însă și Labiș, și Vieru sunt doar – împrumut formula lui Eugen Simion – „buzduganele” care anunță sosirea „Zmeului”, adică a generației și-aizeci. Ei sunt înainte-mergători, dar *nu fac parte din această generație*. Vieru a scris, cel puțin până la întâlnirea din 1976 cu Nichita Stănescu, altfel decât poeți cu numai câțiva ani mai tineri, care se vor afirma după el, ca Liviu Damian, Gheorghe Vodă sau Ion Vatamanu.

Așadar, noul cod al poeziei române din Basarabia nu începe cu Vieru, ci cu acești trei poeți, cărora li s-ar putea adăuga, cu anumite rezerve, și Petru Zadnipru, în partea valabilă a creației sale. Liviu Damian și Gheorghe Vodă, în special, sunt nu numai autori de poezie, ci și modele pentru poeții care le vor urma.

În istoria lui Mihai Cimpoi însă, după acest început inspirat, apare o sciziune. Criticul creează, pe lângă generația pusă sub semnul lui Grigore Vieru, încă una, localizată în anii '70, pe care o denumește – după titlul volumului de debut al lui Nicolae Dabija – *generația „ochiului al treilea”*, punând-o sub semnul *reabilitării esteticului*.

Este o eroare. Nu numai că generațiile nu se nasc din zece în zece ani, cum credea, la noi, și regretatul Laurențiu Ulici. Dar poeți ca Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu, Leonida Lari, Vasile Romanciuc, Leo Butnaru, Iulian Filip, Valeria Grosu, Ludmila Sobiețchi ș.a., pe lângă faptul că sunt amestecați cam de-a valma, *nu schimbă codul poetic instalat de urmașii lui Vieru*. Nu trebuie confundată diminuarea până la dispariție a compromisului politic cu o „reabilitare a esteticului”, care se produse deja, prin apelul la aceleași modele ale modernismului interbelic, în poezia neomodernistă, vizionară și lirică, a lui Liviu Damian sau Ion Vatamanu.

În plus, cel puțin doi dintre poeții importanți arondați de Mihai Cimpoi așa-zisei generații a „ochiului al treilea”, și anume Leo Butnaru și Arcadie Suceveanu, fac deja parte din alt cod literar: cel postmodern. Leo Butnaru este, probabil, precursorul absolut al postmodernismului

poetic în stânga Prutului, chiar dacă nu este un optzecist, în timp ce Arcadie Suceveanu este, prin toate datele esențiale ale personalității sale poetice, un optzecist pur-sânge.

După această sincopă, în care criteriul estetic se bate cap în cap cu cel politic (anii șaptezeci sunt, în URSS, anii stagnării brejneviste, în care linia politică nu încurajează înnoiri și revoluții literare), Mihai Cimpoi revine la criteriul esteticului care beneficiază de conjunctura politică, atunci când introduce în istorie generația optzeci. Una sincronizată – diferențele de câțiva ani sunt nesemnificative – cu cea din dreapta Prutului, chiar dacă premisele ei culturale și contextul politic sunt cu totul altele.

Data fiind autoritatea critică de care se bucură, ca reprezentant al Basarabiei, Mihai Cimpoi, tabloul celor trei generații poetice nu a fost contestat de nimeni, iar rezultatul a fost că reintegrarea poeziei postbelice într-un discurs istorico-literar unic s-a blocat. Deoarece critica românească recunoaște, pe criterii estetice și structurale, doar două generații postbelice: cea șaizecistă și cea optzecistă.

Iată de ce, pentru deblocarea interpretării istorico-literare, propun o altă perspectivă, conținută în titlul conferinței mele. Și anume, deplasarea dinspre zona valorizării individuale înspre cea a confluențelor. Există, cred, doar două generații poetice postbelice în literatura română: cea șaizecistă, căreia îi aparțin și basarabienii Liviu Damian, Gheorghe Vodă, Ion Vatamanu, Mihail Ion Ciubotaru, Anatol Codru, Victor Teleucă, Arhip Ciubotaru, Anatol Ciocanu, Dumitru Matcovschi și cea optzecistă, pe care o anunță Leo Butnaru (dincoace de Prut, Vasile Dan și Gabriel Chifu) și o ilustrează Arcadie Suceveanu, Grigore Chipere, Vasile Gârneț, Andrei Țurcanu, Emilian Galaicu-Păun, Teo Chiriac, Călina Trifan, Irina Nechit, Nicolae Popa, Vitalie Ciobanu, Ghenadie Nicu, Mircea V. Ciobanu, Nicolae Leahu. Ca și în România, postmodernismul trece și în Basarabia printr-o a doua fază, „nouăzecistă”, în care se produc unele schimbări de accente (în special tematice), dar nu de poetică. În Basarabia, nouăzeciști sunt Dumitru Crudu și Gheorghe Erizanu.

Cum se poate observa, criteriul organizării istorico-literare pe care îl propun este unul formal. Generația șaizeci produce resurecția lirismului, a stilului înalt, a metaforei și a poeziei de cunoaștere, în timp ce

generația optzeci vine cu poetica realului, intertextualitatea, intruziunea autobiografiei și tehnicile citatului cultural. Mutațiile literare au fost posibile pe fondul unor relaxări și transformări ale cenzurii oficiale, provocate de destinderea și *boom*-ul economic mondial al anilor șaizeci, respectiv, de disoluția regimurilor comuniste din Europa. Comune sunt recursul la modelele interbelice, la șaizeciști, și refuzul metaforei și al stilului înalt, la optzeciști.

E mult mai puțin important, în opinia mea, dacă Liviu Damian este un poet comparabil ca valoare cu, să spunem, Cezar Baltag, decât evidența faptului că, în țări diferite, în condiții de incomunicativitate, cei doi construiesc universuri poetice cu multe elemente de similaritate. E cu totul secundar dacă Arcadie Suceveanu stă pe exact aceeași treaptă a „scării” axiologice cu Ioan Flora, cât timp este evident că avem de-a face cu doi mari poeți ai realității ca gigantic Lexicon, cu universuri artistice de o remarcabilă afinitate spirituală.

Trebuie, de fapt, mai simplu spus, să răsturnăm perspectiva discursului istorico-literar. E momentul să privim istoria recentă a literaturii române de pe pozițiile momentului în care trăim din nou ca o literatură „una și indivizibilă”, cum spunea, cu admirabilă limpezime, G. Călinescu, în 1941, în prefața *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent*.

*Conferință susținută la
Universitatea Pedagogică „Ion Creangă”
din Chișinău,
vineri, 19 februarie 2016*

Viorica-Ela CARAMAN

Devenirea eului interior în spațiul detenției. Soljenițin, Steinhardt, Müller (III)

V.-E. C. – redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”, doctorandă la Institutul de Filologie al A.Ș.M., autoare a volumelor de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009), *Modele ale temporalității poetice*, Chișinău, 2012 (Premiul Național al Tineretului, 2012). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Herta Müller și itinerarul repersonalizant al eului. Romanul *Leagănul respirației* reflectă traseul unui personaj de acasă, din România, spre Gulagul rusesc și înapoi. În cartea Hertei Müller, pe care o vizăm aici, un homosexual de șaptesprezece ani, Leo Auberg, se pomenește în situația de a fi deportat în ianuarie 1945, devenind deținutul cu numărul 756 din batalionul 1009, în care petrece cinci ani. Este german din Sibiu – sas, care, ca și alți germani, deși nu a luptat propriu-zis, a fost condamnat pentru crimele săvârșite de Hitler. Este vorba de un caz în același timp literar, definitoriu pentru o tipologie cu o identitate personală problematică. Romanul începe cu descrierea „lucrurilor personale”, a unei proprietăți sărăcăcioase și, de fapt, a unei adunături de lucruri care aparțin altcuiva sau dăruite, fixând din capul locului importanța problematică a identității individuale – cine suntem, ce ne definește, ce ne reprezintă, ce ne subminează eul: „Valiza din piele de porc era lădița gramofonului. Pardeșiul era de la tata. Paltonul, cel cu un gulerăș de catifea la gât – de la bunicul. Pantalonii bufanți de la unchiul Edwin. Jambierele de piele de la vecinul, domnul Carp. Mănușile

verzi de lână de la tante Fini. Numai șalul de mătase vișiniu și trusa de voiaj erau ale mele, cadouri primite la ultimele Crăciunuri.” [p. 5]. Sunt lucruri potrivite în mod hazardat și aleatoriu, legate într-o improvizație utilitară, dar care dă impresia unei personalități încropite și deficitare. Este vorba de startul absolut al individului, un start de gradul zero, aparent cu toate potențialitățile ramificărilor, întrucât aventura plecării cade bine, din primele impresii ale personajului, fiind de înțeles avântul adolescentin și curiozitatea explorării: „În loc să-mi fie frică, mă-ncerca un neastâmpăr ascuns” [p. 5]. E un bagaj în care se remarcă o trecere dinspre artă spre utilitar, o privațiune de libertate interioară în primul rând. Pielea de porc și gramofonul sunt împinse în cea mai flagrantă contradicție semantică ce denotă predictibilitatea unei spiritualități încarcerate și trimise în zona animalicului.

Revelațiile creștine din *Jurnalul fericirii* al lui Steinhardt apar la Herta Müller ca revelații păgâne, profund adaptate, ca expresivitate și valoare semantică, la o viață socială anhilozată, care trădează intenția autoarei de a configura terifiantul unui sistem prin excelență anti-transcendental, o lume desacralizată în care vestigiile credinței servesc la adâncirea complexelor atee și la înfundarea canalului transcenderii către o lume spirituală. Spre exemplu, mielul pentru sacrificiul divin din creștinismul istoric, care lumina calea către Dumnezeu în ideea recunoștinței și a sentimentului de înălțare pioasă, devine oaia tăcerii! Cea care apare ca o tumoare ce apasă sufletul și îndeasă umerii, tăind din avântul respirației. „În ultima vară de randevuuri, ieșind odată din parcul cu arini am mers spre casă luând-o spre Piața Mare, ca să mai lungesc nițel drumul, și-am nimerit nici eu nu știu cum în Biserica Sfintei Treimi. Această întâmplare s-a jucat de-a destinul cu mine. Căci aici am văzut timpul ce avea să vină. Lângă altarul lateral, pe un stâlp, sta Sfântul în mantie cenușie purtând la ceafă drept guler o oaie. Oaia în ceafă – asta-i tăcerea. Există lucruri despre care nimeni nu vorbește.” [p. 7].

Tipologia unică din *Leagănul respirației* este cea a prigoșitorilor sorții. Personajul nostru, aflat la răscruce identitară – fără nume, sex (homosexual), adolescent, din familie de „rit” comunist (citește utopist!) –, are un destin de bagaj. Este condamnat la muncă silnică departe de casă. Motivul bagajului are o încărcătură tipică a semantismului derutării,

al hălăduirii și dezrădăcinării eului: „Multă lume este de părere că a-ți face geamantanul e o chestiune de deprindere, pe care, practicând-o, o-nveți de la sine așa cum înveți să cânți sau să te rogi.” Dar culmea ironiei este că nici bagaj nu are personajul nostru: „Noi acasă n-aveam această deprindere și n-aveam nici geamantan. Când tata trebuise să plece pe front la soldații români, n-avusese nimic de împachetat. Ca soldat primești tot ce-ți trebuie, ține de uniformă.” [p. 10]. Personajul este deci născut dintr-o identitate de împrumut, un împrumut involuntar. Este vorba, prin urmare, de un start de gradul zero absolut în formarea identității eului de-a lungul itinerarului existențial legat fatalmente de experiența detenției. De fapt, detenția, prin eclectismul temporal narativ, este extinsă și la viața în libertate. Adolescentul este supus oricum unei educații restrictive și clișeizate.

Momentul racolării de către patrulă este întotdeauna suspect, dar în același timp învăluit de incertitudine și mister, de așteptare sâcâitoare și de o frică difuză. Începutul deportării este un început inițiativ, iar finalitatea este moartea. Personajul nostru este nevoit să se pregătească pentru ora 12.00 noaptea, dar a trebuit să mai aștepte trei ore îmbrăcat și pus pe ace. Hala în care erau adunați deportații era fostul centru de festivități al sașilor. Atmosfera care apăsa greu pe sufletul oamenilor este memorabilă: „Cu ochii bulbucați oamenii vorbeau încetișor și mult, iar cu ochii strânși plângeau încetișor și mult. Mirosea a lână veche, a frică asudată și carne friptă unsuroasă, a prăjituri cu vanilie și șnaps.” [p. 12]. Incertitudinea în care erau scufundați oamenii plutea și peste subconștientul lor. Eul romanesc traversează un moment de șoc de la avântul înaripat de a părăsi „degetarul micului oraș în care toate pietrele aveau ochi” la spaima infiltrată în conștiință prin mandlele incertitudinii și a clocotului general din rândul damnaților. Aici stă în primă instanță, în ciclul supunerii, miezul devenirii eului din spațiul detenției la Herta Müller. Eul cade într-o prăpastie a unei lumi ostile, iar din acest prim moment se instalează o tensiune care va sfârși printr-o chemare ascetică a evaziunii.

Călătoria spre stepa rusească – într-un vagon de vite – un leitmotiv invariabil pentru astfel de călătorii, este de-a dreptul memorabil și revelator, în același timp, oferind indiciile unei cruzimi obiective puse în fața personajelor aflate în situația damnării: „Vagoanele de vite erau

înalte. Am uitat și modul în care ne-am suit în ele, fiindcă am călătorit în vagonul de vite atâtea zile și nopți în șir, încât ni se părea că fusesem dintotdeauna acolo înăuntru. Nu mai știu nici cât de mult am tot mers așa. Eu socoteam că a călători mult timp înseamnă să călătorești foarte departe.” [p. 14]. Deportarea aruncă personajul nu atât într-o lume nouă și necunoscută, cât într-un spațiu al dezorientării și derutării, e o aruncare într-un gol dezaxant, care nu amintește prin nimic de lumea de dinainte.

Represiunile populației erau resimțite cu atâta acuitate încât acestea se transformau în acțiuni difuze, contaminând până și forța naturii. Natura însăși se angajează într-un complot contra omului. Dacă în nuvela lui Soljenițin *O zi din viața lui Ivan Denisovici* felinarele lagărului aprindeau noaptea și stelele pe cer cu stridența și agresivitatea lor, aici, în *Leagănul respirației*, zăpada, în mod normal simbolul purității și al armoniei, este elementul trădării. Trudi Pelikan, ascunsă de gardieni mai multe zile de către mama ei într-o groapă din spatele casei, nu mai putea merge să-i dea de mâncare în taină din cauza zăpezii: „Urmele i se citeau peste tot în grădină. Zăpada o denunța, a trebuit de bunăvoie să-și părăsească ascunzătoarea – de bunăvoie silită de zăpadă. Asta nu-i voi ierta zăpezii niciodată, mi-a spus ea. Zăpada proaspăt căzută n-o poți falsifica, nu poți aranja zăpada astfel încât să pară neatinsă. Pământul, da, poți să-l aranjezi, a spus ea, și nisipul, ba chiar și iarba dacă-ți dai osteneala. Iar apa se-aranjează de la sine fiindcă înghite totul și pe dată s-a și închis la loc după ce-a înghițit. Iar aerul e totdeauna gata aranjat dinainte, fiindcă nici nu-l poți vedea. Totul pe lume în afara zăpezii ar fi tăcut chitic, a spus Trudi Pelikan. Și a mai spus că zăpada mare poartă vina principală. (...) Sunt aici pentru că m-a trădat zăpada, mi-a zis Trudi Pelikan.” [p. 15]. Trădarea devine un fenomen natural. Când acțiunile terorii se generalizează, la fel ca la Soljenițin, trădarea începe să plutească în aer. Ciclul supunerii, la ambii autori, este marcat de sentimentul și gestul trădării. Trădarea este indiciul supunerii prin excelență, întrucât regimul totalitar a indus masiv acest impuls în rândul maselor spre a-și ușura acțiunea manipulatorie.

Despre aparența intimității personale și dintre unii și alții, se știe clar că regimul politic comunist era unul devastator prin excelență al sentimentului de armonie și comuniune cu sine și ceilalți. Deși narato-

rul-personaj remarcă: „Intimitatea creștea odată cu trecerea timpului”, faptul că unii cu alții petreceau mai tot timpul, astfel că ar fi putut să se apropie, se întâmplă tocmai invers, are loc o înstrăinare de sine, evaziune nediferențioare în mase: „Ajungi să fii mai mult printre alții decât cu tine însuși, nici nu mai era necesar să mai ții seama de ceilalți. Existam unii pentru ceilalți ca și-acasă. Poate că vorbesc doar despre mine spunând asta acum. Poate că nici măcar despre mine. Poate că strâmtimea din vagonul de vite m-a domesticit.” [p. 17]. E o aparență a valorizării alterității, dar în fond o înstrăinare, o intervenție a celuilalt în relația ta cu tine care te scapă de tine însuși și te restituie superficialității și înstrăinării deci, este, de fapt, un complot al celuilalt de a interveni în îndepărtarea eului de propria lui esență. În cazul lui Leo Auberg este vorba de o dublă înstrăinare, după un ciclu din familie în care adolescentul nu-și găsește intimitatea necesară, intervine al doilea ciclu al înstrăinării.

Avem de a face aici, pe de altă parte, ca și în nuvela lui Soljenițin, cu o supraveghere indusă a celui de lângă tine, pentru a nu-ți construi o lume alternativă, respectiv pentru ca cel de alături să nu poată cultiva niciun fel de gând al evadării. În *O zi din viața lui Ivan Denisovici* această complicitate miliție-alteritate era legiferată: se interzicea aflarea deținutului de unul singul nici măcar o clipă. Astfel că până și mersul la WC sau fântână era supravegheat de vecin. Un fragment din romanul Hertei Müller ilustrează în mod uluitor o deșertare colectivă în timpul călătoriei spre Gulag, după zeci de ore de mers continuu cu trenul. Reprezentarea literară a momentului înscăunează natura în calitatea unui martor cu reacții umane contradictorii la vederea imaginilor ridicole și dramatice, în același timp. Cu toate acestea, până și natura nu îndrăznește să crâcnească sau să schițeze vreo reacție de amuzament, până și natura e stingheră în fața unui regim monstruos care sfâșie prin toate modalitățile posibile orice urmă de umanitate și individualitate. Dar aceeași natură colcăie de râs în fața unei imagini ireal de derizorii. Fragmentul merită reprodus. „De jur împrejur automatele gata să tragă. Și-acum: jos pantalonii! Ce stânjeneală, sentimentul de rușine al unei lumi întregi. Ce bine că ținutul înzăpezit era atât de stingher cu noi, că nimeni nu-l vedea cum ne forțează să facem cu toții, înghesuindu-ne unii într-alții, unul și același lucru. Nu simțeam nevoia să ma ușurez, dar mi-am lăsat pantalonii jos și m-am așezat pe vine. Cât de infam și

de tăcut era ținutul ăsta, și cum își mai râdea de noi cu nevoile noastre. Cum mai râdea de Trudi Pelikan, care, în stânga mea, își sumețea mantoul cloș până în subsuori și-și trăgea pantalonii jos peste glezne, de cum se auzea susurul între pantofii ei. De cum icnea în spatele meu, sforțându-se, avocatul Paul Gast, iar lui Heidrun Gast, neveste-sii, îi orăcăiau mațele din cauza diareii. De cum exalația cald-fetidă de jur împrejur și îngheța, sclipicioasă, în aer. De cum acest ținut înzapezit ne aplica o cură drastică, punându-ne în fundul gol să ne simțim singuri-singurei cu lărnuiala pântecelui nostru. Ce jalnice ajunseseră măruntaiele noastre în această comunitate.” [p. 18]. Colectivitatea apare aici în splendoarea dramaticului și deplorabilului care suprimă orice urmă de demnitate umană.

Dar însingurarea cea mai alienantă survine ca o consecință a renunțării la cultură, a neantizării acesteia: „Cărțile pe care le-am luat cu mine nu le-am citit niciodată în lagăr. Hârtia e strict interzisă, în prima jumătate de vară mi-am ascuns cărțile în spatele barăcii sub niște cărămizi. Apoi, m-am tocmnit la sânge și-am primit pe cincizeci de pagini de *Zaratuștra* – de răsucit țigări – o litră de sare, iar pe șaptezeci chiar o litră de zahăr. Pentru întregul *Faust* legat în pânză, Peter Shiel mi-a fabricat pentru uz personal un pieptene de păduchi din tablă. Antologia de poezie din opt secole am devorat-o sub formă de mălai și untură de porc, cât despre volumașul *Weinheber*, pe ăla l-am transformat în mei. Asemenea chestii nu te fac nicidecum mai fin...” [p. 114].

Cele mai importante elemente ale represiunilor sociale în spațiul detenției sunt în mod constant *frigul* și *foamea*. Foamea animalizează teribil și înscăunează inevitabil un păstor care să inspire agresivitatea și autoritatea: „Am întrebat ce grad militar are omul cu pâinea. Barbierul mi-a spus că niciunul, uniforma o moștenise sau furase de undeva. Dar cum pâinea adusă e multă și foamea mare, uniforma îi e necesară ca să impună deținuților respectul cuvenit.” [p. 42]. Foamea devine o forță irațională care depășește limitele umanului și acționează în zonele depline ale instinctelor de grotă.

O astfel de situație prelungită creează în romanul Hertei Müller o sferă poetică prin excelență, dând naștere unui personaj palpitant care este Îngerul Foamei, acesta devine o instanță protectoare chiar a deținuțului supus represaliilor. Foamea înrămează existența damna-

tului și îi marchează un prag decisiv al supunerii. „Și se înserează. Se întorc cu toții de la lucru. Și se suie cu toții în foame. Când un flămând se uită la alți flămânzi, foamea e-o ramă de pat. Dar e-o iluzie: după cum simt la mine însumi, foamea suie ea în noi. Pentru foame noi suntem rama. Cu toții mâncăm cu ochii închiși. Hrănind toată noaptea foamea din noi. O îngrășăm săltând-o pe lopată.” [p. 87]. Foamea devine astfel aerul respirat, iar tot ce mișcă în aer este posedat de foame. Înghițirea unei muște înseamnă pentru deținut înghițirea și a foamei ei. Acoperirea pâinii cu cearșaful alb trezea un delir al foamei muștelor: „Muștele erau nevoite să se așeze pe cearșafuri în loc de pâine. La pâine n-ajungeau decât atunci când o țineam în mână. Iar dacă nu-și luau zborul suficient de rapid de pe ea, mâncam laolaltă cu pâinea noastră și foamea lor. Niciodată nu m-am gândit la foamea muștelor, și nici măcar la igiena regizată cu cearșafurile albe.” [p. 107]. În contextul detenției, așezarea unei muște pe cearșaf era considerată complot. Timpul muștei devine timpul trădării. Bănuiala paranoică și interpretarea flămândă a realității împing structura narativă la limita poeticului, astfel trăirea intensă a temporalității afective în text constituie aici în mod cert, așa cum demonstra Isabelle Dannonais în cazul lui Kafka, elementele constitutive ale ficționalului. Lirica narativă a Hertei Müller se alimentează din capitalul paranoico-oniric al trăirilor lui Leonard Auberg pe care i-l infuzează neîncetat condițiile închisorii.

Frica este un alt personaj care potențează efectul de însingurare în spațiul carceral, un element inevitabil al supunerii și al subminării ființei într-un sens profund heideggerian, eul apelând o temporalitate negativă în sensul lui *malum futurum* marcat de o singurătate crâncenă: „iar când apoi simți cum, de frică, îți bate inima sub limbă, descoperi pe neașteptate sub picioarele tale blana lucioasă din ace de brad risipite pe jos pretutindeni. Și te-apeleci și culegi două, iar pe unul îl vâri în buzunarul pantalonului. Pe celălalt îl păstrezi însă în mână, și dintr-odată nu mai ești singur” [p. 97]. Cu fiecare sentiment sau senzație ficționalul se revarsă în cascade în romanul Hertei Müller. Firul de iarbă în stare să spulbere singurătatea individului devine o finalitate evazivă supremă, ciclul supunerii chemând după sine în spațiul acestei scriituri un ciclu al evadării într-o logică eminentemente poetică.

Frigul capătă calitatea de personaj hărțuitor, care manipulează sufletele oamenilor, un torționar care stoarce din ele orice picătură de umanitate. Astfel, alteritatea în condițiile detenției pierde rolul esențial de configurare a unui plan al cunoașterii eului și creează premisele de manifestare a degradării spirituale și o compromitere a interiorității empatice. Când Irma Pfeifer, o femeie de pe șantierul lagărului, este împinsă și cade în groapa cu mortar unde își află sfârșitul asfixiată de năclăiala căilor respiratorii, martorii nu regretă decât hainele pe care le-a luat cu ea în pământ. „Nimeni nu știe când au scos-o pe Irma Pfeifer din groapa de mortar și nici unde au acoperit-o cu câteva lopeți de pământ. În dimineața următoare soarele strălucea rece și clar. În groapă era mortar proaspăt, lucrurile erau ca totdeauna. Nimeni n-a mai pomenit ceva despre ziua anterioară. Cu siguranță că unul sau altul s-o fi gândit la Irma Pfeifer și la cât erau de bune căciula ei și costumul ei vătuit, căci probabil că Irma Pfeifer ajunsese îmbrăcată sub pământ, măcar că morților hainele nu le sunt de trebuință atunci când viii sunt rebegiți de frig” [p. 67]. Scena denotă o certă animalizare a trăirilor interioare și o subminare totală a sentimentelor umane de compasiune și empatie. Dincolo de acestea, este vorba în ultimă instanță și mai ales de pierderea sentimentului transcendental. Dacă sentimentul morții induce în mod normal lansarea unei lumi paralele, a unei post-existențe și chiar a înființării divinului într-o lume nevăzută, sentimentul morții prefigurată în condițiile carcerale spulberă orice trăire și speranță vitală, ca efect al lucrăturii politice pe dimensiunea unei supunerii totale, fără rest a individului.

Criticul literar D. M. Cristea notează: „Închisoarea transformă inevitabil. Închisoarea re-individualizează. Re-individualizarea aceasta depinde doar de modul cum este percepută și acceptată detenția. Revolta, într-un fel sau altul, și resemnarea nu pot merge de mână. Cei care s-au resemnat au ieșit învinși, dezumanizați, reeducați. Cei care s-au opus (credincioși, poeți, dascăli sau cavaleri) au câștigat cea mai importantă luptă pe care o duce ființa umană: lupta cu ea însăși.” [p. 34]. Ciclul supunerii personajului Leo, împins la o extremă în toate sensurile pe care le poate atinge foamea, frigul, trădarea, frica, se încheie la Herta Müller printr-o buclă tensionată care alimentează nașterea compensatorie a unui ciclu al evaziunii cu totul aparte, este vorba de o evaziune onirică

atât de puternică, încât este în măsură să creeze resorturile ample ale unei lumi paralele cu sensul fundamental al supraviețuirii sufletului și trăirilor înalte.

Când vorbim de însingurare, vorbim în primul rând de un raport stabilit cu alteritatea. Aceasta te ajută adesea pentru o autocunoaștere autentică. În *Leagănul respirației* avem de a face cu o alteritate compromisă în vederea cunoașterii sinelui. Strategia înstrăinării de celălalt e cultivată cu asiduitate în spațiul detenției printr-o instalare a neîncrederii generale a unora față de alții. Neîncrederea este arhitectura interioară a damnatului emanat de arcul voltaic al supunerii. Celălalt este ușor înlocuit cu un obiect sau, și mai rău, cu un material brut, cu masa amorfă și insipidă de material de construcție, e vorba în acest caz și de un șantier de construcție a *omului nou* călcând peste cadavrele individualităților.

Vorbim despre o alteritate compromisă, cauzată de mizeria existenței carcerale, despre o degradare a relaționării și valorilor. Dar singurătatea la Herta Müller atinge cote paroxistice și generează câteva forme extreme de evaziune. Singurătatea absolută are sensul delirant al *neburniei*. Iar una dintre singurele soluții ale influenței pe care o pot avea condițiile teribile ale detenției asupra individului este nebunia. Peste trăirile ilustrate de Herta Müller nu se poate trece prin credință precum la Steinhardt. O soluție unică de menajare a sufletului de hărțuirile și prigonirile carcerale, de foame, frig, violență, nepăsare, înstrăinare, dor etc. este nebunia. Singurătatea absolută este diagnosticul absolut: nebunia din naștere! O singurătate deplorabilă și eliberatoare în același timp. Este anume cazul unui personaj feminin, ajuns în detenție fie pentru a înlocui pe cineva, fie pentru a scăpa de ea. Kati-Planton este cazul „ideal” paroxistic al rezistenței și evaziunii simbolice. Dacă singurătatea celorlalți era oarecum relativizată de Îngerul foamei, oricând și oriunde acesta te pândea de aproape și te însoțea neconștient trezindu-ți delirurile cele mai fantasmagorice și arătările cele mai neînchipuite, în cazul Katiei, nici măcar acesta nu avea vreo importanță. „Kati era debilă mintal din naștere și timp de cinci ani nici măcar n-a știut unde se află.” Mai mult: „Nici măcar Îngerul foamei nu se descurca cu instinctele ei. O bântuia și pe ea, firește, ca pe noi toți, dar nu i se suia la creier. Ea făcea cele mai simple

lucruri fără a sta o clipă să aleagă, lăsându-se în voia întâmplărilor. A supraviețuit lagărului fără a face „comerț ambulant” – fără cerșit. N-a fost văzută niciodată scormonind prin gunoaiele din spatele cantinei. Mânca ce se găsea în curtea lagărului și pe terenul fabricii – flori, frunze și semințe de prin bălării. Și tot soiul de gănganii: viermi și omizi, larve și gândaci, melci și păianjeni. Și din curtea înzăpezită a lagărului fecalele înghețate ale câinilor de pază. Toți se mirau cât de apropiați se arătau câinii de ea, ca și cum gălma asta de om cu mers buimac și cu căciula clapăugă era unul de-ai lor.” [p. 102-103]. Această singurătate absolută ilustrează un personaj-animal, fără conștiință, fără angoasele tragice ale damnării și subminării individuale, un personaj care nu-și poate pune nicio clipă problema morții. Întrebarea este dacă în acest caz nebunia poate sau nu fi o alternativă de evadare, o porțiță transcendențială. Poate sau nu să te salveze în situațiile-limită, care pot afecta grav o conștiință în deplinele sale capacități funcționale, o minte retardă? Da au ba, problema este însă că nu ai ce salva. Or, dacă judecăm faptul că lipsa sau incapacitatea de afectare este o salvare, atunci este cu siguranță o salvare a sterilității, iar sterilitatea nu e niciodată condamnabilă, manipulabilă sau profitabilă, de asta nici nu interesează un sistem politic astfel de indivizi. Sterilitatea este o eroare indiferent de sistem, o tumoare și un nou tip de dam-nare, cu o autosuficiență absolută. Sterilitatea este în sine o pedeapsă irațională. Un ornament existențial marcat de gratuitate. „Scrân-tea-lui Kati-Planton se păstra totdeauna în proporții scuzabile. Nu se atașa de nimeni, nu respingea pe nimeni. În toți acești ani și-a păstrat naturalețea unui animal domestic crescut în lagăr. N-avea nimic străin în ea. O plăceam cu toții.” [p. 103]. Apariția lui Kati înmanunch-ează, de fapt, indiciile omului nou pe care urmăreau să-l construiască regimul totalitar.

Însingurarea la Herta Müller înseamnă cel mai mult *înstrăinare*, nu intimitate, nu revelație, nu autorefecție și nu răgazul meditației decât într-o zonă a delirului, întrucât legăturile cu realitatea sunt pierdute fără recuperare. Dar și legăturile cu propriul eu. D. M. Cristea notează despre modul subminant în care acționează ideologia totalitară asupra condamnatului: „Totalitarismul va tinde nu doar spre exterminarea dușmanului, ci și spre exterminarea memoriei sale, spre ștergerea sa din amintirile, din fotografiile, din scrisorile celor care l-au cunoscut,

va tinde spre neantizarea sa. Cei puțini care vor ieși din Infern vor fi niște *strigoi*, înstrăinați de identitatea proprie, de familie, de prieteni, de societate, de viață, de propria lor voce pe care cu mare dificultate și cu ajutorul timpului le vor mai putea recupera, din locul de unde le-au pierdut.” [p. 26]. În acest sens este absolut revelatoare întâmplarea lui Leo Auberg, personajul central al *Leagănului respirației*, care, la un moment dat, la câțiva ani de condamnare și de regim de muncă silnică în Gulag, obține o foaie de ieșire la piață, un propusk, pentru a merge la un troc cu niște jambiere de piele fină, păstrate din libertate, produs de care nu mai văzuseră coțcarii de rusoi planturoși din crepusculul lumii. Dincolo de faptul că este vorba aici de un gest de renunțare benevolă la propria identitate, de neamț (din cauza foamei la care a fost supus), este vorba și de o tentație a revenirii la o identitate liberă, la o existență umană descarcerată. Dar iată că surpriza este de-a dreptul fascinantă. Schimbarea prin care a trecut Leo în timpul vieții de închisoare, cu regimul ei complet de foame și exploatare, violență și mizerie, nu-l poate reda libertății în calitatea unei entități cu o conștiință de om liber. În mod absolut simbolic, când Leo are șansa de a găsi, printr-o întâmplare nesperată, cele zece ruble, de care se hotărăște să mănânce cât va putea, înainte să reajungă după porțile lagărului de concentrare, i se întâmplă să își deșerte viscerele lângă un pom de pe marginea drumului de întoarcere cât ai zice pește, după ce s-a ghiftuit cu toate bunătățile pe care le găsește în târg. Este exact mijlocul cărții care marchează suspendarea între două lumi, înainte de pierderea definitivă a identității din cauza condamnării la singurătate și însingurare. Între o lume aparent liberă, expusă riscurilor dacă nu îi cunoști legile de funcționare, și o lume a dicteului în care nu ai nimic de făcut decât să rămii cu gândul la Îngerul foamei ce îți aduce reveriile cele mai nebănuite despre fumul pe care îl poți mânca. După o lungă experiență carcerală, în care începi să adopți un stil de supraviețuire, eșecul în libertate este structural și visceral – fiind clar că o evaziune fizică este aproape un nonsens –, iar revenirea la lumea care îți impune cele mai teribile și tembelizante lipsuri este singura soluție și speranță efectivă, palpabilă. În acest caz este reprodusă cu exactitate aventura odiseică, în care personajul mitic nu mai poate regăsi drumul de întoarcere spre Ithaka. Revenirea la libertatea fizică este la un moment dat o nouă privațiune, pierzând în mod categoric sensul evaziunii.

După o perioadă de detenție, personajul își dă seama că nu gratiile ar fi ultimul rău de pe lume. Poate fi și mai rău să pici într-o societate în care nu te poți nicicum adapta sau e și mai rău să mori. E ca și atunci când, de Revelion, deținuții, fiind scoși la săpat de gropi pentru răsăditul pomilor, al mestecenilor, Leo, crezând că este scos pentru exterminare, își spunea că ar fi gata să lucreze toată viața pentru ruși în continuare, suportând oricât foame și frig, numai să nu fie exterminat. După piața, chiar dacă a avut norocul să găsească banii, chiar dacă i s-a oferit o șansă de eliberare, alienarea detenției a fost decisivă pentru hotărârea și împăcarea sa de a se reîntoarce în lagăr cu o oarecare resemnare și, paradoxal, cu o oarecare „eliberare”, eliberarea de o lume întregă, cu convențiile ei, cu identitatea ei, care i-ar impune și lui cu exigență o identitate anume: „De ce-aș mai merge la bazar, lagărul mă ține prizonier spre binele meu, nu pot să ajung de râsul lumii decât în locuri de care nu aparțin. În lagăr sunt acasă, santinela de dimineață m-a recunoscut, mi-a făcut semn cu mâna să intru pe poartă. Iar câinele de pază a rămas culcat pe pavajul cald, mă știe și el. Mă cunoaște și locul de apel, și drumul spre baraca mea îl găsesc cu ochii închiși. Ce nevoie am de o permisie în afara lagărului? Eu am lagărul, și lagărul mă are pe mine. Am nevoie doar de un pat și de pâinea Feniei și de blidul meu de tinichea. Nici măcar de Leo Auberg n-am nevoie.” [p. 139]. Lipsa de identitate pe care a învățat-o personajul în spatele sârmei ghimpate e, și aceasta, percepută ca o portiță de evadare în care se instalează o acomodare inertială, care dezangajează vigilența individului, restituindu-i-l unei existențe placide, dar senine.

Dar însingurarea la Herta Müller are mai ales un sens *oniric* evaziv. Patruzeci la sută din romanul *Leagănul respirației* constituie fragmente de transpunere a senzațiilor de reverie, prin adoptarea unui stil narativ poetic, care stoarce sensurile dintr-un conglomerat de elemente depozitate semantic. Stările de visare sunt pe de o parte o soluție de evadare din însingurarea alienantă, dar în același timp este și o soluție literară la transpunerea estetică a febrilității afective, și o soluție de construcție a unei lumi paralele catartice. Foamea, transformată într-o instanță divină, o făptură transcendentă – *Îngerul foamei* – produce cel mai adesea spații diafane în care este invitat spiritul celui înfometat. Sunt pagini de o frumusețe nesperată, încât trezesc în mintea cititorului o paradoxală tentație de a trăi senzația care, te aruncă, în ul-

timă instanță, în mrejele unor visuri de dincolo de lume și de inerția fizică a lucrurilor de toate zilele. Narațiunile despre lobodă sunt cele mai frumoase poeme. „De la început de toamnă, când venea primul ger, loboda se-mpodobește zi de zi tot mai mult, până ce degera. Avea niște culori de-o frumusețe otrăvită care-ți înțepau globul ochiului. Paniculele în nenumărate șiruri de coliere roșii – orice margine de drum îl împodobește pe Îngerul foamei. El își purta giuvaerele sale. Iar nouă cerul gurii ni se înălțase într-atât încât în timpul mersului ecoul pașilor se dădea de-a rostogolul prin gură. Aveam în căpățână o transparență de parcă înghițisem prea multă lumină orbitoare. O lumină din aceea care se privește pe sine în gură, se furișează dulceag în omușor până ce acesta se umflă suindu-ți-se la creier. Până ce în cap nici nu mai ai creieri, ci doar ecoul foamei.” [p. 22] Exercițiile de imaginație care iau aspectul aerat și pufos al viselor sunt singura portiță a lui Leo de evadare din condiția carcerală de o fatalitate imperturbabilă. Acestea se produc adesea atingând limita ascetică – e undeva prin colțurile *Leagănului respirației* o adiere eliberatoare a *Juranului fericirii* care proclama un Dumnezeu de dincolo de orice religie, un Dumnezeu al sufletului aflat în căutare.

Însingurarea extremă, care parcurge ciclul supunerii, acumulează resursele unui nou suflu existențial, cel al evaziunii, instaurând un raport special cu obiectele, acestea sunt reprezentate într-o lumină umanizată și întrețin cu personajul o comunicare intensă: „Mereu mă caută obiecte care poate că n-au avut de a face cu mine. Vin peste mine noaptea și vor să mă deporteze, să mă ducă înapoi acasă în lagăr. Și pentru că vin în haită, îmi rămân înfipte nu doar în creier. Am o strângere de stomac ce-mi suie până-n cerul gurii. Leagănul respirației se dă peste cap, răsufli iute și sacadat. Așa o încrengătură de piepten-ac-foarfecă-oglină-periuță e-un monstru, așa cum și foamea-i un monstru. Iar obiectele nu m-ar mai bântui dacă nici foamea nu ar mai exista ca obiect” [p. 31]. Amintirea obiectelor îl deportează acasă pe Leo și-i dezechilibrează respirația, e vorba de un apel la afectele împrăștiate pe distanța de acasă în lagăr, pe care nu le mai poți aduna. Astfel, singura libertate pe care și-o permite individul este trăirea, oricât de tragică și sumbră, pentru că îți livrează fabulațiile care îți colorează existența lăncedă a carcerii.

Tentația evadării rămâne, deși arareori, o realitate a singurătății în sensul recuperării sinelui liber prin exercitarea capacităților de visare: „În minte ți se isca o depărtare ca și cum ai fi luat-o din loc și ai aparține oricărui alt nisip de oriunde pe lume, și nu muncii forțate de-aici. Evadare în poziția culcat, asta era. Roteam privirea în jur: mă cărăbănisem furișându-mă pe sub orizont fără pericol și consecințe. Nisipul îmi proptea de jos spatele și cerul trăgea în sus către sine chipul meu. Curând cerul devenea orb, iar ochii mei trăgeau cerul jos spre ei, globii ochilor și sinusul mi se umpleau de cer, erau plini și neclintit albaștri. Acoperit de cer cum eram, nimeni nu știa unde sunt. Nici măcar dorul de casă.” [p. 126].

Registrul oniric cuprinde și fantasma lingvistică a foamei: „Era vremea lui piele și oase, veșnicia supei de varză. *Kapusta* dimineața la sculare, *kapusta* seara după apel. KAPUSTA e varză, pe rusește, și supă rusească de varză înseamnă că deseori nu-i pic de varză în ea. Fără rusă și fără supă, *kapusta* e formată din două lucruri pe care nu le leagă nimic în afara acestui cuvânt: din românescul CAP, și din PUSTĂ – șesul unguresc. Și-ți închipui asta în germană, și lagărul e rusesc precum supa de varză. Cu asemenea absurdități te crezi șmecher. Dar cuvântul descompus KAPUSTA nu-i bun de cuvânt de foame. Cuvintele de foame sunt o hartă, în loc de nume de țări rostești în cap nume de mâncăruri. Supă de carne cu tăiței, tocătură, cotlet, ciolan de porc fiert, friptură de iepure, găluște de ficat, pulpă de căprioară, iepure marinat etc.” [p. 154]. Adesea autoreflexivitatea limbajului este evidentă și are o miză de repersonalizare în care cuvintele prind viață indiferent de viața oamenilor, subliniind, de fapt, morbidul existențial uman în spațiul detenției, în care inerția însăși este una a exterminării, toate curg în mod fatal spre secătuire, descompunere și dispariție. Limbajul ramâne, astfel, un vestigiu în sine al suferinței, dar care reflectă și o anumită distanță față de realitate, neputând cuprinde întreaga dimensiune și gamă a nuanțelor de sens despre adevăratele trăiri și realități interioare ale suferințelor. „Există cuvinte ale căror țintă sunt eu, ca și cum ele n-ar fi făcute decât pentru recidivarea în lagăr – în afara cuvântului însuși de RECIDIVĂ. Acest cuvânt e impropriu în caz de recidivă. Impropriu e și cuvântul AMINTIRE. Nici cuvântul TRAUMATISM nu folosește la nimic. Și nici cuvântul EXPERIENȚĂ. Dacă va fi să mă confrunt cu aceste cuvinte improprii, trebuie să mă dau mai prost decât sunt.

Dar după fiecare întâlnire a lor cu mine ele sunt și mai necruțătoare ca mai înainte.” [p. 224]. Distanța față de limbaj este o nouă dovadă a înstrăinării de sine, o pierdere a conștiinței eului în contact cu lumea. De fapt, limbajul devine ubicuu și chiar impropriu pentru lumea carcerală marcată de teribilul și infectul fără măsură: „Ai păduchi pe cap, în sprâncene, la ceafă, la subsuori, în părul organelor genitale. Ai ploșnițe în pat și foamea din tine. Spui: Mi-e dor de casă. De parcă nu te-ai putea lipsi.” [p. 225]. Dar condițiile de represiune sunt un suport dur al reveriei, astfel Herta Müller reinvestind personalizarea. Orice element care marchează realitatea represivă devine subiect de reverie. Jocurile de limbaj sunt din nou o reinvestire a personalității printr-o nouă raportare la limbaj.

Individul repersonalizat al Hertei Müller este cu mai puține afecte, fiind vorba despre o fragilizare a vieții interioare și de o reductibilitate a lor la foame. „Îmi tot spuneam că am puține sentimente. Dacă pun ceva la inimă, e doar pe jumătate. Nu plâng aproape niciodată. Nu-s mai puternic decât cei cu ochii umezi, ci mai slab. (...) Deci, când am uneori vreun sentiment, e un miros. (...) Demult mi-am deprins dorul de casă să-și țină ochii uscați. Și-acum mai vreau și ca dorul meu de casă să rămână fără stăpân. (...) Dacă-mi mai reușește și asta, atunci dorul meu de casă nu va mai fi decât foamea de-un loc unde cândva am fost sătul” [p. 184-185]. Evaziunea la Herta Müller nu înseamnă o recuperare a sinelui pierdut, o reabilitare a individului deposedat, ci cunoașterea unei identități noi cu desăvârșire, marcată de suportul dur al represaliilor: „Ar trebui să-mi tai unghiile. Dar când am făcut-o ultima oară mi s-a părut că tăiam altcuiva unghiile de la propriile-mi degete. Cui altcuiva, n-o știam.” [p. 196]. Trăirea dedublării sinelui provocată de regimul represiv al închisorii constituie o abilitare a lui și cunoaște limita poeziei prin care eul se eliberează de orice îngrădire definitorie, hălăduind în sfera conceptuală a identității sinelui și dincolo de orice identitate a sa.

Meditațiile despre foame și încercările de a o zugrăvi cât mai aproape de trăirile eului dezvăluie persoana extremă a acestuia reperată pe limitele senzației: „Așa de mult îmi place să mănânc, încât nu vreau să mor, fiindcă atunci nu voi mai putea mânca. Știu de șaizeci de ani că reîntorcerea mea acasă nu mi-a înfrânat fericirea lagărului. Cu hămesirea ei, această fericire mai devorează și azi sentimentul oricărui

alt sentiment. Miezul din mine-i un gol.” [p. 239]. Meditațiile despre foame umplu un spațiu al imaginației eului, salvându-l de scurtcircuitul nebuniei, dar în același timp golesc sinele de o configurație umană, capabilă de gânduri înalte și culmi spirituale care ating marile probleme existențiale.

Repersonalizarea eului se sprijină în cazul Hertei Müller pe obiectualizarea lumii, ca soluție de salvare a eului până la urmă, ținând de fapt de forța imaginativă, de viața spiritului damnat și, în ultimă instanță de iluzia vieții. „Voiam să fac un troc cu obiectele care, fără a trăi, nu sunt moarte. Voiam să cad la învoială asupra unui troc salvator între corpul meu și linia orizontului sus în aer și drumurile prăfoase jos pe pământ. Voiam să le împrumut rezistența și să exist fără corp, și după ce va fi trecut ce-i mai rău, să mă strecur iar în corpul meu și să reapar în pufoaică. Toate astea n-aveau nimic de a face cu moartea, erau contrariul ei.” [p. 240]. Paradoxul dispariției ca un contrariu al morții este o chemare a conservării sinelui, a protejării de închisoare cu ororile ei.

„În lagăr te scuteau de osteneala să-ți mai dorești ceva. Nu trebuia și nici nu doreai să decizi nimic. Voiai, ce-i drept, s-ajungi acasă, dar te mărgineai la amintirea spre înapoi și nu te-ncumetai la dorul spre înainte. Îți închipuiai că amintirea-i deja dor. Și cum să mai faci vreo deosebire când în cap ți se învâрте mereu unul și-același lucru, și până-ntr-atât te-au lipsit de lume, încât nici nu-ți mai lipsește?” [p. 250]. Ciclul supunerii la Herta Müller este strict legat de ciclul evadării, iar fragmentul citat este revelatoriu în acest sens: dacă închisoarea îți răpește orice capacitate volitivă, orice dorință de a reveni la lumea veche, îți redă și o libertate de a nu-ți lipsi aceasta din urmă. Stoarcerea acestei ultime picături de sens eliberator din constelația semantică a privațiunii este cea mai importantă intenție comunicativă a autoarei prin mesajul cărții sale. Altfel, recuperarea vechiului spațiu poate însemna chiar o recădere în privațiune: „Voi cădea eu însumi în capcana întinsă de mine, voi ajunge la cea mai cumplită intimitate.” [p. 250]. E vorba de compromiterea intimității pentru că eul nu mai cunoaște vechea intimitate, altceva îl definește, pentru că l-a format o altă experiență. Invadarea prelungită a comunității în viața proprie te privează de intimitate pentru totdeauna. Astfel, intimitatea regăsită va fi insuportabilă și va constitui o nouă condamnare și privațiune. „În lagăr «noi» e-un singular.” [p. 253]. Sin-

gurăteea în comunitate poate fi și mai cumplită, în care chiar stând alături de celălalt te simți străin din cauza șantajului politic, a epuizării, a îndobitocirii sistematice, a înfometării etc. „Știam unii despre alții cum nu mai suntem și nu vom mai ajunge niciodată. Să fii străin e cert o povară, dar să te simți străin într-o imposibilă apropiere – e-o povară peste poate.” [p. 261].

„De la îmbrățișarea din urmă cu opt luni la întoarcerea mea acasă, nimeni din această casă nu mă mai atinsese. Pentru ei eram inaccesibil, iar pentru Robert, un obiect nou în casă. Punea mâna pe mine cum o pune pe-o mobilă, ca să se țină de mine sau ca să-mi pună ceva în poală. De data asta mi l-a vârât pe Mopi în buzunarul hainei, de parcă eram sertarul lui.” [p. 265]. Obiectualizarea lumii – o resubiectivizare. Încercare de evadare din lumea detenției. „În timpul zilei eram specialist în turnat betonul pe un șantier de construcții pe malul râului Ucea. Acolo am desenat pe hârtie sugativă primul meu plan al unei case rotunde. Până și ferestrele erau rotunde, orice era colțuros amintea de vagoane de vite” [p. 273]. Paradoxul cel mai accentuat este că desprinderea de vechea lume a detenției este o aspirație inutilă.

„De la întoarcerea mea acasă, pe comorile mele nu mai scrie SUNT AICI, dar nici AM FOST AICI. Pe comorile mele scrie DE-AICI NU SCAP. Tot mai mult lagărul mi se-ntinde de la aria tâmplei stângi la aria tâmplei drepte. În felul ăsta sunt nevoit să vorbesc despre căpățâna mea ca despre un teren, terenul unui lagăr. Nu te poți apăra nici tăcând, nici povestind. Exagerezi într-una ca și-n cealaltă, dar în niciuna nu există AM FOST AICI. Și nici justa măsură.” [p. 283].

Momentele cele mai importante ale cărții relevă o repersonalizare a eului prin evadarea într-o lume care întreține paralelismul perfect față de oricare alta. Lumea în care se retrage eul este una care nu coincide nici măcar cu lumea carcerală care reușește să-l marcheze profund afectiv și obsesiv pe Leo Auberg. Tentația evadării generează un impuls de recreație a eului și a lumii prin redimensionarea onirică a realității în care sălășluiesc cu adevărat nelimitate. Leo Auberg este tipul însingurat, dar visător, în căutarea sinelui, cu un potențial vizibil de înțelegere a lumii și a sinelui în raport cu ceilalți, care va cădea în ciclul supunerii pe nepregătite, și îl va accepta la început cu ironie zâmbitoare și persiflare – de amintit capra uscată oferită ca hrană în trenul spre Gulag și luată

drept lemn de foc de care se amuză condamnații – iar treptat, printr-o pierdere inevitabilă a inocenței, Leo va cunoaște ciclul evadării printr-o singularizare extremă, prin accentuarea apetenței sale spre reverie la limita delirului, astfel eul interior al personajului înconjurându-se de un imaginar fantasmagoric la limita poeziei trăite efectiv, transformând lucrurile din jur în instanțe fabuloase și fapte divine, precum Îngerul foamei. Este personajul deformat de mediul închisorii înainte de a se forma. Însă totuși vorbim aici de resurse fericite de evaziune: reveriile personajului îl transferă într-o lume compensatoare, nebănuț de liberă și respirabilă, prielnică sufletului, însuși leagăn al respirației, și sunt de o frumusețe ruptă din inspirația artistică supremă. Deși extrem de însingurată, vorbim de o interioritate salvată *in extremis*. Deși reîncaadrarea socială a personajului este cvasiimposibilă, structura spirituală a eului supraviețuiește în mod nesperat prin evadările onirice sistematice, prin reinvestirea eului cu aripile libertății imaginației.

Bibliografie ■

1. D. M. Cristea, *O scurtă introducere în memorialistica detenției*. „Philologica Jassyensia”, an IV, nr. 2, 2008, p. 25–38. http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/IV_2_Cristea.pdf (vizitat: 15.03.2014)
2. Herta Müller, *Leagănul respirației*, Editura Humanitas, București, 2011
3. Al. Soljenițin, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, Editura Humanitas Fiction, Colecția „Raftul Denisei”, București, 2013
4. Isabelle Daunais, *Le temps dévié du roman*. La Seuil, «Poétique», 2004/3, n. 139.

Liliana ARMAȘU

L.A. – poetă, redactor de carte. Autoarea volumelor de poezie *Eu scriu... Tu scrii... El este...* (2001), *Singurătatea de miercuri* (2010), *Mâine va fi altfel* (2015). Este prezentă în mai multe antologii de poezie contemporană, apărute în România și în Republica Moldova. Are grupaje de versuri traduse în limbile maghiară și rusă. Premiul pentru poezie al Uniunii Scriitorilor din Moldova (2011).

Reîntregire

Mamei mele, cu recunoștință

Ca să tămăduim toate rănilile,
să apropiem depărtările
și să nu împărțim vreodată pământul în două
nici umbrele
când plouă
m-aș retrage înapoi
în tine
dinspre azi spre ieri
apoi spre alaltăieri
și tot așa mai departe
regăsind cărările întortocheate
ale unui timp apus
încremenit în piatră.

Aș merge încet, ușor și fără grijă
ca și cum aș fi cu lecția învățată...
căci mâine ar fi un ieri trăit odată.

Din când în când aș face un mic popas
să țin mai bine minte puținul ce-a rămas
din tot iureșul de clipe și de zile
ce la început păreau o veșnicie...

Aș urmări, tăcută și umilă,
cum anii își scot haina de pe mine
și redevin copilă...
M-aș bucura când te-aș vedea la poartă –
O tânără femeie de-o frumusețe sacră.
În brațele tale aș mai sta un veac

să-ți spun despre câte n-am trăit
 în viitorul meu foarte grăbit,
 cum deja crescusem mare
 și cât de dor mi-a fost de-o îmbrățișare...

M-aș furișă apoi în visul tău frumos
 Până a prinde din durere os.

Străinul

Trupule înrobot,
 răbdătorule,
 mereu întrebătorule,
 cel mai umil dintre toate,
 tot umblând cu capul în nori,
 am uitat că te am doar pe tine...
 Te-am lăsat să hălăduiești, singur, pe străzi,
 în căutarea unei fericiri de hârtie,
 te-am lipsit de veșminte strălucitoare,
 de mâncăruri alese,
 de paturi moi,
 de mângâieri și vorbe mieroase
 ce te-ar fi uns măcar un pic la inimă,
 te-am ținut ca pe-un câțel în lesă
 (biciul bălăbănindu-se amenințător
 la cea mai mică adiere de libertate),
 iar când cineva îmi deschidea larg ușile,
 intram în grabă doar cu gândul,
 pe tine, mereu flămândul,
 lăsându-te ca pe-un străin
 în sala de așteptare
 cât o Siberie de rece
 și mare.

Mă vei ierta oare vreodată
 pentru atâta suspin?

Pe jumătate

Aici se trăiește cu jumătăți de măsură,
chiar mai puțin,
cu jumătăți din jumătăți,
mergându-se cu pași grăbiți pe scurtătură
cu spatele încovoiat și fața crispată
spre celălalt capăt.

Iar marele guvernator din umbră – banul
legat într-o mie și unul de noduri
se sloboade încet,
aproape cu lacrimi,
pentru o pâine tot mai străină,
tot mai mică...

Înghiți în sec și ocărăști cu jumătăți de vorbă
de frică să nu pierzi și ce nu ai –
un pat pe care dormi în chirie, o casă,
o patrie – ceva dureros și nesigur,
cu pământuri mereu umblătoare
ce te vor purta ca pe o corabie beată vântul.

Micile bucurii precum dragostea, poezia
le vei trăi pe ascuns,
de teamă să nu se năruie în acest uriaș morman
de suferință mută.

Ca să nu te suspecteze nimeni de evadare
din țarc,
de prea multă îndoială și încredere în cuvânt –
îți vei întoarce zâmbetul pe dinăuntru
și, în urma tuturor,
vei aburca fără grabă dealul
alături de prea bătrânul Sisif
visând continuu la jumătatea
care îți lipsește,

la jumătățile din jumătăți
pe jumătate trăite,
ca astfel viața să-ți pară plină,
întreagă.

Scut de apărare

Lasă-i pe iubitorii de oglinzi să se roage în față.
Ei primii își vor răni tălpile de cioburile
unei imagini sparte în mii de bucăți.

Tu scrie cu mânie și crede.

Nu?

Bineînțeles că nu.
Doar în *nu* se găsesc sâmburii fericirii.
Iar mie îmi plac sâmburii.

Restul nu există.
Nu!

De-o veșnicie

Când nu e nimeni în jur
și se face foarte frig printre oase,
merg în pădure după vreascuri
mai uscate, mai verzi, așa cum
sunt și oamenii...
fac un foc împărătesc,
îmi aduc lângă mine și un câine,
mă așez pe un tron de nuiiele,
mă învelesc cu un strat proaspăt de iarbă
și ascult din depărtări
cum trece timpul:
tic-tac, tac-tic,
tac chitic.

Ehei, mai avem o veșnicie înainte!

Elogiu vinului roșu!

(băut cu măsură)

Câte adevăruri ai scos la lumină,
câte sentimente ai dat pe față,
câtă nedreptate ai răzbunat
și câte nopți înstelate
au făcut istorie în jurul tău!

Când ulcioarele-s pline
zeii renasc în ceruri,
poezia zvâcnește în vene,
bărbații pun la cale mari revoluții,
femeile se lasă ușor purtate de visuri,
iar răposații se bucură
de ultimul strop din pahar...

Odată ce guști din sfânta licoare,
nu-ți mai pasă de bani, de lucruri mărunte,
mai întâi devii rege, apoi filozof,
nu-ți trebuie tramvai, nici valeți, nici putere,
ai putea colinda toată lumea pe jos
să împarți omenie, frumusețe și dragoste –
ce mai nebunie!
Colcăie viața.

Nostalgie

Orice minune s-ar întâmpla azi,
tot mai frumoasă va fi ziua de ieri.

Depozit de ani

O haină veche în cui
păstrează toți anii mei tineri,
frumoși,
la care mai sper să revin.

Roasă pe la coate,
cu buzunarele pline de mărunțișuri –
un tichet perforat la ambele capete,
un bănuț șlefuit în exces trădând o mână
mereu agitată,
o scrisoare de dragoste
ușor șifonată,
un nasture elegant de la unica mea rochie de gală
ce stă încă nou-nouță
în dulapul învechit
al iluziilor mele – surcele,
o cheie tocită de la nu mai știu care odaie
închiriată,
și-o orhidee uscată
rătăcită printre câteva cozi subțiate de măr...
Ah, merele!

Tot scotocind așa prin buzunare,
credeam că pot da timpul înapoi
cu zece-douăzeci-treizeci de ani
sau măcar cu doi...

Azi am luat-o iarași la purtat,
cine știe, poate-l văd pe tata...

Serenadă

Serile, urmăresc cum Neliniștea
se furișează subtil

 în cele mai ascunse lucruri,
 în privirile stinse ale oamenilor,
 în așternuturile lor promițătoare,
 în mămăliga mamei – o lună plină răsturnată pe masă –
 cu aburii ei calzi ce ne leagă în tihnă de cer,
 în oasele noastre toate
 păstrând încă urmele cuielor lui Isus...

Această ființă nevăzută,
dar atât de vie,

ce ne răscolește nepermis de mult
gândurile,
purtându-ne prin (ano)timpuri în care am fost odată
și în care nu vom mai fi mâine...

Oare cum să reținem măcar un mic detaliu
ce-ar putea să ne amintească atunci de noi, cei de azi?!

 Iată, o văd cum se apropie tiptil, ca un hoț iscusit,
 pune încet stăpânire și pe mine,
 acum, când tocmai vreau să-ți spun ceva
 incredibil însă foarte adevărat,
 dar cuvintele, de spaimă,
 se retrag toate în noaptea lor,
 mă retrag și eu sub plapumă,

rămâne doar ea...

Somn ușor!

Schimb de roluri

Când ieșim în lume,
părem ireproșabili:
pantofi lustruiți,
zâmbete împărțite în stânga și-n dreapta,
cuvinte mari rostite de la tribune înalte,
ținute de lux, complimente alese,
cine a rămas fără?

– Bună ziua, vreau să vă spun
că arătați minunat....

Odată întorși acasă,
între cei patru pereți,
respirăm în voie,
ne oblojim rănile supurânde,
pe care le știm numai noi,
descoperind de fiecare dată câte una, mai adâncă,
atunci când rămânem în pielea goală
față în față cu urâciunea
și neputințele noastre,

cu omul cel străin din oglindă,
pus pentru totdeauna în slujba muncii,
adică a pierderii de sine.

Într-un colț ascuns, medaliile toate
chicotesc și zângănesc zglobiu
a deșertăciune.

Verdele crud îmbracă iarba, copacii,
numai pe noi ne lasă în pace
cu pasiunile noastre stranii
pentru fier uzat.

Iar undeva aproape clopotele bat.

Între paranteze

(Fiindcă nu mai avem loc
aici, pe pământ,
ne retragem mai întâi în părinți,
apoi în bunici, străbunici
și așa mai departe...
de parcă am fi o uriașă matrioșcă
adunați grijuliu sub o cruce,
apoi într-o Carte,
din urma noastră
cineva
închizând, bucuros,
paranteza și...
poarta.)

Naivul, încă nu crede
că și pe el un altcineva îl vede
și-așteaptă...

Mai multe feluri de a trăi...

Totul pare a semăna cu viața,
acest dute-vino continuu,
acest zbugium și aceste întâlniri sporadice
de pahar care ne înalță pentru o seară
cu frunțile la cer,
chiar și morțile neașteptate ale unor oameni dragi
par cumva neadevărate
atâta timp cât noi, cei rămași să-i pomenim, suntem vii, vii!

Mă auzi?!

Deși am tăcut mereu ca o piatră, în fața ta
Ți-am spus în gând toate fricile și neputințele, și toate îndoielile
care mi s-au furișat în inimă.

Oare câte celule vii au mai rămas în noi
și câte depozite de sare se vor mai aduna pe la încheieturi?

Tu arzi ca un muc de țigară nestins și uitat în scrumieră,
Eu ard ca o flacăra îndărătnică pe vreme de ploaie și vânt,
Tu umbli cu torțele aprinse prin labirinturi vechi și cauți desăvârșirea,
Eu mă caut, cu lumânarea, prin tot orașul acesta gri
și dau mereu de tine, întotdeauna altul.
Tu frecventezi zilnic cimitirele bibliotecilor
în speranța că vei găsi paradisul pierdut de alții.
Eu merg din când în când la înmormântări –
să văd mai de aproape ziua de mâine.
Când văd cu câtă pasiune dezgropi lucrurile uitate,
mă agăț cu disperare de viață
îmbrățișând toți copacii din cale.

Flavia TEOC

F.T. – poetă, eseistă, traducătoare. Debut absolut în revista „Steaua”, 1989. Laureată a mai multor premii literare. Volume publicate (selectiv): *Înzeire*, versuri, Editura Albatros, 1997; *Din casa lui Faust*, versuri, Clusium, 1998; *Trestie și plumb*, interviuri, Editura Limes, 2001; *Brațul pierdut* (prefață de Ștefan Borbely), versuri, Editura Albatros, 2001; *Din capitala provinciei*. *Cronograf*, versuri (volum antologic), *Eikon*, 2005; *Kyrie Lex*, proză, Editura Cartea Românească, București, 2009 ș.a.

Ploaie în Kattegat

Lumânările își schimbau în Kattegat corăbiile între ele

Toate urmau să ardă până la ultimul capăt de sfoară până la ultima boabă de cafea

Ochii ascuțiți ai pinilor mă întrebau spune ce-auzi

Auzeam faptele curajoase ale iepurilor
Își acopereau apoi ochii cu bandaje de sare,
ridicau firul de iarbă din apă

Pescuind numai carnea balenei, sufletul ei făcea încă dâre prelungi

În luciul valului.

Uranienborg

de ce mă gândesc în această clipă
tocmai la tine, Tycho?

Poate un spor de ciupercă ce-a înflorit cândva

În vasul tău cu lapte s-a cernut din praful stelar

În sertarul meu cu agrafe și ceasuri

Pentru că așa m-a surprins gândul la tine,
Decupând minutare din carcase înnegrite
Făcându-mi loc cu unghiile în geometria lor inutilă,

Când sporul subțire și-a înfipt lama în inelarul meu drept,

Înroșindu-mi pielea ca o hârtie de turnesol

După o reacție chimică reușită

Iată, ești în sângele meu prelins cu deșertăciune umană
Prin tine văd acoperișul castelului Kronborg pe
care-l zăreai de pe insula ta, sorbind înfrigorat laptele fierbinte
Ce tristețe că vei muri încă o dată, Tycho,
pe degetul meu încovoiat ca o gheară de pasăre,
pe buzele mele, în gustul pârjolitor al sării.

Primul pescar

fiordul meu s-a rupt dintr-un alt fiord,
În ploaia care netezește toate curburile
Și insulele se ciocnesc între ele.
Aici autobuzele înaintează drept
Tăind noaptea cauciucată cu farurile lor albastre
Acolo te prinde răul de mare numai gândindu-te
La atâta întuneric.
Fiordul meu s-a rupt dintr-un alt fiord
E tânăr și când vine zăpada
Se-ascunde ca păsările în frunzișuri,
Însă de pe-acum deplângem trupul
Primului pescar ce va cădea în el.

Duminică

Mișcarea centrifugă începută în zori
Cu pogorârea duhului în bucata de pâine
Și urcușul lent al mercurului măsurând intensitatea vieții
Frântă în unghiul drept al râsului care ne sfâșie fețele
Stinsă în focul de muselină al chibritului care ne umple gurile
Asemeni viermilor ce-și sapă casa tot mai aproape de carne
Mișcarea centrifugă ce lipește semințele de păpădie pe coada
Cometelor și ne-aruncă pe hornuri bacilul ciumei
Cu iubire nesfârșită explodează în mine ca un rug.

După ciuperci

1. Când vei porni la drum

Ia cu tine un sac de iută, cuțitul scurt,
Tovarășul neștiutor în ale ciupercilor,
Și câinele care adulmecă de departe
Ursul furnicar
După aceea totul va veni de la sine.

2. În pădure să umbli cocârjat

Cu pasul moale și nesigur
De parcă ai duce pe umeri o piele de lup
Cu găuri de suliță-n ea
Lasă-l pe celălalt să se mire de aerul tare.

Ascultă, Cristian

moartea poetului tânăr nu poate fi separată de viață
el rămâne-n amintire ca-ntr-un bob de piper
de-acolo domesticește sunetele savanei
sau aprinde lumina electrică într-un tren din Bărăgan
de frica lui fetele cumiți călătoresc și azi
îmbrăcate până-n suflet

o foame le arde buzele până în cutele cele mai adânci
unde rămâne stratul de unt și vocea translucidă
ușor de văzut în trupurile flămânde
dacă n-ar fi foamea aceea ar călători senine
privindu-se una pe cealaltă de parcă s-ar visa

Ascultă, Cristian, moartea poetului tânăr nu poate fi
separată de viață. Crivățul lăcuit în alb străbătut
de gheața siluetei tale ne-mpurpurează și azi fețele
ca o lumânare de nuntă. Peste ea de suflăm
ne vom stinge odată cu tine.

Assisi

Între ceasul al doilea și-al patrulea după miezul nopții
 Piersicile se desprind de pe creangă și plutesc
 Ele sunt visele canarului, ele sunt baloanele umplute
 Cu ceață din Assisi, în inima lor gelatinoasă
 Sfântul Francisc vorbește pe limba păsării de apă și-a păsării de uscat
 De la oul ruginiu care-au fost până la trilul amuțit în colivie.

Fără teamă de vii și de morți
 Fără vreo cunoaștere matematică a zborului
 Piersicile se desprind de creangă și plutesc.
 Canarul se evaporă din colivie și plutește
 Inima lui își amintește fluturii din iunie
 Zburând bezmetici în jurul autocolantelor cu flori
 Lipite pe fereastră.
 Din inima lui nisipoasă vor crește boabe de grâu
 Și va plânge omul mâncând pâinea aceea,
 Speriat de vii și de morți, treaz fără pricină între
 Ceasul al doilea și-al patrulea după miezul nopții.

Șoarecele

Când citesc poezia ca pe o listă de cuvinte suspecte

Când torn în pahar vinul roșu
 Și degetele-mi rămân pătate timp îndelungat

Când vorbele care-mi țintesc jugulara îmi taie
 Respirația pentru câteva clipe

Pisica roșcată se proptește în coadă și-mi urmărește
 Orice mișcare
 Încredințată că secretul întunecat va țâșni din coșul pieptului
 Dintr-o clipă în alta, ca un șoarece negru.

Toate intențiile

Nu citiți poemul transparent de la prima zvâcnire
Logica lui o va lua înaintea sunetelor
Și cuvintele lăsate la voia întâmplării se vor întoarce împotriva
voastră precum cristalizarea semantică a unui blestem îndepărtat
Sau vor învăța meteoritul orb să se arunce cu toate intențiile
În viața unei alte planete.

Nu citiți poemul transparent de la prima zvâcnire.
El ne-a omorât dinozaurii și e gata să o mai facă o dată.

Pastel la Cluj

Degetele orașului
Cenușii ca umbra stâlpilor de telegraf
Se preling pe-acoperișuri, moțuri și pălării
Înșirând semne cuneiforme,
Scriind ceva ce numai de sus se poate citi.
Iar noaptea își întinde trupul cu dragoste nimicoitoare
Peste turla de cretă și aur dospit
O fi fost și el odată (de-o domnișoară oraș cu ochi de vitralii
și drumuri înșorite) foarte îndrăgostit.

Umbrela

Ah, matematica sublimă de duminică dimineața
Când toate intuițiile se varsă în conștiință și plimb pe vârful
Degetelor praf aurit.
Naive și moi sunt dihăniile, bolile cer aripi
Șiruri nesfârșite de Harap Alb pulsând în găurile negre.

Duminica dimineața răul vrea să fie iubit.
Leapădă gândirea cuantică orice rușine și tresare
Când dusă de vânt umbrela sună pe caldarâm,
Precum un cal tânăr cu copite de aramă.

Într-o zi ca aceea

Strămoșul lui Dionysos
Purta pe umeri o reptilă lucioasă
Pe care o împiedica să devină pasăre.

Zi după zi își ferea fața de mușcăturile ei
Inventând arta calculării distanțelor cu luciditate
Pe care azi o numim „dans”.

Frica aceasta îl făcea atent și tânăr
Ea îl purta prin frunzișuri umbroase,
Unde vocile interioare se transformă în
Gramatică vie
Ca o patrie cerească înțeleasă
Prin experiența simțurilor.

Reptila s-a topit într-o zi ca aceea
Pe când pasărea descoperea cerul
El abia învăța să vorbească.

Mircea COLOȘENCO

Un poem ontic de Nicolae Labiș

M.C. – istoric literar și editor (s-a născut la 3 iunie 1938, Căinari, jud. Tighina). Între 1960 și 1965 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie

ale Bibliotecii Centrale de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar.

A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Academica”, „Dacia literară”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș.a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor

I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu,

G. Bacova, N. Labiș,

Al. Macedonski,

G. Topârceanu ș.a.

Poemul inedit *Surorile* – dialog dintre Viața și Moarte, prin personalizarea celor două entități ca subiecte gânditoare corporale, – se înscrie în seria de poezii reflexive publicate de poet la vârsta maximei concentrări creatoare de inspirație antropologică: *Marșul celor puternici* (apărut în „Anii de ucenicie”, iulie–noiembrie 1953), *Moartea căprioarei* („Viața românească”, octombrie 1954), *Blestem* („Contemporanul”, decembrie 1954), *Albatrosul ucis* („Scânteia tineretului”, ianuarie 1955), *Apa morților* („Tânărul scriitor”, octombrie 1955) ș. a.

În toate aceste poeme, în discursul lor sunt invocate în dihotomie Viața / Moartea. Astfel, *Marșul celor puternici* degajă un optimism ponderat: „Să nu ne plângem viața că-i scurtă. / ... / Ne apropiem de neființă / Cu pași drepti și fără șovăire, / Dar cu orice gând și orice fapt / Ne apropiem de nemurire!”. În schimb, în *Moartea căprioarei* învinge supraviețuirea în pofida morții provocată fără milă: „Mă simt legat prin sete de vietatea care a murit / La ceas oprit de lege și de datini... / Dar legea ni-i deșartă și străină / Când viața-n-noi cu greu se mai anină”.

Dincolo de aceste considerații generale, înmormântarea bunicului pe Câmpia Mărășeștilor (1917) sau pierderea brațului de către tatăl său, în Transilvania, într-un alt context istoric,

pe Câmpia Turzii (1945), poetul vede fumul ridicat de cele două scene de război cu „Fum alb, bogat, cu pâlپâit contur / Ce s-a-mpletit pe cer cu fumul mare / Zbucnit din Maidanek și Oradour.” De unde poema *Blestem* contra razboaielor.

Este îndreptată, apoi, atenția spre o altă dimensiune a înțelegerii dihotomiei Viață / Moarte, respectiv în poemele *Albatrosul ucis*, care nu are nicio similitudine de subiect cu creațiile titrate anonim de Charles Baudelaire (1857), Anton Cehov (1896), Maxim Gorki (1930); cât privește *Apa morșilor*, este vorba de apocalipsa prezentată de Mihail Sadoveanu, cu personajul Neculai Manea. În epocă, reacțiile critice la creațiile labișiene au fost pe cât de diverse, pe atât de contradictorii.

Într-o diatribă specifică de analiză proletcultistă / cominternistă, poema *Marșul celor puternici* a fost „infiertată” ca fiind scrisă în stil confuz politic și cu imagini inspirate din poezii de tristă amintire, cu trimitere directă la creația „decadenților” Tudor Arghezi, Ion Barbu și Lucian Blaga (articolul „Câteva probleme ale creației tinerilor scriitori” de Ștefan Iureș, Ștefan Gheorghiu, în „Scânteia”, nr. 2945, 13 aprilie 1945, reluat în „Tânărul scriitor”, mai 1954).

În recenzia concesivă la volumul *Primele iubiri* (1956), referirile lui Mihail Petroveanu la poema-sigiliu a creației labișiene *Moartea căprioarei* sunt apreciative: „împușcarea și sfâșierea căprioarei este, pentru Poet, un atentat la viață și miraculos”, iar concluzia, pe final, definitorie: „Îmi îngădui să profetizez că Labiș are nu în raniță, ci în buzunar, bastonul unui poet de mari perspective” („Gazeta literară”, 18 octombrie 1956, art. reluat în vol. *Pagini critice*, ESPLA, 1958).

La fel de echidistant este, în cronica sa privind volumul de debut *Primele iubiri*, criticul ieșean D. Costea, care vede în Nicolae Labiș „un dionisiac năzuit către seninătatea apolinicului” („Iașul literar”, noiembrie 1956), în comparație cu cronica literară acidă / severă / neînduplecată a lui George Mărgărit la același volum de debut („România liberă”, 21 octombrie 1956), deși îi era prieten.

Deosebit de virulentă, „partinică” și lipsită de menajamente este intervenția lui Leonte Răutu în cuvântarea de șef al Secției de propagandă și agitație a C.C. al P.C.R (1948–1956), prezentată în încheierea Confătuirii cu conducătorii cotidienuelor regionale și departamentale (12

ianuarie 1956), declanșând prigoana filistină împotriva lui N. Labiș, finalizată cu provocarea „accidentului” din noaptea de 9/10 decembrie 1956 și moartea poetului din 21/22 decembrie 1956. (*Fond Cancelaria CC al PCR. Arhivele Naționale. Dosar nr.12/1956, p.1-28*). Semnalul dat de Leonte Răutu a oficializat aprobeiul public, la care și-au dat contribuția: Mihai Dragomir, Mihai Beniuc, Aurel Rău și alți... răi.

Poemul inedit *Surorile. Cântece-poveste* se constituie într-o construcție inspirată coerent, în care cele două entități – ca spețe distincte și totuși referențiale – Viața / Moartea – sunt constante fundamentale, funcții de adevăr în logica timpului. Poemul labișian nu are nicio legătură cu subiectul povestirii lui Edgar Allan Poe *Masca Morții Roșii / The masque of the Red Death* (1842), adaptată de I. L. Caragiale în *Calendarul „Dacia”* (1892) după textul traducerii lui Charles Baudelaire în limba franceză, în care Moartea apare ca fantomă într-un „lințoliu funebru și acea mască de cap de mort / ... / nu învăluiau nimic din ce putea fi atins” (E. A. Poe. *Scrieri alese*, I, 1963, p. 212; trad. Ion Vienea); nici cu subiectul nuvelei lui Thomas Mann *Moartea la Veneția / Der Tod in Venedig* (1912), care a inspirat însă *Noapți infinite / Endless Nights*, capitol din romanul grafic *Sandman* (2003) al lui Neil Gaiman, scriitor american trecut pe lista „Betseller New York Times”.

Dialogul Vieții cu Moartea din acest poem labișian e ca în paradoxul lui Tertulian (sec. 2, d. Ch.), scriitorul patristic latin – *credo quia absurdum est* („cred pentru că este absurd”).

Astfel, Moartea – personificarea antropomorfă – consideră creierul uman limitat, „acest conglomerat de celule conectate între ele, care nu înțelege nici măcar *Infinitul*”, probabil, cel matematic / filozofic, dar în niciun caz în accepția lui Descartes („Infinit este numai Dumnezeu”), Spinoza („Dumnezeu are însușiri infinite și fiecare însușire este infinită”) sau Malebranche („infinit de infinit este Dumnezeu”), întrucât în tot poemul nu se face nicio aluzie la: Providență, Destin, Nemurirea Sufletului, Datoriile către Dumnezeu, respectiv la dihotomia Om–Univers pe calea revelației mistice.

În continuare, Moartea se referă la gândire, fără a preciza care să fie (ideală / reală), ci doar la „rodul” ei pentru a fi „cântărit de urmași”, la

fericirea omului, în care binele, ca obiectiv al moralei, se combină cu extazul, și nu cu plăcerea, pentru a se bucura de roadele spiritului, ca realitate gânditoare, opusă materiei și naturii, pentru a intra în istorie, obiect de cercetare a fazelor succesive, un timp prin care trece Universul, în parte sau total, de la origini până în prezent.

Pe final de discurs, Moartea îi cere Vieții să rostească poruncile ei și ale veacului. Viața le cere oamenilor încetarea izbucnirilor sângeroase, să trăiască pașnic în comuniune și să dureze minuni, „că nu și-au purtat Umbra zadarnic pe lume”.

Epuizându-și rolurile, cele două personaje ca surori ce sunt se înalță printre cetini la stele. Poetul, desprinzându-și fruntea de pe baltag, își simte sufletul încărcat de un har nou. Nimic ezoteric, în afară de *baltag*, și nici din mistica teologiilor ori de pe poziții, baltagul fiind semn distinctiv, asemenea toiagului de cârmuitor al lui Moise și al ierarhilor creștini, dar și al lui Esculap ori al autocraților (topuz/ buzdugan/ sceptru etc.), respectiv, bastonul de mareșal.

Poemul *Surorile. Cântec-poveste* se află la Muzeul Bucovinei din Suceava, Fondul documentar „Nicolae Labiș”, text olograf (4f.), nr. inv. 187, scris cu cerneală albastră, donația familiei Eugen Labiș.

Nicolae LABIȘ

Surorile. Cântec-poveste

VIAȚA: Este trist, totuși, ce faci tu.

Adesea, curmi oameni în floarea vieții,

Astupi urechi care mai au multe de auzit,

Unești buze care mai au multe de spus.

De ce-i stângi pe cei care, după cum zice lumea,

Mor cu zile?

MOARTEA: Demult, când oamenii trăiau în sălbăticie,

Mureau și atunci, cu zile, unii.

Boli erau mai puține atunci,

Dar îi striveau copacii ori fiarele îi băteau, câteodată, în luptă.

Acestea sunt întâmplări ale existenței

Peste care noi nu putem trece.

Cu vremea, oamenii au început să lupte cu întâmplările

Dar au început să se lupte și între ei.

Eu, la războaie, nu vin nicicând cu bucurie.

La războaie, nu vin eu, ci oamenii te gonesc.

Mai sunt și bolile,

Bolile te alungă și eu nu bucuroasă îți iau locul.

Dar ține minte: pregătesc trupul sfârtecat de spade,

Pentru ca tu să-i dai viață din nou.

Astfel, azi, oamenii luptă cu războiul și bolile,

Aducând o vreme când tu

Vei pleca din oameni firesc,

Lăsându-mă firesc să-ți pregătesc materialul

Pentru opere din ce în ce mai desăvârșite.

VIAȚA: Degeaba te închipuie oamenii cu craniul gol,

Asemenea unor rămășițe nedurabile ale lor.

Mintea ta scapără, ai dreptate,

Va veni vremea când vom călători numai după legi.

Dar chiar atunci, opera ta rămâne tristă,
 Când curmi viața bătrânilor,
 Lipsindu-i de bucuria Soarelui
 Și a tuturor darurilor mele.

MOARTEA: Dacă te gândești, nu-i atât de trist.
 Nu judeca după gândul orfanilor, ci al adevărului.
 Urmașii nu mai repetă greșelile străbunilor,
 Omenirea prin noi merge înainte.
 Creierul omului este limitat;
 El nu înțelege nici măcar Infinitul.
 La o vreme, este neputincios să înțeleagă mințile tinere
 Și este firesc să dispară.
 Rodul gândirii lui rămâne, însă,
 Ca să fie cântărit de urmași.
 Visătorii cei mai îndrăzneți de acum un mileniu
 Astăzi n-ar mai fi buni, de s-ar fi păstrat.
 Destul că visul lor a fecundat omenirea,
 Care l-a dus înainte prin reînnoire.

VIAȚA: Dar nu s-ar putea ca puterea mea să fie mai lungă
 Sau creierul să fie în stare a crește mai îndelung?

MOARTEA: Fericirea omului stă în căutarea desăvârșirii,
 Căutare care, când se împlinește, vin eu.
 Ce rost ar avea să trăiască omul un mileniu!
 Viața i s-ar părea la fel de lungă, cum i se pare, azi,
 Fluturului, care nu trăiește decât o zi;
 Nu i se pare asta nefiresc.
 Menirea omului este să trăiască o viață de om
 Și să lase moștenire urmașilor roadele spiritului său,
 Dar tu, draga mea, ești vicleană:
 Tu știi toate acestea și mă faci să ți le spun.
 Tu știi că prin orice faptă a mea
 Tot tu triumfi!
 La fiecare treaptă a Istoriei, din veac în veac,
 Tu îți rostești porunca ta și-a veacului.
 Haide, rostește porunca!

VIATA: Porunca mea de azi aceasta este:
Să se pună capăt izbucnirilor sângeroase,
Care de veacuri ne tulbură hora legilor noastre.
Oamenii să trăiască și să dureze
Minuni ne-amenințate de nimic.
Aceasta este întâia mea poruncă.

A doua poruncă a mea aceasta este:
Acei în care eu sălășluiesc
Să-și folosească bine cursul vieții,
Pentru ca tu să-i găsești împăcați
Că nu și-au purtat Umbra zadarnic pe lume.
Eu văd, eu văd cum au și început
Să se împlinească poruncile mele!...

...Cele două Surori nu știu dacă au mai vorbit ceva
Și s-au ridicat printre cetini la stele.
Strigătul omului își pierduse puterea.
Noaptea a lunecat pe cer către nord...

Eu mi-am desprins fruntea de pe baltag
Și, simțindu-mi sufletul plin de har nou,
Am ridicat acest cântec-poveste.

Marcela VÎLCU

Probleme de pronunțare în cazul unor unități fonetice

M.V. – lector superior la Catedra de limba română și filologie clasică, Facultatea Filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Cursuri predate: Fonetica, Ortografia, Punctuația în limba română, Praxiologia limbii române. Lucrări: *Limba și literatura română. Bacalaureat. Teste integratoare de evaluare a competențelor lingvistice, literare și de comunicare*, (coautor C. Șchiopu), manuale *Limba și literatura română pentru clasa a X-a* (coautor C. Șchiopu), a *XI-a* (coautor C. Șchiopu).

Dacă e să ne referim la starea limbii române din Republica Moldova, despre care s-a vorbit și s-a scris, inclusiv în revista „Limba Română” (M. Avram, *Limba română în Republica Moldova*, nr. 7-8, 2004), am putea constata o tendință de îmbunătățire a calității exprimării, mai ales în rândul tinerilor și al copiilor. Dar, examinând relativ recente prevederi ale noimei, exprimate în DOOM 2005, atestăm unele aspecte care continuă să dea bătaie de cap vorbitorului, unul dintre ele ținând de ortoepie.

Într-un articol anterior ne-am referit la unele greșeli de interpretare a diftongilor / triftongilor. În continuarea celor spuse, propunem o listă de cuvinte care, sub aspectul pronunțării, credem că prezintă pentru mulți o noutate. Astfel, *maseur, maseuză, piuneză / pioneză, toaletă, văita / văitare / văitătură, vraște, scuar, trotuar, coafa / coafor / coafeză / coafură, croazieră, culoar, curtoazie, exploata, fermoar, foaier, fumoar, lavoar, patinoar, pledoarie, a voala* conțin diftongi și trebuie pronunțate corespunzător: *ma-seur, ma-seu-ză, piu-ne-ză / pio-ne-ză, toa-le-tă, văi-ta / văi-ta-re / văi-tă-tu-ră, vrais-te, scuar, tro-tuar, coa-fa / coa-for / coa-fe-ză / coa-fu-ră, croa-zi-e-ră, cu-loar, ex-ploa-ta, fer-moar, foa-ier, fu-moar, la-voar, pa-ti-noar, ple-doa-ri-e, a voa-la* (silabele ce conțin diftongi sunt subliniate). Am adăuga aici și cu-

vintele *a-da-gio*, *a-gio-taj* care, deși nu conțin diftongi, merită atenție la pronunțare. În majoritatea cazurilor, aceste cuvinte sunt pronunțate greșit, cu hiat.

În schimb, verbul *a dezghioca* (în toate logoforme sale), conform noilor prevederi, conține hiatul *i-o*: *dez-ghi-o-ca*, *dez-ghi-o-că-tor*, *dez-ghi-o-cat*.

O altă problemă ce ține de pronunțare este accentuarea unor cuvinte. Se știe că *accentul* este elementul care coexistă și conferă individualitate unității lexicale, fiind indispensabil pentru orice cuvânt polisilabic. Silabele, chiar dacă sunt identice ca succesiune de foneme, nu sună la fel: una dintre ele este proeminentă, ea evidențiindu-se prin accent (ex. *lalelele*).

În ceea ce privește locul accentului, se afirmă că în limba română accentul este liber, în sensul că nu este legat de o anumită silabă (ca, de exemplu, în franceză, turcă etc.), nu are un loc fix. Altfel zis, în cuvinte diferite el se plasează pe silabe diferite. Trebuie însă menționată, în acest sens, opinia profesorului G. Pruteanu, conform căreia „accentul nu e nicidecum «liber», ci, în covârșitoarea majoritate a cazurilor, e unic și nedeplasabil” [2], el individualizând cuvântul, fapt remarcabil mai ales în cazul omonimiei (omografe), care se rezolvă anume prin intermediul accentului, acesta exercitând rolul de diferențiere semantică și / sau morfologică a cuvintelor cu aceeași componentă fonematică: *haină* – *haină*, *mobilă* – *mobilă*, *tinerele* – *tinerele*, *nodul* – *nodul*, *încuie* – *încuie*, *scutură* – *scutură* etc.

Subliniem că locul diferit al accentului în limba română este rezultatul unui proces istoric de evoluție a limbii. În împrumuturile neologice și în numele proprii străine se păstrează accentul din limba de origine: *pieta*, *cafe-concert*, *cafe-frappe*, *pop-corn*, *ping-pong*, *cocteil* / *cocktail*, *taxi*, *kaki* etc. Astfel, limba română a ajuns să aibă cuvinte accentuate pe silabe diferite. Deși normele de accentuare se însușesc odată cu limba maternă, accentul provoacă unele ezitări sau erori de pronunțare, mai ales în situația în care se produc modificări de accentuare a unor cuvinte (unele recente, prevăzute de DOOM 2).

Așadar, se vor pronunța, cu accentul pe prima silabă de la sfârșit, cuvintele: *expeditor*, *izolator*, *reactor*, *transformator*, *realizator*, *instalator*,

încasator, comentator, nonsens, tambur, import, alibi, colibri, miros, adulter, lila, halo, indigo, mizer etc.

Au accentul pe a doua silabă de la sfârșit cuvinte precum: *amnezie, cumul, credit, regizor, standard, crenvurst* (sg.) – *crenvurști* (pl.), *tranzit, volei, baschet, calcar, karate, leurdă, neutru, radar, cocos, trifoiște, vermut, cocteil / cocktail, revizor, cătină, capsulă, loto, tempo / tempouri, motto / mottouri*, unele dintre ele revăzute recent de DOOM 2.

Trebuie accentuate pe antepenultima silabă cuvinte ca: *acvilă, ancoră, aulă, butelie, diplomă, epocă, furie, graniță, pricină, industrie, scorbură, rabie, necesită, întârzie, feliicită, determină, cochilie, avarie, superfluu*.

Au accentul pe silaba a IV-a formele feminine ale unor substantive mobile, ca *doctoriță, pictoriță, bivoliță, diavoliță, călugăriță, chelneriță* (dar *cizmăriță, copiliță* etc.), precum și *cobiliță, gărgăriță, veveriță, răzmeriță, lubeniță, ferfeniță, prepețiță, primăvară* etc., care, de asemenea, necesită mai multă atenție din partea vorbitorilor.

Chiar dacă, așa cum am menționat mai sus, accentul conferă cuvântului individualitate, există și cuvinte, în cazul cărora DOOM 2 admite variante accentuale literare libere, ca de exemplu: *acatist – acatist, antic – antic, agris – agris, agrisă – agrisă, anaforă – anaforă, anost – anost, antic – antic, candid – candid, colaps – colaps, facsimil – facsimil, firav – firav, gingaș – gingaș, halteră – halteră, hatman – hatman, intim – intim, jilav – jilav, manager – manager, meșteriță – meșteriță, penurie – penurie, picnic – picnic, ponei – ponei, profesor – profesor, trafic – trafic, puber – puber, sinecdocă – sinecdocă, precaut – precaut, bulldog – bulldog* etc.

În cazul altor cuvinte, accentul (diferit) își exercită rolul său fonematic: marchează diferența semantică dintre cuvinte, ca în următoarele exemple: *bariton* (cântăreț)/*bariton* (instrument muzical), *translator* (persoană)/*translator* (aparat), *corector* (persoană)/*corector* (aparat), *director* (funcție)/*director* (termen; grupare de documente în calculator) etc.

Tot sub aspectul pronunțării – al componentei fonice – necesită atenție și următoarele cuvinte: *angină* (nu anghină), *marfar* (nu mărfar), *mizilic* (nu mezelic), *crenvurst* (nu crenvurșt), *lăcrimioară* (nu lăcrămioară), *tochitură* (mâncare), *betegeală* (nu betejeală), *păianjen* (nu păiangen), *sprijin* (nu sprigin).

Iar în următoarele cazuri sunt admise ca variante literare: *ferăstrău / fierăstrău, corijent / corigent, sandvici / sendviș, tobogan / topogan, piure / pireu, cofeină / cafeină, cheotoare / cheutoare, ghips / gips.*

Concluzia care se cere a fi formulată este că, pentru corectitudinea și calitatea exprimării, e nevoie de consultarea surselor normative, pentru a fi la curent cu modificările care se produc. Și să nu uităm cuvintele regretatului poet Gr. Vieru: „Vorbindu-ne corect și frumos limba, tinzând a o vorbi corect și frumos, omenim astfel pe străbuni, pe cei care au creat societatea cuvintelor civilizate”.

- Note** ■ ¹ DOOM 2. *Dicționar ortografic ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- ² www.pruteanu.ro/4doarovorba/emis017accente.htm

Carolina POPUȘOI

Traduceri nerecomandate în limba română din Basarabia

C.P. – dr. în filologie la Universitatea din București (2002), cercetător științific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București (din 1999). A publicat *Micul dicționar academic* (MDA, vol. I-IV, 2001-2003, coautor), *Structuri sintactice ale limbii române cu element predicativ suplimentar* (2002), *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexicosemantice* (2013).

Sub aspect lingvistic, traducerea constă în transpunerea unui cuvânt dintr-o limbă în alta, folosind material lexical autohton. Ca și calcul lingvistic sau ca și împrumutul, traducerea reprezintă un mijloc de îmbogățire a unei limbi. Când însă acest procedeu duce la denaturarea sistemului limbii prin crearea de lexeme care dublează inutil cuvintele dintr-un idiom, atunci avem a face cu traduceri nerecomandate. În astfel de situații, nu se mai poate vorbi de un proces lingvistic productiv, ci de unul regresiv, degradant. Acest fenomen este caracteristic și pentru limba română din Basarabia. În arealul lingvistic în discuție, traducerile nerecomandate sunt determinate de influența puternică a limbii ruse asupra românei, ca urmare a circumstanțelor socio-politice. Alături de calcurile dezaprobrate și de împrumuturile dezavuate, traducerile nerecomandate constituie greșeli grave de limbă, reprezentând o amenințare la integritatea românei din stânga Prutului.

Procedeu de traducere are multe trăsături comune cu cel al calcurilor morfematice, numite și calcuri de structură lexicală. [Pentru calcuri morfematice, vezi: Rizescu, 1958; Hristea, 1984: 106–111; Palii, 1991; Stanciu-Istrate, 2006; Popușoi, 2015: 227–234.] Astfel, și într-un caz, și în altul, rezultatul final este crearea de

unități lexicale (noi), sub influența unei limbi străine. De asemenea, în ambele situații procedeul de bază prin care se obține un cuvânt (nou) este traducerea. În cele două ipostaze asemănătoare, unitatea lexicală creată preia atât sensul cuvântului transpus, cât și structura lui. Cu toate acestea, traducerile și calcurile morfematice reprezintă fapte de limbă diferite: „Orice calc de structură [lexicală]... este, în același timp, și o traducere *sui-generis*, însă nu orice traducere reprezintă un calc” [Hristea, 1984: 104]. După părerea noastră, trăsătura distinctivă dintre aceste două fenomene rezidă în faptul că, în procesul calchierii morfematice, afixele din rusă se redau *ad litteram* sau se exprimă prin corespondentele sale românești (după un anumit model), pe când, în procesul traducerii (ne referim aici exclusiv la translarea lexemelor formate prin derivare sufixală), afixele din rusă se adaptează la particularitățile morfologice ale limbii române, fără însă a se încadra într-o relație de echivalență. Altfel spus, sufixele românești din urmă sunt redat prin elemente care nu se întâlnesc și în alte situații analoge din cele două limbi. [Pentru distincția dintre aceste fapte lingvistice, vezi: Rizescu, 1958; Hristea, 1977; Hristea, 1984; Stanciu-Istrate, 2006; Popușoi, 2013.]

În funcție de clasa morfologică din care face parte lexemul translat din rusă în româna din Basarabia, deosebim traduceri substantivale, adjectivale și verbale.

Traduceri substantivale

Traducerile formanților sufixali din subclasa de față constau în transpunerea rădăcinii numelui din rusă și în adaptarea sufixului la trăsăturile morfologice ale substantivului românesc, fără însă ca acesta să facă parte dintr-un sistem de corespondență afixală. Drept urmare a acestui fenomen, în limba română din Basarabia apar lexeme nerecomandate de tipul:

concediále*¹ (s.col.) [*concediu* + suf. *-ale*] pentru *indemnizație de / pentru concediu*, < cf. adj. substantivizat rus. *Отпускные* >, ← subst. rus. *отпуск* „concediu” + suf. adj. rus. *-ные* (Bugetarii își iau la timp salariile și concedialele pentru Bugetarii își iau la timp salariile și indemnizațiile de / pentru concediu*);

**cuvintélnic* (s.n.) [*cuvânt* + suf. *-elnic*] pentru *dicționar, vocabular, glosar*, < cf. subst. rus. *Словарь* >, ← subst. rus. *слово* „cuvânt” + suf. subst.

rus. -apъ (*Cuvintele noi și le nota într-un cuvintelnic pentru Cuvintele noi și le nota într-un vocabular / într-un glosar);

**duminicál* (s.n.) [duminică + suf. -al] pentru *muncă voluntară colectivă, organizată duminica (în perioada sovietică)*, < cf. subst. rus. Воскресник >, < subst. rus. воскресенье „duminică” + suf. subst. rus. -ник (*Cetățenii sunt chemați să participe la duminical pentru Cetățenii sunt chemați să participe la munca voluntară de duminică);

**gătînță* (s.f.) [gata + suf. -ință] pentru (*stare / grad de*) *pregătire; acord, consimțământ, disponibilitate*, < cf. subst. rus. Готовность >, < adj. rus. готовый, -ая „gata” + suf. subst. rus. -ность (*Gătînța pentru sezonul de iarnă e în toi pentru Pregătirea pentru sezonul de iarnă e în toi; *Primăria și-a arătat gătînța de a micșora taxele pentru Primăria și-a arătat disponibilitatea de a micșora taxele);

**pământeán, -ă, -eáncă* (s.m. și f.) [pământ + suf. -ean, -ă, -eancă] pentru *concetățean, -ă; compatriot, -oată; consătean, -ă, -eancă*, < cf. subst. rus. земляк, -ячка >, < subst. rus. земля „pământ” + suf. subst. rus. -як, -ячка (*La Roma am întâlnit mulți pământeni pentru La Roma am întâlnit mulți concetățeni / compatrioți; *El e pământean de-al meu pentru El e consătean de-al meu.);

**rutiéră* (s.f.) [rută + suf. -ieră] pentru *microbuz, maxi-taxi*, < cf. subst. rus. Маршрутка >, < subst. rus. маршрут „rută, itinerar” + suf. subst. rus. -ка (*Rutiera circulă regulat pentru Microbuzul / maxi-taxi circulă regulat);

**socotélniță* (s.f.) [socoteală + suf. -elniță] pentru *abac*, < cf. subst. pl. rus. счеты >, < subst. rus. счет „socoteală, calculare” + desinența -ы, care, de fapt, este un sufix gramatical; (*Socotelniță cu bile colorate pentru Abac cu bile colorate).

Traduceri adjectivale

Traducerile derivatelor sufixale din subcategoria examinată rezidă în translarea rădăcinii lexemului adjectival din rusă și în adaptarea sufixului la particularitățile morfologice ale adjectivului românesc, fără ca perechea afixală din limbile de interacțiune în discuție să se regăsească

și în alte împrejurări similare. Ca rezultat al acestui fenomen, în româna din stânga Prutului se întâlnesc unități lexicale nerecomandate de tipul:

**lucratív*, -ă (adj.) [*lucra* + suf. -*tiv*] pentru *de lucru*, < cf. adj. rus. *рабочий*, -ая, -ее >, < subst. rus. *работа* „lucru” + suf. adj. rus. -*чий* **ședință lucrativă* pentru *ședință de lucru*);

ramurál*, -ă (adj.) [*ramură* + suf. -*al*] pentru *de ramură*, *pe ramuri de activitate*; *de resort*; *specializat*, < cf. adj. rus. *отраслевой*, -ая, -ое >, < subst. rus. *отрасль* „ramură, domeniu” + suf. adj. rus. -*евой* (diviziune / structură ramurală* pentru *diviziune / structură pe ramuri de activitate*; *diviziune / structură de resort*);

umărós*, -oasă (adj.) [*umăr* + suf. -*os*] pentru *cu umerii largi*; *lat(ă) în spete*; *spătos*, -oasă, < cf. adj. rus. *плечистый*, -ая >, < subst. rus. *плечо* „umăr” + suf. adj. rus. -*истый* (tânăr umăros* pentru *tânăr cu umerii largi / lat în spete / spătos*).

Traduceri verbale

Traducerile de acest gen constau în transpunerea rădăcinii derivatului verbal din rusă și în adaptarea sufixului la trăsăturile morfologice ale verbului românesc. Drept urmare a acestui fenomen, în limba română din Basarabia apar lexeme nerecomandate de tipul verbului **a se atârna* pentru *a avea o anumită atitudine / un anumit comportament față de ceva / de cineva*, < cf. vb. rus. *Относятся* >, < subst. rus. *отношение* „legătură, referire; atitudine, comportament” + suf. vb. rus. -(*c*)*иться* **a se atârna serios față de muncă* pentru *a avea o atitudine serioasă față de muncă*, < cf. rus. *относиться серьезно к труду*>). Lexemul **a se atârna* reprezintă însă o traducere nefirească din limba rusă, deoarece vb. rus. *относиться* nu are în câmpul său semantic sensul „a se atârna”, ci doar înțelesurile „a avea o anumită atitudine / un anumit comportament față de ceva / de cineva; a se referi la..., a avea legătură cu...”. În altă ordine de idei, abordarea unității lexicale **a se atârna* ca fiind un calc semantic nu poate fi acceptată, deoarece lexemele *a se atârna* (din româna literară) și *относиться* (din rusă) nu au niciun sens comun. În fenomenul calcului semantic, acest aspect constituie însă o condiție de

bază. Din acest motiv, tratăm verbul **a se atârna* drept o traducere atipică, ce decurge din stabilirea unei corelații dintre sensul „a se atârna” (= „a se agăța / a se prinde / a se apuca de cineva sau de ceva”) și sensul „a avea legătură cu...”.

După cum vedem, din dorința de a evita lexemele rusești (împrumuturile propriu-zise, numite și rusisme), vorbitorii din Basarabia transpun literal cuvintele (mai bine zis, rădăcina lor), fără să realizeze consecințele procedurii în discuție. Fenomenul traducerii nerecomandate a derivatelor sufixale din limba rusă duce:

- fie la crearea unor lexeme inexistente în limba română literară (**concediale* pentru *indemnizație de / pentru concediu*; **ramural* pentru *de ramură*; *pe ramuri de activitate*; *de resort*; *specializat* etc.);
- fie la obținerea unor forme care, în româna literară, au alt sens (și, uneori, fac parte din altă clasă morfologică) (**duminical* s.f. „muncă voluntară colectivă, organizată duminica (în perioada sovietică)” vs rom. lit. *duminical*, -ă adj. „care are loc duminica; de duminică”; **lucrativ*, -ă adj. „de lucru” vs rom. literar *lucrativ*, -ă adj. „profitabil, rentabil; util”; **rutieră* s.f. „microbuz” vs rom. literar *rutier*, -ă adj. „care ține de drumuri” etc.).

Adesea, la examinarea a astfel de abateri lexicale, este dificil de stabilit dacă avem a face cu o traducere nerecomandată a unui formant sufixal din limba rusă sau cu un calc morfematic nerecomandat, după aceeași limbă. De cele mai multe ori însă, în asemenea situații, vorbim despre calcuri morfematice, deoarece sufixele din derivatele rusești se încadrează, de regulă, într-un sistem de corespondență cu cele din română, urmând un anumit tipar (vezi calcul morfematic **dereticătoare* (s.f.) pentru *femeie de serviciu*, <cf. subst. rus. *уборщица* ← subst. rus. *уборка* „dereticare” + suf. subst. rus. *-щица*>, unde sufixul *-щица* din rusă este echivalent cu sufixul *-toare* din română, având ca model cuvinte uzuale de tipul: *видущица* – *născocitoare*; *изменищица* – *trădătoare*; *продавщица* – *vânzătoare*; *манювищица* – *dansatoare* etc.). Prin urmare, când sufixul din derivatul străin are în română același corespondent și în alte situații similare, lexemul nerecomandat analizat reprezintă un calc morfematic. Când însă sufixul din derivatul rusesc și substituentul lui din română nu se regăsesc și în alte perechi lexicale din aceste limbi,

cuvântul românesc nerecomandat este o traducere a unui formant sufixal din limba rusă.

Din cele prezentate mai sus, este evident că traducerile nerecomandate din limba rusă cauzează apariția unor (noi) forme lexicale nefirești limbii române literare. De asemenea, prin această modalitate de formare a lexemelor, se dublează inutil cuvintele din limba română standard. Față de calchiera morfematică nerecomandată (cu care are multe aspecte comune), traducerea nerecomandată a derivatelor sufixale este un procedeu mai puțin uzitat în arealul lingvistic din stânga Prutului. Ambele fenomene sunt însă distructive pentru sistemul lexico-gramatical al limbii române, de aceea se impune eludarea lor în procesul de comunicare.

Note ■ ¹ În acest articol, asteriscul (*) indică faptul că asemenea elemente lexicale și enunțuri din româna de la Est de Prut sunt nerecomandate.

- Bibliografie** ■
1. Th. Hristea, *Calc, traducere și împrumut lexical*, în „România literară”, 1977, nr. 33, 18 august, p. 8.
 2. Th. Hristea, *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogățire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, ediția a III-a, Editura Albatros, București, 1984, p. 100–121.
 3. A. Palii, *Calchiera ca aspect al interferenței limbilor (contacte moldo-ruse)*, Editura Știința, Chișinău, 1991.
 4. C. Popușoi, *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexico-semantică*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, București, 2013.
 5. C. Popușoi, *Calcuri morfematice nerecomandate în limba română din Basarabia*, în „Limba română”, Chișinău, XXV, 2015, nr. 5-6, p. 227–234.
 6. I. Rizescu, *Contribuții la studiul calculului lingvistic*, Editura Academiei Române, București, 1958.
 7. M. Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română*, Editura Academiei Române, București, 2006.

Cristina CORLA (HANȚ)

Câteva considerații privind regimul de acuzativ al prepoziției *contra*

C. C. (H) –doctorandă, anul III, Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad; titlul lucrării: „Prepoziția și grupul prepozițional în limba română actuală”, profesor de limba și literatura română la Liceul „Adam Muller Guttenbrunn” din Arad. Participă cu lucrări științifice la simpozioane naționale și internaționale. Publică articole și studii în reviste și cărți de specialitate.

1. Preambul

În general, se admite în gramaticile românești că prepoziția reprezintă o clasă închisă de cuvinte care permite cu greu preluări de termeni din altă limbă sau crearea de noi membri prin procedee interne: „Domeniul elementelor de relație – prepoziții, conjuncții – este de obicei neatins de împrumuturi directe; ele constituie un fond stabil, moștenit din limba de bază, ca unități care aparțin deopotrivă vocabularului fundamental și structurii gramaticale.” (Avram 1973: 239). Alexandru Graur (1954) observă că, din cele 22 de prepoziții care aparțin fondului principal lexical, 20 au origine latină. Doar două prepoziții neologice sunt înregistrate în GLR 1966: *a* și *contra*, preluate din franceză. Cercetarea pe care am realizat-o între anii 2012–2015 a relevat faptul că limba română admite noi elemente în clasa prepoziției, fie

Studiul de față examinează comportamentul morfosintactic și semantic al prepoziției *contra* cu regim de acuzativ. Analiza noastră evidențiază faptul că, în limba română actuală, prepoziția *contra* își extinde sfera de utilizare. Ne vom referi la: regimul prepozițional al lui *contra*, particularitățile grupului prepozițional generat de această prepoziție, semantica prepoziției *contra* în limbajul actual, restricții impuse termenului dominat.

prin recategorizare (prepoziționalizarea adverbelor, a locuțiunilor adverbiale, a unor substantive etc.), fie prin reactivarea prepozițiilor latine: *via, per, versus, pro, supra*.

2. Contra – prepoziție cu regim cazual multiplu

În limba română actuală, această prepoziție funcționează prototipic cu regim de genitiv. În DEX 1998, 2008 termenul este înregistrat atât ca adverb, cât și ca relator cu două sensuri: „împotriva (cuiva sau a ceva)”, „În schimbul altei valori”. Prin urmare, semantica presupune trăsăturile [– Spațial, – Temporal], ceea ce înseamnă că termenul funcționează cu sens abstract pentru desemnarea unor relații de acest tip.¹ Ca prepoziție de genitiv, se asociază numai cu nominalele cărora le impune formă specifică. Excepția o reprezintă situația de blocare a regimului cazual în anumite contexte gramaticale, comportament similar celorlalte prepoziții de genitiv: *S-a pronunțat **contra a doi** dintre inculpați*. Pentru regimul de acuzativ, gramaticile înregistrează puține contexte de utilizare a prepoziției *contra*. Mai mult, în capitolele de sintaxă se face abstracție de funcțiile sintactice realizate cu această prepoziție. Astfel, în GLR I (1966), prepoziția *contra* cu regim de acuzativ este înregistrată cu un singur sens, regăsit în limbajul comercial pentru a indica obiectul unui schimb (*pachetul **contra** chitanță, **contra** cost*). În 1973, Al. Graur sesizează că rolul pe care îl are în contextele de acuzativ prepoziția *contra* este o dovadă a tendinței spre analitism – după o prepoziție cum este *contra* începe să se pună acuzativ, „egal cu nominativ, ceea ce înseamnă desființarea cazurilor” (*ochelari **contra** praf și soare*)². C. Dimitriu (1979) înregistrează utilizarea prepoziției *contra* în limbajul administrativ și în cel jurnalistic, iar Mioara Avram (1986) adaugă noi situații de utilizare: asocierea cu un numeral în limbajul curent (*doi **contra** trei*); limbajul comercial: ***contra** chitanță, **contra** cost, **contra** ramburs*; limbajul sportiv: ***contra** cronometru*; limbajul juridic *Kramer **contra** Kramer*. În GALR I (2008) se amintește că prepoziția *contra* este singura care poate avea regim dublu în limba română, fără însă a se insista asupra contextelor și modului de funcționare a grupului sintactic generat.

3. Particularitățile grupului prepozițional generat de prepoziția *contra*

Vom evidenția, în cele ce urmează, particularitățile de construcție a grupului prepozițional format din prepoziția *contra* cu regim de acuzativ + nominal. De remarcat că această prepoziție nu se poate asocia cu părți de vorbire non-caz (adverb, verbe la forme non-finite). Am identificat, în limba română actuală, următoarele tipare:

- construcții cu substantivul repetat, nearticulat în ambele apariții: *vot **contra** vot, mamă **contra** mamă, servicii **contra** servicii* (internet)³;
- construcții cu două substantive nearticulate, în limbajul economic: *bani **contra** produse, marfă **contra** bani, produs **contra** chitanță*;
- structuri formate din *contra* + substantiv nearticulat: ***contra** cost, **contra** ramburs*;
- numeral + *contra* + numeral: *luptă doi **contra** trei, erau cinci **contra** unu*;
- substantiv propriu + *contra* + substantiv propriu nemarcat: *Bibi **contra** Bibi, Sharapova **contra** Halep*;
- *contra* + antroponim: *votul **contra** Ionescu; votează **contra** Ionescu*;
- pronume / adjectiv + prepoziție + pronume cu formă de acuzativ: *unul **contra** toți, singur **contra**, cine **contra** cine, care **contra** care*;
- *contra* + propoziție relativă: *sunt **contra** a ceea ce spui, facem lucruri **contra** ceea ce simțim cu adevărat*.

Analiza contextelor de utilizare a prepoziției *contra* cu regim de acuzativ relevă următoarele sensuri:

a. poziția sau sensul adversativ⁴ – în acest caz, prepoziția exprimă contactul dintre două forțe care par să fie egale, fiecare acționând asupra celeilalte, pe care o percepe drept limită. De cele mai multe ori, nominalele sunt fie antonime, fie presupun o dihotomie impusă de stereotipia de gândire, dat fiind faptul că aceste forțe se află permanent în conflict sau există disensiuni între ele. Construcția implică existența a două nominale ce întruchipează forțe active concrete sau abstracte:

la mare preț au fost și jocurile pe echipe: tineri **contra** bătrâni, băieți **contra** fete, brunete **contra** blonde (DV, ianuarie 2012), [...] *conflict generic arhetipal* – mamă martiră **contra** fică-scorpie nerecunoscătoare (DV, septembrie 2011), *taximetriști* **contra** clienți, *medici* **contra** pacienți, *șoferi* **contra** pietoni, **contra** bicicliști (DV, august 2014). Schematic, construcția poate fi reprezentată astfel: A |↔| B. Vandeloise (1991) admite că acest sens al prepoziției reprezintă un transfer metaforic al ideii de forțe opuse, din domeniul spațial la domeniul interactiv sau social.

b. În strânsă legătură cu acest tipar, este acela în care elementul dominat de prepoziție nu este activ, dar devine o forță contrară pentru că se opune primeia: *votează* **contra** Rădulescu.⁵ Cu acest sens, prepoziția se coordonează adesea cu prepoziția neologică *pro*: *votesul de mâine: contra sau pro președinte?*, *votesul nu este pro sau contra ruși, americani, chinezi sau papuași. Este pur și simplu pro sau contra foame personală.* Tot o opoziție este indicată în structura **contra** *cronometru*. Am identificat și o extindere a tiparului spre o opoziție metaforică pentru indicarea contradicțiilor ce rezultă dintr-un sistem / doctrină, din măsurile luate de cineva sau din spusele cuiva: *Capitalism* **contra** *capitalism* (numele unei cărți scrise de Michael Albert), *democrație* **contra** *democrație*, *Putin* **contra** *Putin*, *Merkel* **contra** *Merkel*. De remarcat că, aflat în concurență cu structura prepoziție (*contra*, *împotriva*) + nominal în genitiv, tiparul cu substantiv în acuzativ este preferat de vorbitori atunci când termenul dominat este o abreviere sau un nume propriu mai greu de adaptat formei de genitiv: *spune că se pregătesc revolte* **contra** URSS (în loc de: **contra** URSS-ului); *alianța* **contra** OMG (în loc de: *alianța* **contra** OMG-ului); *să protesteze* **contra** ACTA (în loc de: *contra* ACTA-ei); *licitează doar* **contra** BCU și TVR (în loc de: **contra** BCU-ului și TVR-ului), **contra** Bolkenstein (în loc de: **contra** lui Bolkenstein); *Simona Halep* **contra** Maria Sharapova (în loc de: **contra** Mariei Sharapova⁶).

c. Schimbul – sensul s-a impus inițial în limbajul economic și administrativ dând naștere unor construcții fixe: **contra** *cost*, **contra** *ramburs*, **contra** *semnătură*, **contra** *plată*. Tiparul este frecvent în limbajul de astăzi și cu implicarea ideii de troc. În limba română actuală se observă extinderea acestui sens spre relații abstracte: *un pact social*

de tipul „pâine **contra** libertate” (DV, februarie 2011); *trec granița să facă schimbul bani **contra** diplome* (DV, iulie 2013); *bani **contra** timp, conștiință, suflet; bani **contra** viață* (DV, februarie 2011); *leucoplastul se poate obține numai **contra** rețetă medicală*. (DV, ianuarie 2010); *e reciprocitate: serviciu **contra** serviciu* (DV, iulie 2010).

d. Proporția – construcțiile de factură nominală presupun o inegalitate a forțelor aflate în opoziție. Primul tipar de realizare este mai frecvent întâlnit: numeral + *contra* + numeral. De obicei, primul termen indică inferioritatea numerică, iar cel de-al doilea superioritatea numerică: *cu toate că luptau unu **contra** douăzeci, românii s-au ținut bărbătește* (DV, ianuarie 2014); *în mod paradoxal, dintr-un meci de fotbal 11 **contra** 11 nu se ajunge, automat, la 11 **contra** 10, ci, de multe ori la 11 **contra** 20* (DV, noiembrie 2011); *10.000 de militari **contra** 300 de rebeli* (DV, martie 2012). Dat fiind faptul că numeralul de la doi în sus nu are în limba română flexiune, *contra* neologic câștigă teren în fața dubletului său etimologic. Astfel, exprimarea este mai concisă și mai facilă, spre deosebire de celelalte posibilități de realizare: *10000 de militari **contra** celor 300 de rebeli / **contra** a 300 de rebeli*. Există și situații în care structura este: adjectiv / pronume nehotărât + *contra* + pronume nehotărât (*singur **contra** toți, toți **contra** unu*); la fel, structura este folosită pentru a indica ideea de nedreptate / de inegalitate a șanselor. Cel de-al doilea se utilizează pentru a indica proporția propriu-zisă: *cu 13 voturi **contra** 4, Curtea a ajuns la concluzia că s-a violat articolul 14* (DV, ianuarie 2010).

4. Comportamentul prepoziției

În situațiile analizate, substantivul are formă nemarcată de caz; mai mult, *contra* cu regim de acuzativ reclamă prezența unui substantiv cu formă nearticulată: ***contra** cost, ***contra** costul*. În limba română, majoritatea prepozițiilor cu regim de acuzativ cer substantiv nearticulat: *locuiește lângă parc, *locuiește lângă parcul; s-a așezat pe bancă, *s-a așezat pe banca*. În prezența unui determinant, substantivul se articulează enclitic: *locuiește lângă parcul acesta / parcul de lângă lac / parcul verde*. În cazul prepoziției *contra* regula nu se aplică: **ofer serviciu de întreținere a parcului **contra** costul precizat, *luptă mamă **contra** fica ei*.

În structurile cu nominale, prepoziția pare să aibă mai mult rolul unei interpoziții, astfel încât construcția, în ansamblu, ocupă o singură poziție sintactică, ceea ce înseamnă că funcționalitatea lui *contra* e aproape nulă: *luptă mamă contra mamă*.

5. Câteva concluzii

Prepoziția *contra* cu regim de acuzativ este frecvent utilizată în limba română actuală dat fiind faptul că nu presupune flexionarea termenului pe care îl domină – se asociază cu substantive care au formă de nominativ / acuzativ, cu numeralele care au paradigmă cazuală defectivă, mai rar, cu pronume personale / nehotărâte. Dată fiind identitatea formală cu prepoziția *contra* de genitiv, a ajuns să funcționeze în tipare contaminate: impune acuzativ, dar indică opoziția sau sensul adversativ.

Note ■ ¹ Studiind evoluția acestei prepoziții în limba franceză, Walter de Mulder și Anne Vanderheyden (2001) observă că există un sens prototipic (cel spațial), respectiv angajări non-spațiale ale prepoziției, mai ales în franceza modernă (opoziția sau sensul adversativ, ideea de proporție, schimbul). În *Dictionariulu limbei romana* din 1871, Treboniu Laurian vorbește despre aceeași variație semantică: „in origine espreme una relatione locale, prin care unu locu e, prin positionea sea, corresponditoriu, oppusu sau facia in facia cu altu locu; apoi prin metafora, appecatu si la una actione, care correspunde sau se oppone simplu altei actione, si in speciale, sta in oppositione inimica cu alta actiune.” (DLR I 1871: 899). Sensul spațial este consemnat și în dicționarul lui Șăineanu: „**contra** prep. 1. în direcțiune opusă, față în față: *în contra curentului*; 2. fig. *a se lua în contra cu cineva*; 3. ceea ce-i opus: *pro și contra*; din *contra*, cu totul altfel.” (DULR 1929: 163).

² Interesant este faptul că exemplul dat de Al. Graur reprezintă, de fapt, o contaminare a tiparului de genitiv cu acela de acuzativ: prepoziția *contra* cu regim de genitiv poate avea sensul *împotriva*, dar *contra* cu regim de acuzativ este echivalent cu *în schimbul*. În limba română actuală, această utilizare se extinde.

³În ciuda coincidenței de construcție, structurile au sens diferit – în *schimbul*, respectiv *împotriva*, ceea ce întărește observația noastră că tiparul de genitiv s-a suprapus peste cel de acuzativ dând naștere unui sens nou al prepoziției *contra* neologice.

⁴Aceeași relație poate fi exprimată în limba română actuală cu ajutorul prepoziției *versus*.

⁵Construcția subordonată verbului pare să fie mai mult un genitiv nemarcat, adică o contaminare a construcției de genitiv de la care se preia tiparul sintactic, cu una nouă în care nominalul apare cu formă nemarcată. De remarcat că structura este preferată de vorbitori atunci când nominalul reprezintă substantiv propriu străin sau o abreviere: *s-a pronunțat contra Merkel / BCR / UE*.

⁶În limbajul comentatorilor sportivi, am sesizat și o tendință inversă, de flexionare a numelui de familie, atunci când acesta se termină în vocală: *contra Șapovei, contra Azarenkăi, contra Gavrilovei*.

Bibliografie

Dicționare:

DEX 1998 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București.

DEX 2009 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București.

DULR 1929 = Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbei române*, Editura Scrisul Românesc, Craiova.

August Treboniu Laurian (1871), *Dictionariulu limbei romane*, vol. I: A-H, Bucuresci, Noua Typografia a Laboratoriloru Romani.

Lucrări de specialitate:

GLR I 1966 = *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, ediția a II-a revăzută și adăugită, București.

Mioara Avram (1973), *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXIV, p. 239–255.

Mioara Avram (1986), *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

Walter de Mulder, Anne Vanderheyden (2001), *L’histoire de contre et la sémantique prototypique*, în „Langue française”, vol 130, p. 108–125.

C. Dimitriu (1979), *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Editura Junimea, Iași.

GALR I 2008 = Valeria Guțu Romalo, (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei Române, București.

Al. Graur (1954), *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București.

Claude Vandeloise, (1991), *Spatial Prepositions. A case study from french*, The University of Chicago Press, Chicago.

Liubomir GUȚU

Ortografierea numelor proprii între pertinentță și inadecvare

L.G. - student la Jurnalism, anul II, Facultatea de Litere, Universitatea „Alec Russo”, Bălți, participant la cursul de instruire „Aplicarea legislației cu privire la accesul la informație în activitatea jurnalistică” (2016). Laureat al Concursului Internațional de traducere „Poezia română în limbile lumii”, ediția a V-a. Coordonator – Diana Vrabie, conf. univ. dr.

În contextul alert al noilor tehnologii informaționale, când comunicarea prin intermediul sms-urilor monopolizează celelalte practici comunicaționale, puțini se mai preocupă de respectarea normelor de ortografie și ortoepie, respectarea semnelor diacritice devenind în general o practică ignorată. Greșelile de limbă privesc atât lexicul și semantică, precum și gramatica, fonetica, ortografia, punctuația etc. Aceste inadvertențe nu ar fi atât de grave, dacă nu ar depăși cadrul privat, ieșind în stradă, unde își clamează babiloniile lingvistice, riscând să contamineze vorbitorii de bună credință. Un simplu tur al orașului Bălți scoate la iveală grave erori ortografice, ortoepice, morfologice, calcuri, tautologii, pleonasme, care figurează nestingherit pe pancarte, aviziere oficiale, pe indicatoarele străzilor. Citind plăcuțele inscripționate cu numele străzilor, se poate face o adevărată colecție de „perle” de ortografie.

Vom propune în cele ce urmează o serie de astfel de abateri de la normele limbii române, identificate pe străzile municipiului Bălți. Obiectivul nostru a fost depistarea greșelilor ortografice în scrierea numelor proprii românești, dar și în cele străine, în cazul personalităților notorii. Potrivit *DOOM 2*, noțiunea de ortografie este termenul care se referă la scrierea corectă a cu-

vântului [1, p. 25] și, totodată, respectă grafia și pronunțarea din limbile respective [1, p. 52], dicționarele de ortografie și ortoepie, fiind reperele esențiale de verificare, aflate la îndemâna oricărei persoane, ar vrea să se asigure de corectitudinea celor formulate.

În cazul unor nume românești de persoane, cu contribuții remarcabile într-un anumit domeniu, numele vor fi redade așa cum au fost scrise de purtătorii lor. Este cazul lui Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu, Anton Pann, Cezar Bolliac, Constantin Brâncuși ș. a.

Mihail Kogălniceanu a fost unul dintre cei mai influenți politicieni români ai epocii sale, a deținut funcții prestigioase, a fost avocat, publicist etc. Numele său se trage dintr-o tradiție familială, conform căreia, litera „K” înlocuiește litera „C” română. Plăcuța inscripționată cu numele politicianului, marcând numele unei străzi din mun. Bălți, arată în felul următor:

Monstruozitate ortografică, această inscripție ignoră tradiția de ortografiere a numelui Kogălniceanu cu „K”, ba mai mult, înlocuiește în mod eronat diftongul *ea* cu *ia*.

Constantin Brâncuși este artistul cu contribuții excepționale la înnoirea limbajului și viziunii plastice în sculptura contemporană, devenind cartea de vizită a sculpturii românești. La fel ca și în situația lui Kogălniceanu, numele său își are rădăcinile în tradiția familială, la respectarea căreia obligă prestigiul personalității. Acesta nu poate fi modificat, prin urmare, după placul fiecăruia, așa cum vedem mai jos:

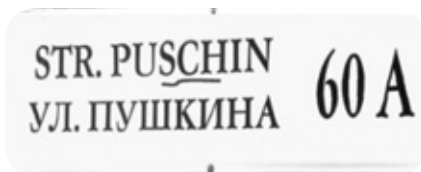

Analizând structura numelui atât în prima imagine, cât și în cea secundă, remarcăm substituirea literei „â” cu „î” și, respectiv, „â” cu „ă”, dar și a omisiunii vocalei „i” după consoana „ș”.

Bogdan-Petriceicu Hasdeu, scriitor și filolog român, descendent din familia Hâjdău, optează pentru ortografierea fără diacritice și cu atât mai puțin cu „j” – Hajdeu. Așa cum tendința de a fi mai catolici decât papa rămâne una actuală, întâlnim tot felul de alambicări ortografice, ca în imaginile ce urmează:

Aleksandr Pușkin, unul dintre cei mai importanți poeți ruși, fondatorul literaturii ruse moderne nu a putut evita nici el rebotezările autohtonizate: Pușchin, Puschin, Pușkin, Puskin ș.a. De cele mai multe ori nu se ține cont de faptul că Pușkin este un nume propriu străin, în limba de origine ortografându-se ПУШКИН. În limba română litera „k” va fi menținută în structura numelui, nefiind substituită cu îmbinarea „ch”. Așadar, corect va fi Pușkin, nu Pușchin sau Puschin. Lipsa diacriticilor contează foarte mult, deoarece modifică semnificativ înțelesul cuvântului. Câți vor mai recunoaște în numele Puschin pe poetul rus?

În cazul numelui lui F. M. Dostoievski, unul dintre cei mai importanți scriitori ruși, atestăm o problemă similară: substituirea lui „k” cu îmbinarea „ch”. O altă greșeală este dublarea vocalei „i” la sfârșitul numelui. Concluzia, câte plăcuțe, atâtea soluții...

O altă improvizație nefastă vizează mutilarea numelui zeului căsătoriei, Himeneu:

Cu referire la acest nume, s-a exprimat autorul *Dicționarului de greșeli uzuale*, Valentin Jitaru: „Una din cele mai impozante unități comerciale de pe strada Ștefan cel Mare este Salonul pentru tinerii căsătoriți, ce poartă o denumire bine aleasă, dar, cu părere de rău, schimonosită: GHIMENEU, în schimbul lui HIMENEU – zeul căsătoriei (în mitologia greacă și romană). Totul ar fi fost bine, dacă nu s-ar fi încrucișat două cuvinte: cel rusesc ГИМЕНЕЙ cu cel românesc HIMENEU. Drept rezultat, a ieșit un centaur lingual – GHI capul rusesc + MENEU trup românesc. O gafă ușor de corectat: omițând doar litera G, va rămâne varianta corectă: HIMENEU” [2, p. 168-169]. Așadar, acest nume în limba de origine este scris Himeneu.

Să cunoaștem, prin urmare, limba și să încercăm să o vorbim corect, întrucât, așa cum afirma subtilul moralist francez Fr. de la Rochefoucauld, „limba ne fixează în lume; fără ea, ne-am învărti asemeni atomilor”.

Bibliografie ■

1. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM 2), ediția a II-a, revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.
2. Jitaru Valentin, *Dicționar de greșeli uzuale*, Presa universitară bălțeană, Bălți, 2004.

Vasile GRIBINCEA

Ipostaze ale plăcerii în poezia lui Grigore Vieru

V.G. – clasa a XII-a, Liceul de Creativitate și Inventică „Prometeu-Prim” din Chișinău. Câștigător al Premiului I la Olimpiada republicană de limbă și literatură română (2014, 2015). Laureat al Premiului municipal de merit și al mai multor concursuri literare din Republica Moldova și din România. Coordonator – Constantin Șchiopu, conf. univ. dr.

Verdictul global asupra liricii viereane îl dă, poate, Mihai Cimpoi în următoarele rânduri din prefața volumului *Taina care mă apară*: „Esențialmente, Grigore Vieru este poetul începuturilor de lume, când ființa este aurorală, nefisurată și neculpabilizată.” Ființa este nefisurată și, până la un anumit moment, nefisurabilă, în virtutea purității arhetipale și în lipsa vreunui factor care să-i periclitizeze echilibrul interior și armonia cu restul lumii. Potrivit lui Epicur, armonia liniștită a sufletului reprezintă esența adevăratei plăceri. În prefața pomenită adineauri, Mihai Cimpoi se referă la Grigore Vieru și ca la un „hedonist, moderat de nevoia de a cinsti sacrul (...)”. Or, moderația e caracteristică pentru o bună parte a manifestărilor plăcerii ca stare a eului liric vierean.

Un prim nivel de referință este chiar cel al plăcerii epicureice, rezultată din armonia cu sinele și cu restul lumii, din simplele bucurii fundamentale, care, în termenii lui Alexandru Paleologu, constituie *lucrurile cu adevărat importante*. *Ca prima oară* e o poezie de maximă elocvență în acest sens. Eul vierean simte programatic dragostea de viață, stare ce asigură armonizarea ontologică; eliberat de tensiunea dilemei hamletiene *a fi sau a nu fi*, eroul liric e animat de certitudinea faptului de a

fi, care (certitudine) reprezintă sursa poate celei mai intense dintre emoțiile posibile: „Până la lacrimi / mi-e dragă viața.” Plenară, mai mult decât înduioșătoare, bucuria faptului de a trăi face ca nuanțe ale firescului, aspecte elementare ale existenței să se integreze în sublim: „Merg pe pământ / Și sun ca vioara”. Eul poetic trăiește ancorat într-un prezent continuu, *resimțind timpul pe toată durata lui*, așa cum spune un personaj din romanul *Ciuma* de Albert Camus. Ființând în acord cu dictonul horatian *Carpe diem*, eul liric simte prospețimea fascinantă a eternului inedit, are în mod constant sentimentul de nou-născut: „Toate îmi pare că sunt / Prima oară”. Sub semnul aceluiași *lucruri cu adevărat importante* se situează și poezia *Copilul din leagăn* – textul unui cântec interpretat și compus de Ion Aldea-Teodorovici. Figura copilului din leagăn devine un simbol al păcii: „În clipa asta sfântă / Noi ne gândim la pace” și, în sens larg, o reprezentare metonimică a frumuseții lumii. Plăcerea este desăvârșită, fiind în legătură cu o deosebită împlinire, aceea de a fi părinte. Ceea ce complinește plăcerea eroului liric e părerea că sentimentul său, după cum ar zice Platon, *sălășluiește-n tot ce ființează*, armonia depășind domeniul sufletului, pentru a se propaga, liniștitor, în întregul spațiu: „În clipa asta sfântă / Și glasul mierlei tace”; „În clipa asta sfântă / E mut chiar universul”.

Firească, plăcerea e reperată și în cadrul dragostei. În poezia *De acum* poate fi identificat un model memorabil de plăcere epicureică: „De-acum aş putea / Și fără picioare trăi, / Da, fără de ele – / La cine vroiam să ajung / Am ajuns. / Și fără de ochi, / Da, fără de ei, / Aş putea să trăiesc – / Pe cine vroiam să văd / Am văzut. / Și fără de mâini / Aş putea să trăiesc, / Da, fără de ele – / Pe cine vroiam să cuprind / Am cuprins. / De acum și singur, iubito / (...) Da, singur / Aş putea să trăiesc”. Iubirea – nu *eros*, mai curând *agape* (dragoste rațională) – reprezintă elementul culminant al destinului eului liric, împărțind existența acestuia în *până la* și *după*. Starea lirică centrală este cea de seninătate aferentă invincibilității – armonia lăuntrică atinge superlativul. Discursul e cel al unui îndrăgostit care denotă înțelepciune: acesta e conștient că a trăit apogeul și că, inevitabil, urmează coborârea. El alege să-și trăiască restul vieții nu posesiv și nostalgic, ci întărit de gândul că a reușit să întâlnească fericirea. Tocmai conștiința faptului că pierderea este posibilă îl face pe eroul liric să poată depăși orice pierdere – cea mai importantă posesiune a lui este viața trăită, de care nu poate fi înstrăinat. Există, pe fundalul iu-

birii, și o plăcere ce poate rezulta din dorința ingenuă, nerefuzabilă: „A, iubite, a, / Mai spune-mi ceva, / Că mi-i drag să-mi spui, / Ce nu știi, drag pui, / Că mi-i drag s-ascult / De dragoste mult...”. Comunicarea este o importantă sursă de plăcere, ordonând apropierea îndrăgostiților, și, în mod consecvent, armonizarea acestora. Nu subiectul comunicării, ci faptul ei devine determinant: „Haide, spune-mi cum se / Iubesc păsările”. Rămânând în mediul dragostei, putem remarca o altă formă a plăcerii – cea asociată ludicului (cazul poeziei *Joc de familie*): „Duminică dimineața / Copiii noștri amândoi / Se urcă în pat / Între noi... / Ne scot de pe degete / Palidele inele, / Le duc la ochi / Și se uită la mama și tata / Prin ele. / O, golul rotund al inelelor / Se umple atunci / De văzul copiilor luminos...”. Mai presus de inerenta dimensiune hedonistă a jocului, plăcerea izvorăște – și de această dată – din senzația că o situație simplă care îl vizează pe eroul liric poate fi de splendoare universală: „Și-n toată lumea / Nu există joc mai frumos”.

În contrapondere cu aceste repetate demonstrații de plăcere inacuzabilă, cu adevărat virtuoașă uneori, eul poetic vierean cunoaște și plăcerea vinovată, pe fondul căreia se observă fisurarea ființei. Totuși nu se ajunge la o condiție de neiertat. O ipostază relevantă e cea a plăcerii complice. Eroul liric din poezia *Mama în casa noastră* mărturisește că prezența maternă devine incomodantă, lentoarea și, în general, bătrânețea maicii condiționând prelungirea fazelor de intimitate: „Ne bucurăm / Că nu vede bine, / Atunci când / Ne sărutăm soațele tinere.(...) / Ne bucurăm / Că pe scări urcă încet, / Atunci când / Nu mai putem să ne smulgem / Din îmbrățișările / Mai dulci ca poamele. / Oh, mamele noastre, / Mamele!”. Aceasta este plăcerea pentru care trebuie să se plătească, or, într-o altă poezie, eul liric vierean se vede nevoit să facă o tulburătoare alegere între mamă și iubită, între drumul alb și drumul verde.

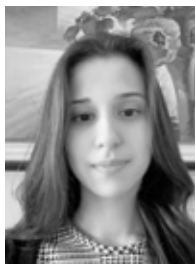
Dincolo de aceste afirmări hedoniste, creația poetică a lui Grigore Vieru poate fi privită și din perspectiva plăcerii textului, așa cum o definește Roland Barthes. *Plăcerea textului* este un reper analitic pe care s-ar putea baza o lucrare aparte, alta decât cea care se încheie chiar aici.

Mihaela TARNOVSCHI

Figuri ale perspectivei: *aproapele, departele și nesfârșitul* în opera lui Grigore Vieru

Motto: „Bezna are o singură culoare,
lumina – o mie”.

Grigore Vieru

M.T. – cl. a XII-a,
Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”.
Laureată a Premiului special
la Olimpiada internațională
de lectură, desfășurată
în Constanța, România;
Premiul III la secțiunea
„Eseu” în cadrul Festivalului-
concurs național de cultură
și literatură „Primăvara
Albastră”, desfășurat în
Pucioasa, România.
Coordonator –
Angela Lungu, profesor.

Omul e cel care are darul de a alege. După cum afirmă Aurelian Silvestru:

„Într-adevăr, suntem făcuți din cuvinte, dar avem datoria să făurim cu ele rugăciuni și adevăruri, nu blesteme și minciuni”. Rolul creației lui Grigore Vieru și al scriitorilor devotați vocației e de a reda măcar câte puțin din frumusețea imensității acestei lumi și a sentimentelor care o definesc și de a-l învăța pe om, copil, bătrân, profesor, adolescent sau părinte cum să aleagă, din tot ceea ce face, partea bună a lucrurilor. Doar omul e ființa ce oscilează mereu între două extreme: între cer și pământ, bine și rău, rai și iad, lumină și întuneric.

Lumina lui Grigore Vieru a fost și este poezie. Poezia ca vers sau poezia ca existență? Trăirismul organic atât de caracteristic versului vierean înfățișează poetul ca pe o fire sensibilă, care percepe natura însăși ca pe o poezie a unui Creator. Iubirea față de un astfel de topos îl face să și-l apropie extrem de mult, realizând o perspectivă umană a nesfârșitului, în care încap, întâi de toate, *aproapele*.

Aproapele nativ al poeziei viereene este definit de imaginea mamei, a femeii iubite, a patriei și a copiilor. Copilul din el e văzut în copiii lumii, cărora le poartă de grijă ca nu cumva să trăiască și ei durerea unui război și a foamei. Curcubeul, simbol al armoniei, îndeamnă la o imensă grațitudine, atât față de bucuria și dulceața liniștii, cât și față de familie și patrie, subînțeleasă prin imaginea celor trei culori ale românismului: „Și acum se-adună iarăși / Să se joace buni tovarăși / Și cu-albastrul de cicoare, / Și cu galbenul de soare, / Și cu roșul ca de foc / De! Ca frații! La un loc! / Zice omul bucuros: / Măi, ce curcubeu frumos!” (*Curcubeul*).

Iubita e acea ființă adamică cuprinzătoare a sensului existenței. Dragostea ei maternă și familială e un izvor al fericirii sacre, înnobilate prin jocul copiilor: „Și-n toată lumea / Nu există joc mai frumos!” (*Joc de familie*).

Pe lângă faptul că inima viereană se însuflețește lângă iubită și copii, ea rămâne fidelă și dragostei materne, care e, în viziunea poetului, *axis mundi*. În nenumăratele poeme, care par a fi unul singur, atestăm imaginea mamei ca un principiu al universalității, al sacralității, al maternității calde, apropiate sufletului. Chipul ei e un prototip al marelui univers transpus în micul univers familial: „Ușoară, maică, ușoară, / C-ai putea să mergi călcând / Pe semințele ce zboară / Între ceruri și pământ...” (*Făptura mamei*). Făptura mitică, părtașă la marea taină a Facerii, purtătoare de rod, definește perspectiva *aproapelui*, fiind sensul liniștii, al siguranței, al protecției: „Mă trezesc dimineața / cu toate lăicerele casei pe mine, / ostenit de greul lor colorat. / «Mă temeam să nu-ți fie frig», / zice mama.” (*Acasă*).

Pentru Grigore Vieru mama a însemnat și un model de stoicism, rezistență, bunătate, milostenie, curaj, grijă, statornicie și verticalitate morală. E cea care i-a lasat o scumpă moștenire etică, care implică dragostea de neam, de patrie și de limba străbună.

Trăindu-și copilăria în frică, ascultând jocul acului de cusut în loc de cântec de leagăn și îndurând greul vieții, eul liric plasează războiul și foamea într-un *departe* înstrăinat: „Stau înfipte în glob / Săbioarele / Ca 'n pieptul pernuței / Acele. / Ce mai cârpim azi, / Omule? / ... / Pământul zdrențuit / De puhoiaie, / Spintecat de cutremure?! / Sufletul rănit?! / Stau înfipte în glob / Săbioarele. / Și-aproape că / Nu mai e loc / Pentru pana poetului.” (*Stau înfipte în glob*).

În jurul unei astfel de lumi se conturează perspectiva unei dualități a existenței, care, pe lângă război, angajează și figura mamei ca victimă

a ororilor lui. Poezia *De unde* prezintă bivalența acestei lumi, lovită de foamete, de durere, de griji și de speranțe încrustate în modelul cămășilor: „Când apa / Peste care te aplecai / Era plină mereu de cămăși; / Când a zilei oglindă / Zăcea bucăți la pământ / Sub furtuna de foc / A războiului; / Când pe ochii copiilor tăi / Scrumul secetei se așternuse, / Umbrele foamei...”

Totodată, perspectiva *departelui* e realizată complex și preia valențele *aproapelei* atunci când autorul proiectează doritul și sfântul într-o dimensiune temporală a *departelui*: visul rotundului românesc, realizat sub aserțiunea: „Dacă visul unora a fost să ajungă în Cosmos, eu viața întreagă am visat să trec Prutul”. Ca libertate a aspirațiilor, eul vierean visează și gândește într-un spirit tricolor: „...Umbra sufletului tău / Pe setea inimii mele / În chip de ploaie albastră / Coboară / .../ Umbra sufletului tău / Pe tăcerea inimii mele / În chip de spice de aur / Se-upleacă / .../ Umbra sufletului tău / Pe tremurul inimii mele / În chip de măr roșu / Se clatină.” (*O, mamă*).

Visul devine atât o perspectivă a *aproapelei*, pentru că patria face parte din dulcele *apropiat*, cât și a *departelui* temporal și a *nesfârșitului*, datorită conotației de infinit în timp și spațiu atribuită limbii, atâta timp cât este vorbită, și de nemărginire a plaiului natal, atâta timp cât e pace.

Tot un astfel de element-cheie al *nesfârșitului* este și dorul – o amintire a ceea ce va fi: „Nu, nu mi-e totuna / Dacă vii, dacă nu – / Eu strig soarele, luna / Dar voiesc să vii tu.” (*Nu, nu mi-e totuna*). Imaginea mamei aparține de asemenea universului *nesfârșit*, înscriindu-se în aceeași coordonată a sacrului, ca și „stelele”; „apa”; „lacrima”. Alături de iubirea maternă, și valoarea limbii române e plasată în infinitul dintre cer și pământ: „Iar când nu poți / Nici plânge și nici râde, / Când nu poți mângâia / Și nici cânta, / Cu-al tău pământ, / Cu cerul tău în față, / Tu taci atunci / Tot în limba ta.” (*În limba ta*).

În concluzie, precum Ion și Doina Aldea-Teodorovici au cântat tot ce avem mai sfânt: mama, patria, Dumnezeu; precum în lacrima lui Eminescu încap câte stele în picătura de rouă sub cerul dimineții, sufletul vierean a cântat deopotrivă toată frumusețea neamului românesc în numeroasele ei aspecte primate *aproape*, *departe* sau în *nesfârșit*, integrând poezia românească, cu deosebită măiestrie, în lirica universală sub lumina unei creații desăvârșite și unice.

Maria ABRAMCIUC

Registre discursive în *Amintiri de Alecu Russo*

M.A. – poet, critic literar, eseist. Conf. dr., Catedra de literatura română și universală, Facultatea de Filologie, Universitatea „Alecu Russo” din Bălți. Membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și a Uniunii Scriitorilor din România. A publicat versuri, articole de critică literară, eseuri în reviste din țară și de peste hotare: „Basarabia”, „Contrafort”, „Dacia literară”, „Poezia”, „Convorbiri literare”, „Familia”, „Semn”, semnând Margareta Curtescu. Cărți publicate: *Prinsă între clamele speranței*, Chișinău, 1997; *Simple bluesuri*, Chișinău, 2003; *Eternul Orfeu*, Chișinău, 2005.

Generată de un spirit entuziast, de un elan interior, irigată pe suprafețe ample de un pregnant sentiment paseist, manifestări, cu preponderență, ale unui spirit romantic, proza lui Alecu Russo se distinge, în contextul narațiunii antejunimiste, prin neomogenitatea formulilor de enunțare, implicând astfel multiple paliere narative și un larg diapazon stilistic. Confesivă și meditativă, justițiară și polemică, retorică și lirică, gnomică și dezinvoltă, opera celui care *își revendică titlul de „ostaș al propășirii”* îi reproduce exact configurațiile spiritului racordat la turbulențele epocii și angajat mereu *în lupta pentru prosperarea neamului*. În acest sens, istoricul literar Teodor Vărgolici afirmă: „Cu o dexteritate desăvârșită, modernă, inovatoare în proza românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Alecu Russo reunește armonios rememorarea lirică și pamfletul, meditația și umorul, descrierile de natură și dialogul, confesiunea și interogația, tonul grav și exuberanța narativă, jurnalul intim și legenda populară, însemnările de călătorie și poemul în proză” [6, p. 10].

Individuală, personalitatea scriitoricească a lui Alecu Russo a imprimat discursului epic dimensiuni pe potriva opțiunilor sale mai mult ideologice decât estetice. Proiectele sale epice

denotă varii modalități de expunere: descriptive, reflexive, lirice, narative, argumentative, informative, sapiențiale (aforistice), eseistice, publicistice, mixajul stilistic justificându-se, într-un fel, prin „înclinația spre miscelaneu a prozatorilor începutului de drum” [3, p. 81], din generația cărora face parte și autorul primului jurnal intim și al primului poem în proză din literatura noastră. Formula autentică de expunere, la care apelează scriitorul, se explică, deci, și prin condiția narațiunii artistice românești de la 1840, care înregistra, de rând cu structurile ordonate ale lui Constantin Negruzzi, și forme „ingenuie”, organizate în funcție de fluxul rememorării. „Suntem în faza în care aproape orice producție prozastică devine memorialistică, în care memoria literaturizată își caută propria formă. Inutil, în aceste condiții, să mai aplicăm grila tradițională a genurilor și a speciilor literare. Avem a face cu un Text extras din memorie, text ce ia, întâmplător, forme variate” [7, p. 76].

Discursivă, dialogică, proza lui Alecu Russo semnalează apariția, în literatura noastră, a eseului de idei, autorul angajându-se într-un amplu travaliu de diseminare a mesajelor, ceea ce presupune, în subsidiar, ideea de dialog cu lectorul virtual. Vom reliefa, în continuare, registrele discursului din proza *Amintiri*, menționând că această țesătură epică inedită indică intențiile autorului de a *informa* și a *forma* cititorul virtual.

Concept-cheie în lingvistică, termenul *discurs* convoacă semnificații referitor la actul comunicării, căci „reflectă promovarea de către structuralism a modelului lingvistic ca model pentru tot ce înseamnă comunicare” [4, p. 107]. Savantul francez Emile Benveniste, în *Probleme de lingvistică generală* (1966), consideră *discursul* „o enunțare ce presupune un locutor și un auditor, și intenția locutorului de a-l influența pe celălalt” [1, p. 441]. În perspectivă pragmatică, notează Dominique Maingueneau, „Pentru ca actul de limbaj să fie reușit, trebuie ca enunțătorul să reușească să-l facă pe destinatar să-i recunoască intenția de a îndeplini un anumit act, adică actul de a arăta prin enunțare enunțând. Nu putem vorbi despre enunț decât dacă el exprimă o intenție de acest tip față de destinatar, sensul enunțului fiind chiar această intenție” [2, p. 29].

Ca organizare discursivă, proza *Amintiri*, impregnată de retorism, dar și de lirism, se repliază în funcție de intențiile locutorului de a-și modela

interlocutorul, căruia i se impun, prin diverse trucuri comunicaționale, opinii, atitudini, reguli, sentimente, precepte morale, adevăruri. În acest caz, naratorul, angajat într-un discurs *formativ*, „pleacă de la premisa că interlocutorului „îi lipsește” ceva, că ceva din el trebuie completat sau îndreptat. Această carență se stabilește de regulă prin referință la o autoritate dincolo de partenerii de comunicare: Dumnezeu, legea morală, dreptatea, rațiunea, înțelepciunea ș. a. m. d” [3, p. 87].

Orientat spre un interlocutor aleatoriu, naratorul lui Alecu Russo nu se angajează în expunerea succesivă a evenimentelor, ci își relevă senzațiile, emoțiile, impresiile, ideile, amintindu-și de propria copilărie și adolescență, dar și evocând momente relevante din istoria patriei moldave. Primele trei capitole ale *Amintiri*-lor sunt inspirate, astfel, din biografia autorului, celelalte șase fixează evenimente relevante din istoria Țării Moldovei. Tonalitatea din incipitul operei aparține unui eu didacticist, sentențios, care, adresându-i-se unui eventual receptor, generalizat prin cuvântul „omul”, își construiește actul enunțării printr-un șir de interogații retorice, urmate imediat de răspunsuri exclamative, ce-i denotă intenția de a-i inocula lectorului atașamentul pentru timpurile apuse, idealizate, precum și ideea de discordanță între valorile prezentului și cele ale trecutului: „De ce oare cu cât ceasurile, zilele și anii se înmulțesc asupra lui, cu atâta mai mult omul se uită în urma sa, și din căutătură în căutătură se oprește cu plăcere la cele mai depărtate aduceri-aminte, aducerile-aminte ale tinereții și ale copilăriei? Nu-i soarele frumos și astăzi? păsăruicile nu cântă tot aceleași cântece voioase sau jalnice? frunzele nu au același freamăt? pădurile nu înverzesc ca odinioară? florile nu au același miros, câmpiile, dulcile priveliști duioase ce aveau? mișcarea vietăților alinitu-s-a? Nu; dar nici un soare nu lucește frumos, nici o florică nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu răzbate, nimica în lumea de față nu are asemănare cu florile și cu soarele zilelor văzute prin aducerea-aminte”.

În continuare, urmează o secvență organizată în forma unui discurs *formativ*, repliat în ritmuri *reflexive*, instanța care vorbește convertindu-și narațiunea în aserțiuni concludive și anunțându-și predispozițiile pentru meditația amplă: „Vântul ce bătea atunci, lacrimile ce se vărsa se uit; din zilele trecute a rămas în închipuire un soare de-a purure cu

raze strălucitoare și un miros neșters. Are dreptate aducerea-aminte: nimică nu poate fi pentru om mai frumos decât trecutul, căci trecutul e tinerețea și tinerețea este fericire!... fericire de a crede în toată pasărea ce zboară, fericire de a crede în frumosul și în bunul, fericire de a nu se îndoi de cinste și de multe, fericire de a nu gândi la nimica, de a nu ști ce este viața și ce neagră prăpastie este sufletul omului...” .

Fragmentul articulează, în tonalități persuasive, un mesaj cu referință la tinerețe ca vârstă a inocenței și a emoțiilor autentice. Constituită din comentarii, din opinii auctoriale explicite, expunerea se organizează progresiv și ia forma unui flux, orientat de locutor spre destinatar. Explorându-și sistemul de valori și universul de sentimente, Alecu Russo nu-și asumă doar rolul de emitent al enunțurilor, ci își divulgă, întâi de toate, imaginea sa morală și afectivă, lumea sa de sentimente, căci, „în cursul oricărei narațiuni, textul naratorului îl *descrie* pe acel narator” [2, p. 29]: „De ce vorbesc de părul satului? Vântul primăverii a bătut; peste dealuri, peste văi, peste ani, dorul leagănului mă ajunge; spre codru mi se întorc ochii, și zăresc umbra părului copilăriei mele, care își întinde ramurile ca niște brațe ce își scutură florile pe inima mea ca o ploaie răcoroasă”. Puternica afecțiune pentru spațiul paradisiac al copilăriei, deși apare exprimată într-o formulă personalizată, este proiectată în conștiința cititorului / interlocutorului, întărindu-i atașamentul pentru locurile natale. Or, susține Dominique Maingueneau, „natorii se bucură, în principiu, de încrederea destinatarilor. Chiar și prin aceea că își cer, și obțin, dreptul de a se manifesta cu consistență din punct de vedere verbal, naratorii își asumă autoritatea de a povesti, de a-și asuma rolul de cunoscător, maestru de ceremonii sau producător, în relație cu rolul de discipol sau învățacel asumat de destinatari” [2, p. 28].

Pentru a-și predispuce cititorul la cooperare, Alecu Russo apelează la diverse artificii. În fragmentul dedicat Măriucăi, trista istorie a tinerei fete este expusă în cheie baladescă. Frecvența punctelor de suspensie și a exclamațiilor implică o puternică stare afectivă, inoculată neapărat și receptorului. Pronumele posesiv „al nostru” instituie acest sentiment de colaborare, semnalând cooptarea cititorului la elaborarea discursului: „Măriuca! șasesprezece ani, față de trandafir și de spumă de lapte, ochi de mură, cămășuică de omăt cu altițioare subțiri, ca o creastă de rândunică, și inimă de lăcrimioară; mult iubită, mult sărutată

de un nufăr frumos de pe iaz; ea era drăguliță tot satului... dar nuferii sunt înșelători ca unda mirătoare în care se nasc! Al nostru se duce la moscălie cu făgadă de întoarcere; lăcrimioara se veștezi... părinții o alungară... Un an, doi, trei ani, de sub părul satului, Măriuca se uita la drumul mare bătut de ochii ei; drumul aducea numai dorul; într-o zi, Măriuca clăti din cap ca o frunzuliță vântuită, se culcă la piciorul părului, cu ochii la drum, și adormi pentru totdeauna!...”

Concepută în formă reticulară, enunțarea din *Amintiri* include și manifestări ale discursului *informativ*, însă evocarea evenimentială e conjugată cu narațiunea prin care este dislocată atitudinea în conștiința receptorului. Fragmentul ce urmează configurează, în câteva retușări sumare, atmosfera epocii de la 1830, an de cotitură pentru Moldova și Muntenia, căci anume atunci începe infuzia de elemente europene în societățile patriarhale românești. Concomitent, naratorul, dispunând de autoritatea sa în a verbaliza, își nuanțează discursul cu efecte colorate afectiv: „Lucise dar pe lume 1830, an prevestit prin cutremurul popoarelor de la Pindul până la Alpele italienești; lumea română încă sfâșiată de pierderea Basarabiei, plângând cruntele zile ale anului 1821, netămăduite de risipele războiului din 1828, sta nehotărâtă între instituțiile nouă, ce nu se înțelegeau încă, și viața moale, venită de o sută ani cu domnii străini; viața prelungită câteva zile de domnia lui Ioan Sturza”. Deși, în asemenea pasaje, informația istorică poate fi lesne reperată, formele stilului științific sunt atenuate, locutorul preferând limbajul figurativ.

În *Amintiri*, discursul *formativ* se suprapune pe cel *informativ*, căci naratorul lui Alecu Russo își marchează evocarea cu emoția autentică. Iată, de exemplu, cum este reconstituită atmosfera istorică de pe la 1830: „Pe când copiii își din urmă se făceau mari, pe când universitățile Germaniei și școalele franceze trimiteau îndărăt copiii României, pe când școalele, astăzi roditoare, ale Bucureștilor și ale Iașului stau încă în proiecte în reglementurile organice, o epocă mare și luminoasă se ridicase, o epocă ce trezise omenirea prin huietul tunului: 1830, anul ce se numește în istorie anul slavei. Cu o presimțire mai presus decât conștiința obștească de atunci, părinții moldoveni și români umplură lumea cea mare de copiii lor, spre a-i adăpa la izvoarele de învățătură, de care cea mai mare parte din ei, dar nu toți, fuseră lipsiți...”

Într-un timp al configurării narațiunii autohtone, opera lui Alecu Russo denotă o expunere impregnată afectiv, care descinde din trăirile interioare ale naratorului. În *Amintiri*, poziționarea sa *formativă* și *informativă* în raport cu destinatarul, cititorul român de la 1840, dar și cel de oricând, produce în continuare același efect: îi provocă receptorului emoții și atitudini și îi oferă o perspectivă obiectivă asupra unor epoci trecute.

Bibliografie

1. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, trad. de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Marina Păunescu, Editura Babel, București, 1996.
2. Dominique Maingueneau, *Pragmatică pentru discursul literar. Enunțarea literară*, trad. de Raluca-Nicoleta Balațchi, pref. de Alexandra Cunița, Institutul European, Iași, 2007.
3. Liviu Papadima, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în poza pașoptistă și postpașoptistă*, Editura Polirom, Iași, 1999.
4. Lucian Pricop, *Dicționar de teorie literară*, Editura Cartex, București, 2009.
5. Alecu Russo, *Opere*, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1989.
6. Teodor Vărgolici, *Portrete și analize literare*, Editura 100+1 GRAMAR, București, 2001.
7. Mihai Zamfir, *Din secolul romantic*, Editura Cartea Românească, București, 1989.

Diana ACHIM

Lectura naratarului în *Hanu-Ancuței* de Mihail Sadoveanu

D. A.- absolventă a Facultății de Litere, Filozofie și Istorie din cadrul Universității de Vest din Timișoara. Profesor de limba și literatura română la Colegiul Național „Moise Nicoară”, Arad, formator și mentor pentru profesorii debutanți. A participat la numeroase simpozioane naționale și internaționale pe teme de didactică, specifice disciplinei, dar și transdisciplinare. A publicat studii și articole în volume colective și în reviste de specialitate („Studii filologice și teologice”, „Journal of Humanistic and Social Studies”, „Perspective”, „Arca” etc.).

Argument

Am numit acest articol *lectura naratarului* din două motive. În primul rând, avem în vedere un tip de abordare a textului narativ literar care presupune o altă atitudine decât cea obișnuită din partea cititorului concret, fiind un exercițiu interesant de „lectură pe dos”, pornind de la receptare spre enunțare, de la destinatar spre narator. În al doilea rând, lectura înseamnă și comprehensiune, iar identificarea instanței fictive a naratarului poate conduce uneori la interpretări inedite ale istoriei, așa cum vom vedea în cadrul acestui demers.

Dimensiunea extratextuală studiată de teoreticienii receptării, care presupune raportul pe care îl întrețin instanțele comunicării narative, inclusiv naratarul, cu cititorul, fie el virtual, empiric, implicit, model, real etc., este cu bună știință lăsată de-o parte, la fel și analiza semnificațiilor operei. Scopul nostru este să punem în relief importanța instanței naratarului în cadrul comunicării nara-

A very important aspect related to the study of all the instances of the literary narrative discourse and, implicitly, those of the narratee, is the correct understanding of the discourse construction of literary works, and hence their proper interpretation. An expert interpretation can not ignore the mechanism underlying the production of the literary text, the specificity of artistic communication, which is more complex than any other form of communication.

tiv-literare, așadar analiza, din rațiunile enunțate, este focalizată pe un singur aspect, acela al ipostazelor naratarului, evident, cu anumite consecințe în decantarea semnificațiilor operei, pentru că, așa cum spune Umberto Eco, „un text este un produs al cărui soartă interpretativă trebuie să facă parte din propriul mecanism generativ”¹.

Instrumente teoretice

În analiza textului în discuție, *Hanu-Ancuței* de Mihail Sadoveanu², vom utiliza instrumentele teoretice dezvoltate pentru prima dată de Gerald Prince³, reluate mai apoi critic și completate de Mary Ann Piwowarczyk⁴. De asemenea, vom introduce propria noastră clasificare a ipostazelor naratarului, pentru care, pe lângă autorii deja citați, ne-am servit de sistemul lui Genette, dezvoltat în clasificarea naratorilor⁵, sau în analiza naratarului⁶, cât și observațiile lui Lintvelt⁷.

Așadar, vom considera două mari categorii de naratari, determinate de relația cu diegeza: naratarul extradiegetic și naratarul intradiegetic. Fiecare dintre acești naratari se situează la același nivel al narațiunii ca și naratorul corespunzător. Atât naratarul extradiegetic, cât și cel intradiegetic pot avea două ipostaze: naratarul explicit și naratarul implicit. Naratarul explicit este ipostaza naratarului care beneficiază de mărci discursive clare. Am considerat ca mărci discursive clare pronumele sau verbele la persoana a II-a, suprajustificările, interogațiile și exclamațiile retorice, negațiile, pronumele și expresiile impersonale, vocativul, interjecțiile, interogațiile sau falsele interogații. În general, marca discursivă clară este cea care dezvăluie dialogul naratorului cu „celălalt” sau cu sine. Naratarul declarat este ipostaza naratarului pe care îl vizează naratorul discursului, cel pe care îl declară și îl are în vedere ca destinatar al mesajului său global. Fiind o ipostază a naratarului explicit, naratarul declarat beneficiază de mărci discursive clare, dar se poate identifica nu numai la nivelul analizei discursului, ci și la nivelul analizei istoriei. Naratarul nedeclarat, fiind o categorie a naratarului explicit, beneficiază de mărci discursive, dar este vizat în discursul naratorului care se adresează naratarului declarat. În acest caz, vom analiza contextul discursului, identificăm naratarul declarat, apoi vom distinge mărcile discursive care vizează alt naratar decât cel declarat. Și

identificarea naratarului nedeclarat presupune corelarea analizei discursului cu analiza istoriei. Naratarul implicit este ipostaza naratarului fără mărci discursive clare. El poate fi identificat mai ales prin corelarea analizei discursului cu analiza istoriei. Naratarul implicit apare ca o intuiție a naratorului în legătură cu receptarea discursului lui de un alt naratar decât cel vizat. Intuiția acestui posibil receptor are repercusiuni asupra discursului său, îl cenzurează sau îl nuanțează, după caz.

Aplicație

Hanu-Ancuței de Mihail Sadoveanu este un ciclu de povestiri în ramă, care, prin specificul construcției sale, face ca jocul instanțelor comunicării narative să fie deosebit de interesant. Disponerea vocilor narrative și a naratarilor vizați nu este ușor de identificat, cum ar părea la o primă lectură, ceremonialul povestirii ascunzând sau revelând relații inedite care influențează interpretarea sensului.

Analiza naratarului, ca instanță fictivă a unui discurs narativ literar, nu se poate realiza fără analiza raportului pe care naratorul îl stabilește cu acesta, în contextul istoriei. De aceea, vom utiliza trei întrebări pentru a stabili naratorul discursului, destinatarul acestuia, respectiv relația dintre cele două instanțe. Întrebarea *cine povestește?* descoperă, evident, vocea narativă. Întrebarea *cui povestește?* stabilește naratarul, respectiv destinatarul discursului narativ, sau „urechea internă” a acestuia, iar întrebarea *în ce scop povestește?* descoperă raportul dintre cele două instanțe, cea a naratorului și a naratarului, precum și tipul de naratar vizat.

Textul *Hanu-Ancuței* este construit dintr-o serie de nouă povestiri încadrate de o povestire-ramă. Rama nu funcționează doar ca un cadru, ci asigură și liantul între cele nouă povestiri. Acest tip de organizare – povestire în povestire – determină câteva precizări asupra instanței naratorului. Vocea narativă care formează discursul ramei aparține unui narator neidentificat, fără nume propriu, care preia și funcția de naratar intradiegetic al celor nouă povestiri. Voi numi această voce *narator principal*. Voi considera ca *secundari* naratorii celor nouă povestiri, indiferent de statutul pe care îl au în istoria povestită de ei, cel de erou, de martor al experienței unui alt erou, sau de narator al unei istorii auzite. Naratorii secundari sunt identificați prin nume proprii, care

se dezvăluie fie prin intermediul naratorului principal, la începutul sau la sfârșitul povestirii narate de ei, fie prin vocea proprie, sau prin vocea altui personaj.

În funcție de tipurile de naratori și de nivelul la care își desfășoară discursul, apar diverse tipuri de naratori. Naratorul principal menține o relație directă cu un naratar extradiegetic, iar statutul său dublu, de narator și naratar, îi permite intermedierea între nivelul intradiegetic și cel extradiegetic. Așadar, la întrebarea *cine povestește?* în *Hanu-Ancuței*, răspunsul este naratorul principal și naratorul secundar, care se modifică în funcție de nivelul la care este identificat, precum și de fiecare dintre cele două istorii. Întrebarea *cui povestește?* identifică naratarul extradiegetic, respectiv naratarul intradiegetic, în funcție de aceleași criterii care stabilesc naratorul. Întrebarea *în ce scop povestește?* nuanțează tipul de naratar și reglează raportul cu naratorul său.

Ne propunem aici să analizăm discursul naratorului principal din povestirea-ramă și discursul naratorului secundar din prima povestire, *Iapa lui Vodă*.

Ciclul de povestiri este deschis de vocea naratorului principal care trasează coordonatele temporale și spațiale în care se desfășoară istoria narată. Aceste coordonate sunt destinate orientării naratarului extradiegetic, formării unei reprezentări despre contextul povestirii: „Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanul Ancuței. Dar asta s-a întâmplat într-o îndepărtată vreme, demult, în anul în care au căzut de Sântilie ploi năpraznice și spuneau oamenii că ar fi văzut balaur negru în nouri, deasupra puhoaielor Moldovei. Iar niște păsări cum nu s-au mai pomenit s-au învolburat pe furtună, vâslind spre răsărit; și moș Leonte, cercetând cartea lui de zodii și tălmăcind semnele lui Iracle-Împărat, a dovedit cum că acele păsări cu penele ca bruma s-au ridicat rătăcite din ostroavele de la marginea lumii și arată veste de război între împărați și bielșug la vița de vie”.

Reprezentarea timpului și a spațiului este specifică basmului și are ca scop realizarea unei atmosfere fabuloase. Cu toate că apar toponime cu referent real, indeterminarea temporală are ca efect sustragerea naratarului extradiegetic oricărei relații cu „realitatea”. Naratarul extradiegetic construit de discursul naratorului principal este plasat într-un context

mitic, atemporal și spațial. Se realizează astfel o relație indisolubilă între naratorul principal și naratarul său, care este determinat să funcționeze, alături de narator, în convenția specifică basmului – fabulosul.

Fabulosul presupune disponibilitatea naratarului de a accepta existența evenimentelor supranaturale⁸. Naratorul deschide în acest fel câmpul de receptare a naratarului spre orice eveniment care urmează să construiască istoria⁹. În acest orizont de așteptare se înscrie atât povestea hanului, cât și cele nouă povestiri ale sale. Se remarcă descrierea hanului, care vizează același efect de fabulos: „Trebuie să știți dumnea-voastră¹⁰ că hanul acela al Ancuței nu era han, era cetate. Avea niște ziduri groase de *ici* până *acolo*, și niște porți ferecate cum n-am mai văzut de zilele mele. În cuprinsul lui se puteau opoși oameni, vite și căruțe și nici habar n-aveau dinspre partea hoților...” (Sadoveanu: 2005, 3). Trimiterea spre basm și convenția sa – fabulosul – este motivată și de specificul discursului narativ caracterizat de oralitate. În acest sens, citatul de mai sus ilustrează relația directă narator – naratar, comparabilă cu relația povestitor oral – ascultător. În afară de adresarea directă, apar deicticele „*ici*” și „*acolo*” indicând o apropiere a celor două instanțe narrative, prezența lor în *același spațiu*. Odată instituită această relație, comparațiile și toponimele au rolul de a identifica bagajul de cunoștințe pe care îl posedă naratarul: „Porțile stăteau deschise ca la domnie. Și prin ele, în zilele line de toamnă, puteai vedea valea Moldovei cât bătea ochiul și pâclele munților pe păduri de brad până la Ceahlău și Halăuca. Iar după ce se cufunda soarele înspre tărâmul celălalt și toate ale depărtării se ștergeau și lunecau în tainice neguri, – focurile luminau zidurile de piatră, gurile negre ale ușilor și ferestrelor zăbreli-te. Contenea câte un răstimp viersul lăutarilor, și porneau poveștile...” (Sadoveanu: 2005, 4). Se remarcă introducerea elementelor specifice atmosferei de basm alături de cele cu referent real, realizându-se o înglobare a realului în fabulos. Naratarul este inclus în acest univers în care reperele „reale” sunt transfigurate de cele supranaturale.

Naratorul secundar al primei istorii este comisul Ioniță. El este introdus de naratorul principal ca personaj al povestirii hanului. De aceea, portretul său este destinat naratarului extradiegetic, care îl receptează prin intermediul naratorului principal. Naratorul principal își exprimă mai întâi sentimentele față de comis: „Stătea stâlp acolo, în acele zile

grase și vesele, un răzeș străin, care mie îmi era drag foarte.” (Sadoveanu: 2005, 4). Naratarul extradiegetic este orientat în receptarea personajului, acest fenomen repetându-se de fiecare dată când un personaj nou intră în istoria hanului.

De exemplu, în cazul călugărului Gherman, care preia funcția de narator secundar al povestirii *Haralambie*, naratorul principal marchează intrarea sa în scenă, înregistrându-i gesturile pentru naratarul extradiegetic: „Atunci cu mare dragoste și plăcere s-a rădicat din colțul lui călugărul cel care venea de la munte, și cumpănindu-și oala în dreptul bărbii, a slobozit cuvânt. Până într-acea clipă tăcuse și se îndeletnicise cu oala și mai nu-l vedeam din barbă.” (Sadoveanu: 2005, 10). Introducerea în scenă a naratorului secundar este, în acest caz, doar consemnată, prin câteva elemente considerate semnificative.

În cazul personajului Niculai Isac, intrarea în istoria hanului se constituie ca o „poveste” separată, în care se descrie mai întâi cadrul interior al hanului, starea personajelor din han care așteaptă cu nerăbdare povestea promisă de comisul Ioniță, apoi cadrul exterior, din care se încheagă portretul căpitanului Isac: „Înspre munți erau pâcle neclintite; Moldova curgea lin în soarele auriu într-o singură tate și-ntr-o liniște ca din veacuri; și câmpurile erau goale și drumurile erau pustii în patru zări; iar călărețul pe cal pag parcă venea spre noi de demult, de pe depărtate tărâmurii. Și cum ajunsese drept la han cotii, căci aici îi erau sortii să se oprească, – își scoase pălăria de păslă neagră și ne pofți la toți bună ziua și noroc bun.” (Sadoveanu: 2005, 27). Naratorul principal își asumă rolul de a prezenta naratarului extradiegetic atmosfera în care apare personajul, atmosferă care contribuie la caracterizarea lui. Fundalul și momentul în care se profilează portretul căpitanului Isac este în directă legătură cu impresia pe care o lasă acest personaj naratarului extradiegetic. Scopul naratorului este de a construi un orizont de așteptare față de personaj, pe de o parte, și de a reface atmosfera fabuloasă inițială, pe de altă parte. Și de această dată, naratorul principal realizează portretul personajului fără să-l numească, notând impresia pe care i-o produce: „Obrazu-i smad cu mustăcioară tunsă și barba rotunjită, cu nas vulturesc și sprâncene întunecoase, arăta încă frumusețe și bărbăție, deși ochiul drept strâns și închis îi dădea ceva trist și straniu.” (Sadoveanu: 2005, 27).

O altă modalitate de a introduce personajele care vor prelua funcția de narator secundar este ilustrată de începutul povestirii *Județ al sârmanilor*: „S-a ridicat din tohoarca lui, de la un proțap, un om mătăhălos, și s-a arătat în lumina focului pășind legănat. Numai după cum aducea picioarele, rar, cosind cu ele parcă, s-ar fi putut cunoaște că-i cioban. Se vedea asta însă și după glugă, după căciula dintr-un berbec, după chimirul lat și lustruit și mai ales după cămeșa scortoasă de spălături în zer.” (Sadoveanu: 2005, 54). Naratorul principal nu se limitează la a spune că personajul este un cioban, ci justifică față de naratarul său această categorisire, apelând la elemente semnificative de portret, pentru o reprezentare clară a personajului.

De fapt, portretul personajelor anticipează și felul lor de a povesti, sau evenimentul despre care personajul narator secundar urmează să povestească. De exemplu, ciobanul Constandin Moțoc este un om greoi și necioplit, povestirea lui se referă la răzbunare, cuprinde un eveniment sângeros, iar capacitatea naratorului secundar de a menține atenția naratarului intradiegetic este slabă. Naratorul secundar este lipsit de talent și suplețe în mânuirea cuvântului.

Un alt exemplu în acest sens este și introducerea în istorie a negustorului Dămian: „...dar, prin negura serii, s-auzică strigăte și zarvă pe drumul Sucevei.” (Sadoveanu: 2005, 62). Povestea negustorului se țese în mare parte dintr-un dialog între Dămian și cei aflați la han, iar reacția ascultătorilor la cele spuse de naratorul secundar este zgomoasă, veselă.

Așadar, scopul naratorului principal, atunci când redă atmosfera sau portretul personajelor, este de a orienta receptarea naratarului extradiegetic, de a-i crea un orizont de așteptare, sau de a-i induce propria opinie asupra personajelor din istorie.

Naratorul principal intervine și în discursul personajelor cu funcție de narator secundar. Aceste comentarii, inserate pe parcursul celor nouă povestiri, au, în general, rolul de a surprinde atitudinea naratorului secundar în timp ce-și împărtășește naratarului intradiegetic colectiv povestea. De asemenea, naratorul principal redă impresia pe care o produce povestea asupra naratarului intradiegetic: „Noi, gospodarii și căraușii din Țara-de-Sus, am rămas tăcuți și mânăniți.” (Sadoveanu: 2005, 41) sau „Și pârându-ne tare rău pentru asemenea cusur al

nemților, l-am lăsat pe negustor să-și isprăvească istorisirea călătoriei lui.” (Sadoveanu: 2005, 69), „Noi am făcut iar mare zvoană, ridicând ulcelele spre barba cinstitului negustor.” (Sadoveanu: 2005, 72).

Naratorul principal se identifică, în ipostaza de naratar intradiegetic, numai prin pronumele personal la persoana I plural, indicând poziția solidară cu a celorlalte personaje cu aceeași funcție. Pe lângă această marcă apare și sintagma „gospodarii și cărașii din Țara-de-Sus”, indicând cu termeni vagi identitatea grupului. Atitudinea naratorului principal este modestă și este declarată încă de la început, precizând că a auzit multe povești, nu că ar fi avut privilegiul de a povesti la rândul său celorlalți. Însă poziția privilegiată de narator principal îi permite regia vocilor narrative, comentariul asupra atmosferei și personajelor, orientarea opiniei naratarului extradiegetic. Acest general „noi” este utilizat cu consecvență, naratorul principal rămânând în culisele spectacolului istorisirilor, inclusiv prin absența unui nume propriu. Pronumele personal, persoana I singular „eu” apare foarte rar, numai atunci când, în cadrul dialogului, naratorul își dă cuvântul pentru o replică: „Care minciuni, mătușă Salomie? întreb eu.” (Sadoveanu: 2005, 82). Această marcă a naratorului are repercusiuni și asupra naratarului extradiegetic care, vizavi de „eu” ar fi exclus, iar în „noi” este inclus.

O situație specială se regăsește în cadrul povestirii *Orb sărac*. Naratorul dovedește o atenție deosebită, încă de la început, față de personajul pe care „Mulți dintre tovarășii mei nu-l băgaseră încă în samă”, împărtășind naratarului extradiegetic chiar un fragment de monolog interior: „Bătrânul e orb, mi-am zis eu privind-l.” (Sadoveanu: 2005, 73). O atenție deosebită este acordată și cadrului desfășurării acestei povestiri: „O clipă sfatul nostru conteni, ca s-ascultăm în tăcere bătăile de aripi și trâmbițările cucoșilor, întâi aproape în cetatea hanului, apoi ca o muzică stânsă, într-o mare depărtare, dincolo de apa Moldovei.” (Sadoveanu: 2005, 75). Naratorul secundar este observat îndeaproape pregătindu-se să cânte balada din cimpoi: „Trase spre el pliscul cimpoiului și umflă c-un răsunet adânc foiul. Cuprinzând instrumentul sub cotul stâng, îl strânse, și el țipă, o dată scurt, ca și cum l-ar fi durut. Apoi începu a mormăi ș-a da sunet de cântec vechi.” (Sadoveanu: 2005, 76).

Modalitatea pe care o găsește naratorul principal de a transmite mesajul personajului nu este prin referirea la conținut, ci la efectul pe care îl

are cântecul asupra sa, ca naratar intradiegetic: „Iarși izbucni în surlă chemarea de demult. O simțeam în mine ca o bătaie de inimă a oamenilor care au fost și nu mai sunt pe acest pământ. Auzeam pentru întâia oară cântecul acesta al păstorilor și luam aminte la mioara care se tânguia și vorbea omenește cu stăpânul său despre moartea lui...” (Sadoveanu: 2005, 76).

Am analizat mai sus raportul naratorului principal cu naratarul extradiegetic încercând să răspund la întrebarea *în ce scop povestește?*. Se conturează astfel tipul de naratar vizat de naratorul principal. Mărcile naratarului sunt clare la începutul discursului, adresarea este directă, naratarul extradiegetic este deci explicit declarat, identificat prin „să știți dumneavoastră”, verbul și pronumele la persoana a II-a. Totuși aceasta este singura marcă discursivă clară care identifică un naratar explicit declarat. Pe parcursul derulării istoriei hanului, naratarul extradiegetic explicit declarat se estompează devenind implicit. Această metamorfoză care, la nivelul discursului este reprezentată de absența mărcilor clare, poate fi explicată: naratarul extradiegetic este considerat prezent în situația de comunicare, iar naratorul principal, din acest motiv, nu-l mai interpelează.

Ținând cont de strategiile de implicare și de orientare a naratarului extradiegetic, pe care le-am demonstrat mai sus, scopul naratorului principal este de a transgresa limitele diegezei prin rolul său de intermediator între planul intradiegetic și cel extradiegetic.

Naratorul secundar al povestirii *Iapa lui Vodă* este comisul Ioniță. El povestește o întâmplare din tinerețe când s-a întâlnit cu Vodă și, fără să știe cu cine vorbește, are o atitudine îndrăzneță față de domnie. Deși se întâlnește și a doua oară cu Vodă, de această dată cunoscându-l, comisul Ioniță își păstrează atitudinea, dovedind aceeași îndrăzneală, sinceritate și consecvență. Povestea este amuzantă, iar naratorul secundar recurge la toate mijloacele de menținere a interesului naratarului intradiegetic explicit declarat colectiv. Pretextul povestirii este iapa descrisă de naratorul principal ca fiind „...un cal vrednic de mirare. Era calul din poveste, înainte de a mânca jar. Numai pielea și ciolanele!” (Sadoveanu: 2005, 4). Scopul naratorului secundar este însă de a se face cunoscut personajelor care îl ascultă, de a-i impresiona, nu atât prin ceea ce povestește, ci prin felul în care povestește.

Așadar, la întrebarea *cine povestește?* răspunsul este naratorul secundar comisul Ioniță. *Cui povestește?* – naratarului intradiegetic explicit declarat, identificat prin mărci ca adresarea directă, vocativul, pronume și verbe la persoana a II-a, deictice, interjecții. Iată câteva exemple: „Cum vă spuneam, domnilor mei, eu stam aici, în acest loc, gata de ducă, cu picioru-n scară. Și iaca, numai ce aud pocnind harapnic și duruind trăsură pe arcuri.” (Sadoveanu: 2005, 5). Răspunsul la întrebarea *în ce scop povestește?* sau intervine pe parcursul istoriei hanului nuanțează statutul său special în cadrul larg al ciclului de povestiri.

După istoria pe care o povestește la început, comisul Ioniță promite să spună „o povestire mai strașnică și mai minunată decât cea cu iapa lui Vodă” (Sadoveanu: 2005, 10). De fiecare dată când se pregătește să înceapă, intervine un alt narator secundar care își spune povestea, momentul așteptat de naratarul intradiegetic colectiv amânându-se. El câștigă atenția naratarului intradiegetic și o menține pentru celelalte istorii. De exemplu, înainte de povestirea *Balaurul*: „– Frații mei! a început cu mare putere comisul Ioniță, și s-a rîdicat în picioare, cât era de nalt și de uscat; adevărat mărturisesc în fața lui Dumnezeu că istorisirea cuvioșiei sale părintelui Gherman mi-a zbârlit părul sub cușmă; dar eu vreau să vă spun ceva cu mult mai minunat și mai înfricoșat!” (Sadoveanu: 2005, 17). Scenariul se repetă, cu mici modificări, înaintea fiecărei povestiri.

Comisul Ioniță, așa cum se observă și în fragmentul citat, funcționează și ca reper în stabilirea valorii unei istorii, mai ales că fiecare povestire este comparată cu cea încă nepovestită. De altfel, vocea naratorului principal consemnează de fiecare dată nerăbdarea cu care personajele de la han așteaptă povestea promisă, care depășește, după spusele comisului, toate celelalte povestiri auzite: „– S-ascultăm povestirea cinstitului comis!” (Sadoveanu: 2005, 17) sau „În sfârșit venise acel mult dorit ceas, când puteam să mă pregătesc a asculta cu mare plăcere istorisirea preacinstitului nostru comis Ioniță de la Drăgănești.” (Sadoveanu: 2005, 62).

Comisul Ioniță nu reușește să spună povestirea promisă, dar reprezintă un catalizator al celorlalți naratori secundari, pentru că, deși dorește să povestească, de fiecare dată cedează locul altei voci narrative, iar la nivelul istoriei este perceput ca fiind cel mai curios să afle întâmplările

altora: „Cum se poate? Aici ai avut această întâmplare?” (Sadoveanu: 2005, 28).

Personajul comisul Ioniță poate fi considerat o proiecție a naratarului extradiegetic în diegeză. El este personajul cu rol de narator secundar al primei povestiri, *Iapa lui Vodă*. În cadrul larg al istoriei hanului, el poate fi considerat naratarul extradiegetic care nu-și poate spune istoria, judecă celelalte povestiri în funcție de propria povestire, se implică ascultând activ și determinând pe ceilalți să povestească cât mai frumos, pentru că este un receptor curios și exigent. Considerând adevărată această ipoteză și având în vedere că toate personajele naratori secundari se raportează la comisul Ioniță, fie adresându-i-se direct, fie cerându-i permisiunea să povestească înaintea lui, putem considera că naratarul extradiegetic este vizat indirect, de fiecare narator secundar. Ipoteza ca personajul comisul Ioniță să fie o proiecție a naratarului extradiegetic justifică și lipsa mărcilor clare de interpelare a naratarului extradiegetic de către naratorul principal, care, așa cum spuneam mai sus, îl consideră prezent.

Complexitatea raporturilor între instanțele discursului din ciclul de povestiri *Hanu-Ancuței* ilustrează o povestire despre povestire, un spectacol al „vocalor” și „urechilor” regizate de naratorul principal, care își încheie cuvântul privind spre personajul preferat (naratarul său?): „Și comisul Ioniță însuși, după ce a cuprins de după grumaz pe căpitanul Niculai sărutându-l, a uitat cu desăvârșire că trebuie să ne spuie o istorie cum n-am mai auzit.” (Sadoveanu: 2005, 90).

Note ■ ¹ Umberto Eco, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narrative*, în românește de Marina Spalas, prefață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Univers, București, 1991, p. 86.

² Toate trimiterele din acest articol se referă la volumul Mihail Sadoveanu, *Hanu-Ancuței*, Editura Agora, București, 2005.

³ Gerald Prince, *Introduction à l'étude du narrataire*, „Poétique”, nr. 14, 1973, p. 178-196.

⁴ Mary Ann Piwowarczyk, *The narratee and the situation of enunciation: A reconstitution of Prince's theory*, *Genre*, 9, 1976.

⁵ Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris, Éditions du Seuil, 1983, p. 90-93.

⁶ Gérard Genette, *Figures III*, Éditions du Seuil, 1972, p. 265-267.

⁷ Jaap Lintvelt, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*, traducere de Angela Martin, studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1994.

⁸ Cf. Tzvetan Todorov, *Introducere în literatura fantastică*, Editura Univers, București, 1973.

⁹ Cf. Gérard Genette, *Ficțiune și dicțiune*, Editura Univers, București, 1994.

¹⁰ Sublinierile ne aparțin pentru a pune în evidență mărcile naratarului.

Bibliografie

1. Umberto Eco, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*, în românește de Marina Spalax, prefață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Univers, București, 1991.
2. Gérard Genette, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, traducere și prefață de Ion Pop, Editura Univers, București, 1994.
3. Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*, Éditions du Seuil, Paris, 1983.
4. Gérard Genette, *Figuri*, selecție, traducere și prefață de Angela Ioan și Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1978.
5. Jaap Lintvelt, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*, traducere de Angela Martin, studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1994.
6. Mary Ann Piwowarczyk, *The narratee and the situation of enunciation: A reconstitution of Prince's theory*, in „Genre”, nr. 9, 1976.
7. Gerald Prince, *Introduction à l'étude du narrataire*, in „Poétique”, nr. 14, 1973.
8. Mihail Sadoveanu, *Hanu-Ancuței*, Editura Agora, București, 2005.
9. Tzvetan Todorov, *Introducere în literatura fantastică*, Editura Univers, București, 1973.

Nicolae SPĂTARU

Jurnalul lui Dan

N.S. – poet, prozator, publicist. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Cernăuți (1983). A publicat zece volume de poezie pentru adulți și copii, o carte de publicistică și un volum de proză scurtă. Este director al Departamentului proiecte și programe în cadrul Uniunii Scriitorilor din Moldova. Afiliații: membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova (din 1994), membru al Uniunii Scriitorilor din România din 1996; membru al PEN Centru Moldova. Premiul Fundației Culturale Române (1998); Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova (1998, 2013, 2014) ș.a.

Trecuseră trei-patru săptămâni de la moartea lui Dan. De altfel, pierdusem cu totul noțiunea de timp. În interiorul meu era o învălășeală nebună de gânduri, fapte, persoane, reproșuri, regrete. Și toate acestea îmi inoculau în întreaga ființă o incertitudine cu chip înspăimântător. Era o stare pe care n-o mai trăisem, de care nu știam cum să mă apăr și nici nu cred că în acele clipe mă gândeam într-un fel sau altul la siguranța mea.

În acea zi, tocmai mă întorsesem de la facultate și stăteam întins pe pat, singur în camera de cămin. Ca să atenuez cumva starea deplorabilă în care mă aflam, încercam să citesc câte ceva din jurnalul lui Dan. Voiam să fac ceva. Orice. Răsfoiam paginile la întâmplare, dar nu am putut citi mai mult de patru-cinci însemnări. Era total imposibil să mă concentrez, să pătrund în esența celor citite. Și nici la ore nu eram mai grozav. Starea provocată de pierderea prietenului lucra cu o înverșunare nebună în subconștientul meu. Nu mă slăbea nici pentru o clipă. Și ea mă ducea departe, mă ducea dincolo, într-o lume unde nu mai fusesem. Și noua realitate, care mă absorbea lăcomă, mă schimba, mă mutila, mă transforma în altceva, în altcineva. Nu mai eram cel de odinioară. Simțeam cum metamorfoza prin care treceam mă seca, mă epuiza total. În acele zile gândurile-mi fugeau în toate părțile și nu se opreau nicăieri. Pereții camerei

mi se păreau de gheață. Privirea orbă-mi era pironită într-un punct din tavanul alb, coșcovit. Toate mi se păreau insignifiante, fără sens, incerte. Era ziua cea mai grea. Mai apăsătoare decât cea în care a murit Dan, când ființa mea știa încă foarte puține despre durere. În trei săptămâni ea cunoscuse mai multe fațete ale acesteia.

Dimineața, pe la șapte și jumătate, înainte de a pleca la ore, trecuse pe la cămin tanti Felicia. A scos din șifonier hainele și toate lucrurile lui Dan și le-a îndesat într-o valiză. Îi vedeam ochii înlăcrimați, înroșiți. Era ca o stafie. Mă simțeam nu știu cum vinovat față de această femeie. Vinovat de ce? Nu aveam un răspuns. Chipul ei îmbătrânit înainte de vreme, ochii încercănați, îngropați în adâncul capului, suspinele ei – toate acestea făceau ca atmosfera din jurul meu să fie și mai grea, o făceau de plumb. Spațiul se contracta, trăgând tavanul camerei peste mine, gata să mă strivească. Simțeam că-mi explodează creierii, că înnebunesc.

După ce a închis valiza, tanti Felicia m-a întrebat dacă n-a uitat cumva vreun lucru de al lui Dan. Parcă nu, am spus. Nici până-n ziua de azi nu pot să-mi dau seama de ce am tăcut mîlc, de ce nu i-am dat jurnalul, pe care prietenul meu îl ținea de vreo doi ani și ceva. Din ultimul an de școală. Jurnalul era pe masă, în fața mea. Era tot acolo unde Dan îl pusese în dimineața aceea de vineri, acum trei sau patru săptămâni, când, aflând de la șeful grupei că suntem scutiți de cele două prelegeri și de un seminar (Ivan Ivanovici Jdanov, profesorul care ne preda cursul „Istoria Partidului Comunist al URSS”, era plecat într-o delegație oficială în Cuba și nu avea cine să-l înlocuiască), am luat decizia de a merge pentru trei zile acasă, la Țețina, care, de la o vreme, din cauza extinderii orașului, devenise aproape o suburbie a Cernăuțului. Atât eu, cât și Dan, am fi putut frecventa cursurile făcând naveta zilnic. Și chiar am încercat acest lucru, în anul întâi, dar ne-am dat seama că pierdeam prea mult timp pe drum și era obositor. Mai ales iarna. Și-atunci am optat pentru o cameră în cămin.

Țin minte că după ce Dan a scris ceva în jurnal, l-a închis și-l tot legăna dintr-o mână în alta, neștiind ce să facă: să-l lase la cămin sau să-l pună în geantă. „Cum crezi, să-l iau cu mine?”, m-a întrebat el. „Nu știu, vezi și tu.” „Mai bine-l las. Nu cumva să-l pierd. Nu cred că voi avea timp și pentru notițe. Dacă întâmplător mă va asalta vreo idee genială, găsesc eu pe ce s-o notez. Ai mei sunt abonați la *Zorile Bucovinei...*”

Îl admiram pentru tenacitatea lui de a ține un jurnal. El visa să ajungă scriitor. Odată chiar mi-a spus: „Nu poți deveni scriitor dacă nu ții un jurnal, dacă nu înveți arta scrisului în fiecare zi. Acest exercițiu permanent sper să-mi fie de folos”. Dan era o fire visătoare. Notițele lui cuprindeau de toate: de la mici însemnări zilnice, de la descrierea unor peisaje din natură până la creionarea unor portrete de personaje, imaginare sau reale. Din când în când îmi citea și mie câte ceva. Doar ceea ce considera el că e bine să afle și alții. Nu prea multe, chiar dacă eram prieteni. Era convins că acele însemnări, cândva, îi vor prinde bine. Poate că avea dreptate. Am observat că Dan nu încerca să trucheze realitatea. Mi-a spus la o discuție: „Dacă nu spui adevărul, la ce-ți mai trebuie să ții un jurnal? Citești presa oficială, aplauzi și basta! Sau faci literatură, ficțiune. Voi face și literatură, dar mai târziu. Trebuie să mă pregătesc pentru acest lucru. Deocamdată, țin acest jurnal”. Nici prin cap să-i treacă că această „plăcută zăbavă” și faptul de a spune adevărul sau, mai bine zis, de a spune ceea ce gândești, în unele situații, te pot costa enorm de mult. În cazul lui, facultatea. Pentru că Dan, fiind, așa cum spuneam, o fire visătoare, iar această calitate, cum bine se știe, de multe ori merge mână-n mână cu naivitatea, credea în sine și că toată lumea își vede de drumul ei. Dar s-a înșelat.

Ce s-a întâmplat, de fapt? Schițase, în cam trei sferturi de pagină, un portret. Mi l-a citit și mie și m-a întrebat dacă recunosc pe cineva în acele rânduri. Bineînțeles, am spus eu. Este Ilie Urzicescu, profesorul nostru care ne predă dialectologia. I-a ieșit... un fel de caricatură. Pentru că și comportamentul profesorului avea mult grotesc. Dacă i-ai fi pus lângă catedră o scară, el ar fi urcat și coborât acea scară pe toată durata prelegerii. Așa era Urzicescu, chiar dacă era trecut de șaptezeci de ani. Nu cred să fi fost vreun student la Filologie care să nu fi auzit chiar din gura lui mai multe istorioare despre fapte prin care i-a fost dat să treacă. Ne delecta pe îndelete. Astăzi vă voi relata doar două. De regulă, începea cu povestea în care fusese bătut de un căruțaș. Cică, într-o zi ajunsese într-o localitate aflată la poalele munților Carpați. Era într-o expediție dialectologică. Lângă magazin erau oprite mai multe căruțe. S-a apropiat de una din ele și l-a întrebat pe căruțaș: „Unchiule, putem sta un pic de vorbă?”. „Putem, de ce nu.” „Spune-mi, te rog, cum se numește chestia asta de la căruță? Dar asta?... Dar asta?...”. Căruțașul răspundea și el își făcea notițe în caiet. Scrisese vreo douăzeci și ceva

de denumiri. A observat că omul din căruță se face tot mai roșu și-i sclipeau ochii ca la vultur, dar n-a dat importanță acestui fapt. I-o fi fiind cald omului, că e vară, s-a gândit el. Dar, la un moment dat, acela a tăbărât asupra lui și l-a luat la pumni. Și l-a bătut...

– Futu-ți Franța și Cehoslovacia mă-tii! striga el. Tu mă iei pe mine de tâmpit? Eu lucrez de patruzeci de ani pe căruța asta și tu să mă faci de râs în fața întregului sat! Pe mine?! Ai găsit prostul?! Și dă-i, și dă-i. Cu chiu, cu vai, profesorul a reușit, ajutat și de alți oameni, să iasă din bătaia pumnilor cât măciuca, dar era târziu. Avea fața umflată ca o lună plină.

După ce profesorului i-au mai trecut ametelele, iar căruțașul s-a mai scuturat de nervi, primul a încercat să-l lămurească ce și cum. Dar tot nu și-a dat seama dacă acela până la urmă a înțeles sau ba ce-i cu dialectologia asta și de ce el, căruțaș vestit, nu are nevoie de ea.

Și mai era o întâmplare, legată de data aceasta de preocuparea permanentă a profesorului, care, de ani buni, pregătea o teză de doctorat despre semnificația denumirilor plantelor medicinale în localitățile cu bălți. A luat vreo patruzeci de plante medicinale și s-a dus la Boian să vadă ce denumiri au ele în acest sat. Și când faci o asemenea treabă, e musai să te duci la cel mai bătrân om. S-a dus. Era o femeie. Profesorul îi arăta câte o plantă și-i cerea femeii să-i spună cum se numește ea în zona lor și pentru ce este bună. Femeia îi spunea cum se numește și profesorul, cu multă precizie, își făcea notițe. Dar pentru ce este ea bună? Pentru ce boli? Pentru măsele, măi băiete. Pentru măsele. Dar asta? Pentru măsele, măi băiete. Dar asta? Pentru măsele, măi băiete. Și așa toate cele patruzeci de plante erau bune numai pentru măsele. Profesorul s-a gândit c-a dat peste nebuna satului și s-a grăbit să părăsească ograda acesteia. Ajungând la o altă casă, a povestit episodul de mai sus. „Vai de capul ei, săraca, i-a spus profesorului noua interlocutoare. Toată viața a suferit de dureri de măsele și a folosit drept leac tot ce i-a ieșit în cale. Și nimic nu i-a ajutat...”

Acesta era Urzicescu. Și caricatura lui Dan era un portret fidel al profesorului. Nu se știe prin ce minune, dar acea filă de jurnal, copiată întocmai, a ajuns la decanat. Culmea e că profesorul vizat, așa cum aveam să aflăm mai târziu, nu s-a supărat pe colegul meu, dar s-a supărat Gheorghe Ivanovici Parjă, decanul facultății. L-a chemat la el și i-a pus în față *opera*:

– Este textul dumitale? I-a întrebat el, săltând pe vârfurile pantofilor (ca să pară mai înalt) și fluturându-i amenințător coala de hârtie în fața ochilor. Citește!

– Gândurile sunt ale mele, i-a spus Dan după ce a parcurs textul. Nu și caligrafia.

– Lasă gargara! Spune: este al dumitale sau ba?

– Este al meu.

– Spune-mi și mie cum de ți-ai permis să-ți bați joc de onorabilul profesor, de un om bătrân, de un veteran al Marelui Război pentru Apărarea Patriei, de un om care ar putea să-ți fie bunic? Acest om a stat patru ani față-n față cu moartea, a fost rănit de mai multe ori, și-a jertfit tinerețea, pentru ca dumneata să ai un trai fericit, să trăiești în comunism. Și care este răsplata dumitale? Persiflezi în contul lui?!

– N-am vrut să supăr pe nimeni, a încercat prietenul meu să se apere.

– Mai vedem noi, l-a amenințat el cu degetul arătător. Piei din ochii mei!

Când a părăsit biroul decanului, Dan avea fața albă ca hârtia. Am observat că-i tremurau mâinile și nu știa ce să facă pentru a ascunde acest lucru. Mi-a povestit apoi, cuvânt cu cuvânt, tot ce s-a întâmplat în biroul lui Parjă. Pentru că Dan avea darul povestitului cum nu întâlnești la orice pas. „E ceva îngrozitor, a continuat el. Cel care a transcris textul din jurnalul meu și l-a transmis decanului a respectat cu fidelitate până și un cuvânt scris de mine, din neatentie, greșit. Mai târziu, l-am corectat. De regulă, revin la notițele pe care le consider demne de a fi cândva topite într-un *text literar*.” „Te așteptai poate ca acel *binevoitor* să te întrebe dacă ceea ce transcrie el e varianta finală sau nu?”, am glumit eu. „Nu sunt chiar atât de naiv. Pur și simplu, nu-mi place că un text de al meu a putut fi citit și de alții într-o formă agramată.” „E vorba de un singur cuvânt.” „Ce contează... Ai vreo idee cine ar putea fi canalia?” „Nu pot să știu, i-am spus eu. Vreo coadă de topor. Iar de cozi de topor, slavă Domnului, nu ducem lipsă. Dar fii liniștit. N-ai făcut o gaură în cer. Nu pot să cred că pentru o chestie atât de nevinovată ar putea să ți se întâmple ceva grav.” „Nu știu. Decanul era pornit rău tare de tot...” a spus Dan cu jumătate de voce.

Îmi doream mult ca presentimentele lui Dan să nu se adeverească. Dar vorba ceea: „Ce ți-e scris...”

La numai câteva zile, Parjă a convocat ședința consiliului facultății, la care a fost invitat și *inculpatul*, adică Dan. Cât timp l-am așteptat, ghemuit pe o bancă de pe aleea din fața blocului administrativ, mi-au dat ghes tot felul de gânduri. Unele negre de tot. Ședința a durat aproape două ore.

Când ne-am revăzut, l-am întrebat cum a fost. Dan mi-a spus scurt: „În fond, nu-i rău”. Era clar că era încă sub impresia celor întâmplare în timpul ședinței. L-am lăsat să-și recapete cât de cât echilibrul. Eram deja departe de facultate, când prietenul meu, cu o voce care mai trăda multe emoții, mi-a relatat cum a decurs ședința consiliului, cum decanul de mai multe ori a insistat să fie pusă pe ordinea de zi și chestiunea exmatriculării lui. Părerile erau împărțite. Cel mai mare apărător al lui Dan a fost... (n-o să vă vină să credeți!) profesorul Urzicescu. Moșul le-a spus franc: „Eu cred că noi, stimați colegi, avem lucruri mult mai importante de discutat și de făcut. Dar dacă se insistă... Sincer să fiu, mie mi-a plăcut mult portretul literar făcut de studentul Dan Balotă, chiar dacă, într-un fel, așa cum cred unii, acest text nu mă prea avantajează. (În sală s-au auzit chicote.) Da, da, este vorba de un portret literar. Nu râdeți. Dan Balotă este un bun observator al detaliilor și o face cu multă plasticitate, ceea ce nu-i deloc puțin. Am auzit că vrea să devină scriitor. Să devină. Are, cred eu, toate cele necesare, toate calitățile. Și în acest sens, vreau să vă rog, stimați colegi, să fim responsabili pentru decizia pe care o vom adopta astăzi, ca nu cumva să-i distrugem acestui tânăr viața și cariera. Eu îl felicit pentru ceea ce a scris și îi doresc succese în cariera de scriitor. Sfatul meu este să-l lăsăm în pace, cu atât mai mult cu cât în acel text nici nu este pomenit numele meu”.

Au fost și alte luări de cuvânt. Câțiva l-au susținut cu înflăcărare pe decan, doi-trei au încercat să convingă asistența că, de fapt, cele expuse în textul meu nici pe departe nu-l vizează pe distinsul profesor. Până la urmă, ceea ce a spus Urzicescu a contat mult. I-a trezit la realitate, i-a mai temperat pe cei care doreau cu tot dinadinsul să-mi pună ștreangul de gât. Le-a arătat cât sunt de pitici, că subiectul pus în discuție este unul minor, insignifiant și care nu merita o ședință specială. Până la urmă și decanul și-a mai potolit ambițiile și subiectul a fost lăsat baltă.

Ședința s-a terminat fără a se lua vreo decizie, iar Dan și-a continuat studiile. Dar cazul (am înțeles acest lucru peste două luni și jumătate) *n-a fost scos total de pe rol.*

Parjă ne preda folcloristica. În lista de examene pentru sesiunea următoare era programată și această materie. Timpul a trecut repede și ne-am trezit în sesiune și ea debuta cu... examenul la folcloristică. Când primul coleg din primul grup de cinci care a intrat în sala de examinare și-a făcut apariția, exclamând: „Fiți pe pace. Azi este în toane bune!”, Dan, făcându-mi complice cu ochiul, s-a strecurat înăuntru. Apoi, după ce a mai ieșit un coleg la fel de bucuros, l-am urmat eu. Am predat carnetul de note (matricola, cum îi spuneam noi pe atunci), am tras un bilet din cele înșirate pe biroul la care ședea decanul și am luat loc într-o bancă liberă pentru a pregăti subiectele. Principiul era următorul: intrai, ridicai biletul, te pregăteai, răspundeai și plecai... cu nota pe care o meritai.

A venit și rândul lui Dan. Mi-a plăcut cum a rezolvat subiectele din biletul tras. Prietenul meu avea cunoștințe bogate, dar și un talent deosebit de a le expune, convingător, invocând informații și argumente suplimentare.

– Ai copiat?

– Gheorghe Ivanovici, de unde aș fi putut copia?

– Dumneata mă întrebi pe mine...?

– Nu am asupra mea nicio fițuică. Puteți verifica și banca în care am stat.

– Las' că vă știu eu. Mai trage un bilet. Ai nevoie să te pregătești?

– Nu.

– Foarte bine.

Și de data aceasta Dan a demonstrat că stăpânește cu adevărat materia, dar nici aceste răspunsuri nu l-au *convins* pe decan, care, mi-am dat seama, avea alte planuri pentru prietenul meu. Și ele trebuiau să-și urmeze cursul. Și nu numai eu am înțeles acest lucru, ci și colegii mei care erau în sală și schimbau priviri pline de nedumerire și teamă.

Decanul, văzând că strategia cu biletele nu dă rezultatele scontate, i-a mai pus vreo șase-șapte întrebări. Spera să-i găsească călcâiul lui Ahile dezgolit. N-a reușit. Răspunsurile lui Dan erau prompte și convingătoare. Apoi, preț de câteva zeci de secunde, între decan și student s-a lăsat o liniște de mormânt. Cu toții așteptam cu sufletul la gură dezno-dământul și el parcă nu mai venea. Ceva ciudat, ca un blestem, plutea în aerul din sală.

– De data asta te trec, i-a spus Parjă, uitându-se la el pe deasupra ochelarilor, dar fii atent... Și i-a pus în carnet o notă. Apoi am aflat că era doar nota de trecere. M-am apropiat și eu de masa decanului. Am încercat să răspund, dar Parjă, cu un gest teatral, m-a oprit.

– Ai copiat. Te-am văzut. Ai picat examenul, tovarășe student. Ești liber. Următorul!

Mă blocasem total. Fără să mai pot articula vreun cuvânt, am părăsit sala. Și nici la sesiunea din vară n-am reușit să dau folcloristica. Mai aveam o singură șansă: următoarea sesiune de iarnă. După aia, conform regulamentului, urma exmatricularea.

Și mai era o chestie, care pe mine mă amuza. Nu pot să nu v-o spun. L-am surprins de mai multe ori pe decan vorbind ironic la adresa colegului său, Urzicescu. În cazul în care se întâmpla ca vreun student să nu vină mai multă vreme pe la ore pe motiv de boală, decanul, râzând cu gura până la urechi și făcând aluzie la preocupările profesorului Urzicescu, care în zadar încerca să susțină acea teză despre plantele medicinale, îi spunea: „Vorbește și matale cu prof. Urzicescu, poate Domnia Sa are vreun remediu. Ha-ha!”. Și avea un râs homeric, ce deborda de o mare satisfacție. Vorba dictonului: „Ceea ce-i este permis lui Jupiter nu-i este permis și unui bou”. Boii, de data aceasta, eram noi, studenții. Și nu aveam altă soluție: trebuia să acceptăm situația.

– Săndel, când mai treci prin sat, vino și pe la noi, chiar dacă Dănuț nu mai este, bine? Să nu uiți de noi, mi-a spus tanti Felicia din tocul ușii. Cuvintele ei m-au adus cu picioarele pe pământ. M-au extras din noianul de gânduri care se abătuseră asupra mea.

– Da-da! Bineînțeles, tanti Felicia. Voi trece neapărat, am asigurat-o eu.

Era o seară plăcută de început de toamnă. Mai bine zis, de sfârșit de septembrie. Pe cer strălucea dominatoare o lună plină și însângerată. Și nu știu cum părea mult mai mare ca în alte nopți. În întunericul din spatele ei stelele aproape că nu se zăreau. Urletele stridente ale unor câini care țâșneau din cele mai neașteptate locuri parcă o trăgeau și mai mult spre pământ. Dar pe noi acest lucru nu ne deranja mai deloc. Eram veseli, binedispuși și, ca niște copii, puși pe ghidușii. Și nu putea fi altfel. La cinematograful „Jovteni” văzusem (de fapt, o revedeam pentru a doua oară, iar Dan susținea că el o văzuse pentru a treia oară) comedia franceză *Le gendarme*, avându-l pe vestitul Louis de Funès în rolul principal. Îmi plăceau la nebunie filmele în care juca acest actor. Sunt filme cu multă acțiune și înțesate de situații comice. Am râs tot filmul de ne-am prăpădit. Ne simțeam excelent. Am fi rămas la vreo discotecă, cum făceam deseori, dar de data aceasta trebuia să ne ducem acasă mai devreme, să dormim câteva ore bune, să fim bine odihniți. Convenisem cu Dan ca a doua zi să ne ducem la meciul de fotbal dintre echipele *Bucovina* și *Rapid* București. Partida era programată pentru a doua zi, duminică, la ora trei, dar auzisem că e mare bătălie pentru bilete. Ne-am gândit că dacă vom lua cu asalt mai devreme casele de bilete ale stadionului, există un pic de speranță să ne alegem și noi cu ceva. Se anunța un meci de zile mari. Cernăuțenii încă nu văzuseră așa ceva. Poate doar în perioada interbelică. Nici eu, nici Dan nu eram suporterii ai vreunei echipe. Cel puțin, pe mine fotbalul nu m-a interesat niciodată. Dar de data aceasta venea la Cernăuți o echipă tocmai din București și nu puteam rata un asemenea eveniment.

În liniștea nopții se auzea mersul nostru pe stradela îngustă, pavată, așa cum a fost construită acum patruzeci-cincizeci de ani, pe timpul românilor. Ecoul pașilor noștri se pierdea undeva în râul Iuteșul Mic, a cărui răcoare o simțeam tot mai mult. Râul despărțea orașul de Șesul Velniței, care, deocamdată, mai era o zonă liberă între oraș și Țețina. În ultimii câțiva ani, orașul a început să se dezvolte și să înainteze mereu, iar satul nostru, care acum ani de zile părea departe de Cernăuți, azi s-a trezit cu statut de suburbie, după ce satul Sinihău, la rândul lui, din suburbie s-a transformat în cartier al orașului. Timp de treizeci de ani, Cernăuțiul, din cauza diferendului teritorial dintre URSS și România, a rămas *încrămănit* undeva în anii '30-'40. Aproape că nu s-a construit nimic. Se vorbea pe la colțuri că Pactul Ribbentrop-Molotov are și un acord secret con-

form căruia nordul Bucovinei și ținutul Herța au fost anexate la Uniunea Sovietică pentru o perioadă de douăzeci de ani ca recompensă pentru *fărădelegile săvârșite de administrația românească în Basarabia în perioada interbelică*. Apoi trebuia să revină la România. Acum a început să se construiască câte ceva. Probabil că părțile au ajuns la un nou acord. Sunt sigur că în timpul cel mai scurt Șesul Velniței va fi și el *devorat*. Câteva vile noi au și apărut pe cealaltă parte a Luteșului Mic.

Ultimul troleibuz ne lăsase la stația terminus Sinihău. Mai departe trebuia să facem drumul pe jos. Vreo trei kilometri și ceva. Pentru noi acest lucru era floare la ureche. La acea oră era imposibil să mai găsim vreun mijloc de transport, care ne-ar fi repezit până la Țețina. Poate vreun taxi rătăcit. Dar pentru asta trebuia să ai câteva ruble în plus. Și noi nu le aveam. Mergeam pe mijlocul străzii, pentru că odată cu lăsarea întinericului prin zonă nu mai circula nicio mașină. Era un mare caz dacă se rătăcea cumva pe acolo vreuna.

Părăseam ultimele ulicioare ale Cernăuțiului și în fața noastră se așternea Șesul Velniței. Se auzea tot mai tare țărâitul alertat al greierilor.

– Dane, ia fii atent aici!

– Ce-ai văzut?

– Nu ți se pare cunoscută această mașină?

– Ba da. E mașina decanului nostru. Clarvăzătoarea. Cum de a ajuns aici?

Mașina era parcată în curtea unei case cu mansardă. N-o mai văzusem până atunci în acel loc. Trecusem, în drumul nostru spre casă, nu o singură dată pe acolo. Și nu putea fi vreo confuzie. Era mașina decanului Parjă. O recunoșteam dintr-o mie. Era o „Volgă” neagră, care avea în partea frontală patru faruri. Și acest lucru o deosebea de toate celelalte mașini de acest model, care aveau doar două. Nu puteam găsi vreo explicație. O fi fost un model pregătit pentru export? Noi, în glumă, îi spuneam Clarvăzătoarea.

– Și-a luat vilă, mi-am dat eu cu părerea.

– Poate. Nu stă rău „ciobănașul”. Apartament, mașină, vilă... Deci asta e un ciobănaș cu oi, nu ca la Ion Druță.

- Poate aici stă vreo amantă...
- Crezi că are o amantă? La vârsta lui?
- De ce n-ar avea? Când ai bani...
- Eu cred că a venit la cineva în vizită.
- Și stau cu lumina stinsă...
- Ai dreptate. Nu prea se leagă. Vezi geamul din dreapta?
- Ce-i cu el?
- Pare să licărească în el o luminiță.
- Observi totul, de parcă ai fi de la miliție.
- Un viitor scriitor nu poate să nu observe un asemenea detaliu.

M-am gândit, nu știu de ce, că acea sclipire din geam avea ceva provocator. Părea o sfidare. Ceva care te împinge spre... Spre ce? În acea clipă nu-mi dădeam seama exact spre ce.

- Îți poți imagina, Dane: Parjă stă gol pușcă alături de o duduiță pe un pat presărat cu petale de trandafir roșu. Luăm geamul cela cu asalt, ce zici?
- Ești nebun? Îmi mai trebuie alte probleme cu decanul?
- Nu ne vede nimeni.
- Mi-e teamă, a spus Dan. De ce să-l deranjăm? Poate decanul își pregătește prelegerea pentru săptămâna care vine.
- De ce să-ți fie teamă? Te mănâncă cineva?
- Ai uitat prin ce-am trecut?
- N-am uitat. Și azi eu sunt cu examenul la folcloristică în aer.
- Ei, vezi... Și vrei să te bagi în rahat și mai tare.
- Dar poate e timpul să-l avem și noi cu ceva la mână. Ce zici?
- Și la ce ne-ar folosi? Deocamdată, el ne are pe noi.
- Ei, vezi? El ne are, el își bate joc de noi, iar tu vrei să ratezi o asemenea ocazie. Nu facem nimic. Numai tragem un pic cu ochiul. Pe cuvânt de onoare.

Fără a mai aștepta și alte obiecții din partea prietenului meu, am deschis poarta și, cu pași de pisică, m-am strecurat pe lângă Clarvăzătoare. Dan n-a avut încotro și m-a urmat, glumind:

– Să știi: mă fac de râs în interes național.

– Fă-te, băiatule!

Draperiile erau date în părți. Camera era luminată de câteva lumânări. Decanul stătea în genunchi în fața unei noptiere, pe care erau două sfere de cristal roșu-aprins (cel puțin așa le vedeam eu) și un tablou care înfățișa parcă un fel de monstru, iar în jurul lui erau mai multe obiecte mici. Păreau a fi păsări, săbii, fel de fel de semne și toate erau executate într-o singură culoare: neagră. Sigur, nu era o icoană. Decanul acoperea cu palmele sale partea de sus a sferelor și aveam senzația că bolborosește ceva. Se vedea că-și mișca buzele.

Am înlemnit. L-am urmărit așa vreo cinci minute. Așteptam să se întâmple ceva. Să-i pogoare pe umăr vreun înger. Altceva. Dar nu se întâmpla nimic. Decanul își vedea de treabă, neștiind că are spectatori. Dan mi-a făcut semn să plecăm.

– Să mai așteptăm un pic, i-am șoptit. Nu știu de ce, dar aveam certitudinea că imediat se va întâmpla ceva ieșit din comun. Că nu putea decanul, om serios, să stea în poziția ceea degeaba.

– V-au furat mașina! am strigat eu. Nici nu știu de ce am strigat anume aceste cuvinte. Și de ce-am strigat? De ce mașina? De ce-am strangulat liniștea nopții? Decanul a rămas în continuare stană de piatră. N-a mișcat niciun deget. Nimic. Își vedea de ritualul său.

– S-o ștergem, cât e pe cinstite, mi-a șoptit iar Dan. Și am simțit în vocea lui dorința de a zădărnici niște lucruri uluitoare care urmau să se întâmple.

– Parcă doreai să te faci de râs în interes național?

– Nu mai vreau. Mi-a trecut. Mi-e frică.

– Plecăm imediat. V-au furat mașina! am mai strigat eu o dată și, din câțiva pași, ne-am văzut din nou pe caldarâm.

Mergeam liniștiți. Glumeam. Am trecut podul de peste Iuteșul Mic și eram înconjurați de peste tot de țărâitul greierilor. Deodată, am simțit

cum ceva mi-a suflat în ceafă. Un vânt puternic și rece ca gheața. Un vânt care te pătrunde și te golește în interior. Un tremur abia sesizabil puneă, încet-încet, stăpânire pe mine. Apoi ceva ca o minge neagră s-a rostogolit cu o viteză nebună pe lângă noi. Ca un șuierat de-o clipită, pierzându-se în noapte. Ne-am oprit amândoi în același moment, ca la comandă. Am rămas nemișcați.

– Spune-mi, ai simțit și tu ceea ce am simțit eu? l-am întrebat pe Dan. Dar și fără a-mi răspunde, îmi era totul clar.

– Da, mi-a răspuns el după câteva clipe, cu o voce abia auzită, ducându-și mâna la piept.

– Ce-o fi fost?

– Nu știu. Poate un câine?

– N-am văzut niciun câine să alerge cu o asemenea viteză.

– O pisică?

– Poate...

Nu știu cum se făcea, dar aveam un sentiment ciudat că ceva foarte îngrozitor se va întâmpla în clipele ce urmează. Depășisem deja Șesul Velniței și intrasem în sat. Într-o curte se auzea un difuzor de perete, o *tocikă*. Am numărat bătăile orologiului din Kremlin. Douăsprezece. Apoi s-a auzit imnul Uniunii Sovietice. Era miezul nopții. Cetățenii sovietici dormeau. Ce-o fi fost? Această întrebare îmi tot dădea ghes. Niște crampe îmi rodeau stomacul. Nu mă slăbeau deloc. Ce-o fi fost? Simțeam că ceva grav se va întâmpla și ființa mea parcă începea să se obișnuiască cu acest lucru, dar ceea ce s-a întâmplat mi-a depășit în proporție geometrică imaginația.

Ne-am continuat calea, încercând în fel și chip să uităm de acea senzație care, mai devreme, ne ținutise locului. Vorbeam despre orice, numai să nu tăcem. Nu știu de ce, dar în acele momente credeam că dacă vom tăcea, ceva foarte rău ar putea să ni se întâmple. Cel puțin, asta era convingerea mea. Trebuia să vorbesc, să nu tac nicio clipă. Vorbeam. Vorbeam. Și, deocamdată, nu ni se întâmpla nimic rău. Vorbeam mai mult eu. Încercam să fac glume. Schimbam grăbit subiectul discuției. Spuneam bancuri. Dan râdea, dar simțeam că nu este râsul lui cel din-

totdeauna, pe care-l știam de atâția ani. Dacă ar fi fost lumină, s-ar fi putut vedea că și veselia mea era una forțată. Cu niciun chip nu puteam scăpa de acea senzație sâcâitoare. Dar nu aveam de ales. Apoi am ieșit la drumul care ducea spre biserică. Acolo unde drumul se bifurca, lângă casa lui Ion Chilaru, urma să o luăm la stânga, pe drumușorul care ducea spre casele noastre. Încă vreo opt sute de metri și suntem acasă. Dar abia apucasem să mai facem câțiva pași, când o namilă flocoasă, neagră ca tăciunele, ne-a blocat tot drumeagul, care avea o lățime de vreo doi metri. Poate chiar mai mult. Nu mai aveam pe unde trece. Pe stânga nu puteam, pentru că era fântâna și gardul din ostrețe al lui Chilaru, iar pe dreapta – hatul grădinii lui Vâlcu, un mal înalt de aproape doi metri. Puteam fugi doar înapoi. Ceea ce am încercat să facem.

– Fugi! îi spuneam eu lui Dan.

– Fugi! îmi striga el. Dar ambii nu puteam face nici măcar o jumătate de pas. Am rămas pironiți locului. Din cauza fricii, inima mi se scurgea fierbinte în călcâie, apoi acea fierbințeală, cu o viteză fulgerătoare, se răcea, paralizându-mi picioarele. Mă simțeam prins ca într-un mortar. Părul îmi ajungea până la cer. Am făcut semnul crucii cu limba. Așa cum mă învățase mama să fac în momente de groază. Când nu puteam face acest gest salvator cu mâna. Doar limba o mai simțeam în gură. Lighioaia era tot în fața noastră și se auzea o fojgăitură înspăimântătoare, de parcă ar fi avut mii de picioare. Poate milioane.

Timpul se scurgea prin mine cu o viteză halucinantă. Pe de o parte, instinctul de autoconservare încerca să mă rupă din acea stare de coșmar, pe de alta, forțe nevăzute mă readuceau înapoi, în fața acelei monstruoase creaturi. La un moment dat, mortarul înțepenit din jurul meu devenise mai flexibil. Mi-am dat seama că-mi pot mișca brațele. Fântâna lui Chilaru era foarte aproape de mine. S-o atingi cu mâna. Cârligul sclipea pe ghizd. Cu o mișcare rapidă, depunând toată forța ce mai rămăsese în mine, am înhățat cârligul, l-am ridicat deasupra capului și l-am îndreptat spre dihanie. S-o distrug. S-o omor! Fie ce-o fi! S-o spulber! Dar cârligul s-a făcut bucățele în mâinile mele. Încremenisem de tot. Mi-am dat seama că ne-a venit sfârșitul, că suntem în ghearele și sub stăpânirea acestei creaturi. În împărăția ei. Și aici se va sfârși totul. Totul... Și o să murim...

Nu știi exact cât a durat acel coșmar. Cred că o veșnicie. La un moment dat, am tresărit ca electrocutat. Namila aia neagră era, de fapt, capul lui Parjă. L-am găbjit, m-am gândit eu bucuros. Te-am prins, nenorocitul. Și din interiorul meu, din toți rărunchii, a răbufnit la suprafață un strigăt ca din infern:

– Parjă, lasă-ne în pace! Lasă-ne în pace! Și, spre surprinderea mea, dihania a început să se miște. Și cu ea parcă se mișca tot pământul. Apoi a început să se dezumfle, să se facă tot mai mică, tot mai mică, până a dispărut cu totul în malul întunecos al grădinii lui Vâlcu. A dispărut din drum ca și cum nici n-ar fi fost vreodată acolo. Abia atunci m-am uitat în direcția lui Dan. Uitasem cu totul de el. Acesta stătea prăbușit pe banca de lângă fântână și respira foarte greu.

– Ce-i cu tine? Ești bine? Dan încerca să spună ceva, dar parcă n-avea aer.
– Mă doare... pieptul, a silabisit el c-un firicel de voce.

– Săndel, dragul mamei, trezește-te, și mama mă zgâlțâi ușor. Trezește-te!

– A venit Dan? Nu-i prea devreme?

– Dan nu mai poate veni.

– De ce?

– Dan a murit!

– Cum a murit?! Dar nu mai avea cine să-mi răspundă. Mama părăsise camera.

Știrea halucinantă m-a adus cu picioarele pe pământ, la propriu și la figurat. Imediat mi-au revenit în minte cele întâmplare în ajun. Dihania aia neagră, cârligul fântânii plesnit în bucați, faptul că Dan a făcut drumul de la Chilaru și până acasă mai mult sprijinindu-se de mine. Eram total năucit. Îmi vâjâia capul. Nu puteam diseca ideea că Dan murise. Îmi tot spuneam: nu-i adevărat! Cum putea să moară Dan?!

M-am spălat repede și m-am dus la casa lui Dan. Să văd totul cu ochii mei. Mai credeam că cele spuse de mama mea fac parte dintr-un coșmar. Un vis care dispare odată cu primele raze de soare. Creierul meu nu putea asimila cu niciun chip această veste halucinantă.

În poarta lui Dan, m-am întâlnit cu Jenel Haruță. Auzise și el de tragedie și venea să vadă dacă familia mortului nu avea nevoie de vreun ajutor. Când să intrăm în casă, tocmai atunci ieșea nenea Călin, tatăl lui Dan, spunând: „Numai la asta nu m-am gândit vreodată: că-mi voi înmormânta copiii. Ce blestem pe capul nostru!”

– Dumnezeu să-l ierte, a spus Jenel Haruță, care era frate drept cu Felicia, mama lui Dan.

– Dumnezeu să-l ierte, am zis și eu.

– Te-ai pornit undeva, măi cumnate?

– Mă duc și eu... Trebuie să-l anunț pe pălămar că mi-a murit copilul și să văd, poate găsesc vreun sicriu. Că n-o să-l las așa de parcă ar fi al nimănu.

Când am intrat în camera unde era pus răposatul, mătușa Tamara, vecina noastră, tocmai îi șoptea unei femei pe care eu n-o cunoșteam:

– A murit în somn, săracul. Dimineața l-au găsit rece. Nu i-a ținut nici meni lumânarea.

– Dumnezeu să-l ierte. Cine ar fi știut... Așa de tânăr, a zis femeia pe care eu n-o cunoșteam.

Lângă corpul neînsuflețit al lui Dan stătea în genunchi tanti Felicia. O mână o ținea pe brațele încrucișate pe piept ale fiului, iar cu cealaltă îi mângâia fruntea, părul. Plângea cu sughituri. Din când în când, corpul ei firav se cutremura ca luat de friguri. Jenel Haruță încerca s-o liniștească. Era limpede că strădaniile lui erau zadarnice. Dan nu se schimbă deloc. Părea că doarme. Și dacă doarme, lumea asta de ce nu-l lasă în pace, de ce nu-l lasă să doarmă? Dan nu putea să moară. Cum să moară Dan?

Până la acea vârstă nu mai văzusem un om mort atât de aproape. Puteam să-l ating cu mâna. Dar nu l-am atins. Fiind copil, am fost la mai multe înmormântări, dar noi nu ne apropiam de mort. Ce aveam noi cu mortul lor?

Lumea venea tot mai multă. Am rămas o bucată de timp la căpătâiul lui Dan. Ceva se întâmplase cu mine. Stăteam cu capul lăsat pe piept ca nu cumva privirea mea s-o întâlnească pe a lui tanti Felicia, care, la

un moment dat, a leșinat. Mai multe femei, parcă dinainte pregătite pentru un asemenea deznodământ, s-au aruncat asupra ei. Palme, apă, până au adus-o în simțuri.

Nu puteam să plâng. Îmi pierdusem glasul. Gura îmi era uscată. Și tot ce se petrecea în jurul meu era parcă din altă lume. Mai spre seară, am ieșit la drumul mare, în timp ce clopotul de la biserică bătea a mort. Am luat-o spre fântâna lui Chilaru. Când am ajuns acolo, drumul arăta așa cum arăta-se de când îl țineam minte. Părea să nu ascundă nicio taină. Nu ieșea la suprafață nici cel mai mic indiciu. Fântâna. Cârligul – întreg. Nimic nu dădea de bănuț că acolo, cu ceva ore în urmă, s-ar fi întâmplat o grozăvie.

Luni dimineața am dat telefon la facultate și am anunțat decanatul despre moartea lui Dan. Câțiva colegi au dorit să vină la înmormântare. Să-și conducă colegul pe ultimul drum.

Dan într-adevăr murise.

Într-o zi, la câteva săptămâni bune după înmormântarea lui Dan, Greța, secretara decanului, mi-a spus că tovarășul Parjă dorește să mă vadă și să iau și matricola cu mine. M-am prezentat. Decanul mă aștepta în anticameră.

– Să facem o plimbare în grădina universității.

– Ca pe timpul lui Socrate.

– Am auzit că și pereții au urechi. Decanul a luat-o înainte și eu l-am urmat.

– Cum îți merg treburile? m-a întrebat el când am ajuns pe aleile pline de verdeață ale parcului.

– Bine, am zis eu. Ore, bibliotecă, teze, cămin...

– Și altceva?

– La ce vă referiți?

– Zic și eu așa. De mult am vrut să discut cu dumneata despre noaptea aia. Să știi că eu n-am vrut să vă fac niciun rău. Am dorit, în primul rând, să știu cine mi-a intrat în băătăură la acea oră de noapte și, în al doilea rând, să vă dau o lecție ca să vă fie învățătură de minte. Nu știam că Dan,

Dumnezeu să-l ierte, avea inima atât de slabă. Repet: n-am vrut să vă fac niciun rău. Suntem, cred că înțelegeți și tu foarte bine, implicați amândoi în povestea asta și sper ca ea să rămână un secret al nostru. Respectarea confidențialității ne privește pe amândoi. Contez mult pe dumneata.

În timp ce decanul vorbea, inima mea părea că nu se mai află în piept, ci în creier. Apoi se scurgea toată, fierbinte-fierbinte, prin șira spinării, prin picioarele tremurânde, până în călcâie. Apoi simțeam cum acea lavă fierbinte o lua iar în sus, tot mai sus, până în creier. Iar și iar. Obrajii mei, urechile mele ardeau în flăcări. Ardeam ca o torță. Părea că Parjă nu observă starea dezastruoasă în care mă aflam sau poate se prefăcea că n-o vede. Vorbea în continuare. Depuneam eforturi mari de a mă concentra pe ceea ce spunea el și deodată mi-am dat seama că decanul devine nervos. Sălta mereu pe degetele picioarelor. Ce l-o fi agasat așa? Poate faptul că eu tăceam, că nu spuneam nici da, nici ba. Și cu cât mai tare se enerva decanul, cu atât mai liniștit mă simțeam eu.

„Nu trebuia să intrați în curtea mea, vorbea el. Știu a cui a fost ideea, dar n-am să arăt acum cu degetul. Și-ți repet: cu asemenea chestii nu se glumește, mă-nțelegeți? Cred că avem destule forțe ca să depășim aceste lucruri inutile. Așa-i? Dă-mi matricola aia.” I-am dat-o. A deschis-o și mi-a pus... nota maximă.

„Și-ți mai spun ceva, ca unui fiu: în orice situație, poți conta pe mine.” Era clar, decanul știa totul, dar moartea lui Dan, preocupările lui ezoterice depășeau cu mult fapta noastră de a intra fraudulos într-o curte străină. Fie și la miezul nopții. Cu amenințări abia perceptibile, cu promisiuni, încerca să-mi cumpere tăcerea. Cu toate că mie nici prin gând nu mi-a trecut să povestesc cuiva despre cele întâmplate în acea noapte îngrozitoare.

Mă calmasem deja și mă uitam cumva tâmp la Parjă. Decanul avea ochii duși în adâncul capului, orbitele înnegrite, iar pielea de pe față era brăzdată în zeci și zeci de fragmente. Decanul îmbătrânise subit. Îl cunoșteam de doi ani și mai bine, dar abia acum mi-am dat seama că decanul este un om bătrân. Dacă ar fi închis ochii, ar fi fost un mort perfect. Dar nu-i închidea. Fără să mai spună ceva, și-a strâns nodul la cravată, a tușit sec și a plecat în drumul lui, încercând să ocolească o grămadă de pancarte vopsite în roșu, rămase de la vreo demonstrație și care (a cui o fi fost ideea?!) au fost aruncate în acest parc. Decanul, din neatenție, a agățat una. Nervos cum era, a luat-o și a aruncat-o în vârful grămezii. Acum se vedea

clar ce scria pe ea: „Ленин – ум, честь и совесть нашей эпохи” (Lenin este mintea, onoarea și conștiința epocii noastre). Mi s-a părut că decanul începuse să șchiopăteze puțin de piciorul stâng. Ar putea să i se tragă moartea de la asta? Clipele se scurgeau, iar eu stăteam parcă hipnotizat în mijlocul aleii, cu privirea pironită pe acel vraf de pancarte, după care decanul a dispărut, ca o vedenie.

Timpul a trecut repede. Am absolvit facultatea. Iureșul vieții mă absorbea tot mai mult. Goana după un serviciu bun, dorința de a locui într-un apartament confortabil și multe altele erau preocupări permanente. Și nu numai ale mele. Toată lumea era pusă pe *repede*. Încet-încet, durerea provocată de dispariția prematură a lui Dan s-a mai estompat. S-a îndepărtat. Viața mea se umplea până la refuz cu lucruri noi. Profesorul Urzicescu nu și-a mai susținut teza de doctorat despre plantele medicinale. Presentimentul său că Dan ar fi putut ajunge scriitor, printr-o minune, a pogorât asupra mea. Manuscrisul meu de proză scurtă a fost pus în discuție la cenaclul de pe lângă ziarul „Tineretul”, moderat de scriitorul Ion Lutescu. Fiind primit bine de critici și de public, a fost propus pentru editare. După ședință, Ion Lutescu mi-a spus că mă așteaptă pentru o mică discuție în biroul său, care se afla la un alt etaj din Casa Presei. M-a întâmpinat zâmbind:

– Dragă Sandu, trebuie să-ți spun că discutarea manuscrisului tău s-a transformat într-un adevărat eveniment. Sincer să fiu, nici nu m-am așteptat. Atâția scriitori și critici literari de mult n-a mai văzut sala noastră de conferințe. Ai tot dreptul să te simți un om fericit. Ți-am recomandat manuscrisul pentru editare și am făcut-o din tot sufletul. Când este vorba de valoare... Sigur, e un pas foarte important, dar asta nu rezolvă totul. Pentru ca procesul de editare să decurgă bine, ar fi de dorit ca prefața să fie semnată de o personalitate, de un nume sonor și atunci cartea nu va întâmpina nicio piedică. Mă-nțelegi? Este un sfat prietenesc, dat de un coleg mai în vârstă, care știe ce spune.

– Și cine ar putea fi acea personalitate?

– Academicianul Parjă. Am vorbit deja cu Domnia Sa. Este de acord.

– Academicianul Parjă? Deodată, am simțit cum ceva mi-a suflat în ceafă. Un vânt puternic și rece ca gheața. Un vânt care te pătrunde și te golește în interior. Apoi s-a auzit deschizându-se o ușă. Pași. Am întors

capul. Era academicianul George Parjă. Am rămas tablou. Abia atunci mi-am dat seama că biroul mai avea o încăpere, un fel de separeu. Fiind în spatele meu, n-o observasem.

Parjă s-a apropiat de mine: „Tinere, a fost extraordinar. Felicitări! Pur și simplu, îmi crește inima de bucurie când foștii mei studenți înregistrează asemenea succese. Bravo! Bravo!”, a spus el și mi-a strâns mâna. Am balmăjit și eu ceva în semn de mulțumire. De unde a apărut? Parcă nu-l văzusem printre participanții la cenaclu. Cine naiba l-a invitat? Parjă nu mai deținea demult funcția de decan, dar a rămas în învățământ. A fost ales membru de onoare al Academiei. Cu alte cuvinte, este o persoană onorabilă. Cu o mare influență.

Primul gând care mi-a venit a fost să nu accept propunerea lui Ion Lutescu. Mi-am adus aminte de Dan, de moartea lui subită, de acea noapte înfiorătoare. Eram gata să le-o spun în față, pe șleau, că nu sunt de acord ca Parjă să-mi scrie prefața, chiar dacă va trebui să renunț la editarea cărții. Apoi... Apoi m-am gândit că o prefață semnată de un academician dă bine, îi dă cărții un plus de pondere. Iar în cazul unui debutant acest lucru este adevărată mană cerească. Am acceptat propunerea și chiar i-am spus academicianului Parjă că mă onorează enorm faptul că Domnia Sa îmi va prefața prima carte, pe care o aștept cu mari emoții. Așa a început viața mea de scriitor...

Am editat și alte cărți. Șase până în acest moment. Două de proză scurtă și patru romane. Am beneficiat de câteva burse de creație în străinătate. Festivaluri. Premii. Relații. Odată, revenit acasă și căutând un titlu de carte pe rafturile bibliotecii mele, am dat peste jurnalul lui Dan. Am avut o tresărire. Uitasem cu totul de acest jurnal, uitasem de promisiunea mea făcută lui tanti Felicia de a o vizita. Uitasem... Uitasem... Mă uitam ca un tâmpit la jurnalul lui Dan și simțeam cum vânturi reci venite de departe, dintr-un hău fără nume, mă absorbau. L-am deschis, dorind să mai trec o dată, măcar și fugitiv, peste însemnările prietenului meu. Și-atunci, mi-a căzut jurnalul din mâini. Un fior rece mi-a fulgerat în mii de fragmente trupul. Toate paginile jurnalului erau albe, erau șterse, erau transparente...

A doua zi plecam spre Țețina, plecam acasă, dar fără a avea posibilitatea de a-i da lui tanti Felicia jurnalul. Jurnalul lui Dan.

Ala SAINENCO

Verbul, metafora teatrală și structurile asociative

A.S. – doctor în filologie, conferențiar universitar la Facultatea de Litere a Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți. Este autoarea a peste o sută de articole apărute în reviste de specialitate și volume de profil, precum și a unei monografii – *Ritm în limbaj (analiza liricului)* –, a unui dicționar și a mai multor manuale. Domenii principale de interes: lingvistica textului, morfologia limbii române, psiholingvistica.

Într-o metaforă teatrală, care îi aparține lui L.Tesnière, orice frază reprezintă o „mică dramă”, iar predicatul ei – procesul însuși care dictează un anumit număr de actanți (personaje principale) și circumstanți [4]. Clasificările care derivă din concepția tesnieriană pun în evidență câteva grupuri valențiale de verbe – în funcție de posibilitatea de a selecta unul (verbe intransitive), doi (verbele tranzitive fără beneficiar) sau trei actanți (verbele tranzitive cu beneficiar), sau de a nu selecta niciun actant (verbele impersonale) – care structurează piesele-propoziții. Explicativă și simbolizantă, analogia dintre dramă și propoziție sugerează, pe de o parte, că structurile lumii sunt repetitive, regăsindu-se în cele mai diferite zone, și, pe de altă parte, exemplifică încercarea umană de a descoperi regula unică în organizarea ei.

Interpretarea frazei drept „mică dramă” poate fi înțeleasă, după S. Al-George, „în spiritul

The article focuses on the study of the combinative verbal valence, based on the associative thesaurus of the Romanian language. The author demonstrates that the associative structures are created as linear speech structures in Romanian very rarely, compared to Russian. Thus, the author supports A. J. Greimas' idea that the "syntactic play" does not always emphasize the real relations between the objects.

celor spuse de A. J. Greimas: «Jocul sintactic care consistă în a reproduce de fiecare dată, în milioane de exemplare, un același mic spectacol comportând un proces, câțiva actori și o situație mai mult sau mai puțin circumstanțială este probabil trucat și nu corespunde modului de a fi al obiectelor în lumea «reală». Ceea ce nu împiedică, grație simbolismului lingvistic, ca viziunea noastră a lumii și modul nostru de a organiza – singurelele posibile – să fie ceea ce desfășurăm în fața noastră prin jocul regulilor sintactice» [1, p. 50]. Iar dacă regulile sintactice, care reflectă relațiile sintagmatice ce țin de activitatea de discurs, confirmă, într-un fel, analogia „frază – dramă”, relațiile asociative nu o validează întotdeauna. Or, în confirmarea teoriei tesneriene, asocierile pe care le „indică” vorbitorii unei limbi pentru verbe ar trebui să se suprapună pe relațiile sintagmatice, care exemplifică și explicitează înțelegerea verbului ca „dramă” de către vorbitorii unei limbi. Pentru limba română însă, în cadrul unui experiment asociativ¹, vorbitorii au indicat cuvinte-reacții care se pot înscrie pe axa sintagmatică doar în 44 de cazuri din 300 analizate. Pentru comparație, analiza asocierilor pe care le dau respondenții ruși² sunt aproape proporțional inverse: doar 34 de reacții din 300 (pentru aproximativ aceleași verbe) nu reflectă relații sintagmatice.

Datele confirmă, pe de o parte, concluziile altor studii în baza experimentului asociativ, din care reiese că reacțiile respondenților ruși construiesc structuri sintagmatice, fragmente ale vorbirii, forme decupate din structurile lineare, uneori clișee chiar, și reflectă, în acest sens, o viziune sintetizatoare față de reacțiile respondenților români care reflectă mai curând o viziune analitică. Pe de altă parte, se adeverește faptul că verbul este, „alături de substantiv, cea de-a doua categorie lexico-gramaticală (parte de vorbire) care exprimă noțiuni și care, pe această bază, se caracterizează prin autonomie semantică” [3, p. 151]. Verbul pare a fi pentru vorbitorul nativ de română suficient semantic (cel puțin într-o măsură mai mare decât pentru vorbitorii de rusă): verbul conține „povestea” întregă, complinirile verbale nefiind obligatorii. Această observație nu trebuie înțeleasă însă în sensul că verbul nu generează și nu motivează construcțiile sintactice, ci doar că în imaginarul lingvistic românesc verbul se înscrie mai puțin frecvent în structuri sintagmatice. Acolo unde apar, complinirile indică obiectul acțiunii (*lega – nod; lua – bani; încheia – contract*), modalitatea sau circumstanțele desfășurării acesteia (*alerga – repede; începe – acum; coborî – jos*) și, mai rar, subiectul

(*arde – focul; naște – mama*). Marea majoritate a structurilor sintagmatice asociative ale verbelor sunt formate din două elemente: *alerga – repede* (49/234); *arde – focul* (75/454); *arunca – mingea* (65/245); *aștepta – mult* (24/274); *bate – vântul* (43/182); *citi – cărți* (57/335); *coborî – jos* (75/331); *cumpăra – haine* (46/292); *câștiga – bani* (175/342); *începe – acum* (25/229); *încheia – contract* (32/301); *înghiți – în sec* (22/200); *întâmpla – accident* (21/141); *lega – nod* (45/198); *lua – bani* (23/212); *merge – repede* (47/178); *mișca – repede* (19/143); *mânca – pâine* (16/226); *naște – mama* (29/381); *opune – rezistență* (172/265); *ajunge – acasă* (46/234) / *departe* (45/234); *aprinde – focul* (74/465) / *lumina* (65/465); *avea – bani* (74/277) / *avere* (31/277); *băga – bani* (37/271) / *mâna* (33/271); *căuta – ceva* (18/232) / *comoară* (14/232); *cere – bani* (61/227) / *ajutor* (50/227); *face – bine* (32/151) / *treabă* (24/151); *îmbrăca – haine* (223/455) / *haina* (41/455); *întoarce – înapoi* (58/144) / *acasă* (27/144); *bea – apă* (250/446) / *vin* (60/446) / *alcool* (31/446) / *suc* (29/446). Verbul *asculta* prezintă o structură mai complexă, vorbitorii indicând, ca reacție, atât obiectul acțiunii, cât și modalitatea desfășurării acesteia: *asculta – muzică* (142/308) / *muzica* (23/308) / *atent* (61/308). O serie întreagă de verbe – *afla, ajuta, alege, apuca, aștepta, bucura, chema, cânta, crede, cunoaște, dormi, ghici, greși, închina, îndrăzni, înșela, întâlni, întreba, înțelege, judeca, lăuda, lepăda, lipsi, lovi, lucra, mulțumi, muri, odihni, zice* – nu prezintă relații sintagmatice în primele cinci reacții.

Principiul valenței verbale nu reprezintă, prin urmare, predicția asocierilor lingvare ale verbului și nu funcționează coerent la nivelul lor. Astfel, pentru cele 31 de verbe pentru care asocierile se realizează prin structuri sintagmatice, raportul numeric *reacții sintagmatice* / *reacții nesintagmatice (nucleare)* este diferit, înscriindu-se în limitele 29/381 (= 8%) – verbul *mânca* – și 370/446 (83%) – verbul *bea*. În mod paradoxal, la limite extreme se situează verbe apropiate semantic, care desemnează procese vitale pentru ființa umană. Între aceste extreme, „spectacolul” verbal se produce în cele mai diverse moduri: complinitorul verbal reia semul lexical al verbului (*citi* [a parcurge un text scris] – *cărți* [text scris]; *coborî* [a se da jos dintr-un loc ridicat] – *jos* [într-un loc mai puțin ridicat]; *opune* [a pune în fața cuiva sau a ceva, ca împotrivire, un lucru, un argument] – *rezistență* [împotrivire, opoziție]); verbul și determinativul se definesc reciproc (*arde* [a da foc] – *foc* [arde-

re violentă cu flacăra]); determinativul specifică modalitatea (*alerga – repede; mișca – repede*), cuantifică acțiunea verbală (*aștepta – mult*), indică instanța temporală (*începe – acum*), specifică locul ca punct al destinației (*ajunge – acasă*), reprezintă unul dintre obiectele posibile ale acțiunii (*arunca – mingea; cumpăra – haine*), evidențiază, din plectora semantică, un sens (*bate „sufală” – vântul*) etc.

Diversitatea specificărilor este și mai evidentă dacă se compară câmpurile asociative ale două sau mai multe verbe diferite. Avem, astfel, verbe pentru care relațiile sintagmatice sunt relevante (grupul lor este mai puțin numeros) și verbe pentru care structurile respective sunt nesemnificative ca număr. În prima serie se înscriu, de exemplu, verbele:

– **înghiți**: *mâncare* (140); *apă* (64); *în sec* (22); *noduri* (14); *pastile* (13); *hrană* (10); *salivă* (10); *înghețată* (8); *pastilă* (8); *greu* (7); *nod* (6); *apa* (4); *bomboană* (4); *gălușca* (4); *limba* (4); *măr* (4); *aer* (3); *gumă* (3); *limbă* (3); *saliva* (3); *tot* (3); *o alună* (2); *de frică* (2); *forțat* (2); *în gol* (2); *întreg* (2); *minciună* (2); *mâncarea* (2) – 351 de reacții din 621³;

– **încheia**: *haina* (8); *nasturi* (8); *discuția* (7); *relația* (4); *subiectul* (4); *anul* (3); *contracte* (3); *lucrarea* (3); *nasturii* (3); *tratat* (3); *ziua* (3); *acord* (2); *afacerea* (2); *un contract* (2); *fermoarul* (2); *lacăt* (2); *lecția* (2); *orele* (2); *semestrul* (2); *socotelile* (2); *la care se pot adăuga substantivele nearticulate, pasibile de aceeași relație*: *fermoar* (13); *nasture* (11); *afaceri* (4); *discuție* (4); *relație* (3); *cămașă* (2); *pantaloni* (2); *poveste* (2); *proiect* (2); *sacou* (2); *ușă* (2) – în total 146 de reacții din 528;

Din a doua serie de verbe fac parte, de exemplu:

– **îndrăzni**: *ceva* (5); *să lovească* (3); *să spună* (2) – 10 din 586 de reacții;

– **înșela**: *soția* (10); *femeia* (6); *nevasta* (5); *iubita* (4); *soțul* (4) – 25 din 573 de reacții.

Analiza orientată spre identificarea morfologică a cuvintelor-reacții la verbele-stimul indică asupra unor corelații destul de variate dintre verb și alte părți de vorbire, câmpul asociativ înscriind alte verbe, substantive, adjective, adverbe și pronume.

Prezența verbului în șirul asociativ verbal motivează tentația de explicare prin dominarea sensului categorial asupra celui lexical și percepe-

rea semului de procesualitate drept definitoriu pentru verb. Statistica⁴ prezenței verbului însă nu validează această explicație:

dormi	27	închina	94	încearca	120	întoarce	153	întâlnește	202	face	268
bea	36	câștiga	94	întâmplă	128	lipsi	154	lega	203	afle	280
arde	55	ajunge	96	greși	132	aștepta	157	avea	213	băga	282
ajuta	56	bate	102	crede	135	minți	159	alerga	215	cunoaște	331
bucura	65	aprinde	107	îmbrăca	136	arunca	167	înțelege	216	lepăda	346
mânca	69	asculta	109	opune	145	înghiți	169	lucra	227	chema	354
mulțumi	73	gândi	116	lovi	145	odihni	170	mișca	230	apuca	370
lăuda	74	alege	116	răspunde	148	cumpăra	182	merge	255	lua	394
cânta	77	citi	116	înșela	150	cobori	193	căuta	257	încheia	427
naște	82	ghici	117	muri	150	începe	197	cere	266	zice	452

Prezența verbului în șirul asociativ nu poate fi explicată nici prin componenta ontologic-semantică pe care se întemeiază sensul lexical-concret (verbele *lăuda* și *zice* fac parte din aceeași clasă a verbelor comunicării / declarandi⁵, dar prezintă în șirul asociativ un număr discrepant de verbe), nici prin conținutul semantic-concret al verbului și natura procesuală⁶ a acestui conținut (verbele *bea* și *încheia*, *bate* și *băga* sunt verbe de acțiune, dar prezintă aceeași discrepanță); nici distincția verbe subiective / verbe obiective nu explică persistența semului [procesualitate] sau, dimpotrivă, absența lui în câmpul asociativ al verbului.

Analiza semnificației lexicale concrete și a raporturilor de sinonimie pe care le desfășoară fiecare verb în parte arată că prezența verbului în șirul asociativ este determinată de acești doi factori. Astfel, verbul *zice* are o pletoră semantică structurată în jurul a 5 semnificații de bază, de la care derivă alte semnificații secundare și 14 serii sinonimice, pe când pentru verbul *dormi* dicționarul consemnează trei sensuri, dintre care unul este figurat și două serii sinonimice; verbul *bea* are 4 sensuri, dintre care unul este popular, și două serii sinonimice, iar *încheia* – 4 semnificații (două cu uz restrâns) și 18 serii sinonimice.

Prezența substantivului în câmpul asociativ al verbului este motivată diferit și oferă un suport interpretativ vast al modului de înțelegere a acțiunii. Câmpul asociativ al verbului *închina*, de exemplu, înscrie 464 de reacții substantivale față de 92 de reacții verbale. Reacțiile-verbe ilustrează câteva semnificații de bază ale acestui verb:

Refl. A-și manifesta evlavia față de divinitate prin practici religioase, specificie fiecărui cult. / Refl. A se înclina (sau a-și pleca numai capul) înaintea cuiva, în semn de respect, de devotament, de afecțiune sau ca simplu salut – prin reacțiile *ruga* (35); *cinsti* (10); *apleca* (8); *ingenunchea* (6); *a ruga* (6); *a se ruga* (5); *crede* (3); *slăvi* (3); *lăuda* (2); *ruga* (2);

Tranz. (Înv.) A dărui cuiva ceva în semn de evlavie, de supunere, de recunoștință – prin reacțiile *dărui* (3); *dedica* (2);

Intranz. A ridica paharul plin, în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment – prin reacțiile *cinsti* (10); *ciocni* (5); *bea* (4).

Șirul substantivelor denotă perceperea accentuată a semnificației religioase a acestui verb, relația substantiv-verb înscriindu-se pe axa simbolisticii religioase: *rugăciune* (77); *biserica* (59); *icoană* (60); *credință* (48); *Dumnezeu* (37); *rugă* (21); *religie* (15); *credincios* (13); *cruce* (9); *icoane* (7); *genunchi* (4); *la icoane* (4); *mătănie* (4); *preot* (4); *sfânt* (4); *idol* (3); *în genunchi* (3); *la icoană* (3); *zeu* (3); *altar* (2); *creștinism* (2); *divinitate* (2); *jertfă* (2); *lui Dumnezeu* (2); *pioșenie* (2); *religios* (2); *semn* (2); *zei* (2).

O altă serie de substantive conturează aspectul laic al „închinării”: *rege* (6); *bani* (3); *datorie* (2); *mamă* (2); *nuntă* (2); *umilință* (2), pe când unele reacții-substantive pot fi raportate atât la domeniul religios, cât și la cel laic: *respect* (22); *plecăciune* (14); *colaci* (4); *cinste* (3); *niciodată* (3); *slavă* (3); *supunere* (3); *aplecăciune* (2); *dorință* (2); *în față* (2); *înțelepciune* (2); *obicei* (2); *supus* (2).

Semnificația verbală „a ridica paharul plin, în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment” este conturată direct prin recipient: *paharul* (16); *pahar* (12); *un pahar* (5); *păhar* (3); *pahare* (2); *paharele* (2), prin conținut – *vin* (3) și prin ceremonia verbală care însoțește ridicarea paharelor – *toast* (3).

Adjectivele din structurile asociative verbale, de cele mai dese ori, pun în evidență calitatea umană necesară pentru realizarea acțiunii sau calitatea care îi poate fi atribuită persoanei care face această acțiune. Avem, astfel, pentru verbul *îndrăzni* adjectivele apreciative: *isteț* (8); *ager* (2); *îndrăzneț* (8); *puternic* (7); depreciative: *vorbăreț* (5); *obraznic* (4); *băgăreț* (2); adjectivul justificativ: *curios* (5); ironic contextual: *op-*

timist (2) și adjectivul care desemnează o calitate ce trebuie depășită pentru a realiza acțiunea: *timid* (6).

Modul în care este percepută acțiunea de vorbitorii unei limbi poate fi evidențiat și mai clar prin comparația cu alte limbi. Astfel, reacția cea mai frecventă pe care o dau respondenții români la stimulul *cunoaște* este verbul *știe*: în varianta de persoana a III-a (întrucât *cunoaște* poate fi interpretat, gramatical, atât ca formă de infinitiv, cât și ca formă de prezent indicativ) – *știe* (139) și de infinitiv plin – *a ști* (51) sau amputat – *ști* (104). Reacțiile-substantive care materializează cunoașterea sunt în imaginarul românesc: *carte* (37) – care are în română și sensul de „cunoștințe de scriere și de citire; învățătură, știință, cultură”, *știință* (38), *cunoștințe* (6), *adevăr* (10), *cultură* (7). Cel care cunoaște are calitățile: *deștept* (26), *inteligent* (8). Cunoașterea are gradăție, aceasta realizându-se prin *multe* (11), ca parte, și *tot* (8), ca întreg – mărci cantitative – și *bine* (9) pentru aspectul calitativ.

Remarcăm, de asemenea, că stimulul *cunoaște* și reacția *ști*, verbe, în general sinonime, redau grade diferite ale cunoașterii: *a ști* înseamnă „a fi informat”, deci „a deține, în general, cunoștințe”, iar *a cunoaște* presupune o cunoaștere orientată: „a lua cunoștință în chip veridic de obiectele și de fenomenele înconjurătoare; a stabili în chip obiectiv natura, proprietățile unui lucru, relațiile dintre fenomene, a le da o interpretare conformă cu adevărul”.

Cu toate că unele reacții se regăsesc și în imaginarul rusesc, ponderea acestora este diferită în răspunsurile românilor și rușilor. Cea mai mare frecvență în rusă o au reacțiile care denotă aprecierea cantitativă a cunoașterii: *все* „tot” (83), *много* „mult” (33), *многое* „multe” (7), *обо всем* „despre tot” (7), *что-то* „ceva” (5). Urmează, apoi, ceea ce în română s-ar traduce prin *a ști să faci*: *уметь* (22), *и уметь* (7), reacții care indică asupra caracterului aplicativ al cunoștințelor. Verbul *понимать* „a înțelege” (9), din reacțiile respondenților ruși, leagă cunoașterea de înțelegere, iar *думать* „a gândi” (6) – de gândire. Avem în rusă, în acest fel, reflectat parcursul întreg al cunoașterii: de la *a înțelege* la *a cunoaște*, *a gândi* și, în final, la *a aplica*. Obiectele care intră în raza cunoașterii sunt mai variate și mai concrete în rusă: *урок* „lecție” (17), *предмет* „disciplină de studiu” (14), *наизусть* „pe de rost” (12) – cu trimitere la școală, probabil –, *правду* „adevărul” (12), *язык* „limba” (11), *дело* „lucrul” (6). Și în rusă se regăsește, pe lângă aspectul calitativ, cel cantitativ: *хорошо* „bine” (7), *наверняка* „sigur” (5).

În imaginarul rusesc regăsim și antonimul omorizic: *не знать* „a nu ști” (5).

Analizate în toată complexitatea lor, câmpurile asociative pun în evidență modul de reflectare a realității în imaginarul lingvistic. Or, pe de o parte, caracterul supraindividual al limbajului, iar pe de altă parte, continuitatea unor asocieri în cadrul unei comunități lingvistice justifică și asigură calificarea lor drept asocieri comune, caracteristice vorbitorilor unei limbi, reprezentanților unei culturi.

Bibliografie

1. S. Al-George, *Limba și gândire în cultura indiană*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
2. I. Coteanu, *Gramatică, stilistică, compoziție*, Editura Științifică, București, 1990.
3. D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 2000.
4. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*. Paris, 1965.

Note

¹ Experimentul asociativ a fost realizat de un grup de cercetători de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți în cadrul proiectului instituțional de cercetare fundamentală 11.817.07.35F. *Cercetarea structurilor asociative ale limbii române și elaborarea dicționarului asociativ*. Experimentul asociativ presupune că respondenții indică prima reacție verbală pe care o au la rostirea / citirea unui cuvânt-stimul, într-un timp limitat, dintr-o listă de cuvinte elaborată anterior conform frecvenței cuvintelor în limba română.

² Structurile asociative rusești au fost analizate în baza la: *Русский ассоциативный словарь*. 2 т. / Ю. Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н. В. Уфимцева, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. Т. 1.; *От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов*. М.: АСТ-Астрель, 2002, 784 pag.

³ Aici și în continuare au fost luate în calcul doar cuvintele-reacții cu frecvența mai mare de 1.

⁴ Cifra alăturată stimulului verbal indică numărul de reacții dintr-un total de peste 750 de reacții.

⁵ Se disting, în acest sens, verbe de percepție, ale cunoașterii, ale comunicării, didactice, factitive, rezultative, de mișcare, comportamentale, modale, volitive, aspectuale, meteorologice [3, p. 158] sau, într-o altă clasificare, verbe de existență și stare, de mișcare, declarandi, sentiendi, voluntatum, affectum [2, p. 237].

⁶ Se disting, în acest sens, verbe de acțiune, de stare, existențiale, de relație, de devenire [3, p. 158].

Silvia MUNTEANU,
Laura DELIGHIOSU

Aspecte ale adaptării în traducerea românească a romanului *Martin Chuzzlewit* de Charles Dickens

S.M. – profesor de limba engleză, gradul I, la Liceul Pedagogic „D. P. Perpessicius” din Brăila, România. Domenii de interes: traductologie, didactica limbii engleze. Autoare a mai multor articole științifice.

L.D. – profesor de limba engleză, gradul I, la Colegiul Național „Ana Aslan” din Brăila, România. Domenii de interes: lexicologie și traductologie.

1. Georges L. Bastin, într-un articol intitulat chiar „Adaptation” (dintr-o celebră enciclopedie dedicată problemelor traducerii), prezintă mai multe definiții și clasificări ale adaptării. În cele din urmă, el pare să opteze pentru o definiție foarte convenabilă, acceptată de majoritatea specialiștilor. Este vorba despre felul în care au văzut adaptarea Vinay & Darbelnet (în 1958), ca „tehnică a traducerii” (*translation technique*) care se deosebește de alte procedee de traducere prin aceea că „poate fi întrebuințată ori de câte ori contextul la care se face referire în textul original nu există în cultura textului-tintă, necesitând, din acest motiv, o anumită formă de re-creație”¹. Printr-o asemenea tehnică se încearcă, așadar, o echivalare a situațiilor atunci când apar „nepotriviri culturale” (*cultural mismatches*).

2. O atare definiție a adaptării este suficientă pentru ceea ce ne interesează în cele ce urmează, cu precizarea că prin *situație* ori prin *context* se pot înțelege foarte multe lucruri. De pildă – ca să oferim câteva exemple binecunoscute –, atunci când se transpune balada românească *Soarele și luna* (care valorifică tema incestu-

lui) în limba germană, traducătorul trebuie să țină seama de faptul că în cultura germană soarele (*die Sonne*) este reprezentat ca o femeie, iar luna (*der Mond*) ca un bărbat; deci situația reconstruită va fi complet diferită față de cea din cultura română. La fel, într-o poveste românească (cum este, bunăoară, *Ivan Turbincă* de Ion Creangă) moartea (personaj feminin în cultura noastră) va fi personificată în tălmăcirea germană sub înfățișarea unui bărbat (*der Tod*), fiindcă așa se prezintă această „ființă” în credințele altor popoare.² Evident, cine va traduce în limba japoneză o poezie din Bacovia în care culoarea neagră apare cu ostentație ca „decor de doliu funerar” va înlocui în versiunea sa culoarea respectivă cu cea albă, fiindcă la japonezi albul indică doliul, moartea ș. a. m. d. Toate acestea sunt cazuri de adaptare, la care traducătorii buni știu să recurgă atunci când circumstanțele îi obligă. După cum se vede, este nevoie ca un traducător competent să cunoască foarte bine nu doar cele două limbi (sursă și țintă), ci și contextele cultural-istorice ale acestora.

3. Una dintre cele mai complicate probleme cu care se poate confrun- ta un traducător este însă necesitatea de a echivala uneori fie graiuri sau dialecte, fie stiluri, fie registre de limbă. Dacă s-ar traduce în limba literară X doar texte scrise în limba literară Y, dificultatea nu ar fi prea mare. Însă limbile istorice (engleza, franceza, româna etc.) cunosc ceea ce se numește „varietate internă”, constând în diferențieri geografice (dialectale), socioculturale și stilistice. Ca procedeu de individualizare ori pentru a sugera o anumită culoare locală, scriitorii apelează frecvent la astfel de varietăți lingvistice atunci când își pun personajele să vorbească. Ține de intuiția sau de creativitatea traducătorului ca o astfel de echivalare să fie cât mai apropiată de sugestiile ori de expresivitatea textului original. Așa se explică de ce unele traduceri sunt mai reușite decât altele în acest sens. În continuare ne vom ocupa de felul în care un traducător român, Mihnea Gheorghiu, a încercat să transpună în românește vorbirea colorată stilistic a unora dintre personajele lui Dickens din romanul *Martin Chuzzlewit* (1844).

4. Charles Dickens, un fin observator al naturii umane din societatea engleză a timpului său, a fost extrem de atent la exprimarea celor din jurul său, având foarte bune cunoștințe și cu privire la dialectul cockney, vorbit mai ales în partea de est a Londrei de către muncitori ori de către oameni de condiție modestă. Unele personaje din romanele sale

(Sam Weller din *The Pickwick Papers*³, Mrs. Gamp din *Martin Chuzzlewit* etc.) sunt excelent caracterizate printr-un astfel de limbaj. Dacă este să ne referim la romanul *Martin Chuzzlewit*, atunci, într-adevăr, Mrs. Sarah Gamp – prototipul infirmierei victoriene incompetente – merită toată atenția noastră. După cum remarcă Raymond Chapman (într-un studiu despre formele de expresie din ficțiunea victoriană), Mrs. Gamp combină trăsături ale dialectului cockney cu particularități ale propriului idiolect inimitabil (Chapman 1994/2014: 45). Pentru a-i reda în românește felul de a vorbi, Mihnea Gheorghiu utilizează o serie de resurse stilistice, mai mult sau mai puțin potrivite, pe care limba noastră i le pune la dispoziție. Vom examina, în cele ce urmează, câteva dintre „soluțiile” alese de acest traducător.

4.1. Uneori, cititorul român poate avea impresia că Mrs. Gamp se exprimă într-o manieră similară personajelor din *Poveștile* ori din *Amintirile* lui Ion Creangă. Să se compare paragraful din originalul lui Ch. Dickens cu traducerea oferită de M. Gheorghiu (în care am evidențiat unele cuvinte și expresii cu valoare de evocare):

„Oh, drat you! said Mrs. Gamp, shaking her umbrella at it, you're a nice spluttering nisy monster for a delicate young creetur to go and be a passenger by: ain't you! You never do harm in that way, do you? With your hammering, and roaring, and hissing, and lamp-iling, you brute! Them confugion steamers; said Mrs. Gamp, shaking her umbrella again, has done more to throw us out of our reg'lar work and bring events on at times when nobody counted on 'em (especially them screeching railroad ones), than all the other frights that ever was took. I have heered of one young man, a guard upon a railway, only three years opened – well does Mrs. Harris know him, which indeed he is her own relation by her sister's marriage with a master sawyer – as is godfather at this present time to six-and-twenty blessed little strangers, equally unexpected, and all on 'um named after the Ingeins as was the cause. Ugh! said Mrs. Gamp, resuming her apostrophe, one might easy know you was a man's invention, from your disregardlessness of the weakness of our naturs, so one might, you brute!” (DMCE, p. 626).

„Ah! Umfla-te-ar dracii! se stropși la el doamna Gamp, amenințându-l cu umbrela. *Frumos îți șade*; o femeie tânără și gingașă ca ea să se urce pe o *dihanie urâcioasă* ca tine, care *scurpă foc și-ți asurzește urechile*? Nu

cumva ai vrea să zici că nu ești *hopsân* cu femeile tinere, hai? Dar huiritul, dar urletele, dar șuierăturile și putoarea ta, fiară? Blestematele astea de vapoare cu aburi, continuă ea amenințându-le din nou cu umbrela, au întors pe dos toate lucrurile și-ți fac câte un pocinog tocmai când ți-e lumea mai dragă (mai ales *păcătoasele* alea de trenuri care fluieră ca turbate mai abitir decât toți zgrițorii la un loc). Am auzit de un tânăr, conductor de tren, pe o linie care numai de trei ani e în circulație, doamna Harris îl cunoaște bine, că e rudă cu el prin soră-sa, care-i măritată cu un meșter tăietor de lemne și, cum zic, tânărul ăsta e acum *nănaș* la vreo douăzeci și șase de copilași; toți sunt născuți așa *năpristan* și toți se numesc locomotivă. Ah, spuse doamna Gamp, *ocărând* iar vaporul, se vede bine că ești lucru născocit de-o minte de bărbat, căci prea calci în picioare sexul slab, *hudubaie!*” (DMCR, II, p. 268-269).

Într-adevăr, citind aceste rânduri pline de oralitate, ne vin în minte replicile mătușii Mărioara, când îl apostrofează pe Nică, prins la furat de cireșe, ori cuvintele caprei din poveste, când își încheie socotelile cu lupul căzut în foc, ori muștrările Smarandei Creangă, când îl suprinde pe același Nică făcând vreo năzbâtie, ori cearta monștrilor simpatici care îl însoțesc pe Harap-Alb ș. a. m. d.

4.2. Alteori, exprimarea infirmierei aduce cu felul agramat de a vorbi al unei muntence din mahalaua capitalei (Se știe că dezacordurile dintre subiect și predicat reprezintă o particularitate a dialectului muntenesc.), exprimare din care nu lipsesc elemente de argou ori neologisme deformatate fonetic:

„Mr. Chuffey, Betsey, said Mrs. Gamp, is weak in his mind. Excuse me if I makes remark, that he may neither be so weak they pretends, and what I know, I knows; and what you don't, you don't, so do not ask me, Betsey.” (DMCE, p. 755).

„Domnul Chuffey e cam sărac cu duhul, *părerea mea*, dacă îmi dai voie să mă exprim, ca să zic așa, este că nu-i el chiar atât de sărac cu duhul cum crede unii, deși mai e și alții care știe foarte bine că nu e *matofit* de tot. Știu eu ce știu; și dumneata ce nu știi, nu știi, asta-i *chestia*. Așa că, Betsy, nu-mi mai tot pune întrebări.” (DMCR, II, p. 430).

4.3. Pe această linie, nu lipsesc situațiile în care graiul muntenesc ia forma aceluși mod de exprimare pe care îl întâlnim la unele dintre perso-

najele lui Caragiale (de pildă, văduva Leanca din schița *Justiție*, cea cu „onoarea nereperată”, caracterizată printr-un debit verbal extraordinar ce produce adesea anacolaturi și construcții prolixе):

„Now, ain't we rich in beauty this here joyful arternoon, I'm sure. I knows a lady, which her name, I'll not deceive you, Mrs. Chuzzlewit, is Harris, her husband's brother bein' six foot three, and marked with a mad bull in Wellington boots upon his left arm, on account of his precious mother havin' been worrited by one into a shoemaker's shop, when in a sitiwation which blessed is the man as has his quiver full of sech, as many times I've said to Gamp when words had roge betwixt us on account of the expense. [...] If Mrs. Harris's husband was here now, said Mrs. Gamp, looking round, and chuckling as she dropped a general curtsey, he'd speak out plain, he would, and his dear wife would be the last to blame him! For if ever a woman lived as know'd not wot it was to form a wish to pizon them as had good looks, and had no reasion give her by the best of husbands, Mrs. Harris is that ev'nly dispogician!” (DMCE, p. 366-367).

„Pe onoarea mea, e atâtea frumuseți *p-acilea* printre noi azi după masă și atâta veselie! Știu eu o doamnă pe care o cheamă (mie știți că nu-mi place să mint, doamnă Chuzzlewit), pe care o cheamă Harris, și cumnatul doamnei Harris, adică fratele lui bărbatu-său, un *măgădău* de șase picioare și trei țoli, are un semn din născare pe brațul stâng: un taur încălțat cu cizme Wellington – și știți de ce: pentru că maică-sa, draga de ea, a fost fugărită de un taur și ca să scape a intrat în dugheana unui cizmar, taman atunci când era și ea într-o poziție care, cum să zic, e o fericire pentru orice bărbat când îi cade un *plocon ca ăsta* în tolbă, cum îi spuneam eu lui Gamp, când apucam să ne ciondănim pentru treaba aia, care, *adicătealea*, trebuie să se întâmple ca să vină bucuria asta. [...] Dacă soțul doamnei Harris ar fi acuma aici, cred că *ne-ar vorbi pe șleau*: și nevastă-sa mititica, *zău* că nu l-ar ține de rău pentru asta, nici nu i-ar da măcar prin gând așa ceva; căci, dacă a *ixistat* vreodată o femeie care să nu știe ce-i aia să dorești moartea altora mai frumoase și căreia bărbat-su – phi, ce om! un model de bărbat! – nu i-a dat niciodată apă la moară pe *chestia* asta, o femeie *adicătealea* cu suflet de înger, apoi femeia asta numai doamna Harris poate fi!” (DMCR, I, p. 295-296).

Cu siguranță, în astfel de momente, Mrs. Gamp (cu ajutorul lui Mihnea Gheorghiu) se exprimă foarte neaoș, amestecând printre munte-nisme și unele neologisme mai curente.

5. Se știe – și, în general, scriitorii respectă această „regulă” – că *stratul dialogat* (al personajelor) este mai expresiv, adică mai colorat stilistic decât *stratul narativ*. Curios este însă că, în transpunerea lui Mihnea Gheorghiu, *stratul narativ dickensian* devine deosebit de expresiv. Să se compare, de pildă, următoarele fragmente corespondente (în care apare spre sfârșit, ce-i drept, și stilul indirect liber):

„But keeping the old man close, according to his design, would serve his turn. His purpose was to escape, when the first alarm and wonder had subsided: and when he could make the attempt without awakening instant suspicion. In the meanwhile these women would keep him quiet; and if the talking humour came upon him, would not be easily startled. He knew their trade. Nor had he spoken idly when he said he old man should be gagged. He had resolved to ensure his silence; and he looked to the end, not the means. He had been rough and rude and cruel to the old man all his life; and violence was natural to his mind in connexion with him. He shall be gagged if he speaks and pinioned if he writes, said Jonas, looking at him, for they sat alone together.” (DMCE, p. 773).

„Dar era de ajuns să-l țină pe bătrân *sub cheie*, așa cum hotărâse; scopul lui era să-și ia *tălpășița* îndată ce vâlva se va mai fi potolit, adică atunci când va putea s-o facă fără a trezi dintru început bănuielile. Până atunci, infirmierele îi vor *închide pliscul*; amândouă erau niște femei care știau să-și țină gura, chiar dacă Chuffey s-ar fi apucat să trâncănească. Jonas știa că asta le era meseria. Nu aruncase numai așa o vorbă în vânt când spusese că trebuie să-i pună *botniță* moșneagului. Era hotărât să-i astupe gura cu orice chip, căci ceea ce îl interesa pe el era scopul și nu mijloacele. Totdeauna fusese brutal, mojiș și crud cu bătrânul; și ideea de a face uz de silnicie față de el i se părea firească. O să-i pună *căluș* dacă va încerca să vorbească și o să-l lege *cobză* dacă va voi să scrie, își spuse Jonas, privindu-l; căci erau singuri în acel moment.” (DMCR, II, p. 453).

În raport cu originalul, versiunea românească se remarcă printr-o aglomerare de expresii și locuțiuni, ca echivalente ale unor cuvinte simple din textul englezesc. Să se observe, de exemplu, numeroasele frazeologisme, având semnificația ‘a face (pe cineva) să tacă’, la care apelează traducătorul din dorința de variație sinonimică: *a închide pliscul*, *a astupa gura*, *a pune căluș*, *a pune botniță* etc.

6. Observația de mai sus ne conduce spre un alt aspect al adaptării cu care avem de-a face în cazul traducerii efectuate de Mihnea Gheorghiu: tendința de a „cosmetiza” stilistic originalul, de a colora textul lui Dickens în versiunea românească mai mult decât ar trebui. Se pare că această pornire este cvasigenerală atunci când ne aflăm în fața unor traducători care sunt în același timp și scriitori⁴ și care (îmboldiți de propriul gust estetic) își imaginează, probabil, că pot astfel să „îmbunătățească” discursul original.

Pentru a dovedi adevărul ipotezei noastre, vom cita în continuare, în paralel, câteva zeci de scurte fragmente în care Mihnea Gheorghiu se arată a fi mai expresiv decât Charles Dickens. Am avut în vedere frazeologismele (în special expresiile idiomatice), cunoscute pentru valoarea lor stilistică. Vom da, la început, câteva exemple în care frazeologismele românești din traducere sunt mai expresive decât corespondentele lor frazeologice din textul-sursă. Apoi, după cum se va observa din majoritatea situațiilor înfățișate mai departe, vom asista la o sporire considerabilă a expresivității în versiunea traducătorului în raport cu textul lui Dickens. Altfel spus, Mihnea Gheorghiu face abuz de frazeologisme pentru a echivala simple cuvinte (uneori chiar neologisme) din versiunea originală englezească. Citatele de mai jos ne scutesc de alte comentarii punctuale, de aceea ne mulțumim să le prezentăm în bloc, într-o ordine aproape aleatorie:

- „But we never knows wot’s hidden in each other’s hearts...” (DMCE, p. 464); „Dar de! poți să știi ce zace în rânza omului?” (DMCR, p. 57);
- „If your brains is not turned topjy turjey, Mr. Sweedlepipes! exclaimed another voice, hold that there nige of yourn, I beg you, sir.” (DMCE, p. 812); „Mi se pare că ți-a sărit o doagă, domnule Sweedlepipes! se auzi strigând o altă voce. Ține-ți, te rog, *fleanca*, dacă nu te superi.” (DMCR, II, p. 501);
- „Hold your noise, hold your noise.” (DMCE, p. 415); „Mai ține-ți clanța, tinere! N-auzi, taci odată!” (DMCR, I, p. 521);
- „...I find myself reduced to poverty; at a time, sir, when the child of my bossom is widowed...” (DMCE, p. 811); „Am rămas în *sapă de lemn* tocmai în momentul când fiica mea iubită a devenit văduvă...” (DMCR, II, p. 500);

- „...was on the eve of escaping...” (DMCE, p. 367); „...se pregătea să-și ia tălpășița...” (DMCR, I, p. 459);
- „...make a little room for more!” (DMCE, p. 366); „...vă rog să spălați putina!” (DMCR, I, p. 458);
- „...that it would be a charity to put him out of the way.” (DMCE, p. 742); „...ar fi fost un gest de omenie să-i facă cineva de petrecanie.” (DMCR, II, p. 413);
- „...could even hear Martin calling to him to make haste, or they would be separated.” (DMCE, p. 373); „...era glasul lui Martin, după cum își dădu imediat seama, care-l poftea să-și ia picioarele la spinare, ca nu cumva să rămână pe mal.” (DMCR, I, p. 466);
- „It’s hardly fair of you, sir, to make a ignorant man convict himself in this way, but I do think so.” (DMCE, p. 798); „Nu e frumos din partea dumneavoastră, domnule, să mă siliți pe mine, prost cum sunt, să-mi dau în petic, așa cum am făcut-o acum; dar așa cred eu.” (DMCR, II, p. 484);
- „...and that these two persons had gone off and cheated him...” (DMCE, p. 751); „...zice c-ar mai fi spus că șmecherii ăia doi au șters putina după ce i-au păpat bănișorii...” (DMCR, II, p. 425);
- „...he came to be a master of us.” (DMCE, p. 741); „...ajunsese să ne țină sub călcâiul lui.” (DMCR, II, p. 413);
- „There is some fun in catching that old hypocrite.” (DMCE, p. 638); „...să-i tragem clapa fățarnicului de moșneg.” (DMCR, II, p. 283);
- „Using it to make a beggar of me. Is that the use you mean?” (DMCE, p. 636); „Să te folosești de el ca să mă lași sărac lipit pământului. Asta vrei să spui?” (DMCR, II, p. 280);
- „...came in when he was invited instead of standing gaping and staring about him on the landing.” (DMCE, p. 605); „...intră de îndată ce se auzi poftit, în loc să rămână pe loc ca vițelul la poarta nouă!” (DMCR, II, p. 243);
- „«The money comes in well». «The money comes in well enough, retorted Jonas, but it don’t come out well enough.»” (DMCE, p. 596); „«Banii intră totuși în tezaure cu ghiotura». «Banii intră ei cu ghiotura,

dar de ieșit nu iese *niciun șfanț* când e vorba de scos, numai cu mare greutate poți scoate ceva.» (DMCR, II, p. 231);

• „As long as I can show my teeth when I want to...” (DMCE, p. 596); „Destul că-mi pot arăta colții când îmi sare muștarul...” (DMCR, II, p. 230);

• „But when our people’s frills is out, they’re starched up pretty stiff, I tell you!” (DMCE, p. 538); „Dar îți pot spune că poporului nostru nu-i place să fie călcat pe coadă și îi sare foarte repede muștarul.” (DMCR, II, p. 156);

• „I believe you are deceiving me.” (DMCE, p. 587); „Aș pune rămășag că mă tragi pe sfoară.” (DMCR, II, p. 220);

• „I see you, cried Miss Peckniff, to the ideal inflicter of a runaway knock.” (DMCE, p. 10); „Te văd, te văd! strigă domnișoara Peckniff presupusului *pierde-vară* care probabil că-și luase tâlpășița după ce bătuse în ușă.” (DMCR, I, p. 17);

• „...the lines of people gazing from the wharves, where friends held dear” (DMCE, p. 548); „...grupurile de *cască-gură* de pe chei erau pentru dâșii niște prieteni mult doriți.” (DMCR, II, p. 170);

• „...and of his riches falling into worthless hands.” (DMCE, p. 475); „...și se temea ca bogățiile lui să nu încapă în mâinile unor *fluieră-vânt*.” (DMCR, II, p. 72);

• „I can wind him, he thought, with exultation, round my little finger!” (DMCE, p. 478); „Îl duc de nas cum vreau, își zise el *nemaiîncăpându-și în piele de bucurie*.” (DMCR, II, p. 76);

• „You have had a hard bout of it.” (DMCE, p. 466); „Ai scăpat ca prin *urechile acului*.” (DMCR, II, p. 59);

• „I cut that connexion long ago.” (DMCE, p. 457); „Nu mai am nici în *clin nici în mânecă* cu pensiunea Todgers”. (DMCR, II, p. 46);

• „Hallo here! Why, Chuzzlewit, halloa!” (DMCE, p. 456); „Hopa sus, Chuzzlewit, hopa! *Copăcel, copăcel...*” (DMCR, II, p. 45);

• „But charity begins at home, and justice begins next door.” (DMCE, p. 445); „Dar vorba ceea: «Fiecare-și trage spuza pe turta lui».” (DMCR, II, p. 31);

- „Ah! would you! Did you think it then? Where are you going to now? No, you won't, my lad! and similar fragmentary remarks.” (DMCE, p. 427); „Ai vrea tu! Crezi că-ți merge cu mine? Unde naiba *ai luat-o așa razna? Ce, a dat strechea-n tine, băiete?*” (DMCR, II, p. 6);
- „...and when it did meet with any, whew! how it drove them on and followed at their heels!” (DMCE, p. 9); „...și cum găsea vreuna, *era vai și-amar* de ea: o fugărea mai departe, hăituind-o *până în pânzele albe.*” (DMCR, I, p. 16);
- „...and that he unconsciously betrayed his own nature in doing so.” (DMCE, p. 34); „...și în felul acesta își dădea arama pe față.” (DMCR, I, p. 45);
- „Scadder was caustic and ill-humoured, and cast much unnecessary opposition in the way...” (DMCE, p. 357); „Scadder era năzuros și în toane rele și *le pune*a mereu alte *bețe în roate.*” (DMCR, I, p. 446);
- „Now you won't overreach me: you want to, but you won't.” (DMCE, p. 344); „Degeaba încercați voi, că pe mine nimeni nu mă poate *trage pe sfoară*, oricât s-ar strădui!” (DMCR, I, p. 428);
- „That's the way they gammon each other, sir.” (DMCE, p. 374); „Uite așa reușesc ei să *tragă lumea pe sfoară.*” (DMCR, I, p. 468);
- „He never was better than he is now.” (DMCE, p. 306); „*Este sănătos tun.*” (DMCR, I, p. 380);
- „Do you mean to come to want in your old age, that you take to wasting now?” (DMCE, p. 298); „Vrei să *ajungi la sapă de lemn* tocmai acum, la bătrânețe?” (DMCR, I, p. 370);
- „...a strong misgiving that his enterprise was doomed.” (DMCE, p. 294); „...trista presimțire că planurile lui *se duc pe apa sâmbetei.*” (DMCR, I, p. 365);
- „That bis'ness never can be carried on without me.” (DMCE, p. 421); „Fără mine pensiunea asta *se duce de râpă.*” (DMCR, I, p. 527);
- „There seems to be plenty of 'em, thought Martin, at any rate.” (DMCE, p. 272); „Un lucru e sigur, își spuse Martin, că în țara asta oamenii remarcabili sunt *ca frunza și ca iarba.*” (DMCR, I, p. 337);

- „...discussing the affairs of the nation, for twelve hours together...” (DMCE, p. 268); „...discutând interesele națiunii și să îndruge în tot acest timp *verzi și uscate...*” (DMCR, I, p. 331);
- „It was not by any means a lively morning, for the sky was black and cloudy, and it rained hard...” (DMCE, p. 207); „Nu era o vreme prea plăcută, căci cerul era acoperit de nori, mohorât și *ploua cu găleata.*” (DMCR, I, p. 257);
- „...one of us might possibly be placed in a position of disadvantage; [...]” (DMCE, p. 189); „...s-ar putea întâmpla ca unul dintre noi să rămână de căruță...” (DMCR, I, p. 236);
- „...he won't deserve nothing, I know”. (DMCE, p. 187); „...n-o să merite să-i dați *nicio para chioară*, zău așa!” (DMCR, I, p. 234);
- „...and no man with a conscience and a proper sense of what's expected of him, has any business to live longer.” (DMCE, p. 173); „...și înțelege ce așteaptă lumea de la el, n-ar mai face *umbră pământului degeaba.*” (DMCR, I, p. 216);
- „He'll find himself shaved, pretty close, before long, so I tell him.” (DMCE, p. 166); „Să ia seama: curând-curând se va trezi *ras*, auzi? – *ras de pe fața pământului.*” (DMCR, I, p. 208);
- „Tom Pinch's heart was very tender...” (DMCE, p. 97); „Tom Pinch avea o inimă *bună ca pâinea caldă.*” (DMCR, I, p. 123);
- „On the contrary, the more he urged, the more I was determined to oppose him.” (DMCE, p. 96); „Așa că n-am vrut să cedez *nici cât negru sub unghie.*” (DMCR, I, p. 121);
- „Supposing that the gent should die...” (DMCE, p. 407); „Să zicem că domnul în chestie *dă ortul popii...*” (DMCR, I, p. 511);
- „...and not to cut in where you are not wanted.” (DMCE, p. 391); „Adică, să nu-ți bagi nasul unde nu-ți fierbe oala.” (DMCR, I, p. 491);
- „...to make no mention at all of his having perpetually to conciliate his rich old relative...” (DMCE, p. 389); „...era neconținut obligat să-i *cânte în strună* bătrânului bogătaş, ruda lui...” (DMCR, I, p. 487);
- „...that she was almost goaded her into a fit of madness...” (DMCE,

p. 389); „...încât o făcea să-și iasă cu totul din țâțâni...” (DMCR, I, p. 487);

• „There – God forgive me! – don’t think harshly of me for my temper!” (DMCE, p. 377); „Dumnezeu să mă ierte, dar mă scoți din răbdări!” (DMCR, I, p. 470);

• „Martin was going to be wroth, but he thought better of it...” (DMCE, p. 365); „Martin era cât pe ce să-și iasă din balamale, dar se stăpâni...” (DMCR, I, p. 456);

• „...wouldn’t he have peppered that same Lion...” (DMCE, p. 359); „...să vezi că l-ar fi luat la refec pe respectivul Leu...” (DMCR, I, p. 448);

• „It was a specimen of what she had to expect.” (DMCE, p. 835); „Asta, îi spuse ea, nu-i decât floare la ureche pe lângă câte are să pățească de-acum înainte.” (DMCR, II, p. 530);

• „Say, silence! Silence!” (DMCE, p. 384); „Și să fii mut ca un pește!” (DMCR, I, p. 481);

• „...I quite forgot it.” (DMCE, p. 752); „...am uitat ca pământul.” (DMCR, II, p. 426).

Întrebarea care se pune acum este dacă mai avem de-a face cu procedeul adaptării în toate aceste numeroase cazuri „frazelogice” care, cumulate, duc la crearea impresiei unui text-țintă mai expresiv decât textul-sursă. Credem că adaptarea ar putea fi cerută aici, eventual, de cel puțin două „situații”, una – *generală*, iar cealaltă – *particulară*: (1) dacă tradiția românească a scrierilor în proză (ca literatură artistică) a impus o expresivitate sporită a textelor noastre în comparație cu textele literare din alte culturi (cum este și cea englezească, de pildă) și (2) dacă, per ansamblu, textul lui Dickens este destul de expresiv, datorită unor surse stilistice variate, iar Mihnea Gheorghiu a apelat la frazeologisme pentru a suplini un eventual deficit de expresivitate existent în alte compartimente / niveluri ale versiunii sale românești. Nu știm însă, deocamdată, dacă lucrurile stau într-adevăr așa. În analiza noastră am urmărit numai unele aspecte ale adaptării din talmăcirea romanului *Martin Chuzzlewit*. Cu siguranță, investigații viitoare mai amănunțite și o analiză mai extinsă vor putea pune în evidență și alte aspecte mai subtile.

7. În concluzie, ca o caracterizare succintă a „soluțiilor” de adaptare alese de Mihnea Gheorghiu pentru versiunea sa, considerăm că *rezultatul obținut este unul parțial reușit*, dacă ținem seama de exigența fidelității față de textul original. Astfel, dacă avem în vedere vorbirea personajului Sarah Gamp, este lăudabilă dorința traducătorului de a-i echivala exprimarea în dialectul cockney cu unul dintre registrele vorbirii noastre populare. Nedumerește însă spectrul prea larg, nerealist, de varietăți ale limbii române pe care (în versiunea lui Gheorghiu) pare a-l stăpâni și utiliza Mrs. Gamp (de la rostirea inconfundabilă a personajelor lui Creangă până la limbajul personajelor lui Caragiale). Pe de o parte, este de apreciat vorbirea colorată a personajelor, în stratul dialogat; pe de altă parte, surprinde expresivitatea prea mare din stratul narativ (inexistentă în originalul lui Dickens), generată de abundența frazeologismelor (ca idiotisme, îndeosebi). Se pare că, de prea multe ori, scriitorul Mihnea Gheorghiu ia locul traducătorului Mihnea Gheorghiu.

Note ■

¹ Traducerea noastră. În original: „adaptation is a procedure which can be used whenever the context referred to in the original text does not exist in the culture of the target text, thereby necessitating some form of re-creation.” (Georges L. Bastin, apud Mona Baker (ed.) 1998, p. 6).

² Și la vechii greci, de exemplu, moartea era considerată drept un principiu masculin, fiind reprezentată ca un fel de inger negru înaripat (*Thanatos*).

³ Pentru unele aspecte ale traducerii romanului *The Pickwick Papers* în limba română, vezi Cristinel Munteanu & Silvia Munteanu, *Translating Wellerisms in the Romanian Versions of Charles Dickens' The Pickwick Papers*, în „Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași” (serie nouă), secțiunea a III-a, Lingvistică, tomul LV, 2009, p. 147-158. De altminteri, asemenea probleme, legate de echivalarea wellerismelor, au constituit și obiectul unei disertații de masterat pe care Silvia Munteanu a susținut-o la Universitatea „Dunărea de Jos” în anul 2009.

⁴ Același lucru poate fi constatat și în cazul poezilor români care au tradus (ori au colaborat la traduceri din)

poezia universală. De pildă, ca să ne referim la poezia engleză, tălmăcirea versificată a sonetelor shakespeariene realizată de poetul Gheorghe Tomozei este foarte frumoasă, dar o verificare atentă relevă faptul că, de cele mai multe ori, acolo unde Shakespeare întrebuițează o comparație, Tomozei plasează o metaforă, ceea ce ni se pare o libertate cam mare pentru traducătorul român.

**Bibliografie
selectivă**

Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London – New York, 1998.

Raymond Chapman, *Forms of Speech in Victorian Fiction* [1994], Routledge, London – New York, 2014.

Izvoare

DMCE = Charles Dickens, *Martin Chuzzlewit*, Introduced by William Boyd, Everyman's Library, London, 1994.

DMCR = Charles Dickens, *Martin Chuzzlewit*, vol. I și II, traducere de Mihnea Gheorghiu, Editura Lider, București.

Anatol EREMIA

Toponimia Bugeacului: aspecte și conexiuni interdisciplinare (I)

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Bugeacul reprezintă partea de sud-vest a Basarabiei istorice, cuprinsă între Prutul Inferior, Dunărea de Jos și Marea Neagră, în nord apropiindu-se de Valul lui Traian de Sus, iar în est de Limanul Nistrului. Această regiune cuprinde în prezent unități administrativ-teritoriale majore din Republica Moldova (raioanele Cahul, Cantemir, Taraclia și Găgăuzia) și din Ucraina (în reg. Odesa, raioanele Bolgrad, Reni, Ismail, Tarutino, Arțiz, Chilia, Tatarbunar, Sărata, Belgorod-Dnestrovsk), iar în trecut fostele județe Cahul, Ismail și Cetatea Albă (anul 1930).

Poziția geografică a regiunii a determinat condițiile naturale și a favorizat dezvoltarea economiei Bugeacului. Principalele zone fizi-co-geografice și naturale din cuprinsul acestei regiuni sunt: Podișul Moldovei de Sud (cu

Articolul are ca obiect de studiu toponimia majoră și minoră a regiunii de sud a Basarabiei. Numele topice sunt examinate în plan sincron și diacronic, cu aplicarea diverselor principii și metode de cercetare și cu utilizarea informațiilor colectate prin anchete de teren și din surse documentare. Sunt puse în evidență materiale informative și sunt soluționate probleme care își vor găsi implementare în diferite domenii ale științei (lingvistică, istorie, geografie, sociologie).

Cuvinte-cheie: antroponimie, diacronie, etnonimie, hidronimie, oronimie, sincronie, toponimie.

Colinele Tigheciului), Podișul Cogâlnicului Inferior, Depresiunea Ial-pugului și Câmpia Moldovei de Sud (cu Câmpia Cahulului). Altitudinile de relief variază între 250-300 m în partea de nord și între 30-50 m în partea de sud.

Întreg acest teritoriu este străbătut de câteva râuri mari și multe râulețe și pâraie, care și-au făcut loc de scurgere prin numeroase văi și vâlcele. Apele lor sunt recoltate de râul Prut și de alte râuri ce se varsă în Dunăre și Marea Neagră (Cahul, Ialpuș, Cogâlnic, Sărata). Lacurile naturale, după locul lor de formare, sunt de câmpie, de luncă și de țărm. Mai numeroase au fost lacurile de luncă, de pe cursul inferior al Prutului, care însă, prin anii '60-'70 ai sec. al XX-lea, au fost desecate în mare parte, și aceasta în scopul obținerii unor noi terenuri agricole. Numele lacurilor dispărute le-au preluat, de regulă, terenurile agricole apărute în locul lor.

Lacurile de țărm se găsesc la vărsarea râurilor în Marea Neagră, ele fiind despărțite de aceasta prin praguri de nisip depuse de valurile mării (Sașac, Șagan, Alibei). Apa lor este sărată, pentru că sunt alimentate în fond de apele mării. Bălțile reprezintă un alt tip de surse acvatice naturale. Ele s-au format pe locul unor depresiuni sau al vechilor albiilor de râuri din lunțile Dunării și Prutului. Lacurile artificiale (iazurile) au apărut în număr considerabil în perioada postbelică, ele fiind construite pentru asigurarea cu apă a așezărilor omenești, pentru necesitățile unor întreprinderi industriale, pentru irigații, pescuit. Cele mai mari lacuri de acumulare sunt cele de la Comrat și Congaz, situate pe râul Ialpuș.

Vegetația regiunii variază după zone de relief și microzone climaterice. Predomină vegetația de silvostepă și de câmpie, sectoarele de pădure constând din specii de foioase (stejar, carpen, fag, frasin, tei, ulm) și de luncă (plop, salcie).

Bugeacul dispune de o istorie cu vechime de milenii. În Antichitate acest teritoriu a fost locuit de triburi ale geto-dacilor (tirageți, carpi etc.). Regiunile nord-pontice, împreună cu orașul Tyras de la gura Nistrului, fondat de coloniștii greci milesieni, denumit mai târziu *Maurocastron*, *Moncastron*, *Cetatea Albă*, au făcut parte din regatul lui Burebista (60-55 î.Hr.). În sec. II-III d.Hr., aceste pământuri, atașate provinciei romane Moesia Inferior, s-au aflat sub stăpânirea Imperiului Roman [1, p. 20 și urm.]. La Tyras au staționat unități ale Legiunilor I-a Italică, a V-a Mecedonică și a XI-a Cla-

udia. Pentru apărarea hotarelor de nord-est ale Imperiului, pe Dunăre și pe țărmul de nord al Mării Negre au fost durate castre și așezări fortificate militare, în adâncul interfluviului au fost construite puternicele valuri de pământ – Valul lui Traian de Jos și Valul lui Traian de Sus. Timp îndelungat, întreaga provincie de la est de Prut s-a aflat sub influența romanilor, între populația băștinașă și administrația romană stabilindu-se anumite relații economice, comerciale și culturale. Orașele nord-pontice au continuat apoi să se dezvolte și să înflorească și în Evul Mediu.

Mileniul I d.Hr. este marcat de numeroasele invazii ale popoarelor migratoare, care, în goana lor spre apus, au trecut prin această regiune, iar unele dintre ele au și poposit aici temporar: sarmații, goții, hunii, gepizii, avarii, bulgarii (protobulgarii), maghiarii, pecenegii, cumanii, tătarii mongoli. După izgonirea tătarilor de pe pământurile cotropite (1241), teritoriul dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră intră în componența Țării Moldovei, întemeiată la mijlocul sec. al XIV-lea. Domnii Moldovei, începând cu Bogdan I și continuând cu Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș ș.a., iau măsuri de fortificare a frontierei de răsărit a țării, construind puternicele cetăți Sorooca, Tighina, Cetatea Albă, Chilia.

În 1484, turcii ocupă cetățile Cetatea Albă și Chilia, iar în 1538 și cetatea Tighina, transformând aproape întreaga parte de sud a Basarabiei într-o provincie a Imperiului Otoman. După războiul ruso-turc din anii 1806-1812, prin tratatul de pace de la București (28 mai 1812), provincia istorică de la est de Prut (45 000 km², cu o populație de 500 000 locuitori, marea majoritate români – 86%), este anexată de Imperiul Țarist. Noua administrație atribuie denumirea de *Basarabia*, care anterior se referea doar la partea de sud a teritoriului, întregii provincii, aceasta primind mai întâi statut de regiune, iar din 1873 de gubernie rusească. Basarabia este supusă de către autoritățile țariste colonizării forțate cu populații din alte regiuni și din alte țări (ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani), populația autohtonă românească continuând să rămână totuși majoritară. Autoritățile țariste au impus localnicilor un regim de deznaționalizare și rusificare, prin lichidarea școlilor de limbă română, prin interzicerea tipăririi cărților în limba băștinașilor, prin introducerea obligatorie a limbii ruse ca mijloc de comunicare în toate domeniile și sferile de activitate umană (administrație, școală, biserică etc.).

Raionul Cahul, ca unitate administrativ-teritorială, datează din perioada postbelică (1945-1950). În Evul Mediu, părți din acest teritoriu făceau parte din ținuturile Chigheci (Tigheci) și Greceni. Din componența acestora făceau parte satele actuale: Andrușu (Andrieș, 1502), Bubuiogi (devenit mai târziu Slobozia Mare, 1518, 1556), Frumoasa (sat pe locul or. Cahul, 1502), Crihana (Cârhana, 1502), Giurgiulești (1593), Văleni (1543), Zărnești (Zărnești, 1494) ș.a. Acestea s-au menținut în istorie, pe când o mulțime de alte așezări au dispărut sau și-au schimbat denumirile.

Recensământul din 1772-1774, ajuns incomplet până la noi, atestă în ținutul Greceni 12 localități: Frumoasa, Cârhana (Crihana), Manta, Vadul Isac (Vadul lui Isac), Grecenii, Pelineii, Zărneștii, Baurcii, Larga, Goteștii, Macrii, Paicul [2, vol. VII / 1, p. 159-160; vol. VII / 2, p. 213-222]. „Condica liuzilor” din 1803 conține și unele informații de ordin social și economic [3, p. 252-253].

Nr. ct	Sate	Proprietari	Liuzi (birnici)	Bir trimestrial (lei)	Bir anual (lei)
1.	Vadul lui Isac	Răzeșesc	93	339	1356
2.	Pelineii-Moldoveni	Iordache Baș, vistiernic	84	215	860
3.	Manta	Răzeșesc	73	339	1356
4.	Frumoasa	Clirosul din Bucovina	94	350	1400
5.	Zărnești	Mănăstirea Bărnova	54	249	996
6.	Larga	Constantin Sturza, comis	69	260	1040
7.	Vlădești	Constantin Sturza, comis	16	34	136
8.	Gotești	Petrache Cazimir, păharnic	61	268	1072
9.	Slobozia Goteștii	Petrache Cazimir, păharnic	8	23	92
10.	Țiganca	Grigore Costache, spătar	16	45	180
11.	Pelineii-Bulgari	Neferi	38	150	600
12.	Grecenii	Neferi	68	170	680
13.	Baurcii	Neferi	33	150	600

Basarabia din primele decenii ale sec. al XIX-lea era divizată în 9 ținuturi: Hotin, Soroca, Iași, Orhei, Hotărniceni, Tighina (Bender), Cocardu, Greceni, Ismail. Fiecare dintre ele cuprindea mai multe ocoale. Recensământul din 1817 includea pentru ținutul Greceni două ocoale (Prut și Cahul) și un număr de 39 de sate, dintre care mai multe neatestate anterior: Roșu, Ciobalaccia (de Larga), Tartaul (de Larga), Burlacu, Aluatu, Acbota (Albota), Hagichioi, Baimaclia, Borceag, Ciucur Meșe, Tatar-Baurci (Tătărești), Căiet (Câietu), Lucești ș.a.

Ținuturile își trag originea încă din perioada formării statelor feudale, când teritoriile lor se împărțeau în *țări*, *voievodate* și *ținuturi*. Din cuprinsul Moldovei făcea parte Țara de Sus, cu ținuturile de nord, și Țara de Jos, cu ținuturile de sud. Prin legea din 1864, cunoscută ca legea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în Principatele Române se adoptă ca unități administrativ-teritoriale *județele*, cu subunitățile lor *plasele*. Acestea s-au păstrat și în perioada de dominație țaristă în Basarabia, pentru care în limbajul autorităților rusești se utilizau termenii *uezd* și *voloste*.

Conform legii din 1864, județul Cahul, unul dintre cele trei județe (Cahul, Bolgrad și Ismail) retrocedate Principatului Moldova de către Rusia, avea în componența sa trei plase: Coștangalia, Cotul Morii și Tigheci. Plasa Coștangalia cuprindea majoritatea satelor din actualul raion Cahul: Andrușul de Jos, Andrușul de Sus, Badicul Moldovenesc, Badicul Rusesc (azi Rumeanțev), Baurci-Moldoveni, Borceag, Burlacu, Chioselia Mare, Chircani, Cotihana, Crihana Veche, Găvănoasa (cu Grecenii), Gigâlboia (azi Lopățica), Hutulu, Larga, Lucești, Manta, Moscovei, Paicu, Pelinei (-Moldoveni și -Bulgari), Roșu, Taraclia de Salcie, Tartaul de Salcie, Tatar-Baurci (azi Tătărești), Tertești (Tretiești), Trifești, Vadul lui Isac, Zărnești (Zârnești) [4, p. 21]. Comunele Brânza, Cășlița, Colibași, Giurgiulești, Hagi-Abdul (azi A.I. Cuza) și Văleni țineau de jud. Bolgrad, plasa Cahul-Prut [4, p. 11].

În 1918 tradiționala organizare administrativ-teritorială după județe și plase a fost preluată de administrația românească. După anul 1945 teritoriul Basarabiei a fost divizat în raioane. În 1998 s-a revenit la județe, dar numai până în 2003, când s-a trecut din nou la organizarea administrativ-teritorială după raioane.

Poziția geografică și condițiile naturale favorabile, cu pământuri cultivabile și pășuni mănoase, cu râuri, lacuri și bălți bogate în pește, cu crânguri și păduri nu prea întinse, dar cu tot felul de animale sălbatice, au asigurat în această zonă o viață sedentară și o activitate umană variată. Geto-dacii au populat aceste meleaguri, le-au apărut și au făcut ca neamul lor să rămână în istorie. Alături de ei, în vestitele colonii, au locuit grecii antici, apoi, în orașele și castrere nord-pontice și dunărene, s-au așezat legiunile romane, cu mulțimea de administratori, negustori, meseriași. Și băștinașii, și cei veniți de peste mări și țări au convețuit timp îndelungat, întreținând strânse legături comerciale, economice și culturale. Drept dovadă sunt documentele vremii și vestigiile arheologice.

Triburile nomade, câte s-au revărsat dinspre est, nu s-au reținut prea mult prin aceste locuri, urmându-și calea lor mai departe spre apus. Doar cumanii, în sec. al XII-lea, într-un număr redus, au rămas aici, prin locurile de stepă, până la dispariția lor definitivă, asimilați fiind de băștinași. Ceilalți, în marea lor majoritate, s-au strecurat prin Câmpia Dunării și au ajuns până în Balcani și în Câmpia Panoniei, unde în scurt timp le-a fost dat să aibă același destin. De pe urma cumaniilor, în spațiul pruto-nistrean au rămas numele unor râuri și lacuri: *Cahul, Ialpuș, Covurlui, Ciuhur, Ciuluc* ș.a. Acestea ni s-au transmis prin generațiile strămoșilor noștri, prezenți ca populație statornică și permanentă în toate timpurile. Numele de localități cu aspect turanic *Baimaclia, Baurci, Ciobalaccia, Tartaul, Taraclia* ș. a. sunt de dată mai recentă și aparțin ca formații onimice tătarilor nogaici. Aceștia, năvălind de peste Nistru, au populat stepele Bugeacului timp de aproape trei secole (XVI-XVIII). Populația băștinașă însă și în timpul dominației turco-tătare a rezistat presiunilor și oprimării străine, menținându-se în istorie.

Sunt de menționat și unele date și informații de ordin demografic. După 1812, printr-un *ukaz* țarist, pământurile libere au fost date spre locuire bejenarilor sud-dunăreni (bulgari, găgăuzi) și coloniștilor germani, precum și țăranilor ruși și ucraineni aduși din guberniile Rusiei. De pe atunci își trag originea multe sate cu populație alogenă. S-au păstrat puține informații asupra populației localităților din fostul județ Cahul. Pentru satul Frumoasa, ulterior orașul Cahul, datele informative se reduc la următoarele: 1771 – 95 de gospodării, 1774 – 115 de gospodării, 1819 – 1.500 de locuitori, 1845 – 3.070 de locuitori, 1859 –

4.300 de locuitori, 1897 – 7.077 de locuitori, 1904 – 7.738 de locuitori, 1923 – 12.000 de locuitori, 1930 – 11.370 de locuitori, 1940 – 11.800 de locuitori, 1950 – 28.300 de locuitori, 1979 – 33.100 de locuitori, 1989 – 43.000 de locuitori, 2000 – 45.500 de locuitori, 2004 – 42.510 de locuitori.

La recensământul din 1817, în localitățile din ținutul Greceni locuiau circa 2.039 de familii cu 10.195 de locuitori (țărani, mazili, ruptași, preoți, diaconi ș.a.), dintre care 75 la sută, ca în întreaga Basarabie, erau români moldoveni [5, p. 69]. După aproximativ 100 de ani, numărul populației s-a dublat și aceasta nu pe seama sporului natural, ci drept rezultat al populării teritoriului cu bejenari sud-dunăreni, coloniști germani și țărani ruși și ucraineni aduși din alte regiuni și gubernii rusești.

Recensământul din 1930 prezintă următoarea situație demografică și etnografică a județului Cahul: 196.693 locuitori, dintre care 100.714 români, 35.299 găgăuzi, 28.565 bulgari, 14.740 ruși, 8.644 germani, 4.434 evrei, 1.466 țigani, 619 ruteni (ucraineni), 503 greci, 247 cehi, 100 polonezi, 37 turci, 36 armeni, 21 unguri, 9 sârbo-croați, 1.259 de alte naționalități și de naționalități neidentificate [6, p. 100-101].

După datele recensământului din 1989, raionul Cahul avea o populație de 90.082 de locuitori, dintre care 60.006 români, 9.379 ucraineni, 11.034 ruși, 1.747 găgăuzi, 6.058 bulgari și 1.858 persoane de alte naționalități. La aceiași recensământ, orașul Cahul, cu un număr de 42.904 locuitori, avea următoarea structură etnică: 21.086 români, 6.728 ucraineni, 9.794 ruși, 1.245 găgăuzi, 2.572 bulgari și 1.479 de persoane de alte etnii [7, vol. I, p. 144]. Conform recensământului din 2004, situația demografică și componența etnică a raionului Cahul este următoarea: 119.231 locuitori, dintre care 93.096 moldoveni/români (78,1 %), 7.842 ucraineni (6,6%), 7.702 ruși (6,5 %), 3.665 găgăuzi (3,1 %), 5.816 bulgari (4,9%), 1.104 de altă etnie (0,9 %), 6 de etnie nedeclarată. După mediul de locuire numărul populației din raion a evoluat precum urmează: urban – 16.068 de locuitori (1959), 26.572 de locuitori (1970), 32.695 de locuitori (1979), 42.624 de locuitori (1989), 35.488 de locuitori (2004); rural – 62.074 de locuitori (1959), 74.406 de locuitori (1970), 81.686 de locuitori (1979), 79.384 de locuitori (1989), 83.743 de locuitori (2004).

Condițiile geografice și naturale au favorizat în spațiul danubiano-nord-pontic dezvoltarea unei economii multilaterale. Din timpuri străvechi populația băștinașă practica cele mai diverse ocupații: prelucrarea pământului, creșterea vitelor, vânătoarea, pescuitul. În scopuri agricole erau utilizate mai cu seamă terenurile din preajma râurilor și lacurilor, acestea servindu-le oamenilor la irigații, morărit, transport, în gospodăriile casnice. Defrișarea pădurilor, prin utilizarea poiienilor și rariștilor, a sporit în permanență suprafețele destinate culturilor agricole. Se cultivau cereale (grâu, secară, porumb, orz, ovăz), legume, pomi fructiferi, viță de vie.

Câmpiile întinse, șesurile râurilor, bogate în ierburi de fâneață și de pășunat, au creat condiții prielnice pentru creșterea vitelor și păstorit. Pe la odăi și cășle se creșteau vite cornute mari și cai. Deosebit de dezvoltat era oieritul. Satele mari dispuneau de sute de mii de ovine și caprine. Bugeacul le-a servit mocanilor ardeleni drept loc de iernat pentru numeroasele lor turme de oi. Produsele animaliere (carnea, brânza de oi, lâna, pieile) se colectau și se transportau în târgurile și orașele din țară și nu rareori se exportau peste hotare, în țările vecine (Austria, Polonia, Germania).

În marile orașe și porturi produsele agricole erau transportate cu carele, cu șlepurile pe Prut și Dunăre. Râurile le-au servit localnicilor și ca permanente căi de comunicații cu orașele nordice (Fălciu, Huși, Iași) și cu cele sudice (Galați, Reni, Ismail, Chilia). De-a lungul Prutului, din loc în loc, se aflau mici stații de ambarcațiuni pe șlepuri și vapoare, funcționau poduri mobile (plutitoare: bacuri, dubasuri, brudine) și poduri stabile, construite din metal și piatră (la Giurgiulești, Cahul, Cania). Pe maluri de râuri erau instalate multe mori de apă, pive (pentru împâslirea țesăturilor de lână), velnițe sau povarne (pentru fabricarea rachiului și spirtului), zalhanale (abatoare) și mici fabrici de mezeluri unde se preparau cărnurile și salamurile afumate.

Se circula la distanțe mari cu trăsurile și cu diligențele, de-a lungul șleahurilor și drumurilor mari de țară se aflau multe hanuri, denumite pe alocuri și *făgădăie*, *ratușuri*, acestea fiind situate mai cu seamă pe lângă vechile stații de poștă, a căror menire era odihna călătorilor, schimbul cailor de poștă sau de menzil, reparația vehiculelor. Cele mai cunoscute erau șleahurile de pe văile râurilor Prut, Cahul, Ialpuș, precum și cele de pe culmile de dealuri (*Șleahul Baimacliciei*, *Șleahul Renilor*). De-a

lungul lor s-au păstrat până astăzi numele de locuri ce evocă existența unor asemenea localuri și așezăminte: *La Poștă, Dealul Poștei, Podul Poștei, Făgădău, La Ratuș, Ratușul, Hanul cel Mare, Hanul Roșu.*

Până odinioară lunca Prutului adăpostea o mulțime de lacuri, bălți, iezere, heleșteie, gârle. În împărăția acestor ape o duceau minunat de bine și oamenii, dar și viețuitoarele acvatice (animalele sălbatice, păsările, peștii). Se prindea din belșug tot soiul de pește: crap, caras, știucă, somn, plătică, șalău, biban, țipari (chișcari), raci. Unele specii de pește își aveau habitatul lor în anumite lacuri și bălți, precum ne vorbesc și denumirile ce le purtau: *Crapul, Cărasul, Plătica, Bibanul.* De locul de habitare a unor păsări și animale ne amintesc hidronimele: *Bătcăria (batcă „pelican”), Lebedinca, Gâscariul, Barcul Cucoarelor (barc „baltă; lac”), Hidra (Vidra), Hidrariul.* Pescăriile (cherhanalele) împânziseră toate malurile bălților Prutului și Dunării. Cu peștele prins în lacuri și bălți se hrănea tot Bugeacul, ba mai rămânea din belșug și pentru a fi dus pe la mănăstirile și schiturile îndepărtate, pe la restaurantele și cabanele din regiunile precarpatice, fiind transportat cu carele trase de boi sau de câte două perechi de cai. La Tecuci, la Focșani, la Tazlău, la Covasna... pește proaspăt pus la gheață și pește sărat uscat la soare.

Pădurile ce se țineau lanț de la nord spre sud, prelungind cândva Codrii Tigheciului până aproape de Dunăre, le-au fost de folos oamenilor și ca depozit de lemn pentru construcții și de foc, și ca locuri de vânătoare și pentru albinărit. Documentele vremii atestă pentru unele sate prisăci cu sute de stupi de albine, ce produceau puduri de miere și ceară, acestea constituind și ele produse mult căutate, marfă de desfacere în țară și peste hotare. Lemnul de pădure era întrebuițat și pentru prepararea mangalului, a cărbunelui de lemn semiars, folosit în târguri și orașe pe la fierării și croitorii, aici fiind nelipsit în prelucrarea fierului, în confecționarea uneltelor de muncă, la călcatul hainelor cu ajutorul bătrânului și neînlocuitului fier de călcat cu cărbuni de pe atunci. Și această indeletnicire și-a găsit reflectare în toponimie: *Cărbuna, Cărbunăria, Căbornița, Cobornița, Bocșa, Bocșele (bocșă „cuptor pentru arderea cărbunelui de lemn”), Măngălăria, Vetrele de Cărbune.*

Viticultura și vinăritul erau printre cele mai productive ramuri ale agriculturii. Aproape că nu exista sat sau cătun care să nu fi avut în trecut, ca de altfel și astăzi, mai multe parcele de vie, livadă sau grădină de zarza-

vat. După cum mărturisesc documentele vechi, satele și moșiile se donau, se vindeau sau se cumpărau cu tot cu vii, cu iazuri, mori, prisăci și velnițe. La începutul sec. al XIX-lea, în Basarabia, aproximativ 20% din pământurile lucrate le alcătuiau viile și livezile. În 1901 viile și grădinile cu pomi fructiferi acopereau o suprafață de circa 100 mii desetine [8, p. 18]. Cele mai multe plantații de vii se aflau în județele Cahul, Ismail și Cetatea Albă. De suprafețe viticole mari dispuneau satele prutene: Vadul lui Isac – 140 ha, Manta – 190 ha, Frumoasa – 136 ha, Crihana – 140 ha, Larga – 90 ha, Baurci-Moldoveni – 48 ha. Cele mai bune vinuri se obțineau la vinăriile de pe moșiile fraților Caravasile (Cahul-Frumoasa) și de pe cele ale lui Crăciunescu (Crihana) [9, p. 209]. Vinul și alte produse vinicole au înnobilit viața țaranului basarabean, făcându-o mai ușoară și mai bogată.

Până în sec. al XIX-lea, mari centre industriale în sudul Basarabiei nu au existat. Funcționau doar mici întreprinderi navale, de construcții și de prelucrare a materiei prime agricole în orașele maritime și riverane (Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Reni). Și în sec. al XIX-lea industria reprezenta o ramură slab dezvoltată a economiei. În fond, aceasta se reducea la satisfacerea necesităților curente ale populației. Curând în centrele urbane își fac apariția primele uzine și fabrici: turnătorii de fontă, de cherestea, de cărămizi și olane, de obținerea sării din apa de mare, de unt, de panificație. Prin multe sate sudice funcționau mori de aburi și cu tracțiune de cai, oloinițe, tăbăcării, boiangerii, ateliere de prelucrarea lânii, cărămidării, fierării, lemnării, cojocării, croitorii. Prin anii '30 ai secolului trecut orașul Cahul avea 3 mori (Caravasile, Domoncoș, Niunin), 2 oloinițe (Arabagi, Goldenștein), câteva fabrici de cărămidă, dubălării, boiangerii, cojocării etc.

Pe vremuri, în interiorul regiunii, comerțul se efectua între orașeni și săteni. Țăranii își vindeau roadele câmpului și produsele alimentare în schimbul uneltelor agricole, instrumentelor meșteșugărești și obiectelor casnice. Piețe și iarmaroace se organizau în multe orașe și târguri din zonă. Deschiderea noilor căi de comunicație a favorizat comerțul cu centrele economice și comerciale mai îndepărtate. Pe Mare și pe Dunăre se făcea legătură între orașele din Moldova, Crimeea și din țările apusene. De la Cetatea Albă prin Tighina, de-a lungul Nistrului, trecea drumul intercontinental Marea Neagră – Marea Baltică. Documentele vremii pomenesc de

mai multe drumuri interne, care legau orașele sudice cu cele din nord (Iași, Botoșani, Dorohoi, Suceava). Unul dintre ele s-ar fi numit *Drumul Peștelui* sau *Drumul Măjilor* (*majă* „car pentru transportul peștelui”), pentru că pe acest drum peștele prins în bălțile dunărene și prutene era dus cu carele spre regiunile muntoase din nord-vestul spațiului românesc. Altuia, cu direcția încărcăturii inversă, dinspre nord-vest spre sud, pornind de la ocnele carpatine, i s-ar fi zis *Drumul Sării*. De sare aveau nevoie și crescătorii de vite, și mocanii din Bugeac, pentru prepararea cărnii și brânzei de oi, precum și pescarii, pentru prepararea peștelui sărat.

După cum s-a menționat deja, pe Prut și Dunăre, cu șlepurile se transportau spre Reni și Galați tot ce producea mai de preț țaranul basarabean: cereale, miere, brânză, fructe, legume. Conform unor statistici, în perioada 1928-1936, pe Prut cu șlepurile au fost transportate 53.996 de vagoane de cereale, maximele de transporturi fiind efectuate în anii 1929 – 8.400 de vagoane, 1932 – 8.461 de vagoane, 1934 – 8.189 de vagoane (10, p. 36).

Un mare venit în caznaua statului îl aducea exploatarea bălților, prin producerea și comercializarea peștelui și stufului. În perioada 1932-1936 s-a produs și s-a comercializat: în bălțile Crihana-Manta – 616.316 kg de pește, în valoare de 6.986.381 lei; în bălțile Cahul-Roșu – 844.726 kg de pește, în valoare de 9.020.589 lei. Se producea anual 60 de vagoane de lână, în valoare de 42 mil. lei. Prin valorificarea stufului, crescut în bălțile Prutului, de la Chircani până la Văleni, se realiza anual un venit de 20-25 mii lei. Valoarea brânzei de oi se estima anual la 1 mil. lei, iar a cașcavalului produs în județ la 3 mil. lei [10, p. 31-33].

Particularitățile fizico-geografice și naturale ale regiunii, evenimentele și faptele istorice, principalele momente din viața materială și spirituală a populației (ocupațiile, obiceiurile, datinile, credința) și-au găsit reflectare în *toponimia* a regiunii, în nomenclatura topică majoră și minoră. Toponimia Basarabiei, constând din areale toponimice locale, inclusiv arealul Bugeac, reprezintă un microsystem onimic, un ansamblu de nume de locuri și localități, care s-a format și a evoluat timp de secole și milenii în cadrul sistemului toponimic general românesc. Unitatea toponimiei românești din întreg spațiul dacoromân se manifestă sub toate aspectele limbii: etimologic, lexical-semnatic, gramatical, derivațional.

Această unitate rezidă în comunitatea de factori de ordin general și particular: istorici, social-economici, geografici, psihologici. Aceleași evenimente, fenomene și stări din societate, aceleași condiții fizico-geografice și naturale, același mod de viață al oamenilor au generat apariția aceluiași tipuri și modele de nume topice.

Toponimia Bugeacului, în ansamblul ei, prin conținut și formă, este românească. Autohtone se consideră numele de locuri și localități create de o populație românească și formate pe baza lexicului și a mijloacelor derivative ale limbii române. Aceste nume alcătuiesc fondul principal al toponimiei basarabene (aproximativ 90 la sută din totalitatea denumirilor geografice locale), ele datând din diferite perioade istorice.

Românești sunt considerate și hidronimele preistorice, moștenite de la populația geto-dacă: *Dunărea*, *Nistru*, *Prut*. Aceste nume au fost atribuite pe nedrept iranicilor, fiind explicate prin elemente lexicale scito-sarmatice. Or, denumirile respective, după cum susțin specialiștii, sunt de origine preindo-europeană, și, întrucât limba geto-dacilor reprezintă unul dintre vechile idiomuri indo-europene, cuvintele etimoane corespunzătoare au putut exista și în limba băștinașilor geto-daci. În mediul lingvistic geto-dac și apoi în cel dacoromân ele au circulat secole la rând și deci au putut fi asimilate și adaptate fonetic și structural. Prezența triburilor trace în spațiul nord-pontic este confirmată de vestigiile arheologice care datează încă din sec. al VI-lea î.Hr. Geto-dacii din cuprinsul interfluviului pruto-nistrian sunt atestați frecvent în sursele documentare de la începutul erei noastre.

Studiul *etimologic* a pus în evidență vechimea istorică și proveniența lingvistică a multor denumiri. Hidronimul *Dunărea* reproduce forma traco-dacică *Donare* (*Donaris*), la bază având radicalul indo-european *dan / don* „râu” și sufixul *-re (-ris)* [11, p. 125-137]. Pentru cuvântul etimon să se compare: v. ind. *dhana* „apă, râu”, v. iran. *dana* „râu”, scit. *dan / don* „apă” „râu”, iafet. *dhen* „curent de apă”, „râu”. În scrierile vechi numele râului apare menționat cu formele: lat. *Danuvius* (*Danubius*), v. slav. *Дунавъ* (*Дунави*), bulg. *Дунавъ*.

Din Antichitate este atestat și numele râului *Nistru*: lat. *Danaster* (*Danastris*), v. slav. *Днѣстръ*. Acesta, pe lângă radicalul *dan*, mai conține

elementul lexical verbal, tot de origine indo-europeană, *is(t)ro* „a năvăli”, „a curge repede”. Deci *Nistru* ar fi însemnat la origine „râu care curge repede” (probabil pe cursul său superior). Din același component *is(t)r* este dedus numele străvechi al cursului inferior al Dunării – *Istra* (gr. *Istros*, lat. *Ister*) [12. p. 19-20]. Un radical comun poate fi recunoscut în verbul din limba greacă *rheo* „a curge”, în lat. *rivus* „râu”, în germ. *Strom* „curent de apă” (de aici denumirea curentului marin *Golfstrom*), în termenii din limbile slave: rus., bg. *струя* „șuvoi, curent de apă”, pol. *strumien* „pârâu, râuleț”.

În graiul viu al populației românești din localitățile nistrene numele celui mai mare râu de pe teritoriul Basarabiei circulă cu forma *Nestru*, care, sub aspect fonetic, reproduce denumirea protoslavă *Днѣстръ*, preluată de strămoșii noștri romanici și păstrată din generație în generație până astăzi. Este încă o mărturie a vechimii și continuității românilor la Nistru din cele mai vechi timpuri. Varianta *Nistru* prezintă tratamentul fonetic *e > i*, specific limbii ucrainene, fenomenul având loc doar prin sec. XII-XIV. Deci forma *Nestru* este anterioară variantei *Nistru*, care și-a găsit o mai largă răspândire, probabil, pe cale livrească. Grecii denumeau râul *Tyras*, nume preluat apoi și de alte populații, cu forme modificate, adaptate (*Turlo*, *Turla*), inclusiv de romanicii băștinași, reprodus și în expresia românească *S-a dus pe Turlă în jos*, adică „s-a dus pe apa sâmbetei”, „s-a pierdut”. Aceasta reprezintă încă o dovadă toponimică în sprijinul vechimii, caracterului autohton, sedentar și succesiv al vieții romanicilor în această zonă.

Prutul nu are o explicație etimologică satisfăcătoare. Rămân deocamdată controversate și insuficient motivate versiunile: gr. *porata* „vad”, gr. *pyretos* (*puretos*) „zbuciumat” ș.a. Un radical geto-dacic *proth-* „pârâu”, „râu”, de origine indo-europeană, e de presupus totuși la baza acestui hidronim.

Nume de localități geto-dacice nu s-au păstrat în cuprinsul Bugeacului, ca și pe întreg teritoriul pruto-nistrean. Triburile invadatoare ale nomazilor asiatici au prădat și au ars în calea lor satele și orașele băștinașilor, din care cauză li s-au uitat și numele pe care le-au purtat. Urmele multor așezări autohtone din sec. I-IV d. Hr. au fost descoperite pe întreg teritoriul dintre Prut și Nistru. Din a doua jumătate a mileniului I datează cultura materială *Dridu*, ai cărei purtători au fost protoromânii. Reminiscente ale acestei

culturi au fost găsite pe teritoriul actualelor localități: Crihana Veche, Vulcănești, Cișmichioi, Etulia, Roșu, Manta, Gotești [13, p. 36-46].

În sec. X-XIII, la est de Carpați sunt menționate mai multe formațiuni politice teritoriale, specifice perioadei anterioare formării statului Moldova, cunoscute cu denumirile *tiverții (tolcovinii)*, *iasii*, *berladnicii*, *brodnicii*. Aceste formațiuni erau atribuite de către diferiți cercetători diverselor etnii (slavi, alani), nu însă și românilor. După toate dovezile existente, nucleul lor îl constituiau anume băștinașii acestor pământuri – români. Constituite din comunități teritoriale și cete de neam (patronimii), ele au avut un rol decisiv în organizarea vieții sociale a populației, sub aspect economic, juridic, militar. În baza lor s-au format ulterior micile comuniuni politico-militare ce aparțineau ținuturilor Greceni, Tigheci, Lăpușna, acestea dând naștere în cele din urmă Țării de Jos a Moldovei. În virtutea acestor situații și împrejurări social-istorice s-a menținut peste veacuri și a evoluat în continuare comunitatea etnică românească în spațiul pruto-nistean.

Au dispărut în negura vremurilor și denumirile latinești ale orașelor și castrelor romane, deși urmele lor persistă încă, mai cu seamă în Bugeac, de-a lungul Dunării și țărmurilor Mării Negre, la Tyras (Cetatea Albă, azi Belgorod-Dnestrovsk), Cartal (azi Orlovka), Satul Nou (azi Novoselskoe) ș. a.

Valurile de pământ, atribuite romanilor, în special împăratului Traian, poartă în prezent nume livești, deci și onimele respective sunt de dată relativ recentă: *Valul lui Traian de Jos*, *Valul lui Traian de Sus*. Numele lor mai vechi va fi fost *Troian*, termenul entopic *troian* însemnând în limba noastră „îngrămadire mare de zăpadă”, dar și „întăritură străveche, constând dintr-un val lung de pământ, cu un șanț de apărare”, iar într-o perioadă mai veche sau inițială pur și simplu „val de pământ”.

Toponimele românești propriu-zise, cunoscute astăzi, datează documentar din epoci mai târzii. Pentru Basarabia s-au păstrat mărturii scrise, în fond, de la începutul sec. al XV-lea. Documentele însă întârzie să fixeze realitățile istorice. În genere, vechimea romanității în spațiul carpto-nistean urmează a fi stabilită încă, pe baza de surse istorice autentice și cu aplicarea celor mai riguroase metode științifice, pentru că teoria migraționistă și cea a descălecatului legendar, susținute și

promovate cu insistență până nu de mult de pseudoistorici, dar și prin unele opere literare, nu rezistă nici celei mai elementare critici.

Numeroase denumiri au existat și în primul mileniu al erei noastre, ele referindu-se la așezările romanicilor răsăriteni descoperite de arheologi în văile râurilor Prut, precum și în regiunile codrilor Tigheciului și Lăpușnei. În aceste zone cultura materială autohtonă apare deosebit de evidentă, ea aparținând, după cum precizează specialiștii arheologi, dacoromanilor în sec. V-VII, protoromânilor în sec. VIII-IX și românilor în sec. X-XIV. Reminiscente ale acestei culturi, calificate de specialiști ca fiind autohtonă, au fost descoperite pe locul sau în preajma a 800 de localități existente astăzi. Sunt numeroase de asemenea și așezările românești din sec. XV-XVII, acestea fiind localizate și pe teritoriul Bugeacului [13, p. 36-46].

Regiunile codrilor Tigheciului și Lăpușnei, cu văi adânci și dealuri înalte, acoperite cu păduri seculare greu de pătruns, acestea constituind un obstacol serios în calea triburilor nomade năvălitoare, au adăpostit și cele mai vechi și numeroase așezări ale românilor băștinași. Pe multe dintre acestea, cu nume românești, le găsim atestate în actele cancelariilor domnești din sec. XV-XVII.

Unele dintre aceste localități au continuat viața românilor străvechi, din sec. VIII-IX și X-XIV, fiind întemeiate pe locul sau în preajma celor anterioare. Altele, probabil, cele mai multe, datează din perioade mai târzii, făcându-și apariția în urma mișcărilor de populație dintr-o regiune în alta sau a strămutărilor locale. Deplasările de populație românească pe teritoriul Moldovei s-au produs în trei direcții: (1) de la vest spre est, (2) din nord spre sud și sud-est, (3) din sud-vest spre nord și nord-est. Primele două, după cum afirmă Al. Philippide, au fost principalele și cele mai influente în procesul de repopulare a teritoriului [14, p. 390, 404-407]. Din regiunea Carpaților, prin văile râurilor mari, precum și din nordul Moldovei, coborau în permanență noi și noi valuri de populație românească, sau grupuri separate de țărani plugari și crescători de vite, în căutarea pământurilor libere, prielnice vieții, și a locurilor bune de fâneață și de pășunat. În urma acestor strămutări au apărut noi așezări umane, acestea fiind situate în văile râurilor de câmpie și în regiunile de stepă și silvostepă ale Bugeacului.

Bibliografie

1. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.
2. *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. I-IX, 1961-2004.
3. *Condica liuzilor pe 1886*, în „Uricariul”, Iași, vol. VIII, 1886.
4. *Tabloul de toate comunele rurale din țară, Ediție oficială*, București, 1864.
5. Șt. Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1993.
6. *Recensământul general al populației României*, București, vol. I, partea I, 1938.
7. *Dicționarul statistic al Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-IV, 1994.
8. Z. Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, București, 2001.
9. I. Neamțu, *Treimea de o fință*, Iași, 1991.
10. V. Crețu, *Județul Cahul. Economic. 1927-1937*, Cahul, 1938.
11. Gh. Ivănescu, *Origine pre-indo-europene des noms du Danube*, în: „Contributions onomastiques”, București, 1958.
12. A. Eremia, *Unitatea patrimoniului onomastic românesc*, Chișinău, 2001.
13. I. Hâncu, *Soarta băștinașilor din spațiul pruto-nistrean în Antichitate și în Evul Mediu timpuriu*, în: „Revistă de istorie a Moldovei”, nr. 1-4, 2001, p. 36-46.
14. Al. Philippide, *Originea românilor*, Iași, vol. II, 1923.
15. A. Gonța, *Documentele privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV- XVII (1384-1625). Indicele numerelor de locuri*, București, 1990.
16. N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, Olt, 1990.
17. A. Eremia, V. Răileanu, *Toponimia Transnistriei: restabilirea fondului onimic românesc // „Buletinul Institutului de Lingvistică”*, Chișinău, nr. 1, 2003, p. 25-33.
18. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, 1975, vol. I și urm.
19. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992.

Vlad MISCHEVCA

Cine a declanșat războiul ruso-turc din 1806-1812?

Vi.M. (Miscăuca) – dr., cercet. șt. coord. la Institutul de Istorie al A.Ș.M., conf. cercet. (Associate professor, Ph.D.). Membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2016). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX), genealogia domnilor fanarioți, vexilologie heraldică, raporturi istorice moldo-elene (în special, cu Sf. Munte Athos). Semnează 12 monografii, publicate la Chișinău, Iași, Atena, Salonic.

De evoluția raporturilor marilor puteri, angajate în rivalitatea politico-militaro-economică în sud-estul Europei, sunt legate nemijlocit rapturile teritoriale și pierderile umane și materiale suferite de Principatele Române pe parcursul secolelor XVIII-XIX (inclusiv geneza *Problemei basarabene* la 1812). Impactul războaielor ruso-turce asupra destinului românilor a fost pe deplin înțeles și descifrat de către Mihai Eminescu, cel care a scris în publicistica sa politică, la 1878: „Sunt două sute de ani de când Rusia înaintează mereu spre miază-zi; luptele ei orientale sunt o întreagă istorie și acela care nu cunoaște această istorie, ori care o cunoaște și nu ține seamă de ea, nu este un bărbat politic și nu are dreptul de a lua parte hotărâtoare la viața politică”¹.

În general, privind în retrospectivă raporturile ruso-otomane, putem menționa că începând de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre ruși și turci, la 31 august 1492, pe timpul lui Baiazid II Veli și Ivan III, vreme de sute de ani au fost purtate un șir de războaie și campanii militare ce însumează, conform unor calcule, 47 de ani (adică aprox. 11% din tot timpul relațiilor bilaterale ruso-otomane de 430 de ani – până la 1922, când a fost, pe de o parte, desființat Sultanatul și, pe de altă parte, creată URSS). Conform statisticii militare, doar de la începutul secolului al XVIII-lea

armata rusă a pierdut 582 mii de oameni. Propriu-zis, șirul războaielor regulate își ia începutul doar de la sfârșitul secolului al XVII-lea (1676-1681), iar cronologic cele mai lungi războaie (timp de 17 ani și 4 luni) s-au derulat în secolul al XVIII-lea: 1710-1713; 1735-1739; 1768-1774; 1787-1791. Numărul războaielor ruso-turce (unele fiind și ruso-austro-turce sau de alianță internațională, care s-au derulat în perioada de la sfârșitul secolului al XVII-lea– începutul secolului al XX-lea) se ridică până la 11 conflagrații bine definite, ce marchează expansiunea Rusiei țariste spre mările Sudului și mai ales către sud-estul Europei.

Calculând anii de pace și cei de război, se observă lesne că lumea românească a trăit în veacul XVIII, până la 1821, sub amenințarea directă a armelor aproape 50 de ani. Conte de D'Hauterive, care se stabilise în Principatul Moldova în acea epocă, avea dreptate spunând: „În vreme de pace Moldova este un târg pentru străini, în vreme de război a fost și va fi totdeauna o tabără și un câmp de bătălie...”².

Moldova și Țara Românească, fiind antrenate în lupta marilor puteri europene, au devenit, la începutul secolului al XIX-lea, teatru de război și *pioni* ai disputelor geopolitice, veritabilelor dueluri diplomatice, care s-au soldat cu anexarea la Imperiul Rusiei a unei jumătăți din teritoriul Principatului Moldovei (ținuturile dintre Prut și Nistru).

Niciodată, nici până atunci, nici după, țarismul n-a fost atât de belicos ca în anii 1805-1812. În răstimp de numai opt ani, Rusia a purtat opt războaie: în 1805, 1806-1807 și în 1812 – cu Franța; în 1806-1812 – cu Imperiul Otoman; în 1804-1813 – cu Iranul; în 1807-1812 – cu Anglia (care, deși nu a înregistrat nicio confruntare militară, a adus mari prejudicii economice); în 1808-1809 – cu Suedia; în 1809 – cu Austria, dintre care ultimele cinci războaie le-a purtat concomitent³.

Un impact al modificării la hotarul anilor 1805-1806 a coraportului de forțe în Europa a constituit-o acutizarea luptei diplomatice între Rusia și Franța pentru influența asupra Imperiului Otoman. În acest sens anul 1806 este marcat de apropierea culminantă a Franței și Imperiului Otoman, pe de o parte, și de distanțarea Porții Otomane de Rusia, pe de altă parte, procese ce s-au finalizat cu declanșarea războiului ruso-turc de la sfârșitul aceluși an când curtea de la St. Petersburg a fost cea care a încălcat clauzele tratatelor de alianță cu Sublima Poartă.

Vom reaminti că în raporturile internaționale de la începutul secolului al XIX-lea Imperiul Rus și Imperiul Otoman se ghidau de tratatele bilaterale semnate la acea vreme: *Tratatele de Alianță ruso-turce* din 1799 și 1805. Astfel, la 3 ianuarie 1799 (23.12.1798) a fost semnat la Constantinopol de către V. S. Tamara, din partea Rusiei, și de către Ahmed Atif (*Reis Effendi*) și Ibrahim Ismet (*Kaziasker de Roumelie*), din partea Imperiului Otoman, *Tratatul de alianță defensivă ruso-turc*⁴. Acest tratat, împreună cu *Tratatul de alianță anglo-turc* din 5 ianuarie 1799⁵, semnificau aderarea Turciei la cea de *A doua coaliție anti-franceză*. Tendința de apropiere față de Rusia și Anglia a apărut în Turcia după Pacea de la Campo Formio din 1797, când francezii, stăpânind Italia, s-au apropiat de Peninsula Balcanică și au început a încuraja în secret mișcarea de eliberare națională a grecilor din insulele Ionice și Moreea. Impulsul imediat pentru încheierea unei alianțe dintre Turcia, pe de o parte, și Rusia și Marea Britanie – de cealaltă, a fost debarcarea trupelor lui Napoleon Bonaparte în Egipt (1.07.1798). Turcia a acceptat asistența oferită de Rusia. Pavel I a trimis o escadră rusească, sub comanda amiralului F. Ușakov, care, cu permisiunea sultanului, a intrat în Bosfor. La acel moment, Turcia primise deja vestea distrugerii flotei franceze de către amiralul Nelson la Aboukir. Acest eveniment a încurajat Poarta Otomană care, până atunci, de teama Franței, nu se încumetase deschis să se alăture coaliției antifranceze. La 9 septembrie 1798, guvernul turc a emis un manifest de război împotriva Republicii Franceze. În septembrie, flota unită ruso-turcă a început operațiunile militare, având ca principal scop alungarea francezilor de pe Insulele Ionice. Astfel, Turcia s-a aliat cu Rusia, intrând, de fapt, într-o alianță nescrisă cu ea. *Tratatul de alianță ruso-turc din 1799* a fost semnat pentru o perioadă de 8 ani. În articolele de bază ambele puteri au identificat drept obiectiv comun menținerea integrității statelor proprii, pentru a garanta siguranța, securitatea și echilibrul politic între puterile contractante, precum și contracararea planurilor guvernului francez. Cele mai importante stipulații se conțineau în *articolele secrete*. Într-unul din ele se stipulase că Rusia trebuia s-o ajute pe aliata sa cu 12 nave de război; iar întreținerea escadrei ruse a fost pusă pe seama Turciei. Un alt articol secret prevedea libertatea de navigație a marinei militare ruse din Marea Neagră în Marea Mediterană și invers; în articolul dat

se menționa că strâmtoarea Constantinopolului „se deschide pentru navele rusești numai în acest caz, pentru toate celelalte națiuni, fără excepție, intrarea în Marea Neagră va fi închisă”. Astfel, pentru prima dată Rusia a câștigat dreptul de a efectua trecerea corăbiilor sale de război prin strâmtoarele Bosfor și Dardanele. Totodată, într-unul dintre articolele secrete s-a stipulat că, în cazul acțiunilor ostile ale francezilor față de Poartă cu „o diversiune nemijlocită sau perturbări supușilor săi”, Rusia va acorda drept asistență Turciei o oaste de 75-80 de mii de oameni; iar întreținerea acestor trupe după trecerea Nistrului va fi încredințată Porții.

Următorul *Tratat de alianță defensivă ruso-turc* a fost semnat la Istanbul (Constantinopol), la 11 (23) septembrie 1805, de către trimisul extraordinar, ministrul plenipotențiar rus Andrei Italinski și ministrul turc de externe Ahmed-Wassif (*Reis Effendi*) și Esseid-Ibrahim Ismet-Bey (*Kaziasker de Roumelie*).⁶ Apropierea dintre Rusia și Franța în ultimele luni ale domniei împăratului Pavel I și presupusa partajare a posesiunilor Turciei între ele (*Planurile lui Rostopcin*) puneau în pericol alianța ruso-turcă din 1799. Cu toate acestea, Alexandru I, care-l succedase pe Pavel I în 1801, considera că pentru Rusia este mai avantajos să aibă un vecin slab, precum era Turcia. Astfel, Alexandru I a vrut să păstreze Turcia ca un aliat în viitoarele lupte cu Franța. La rândul său, guvernul otoman, care nu se recuperase încă după Campania egipteană a lui Napoleon și avea temerile unor noi atacuri din partea francezilor, a dorit să-și asigure ajutorul rusesc în caz de o agresiune franceză. La sfârșitul anului 1804 Poarta a apelat la Rusia, cu o propunere pentru a confirma printr-un nou tratat alianța defensivă din 1799, cu toate că perioada de valabilitate a ultimului se încheia în doar trei ani. Rusia căzuse imediat de acord, în speranța de a preveni apropierea dintre Turcia și Franța și pentru a menține libertatea de trecere a navelor sale de război prin Strâmtoare. În plus, Petersburgul a sperat să obțină dreptul de protecție pentru creștinii subordonați Porții, care i-ar fi dat posibilitatea de a-și consolida influența politică și religioasă în Balcani. După opt luni de negocieri, timp în care guvernul turc a rezistat cu încăpățănare față de această cerere a Rusiei, a și fost semnat *Tratatul de alianță ruso-turc*.

Tratatul conținea 15 articole de bază și 10 articole secrete⁷. În tratat se proclama pacea, prietenia și buna înțelegere între Rusia și Turcia, care-și garantau reciproc integritatea posesiunilor lor și promiteau să acționeze de comun acord în toate aspectele legate de pacea și securitatea propriilor state (art. 1 și 13). În cazul unui atac asupra uneia din părți cealaltă parte era obligată să acorde o asistență armată aliatului (articolul 2). În caz de imposibilitate de a furniza o asistență militară, aceasta urma să fie înlocuită cu o subvenție anuală (articolul 9 secret). Ambele părți se angajau să nu desfășoare negocieri separate în vederea semnării unui armistițiu sau a păcii cu inamicul comun (articolul 7). Rusia și Turcia au reconfirmat *Tratatul de la Iași* din 1792, *Acordul* din 1800 cu privire la Republica celor Șapte Insule (Ionice), precum și toate celelalte acorduri încheiate între ele, care nu contraveneau prezentului tratat (articolul 12). În articolele secrete s-a stipulat că, în cazul formării unei *coalitii ofensive* împotriva Franței, compuse din Rusia, Marea Britanie, Austria și alte puteri (*de facto*, deja existentă la momentul încheierii tratatului), Turcia va trebui să-și coordoneze acțiunile sale cu Rusia și, cel puțin, să permită trecerea navelor sale militare și de transport prin strâmtori în timpul războiului (art. 1 și 2 secrete). Turcia, confirmând articolele 9 și 10 din *Tratatul de la 21.03.1800* cu privire la Insulele Ionice, a promis să păstreze drepturile de autoguvernare și alte privilegii de care se bucurau creștinii din Turcia în zonele de coastă ale Albaniei, în vecinătatea arhipelagului Ionic. În cazul încălcărilor de către turci a drepturilor și privilegiilor acestora, reprezentantul Rusiei la Constantinopol a primit dreptul de a lua măsuri corespunzătoare pentru restabilirea lor (articolul 3 secret). Rusia, la rândul său, se obliga să asigure integritatea Insulelor Ionice, pe care ea continua să le ocupe, iar Turcia garanta libera trecere prin strâmtori a navelor militare rusești, care aprovizionau și deserveau trupele de ocupație (articolul 4). În conformitate cu al 7-lea articol secret al tratatului, Rusia și Turcia au convenit să considere Marea Neagră *închisă* și s-au angajat să contracareze cu toate forțele lor maritime orice încercare de trecere în această mare a unor vase militare străine sau a unor vase ce ar transporta provizii și muniții militare.

În instrucțiunile sale (din 15 noiembrie 1805, deja după data semnării tratatului) Șeful diplomației rusești Adam Czartoryski (1804 – iunie 1806) renunțase la varianta *maximală* a articolului 3 secret,

ce prevedea introducerea trupelor țariste în Principatele Române, dar ceruse realizarea variantei de *compromis* – formarea unor trupe locale de către C. Ypsilanti, pe care tot Rusia urma să le controleze de fapt⁸. Valabilitatea tratatului a fost stabilită pentru un termen de nouă ani. Selim III a ratificat tratatul la 30 septembrie (11 octombrie) 1805, iar Alexandru I doar la 19 (31) octombrie. Schimbul actelor de ratificare s-a produs la Constantinopol, cu întârziere – pe data de 18 (30) decembrie 1805, cu doar câteva ore înaintea sosirii curierului francez de la Viena, care aducea vestea victoriei lui Napoleon la Austerlitz...⁹.

Astfel, această *alianță ruso-turcă* s-a dovedit a fi una de scurtă durată. După victoria lui Napoleon la Austerlitz (2.12.1805) Turcia își reconsideră politica sa externă, preferând o apropiere de Franța învingătoare. În 1806 la Constantinopol a sosit ambasadorul francez generalul Sebastiani, care a reușit să convingă Poarta în omnipotența lui Napoleon și s-o încline să adere de partea Franței, ceea ce a provocat un acut conflict ruso-turc, ce a escaladat într-un nou război ruso-turc.

Lovitura decisivă asupra pozițiilor Rusiei și, în special, privitor la soarta politică a lui Alexandru Moruzi (care nu și-a mai putut redobândi efectiv domnia în Moldova) a fost dată de către Poarta Otomană (la îndemnul Franței) în luna august 1806, când au fost schimbați ambii domni ai Principatelor Române¹⁰.

Ambasadorul rus, îndeplinind instrucțiunile primite de la St. Petersburg de a nu mai trăgăna satisfacerea cerințelor Rusiei, a remis Porții Otomane un *ultimatum*, avertizând că, dacă, în termen de trei zile, sultanul nu-i va readuce în domnie pe foștii voievozi, el va părăsi capitala Imperiului Otoman¹¹. Sublima Poartă a fost nevoită să cedeze și la 3 (15) octombrie 1806 a adus oficial la cunoștința lui A. Italinski restabilirea lui C. Ypsilanti și Al. Moruzi în domnia Principatelor. Ceremonia oficială a avut loc la Constantinopol (Istanbul), la 4 (16) octombrie și 5 (17) octombrie, în prezența lui Alexandru Moruzi, dar în lipsa lui Constantin Ypsilanti, care se afla, la acea dată, departe de epicentrul acestui eveniment – în Rusia¹². Această măsură, în urma presiunilor diplomatice și sub amenințarea militară anglo-rusă, a fost motivată și adusă la cunoștința „marelui prieten, Napoleon” personal de către sultanul Selim III. În scrisoarea sa de la 6 (18) octombrie 1806 se menți-

onează că „s-a găsit de cuviință ca să se menajeze această afacere”, în așa mod încât să se evite „un război prematur și, totodată, contrar legilor religiei” musulmane.¹³

Opinia optimistă a lui Italinski, care-și credea îndeplinită cu succes misiunea readucerii fanarioților filoruiși în tronurile Principatelor, considerând că a reputat un important succes diplomatic (după cum și relatează la 6 (18).10.1806)¹⁴, deoarece „Poarta s-a înclinat în fața voinței Majestății sale Imperiale” n-a fost însă împărtășită la Petersburg.

Din cele expuse, reiese clar că, la începutul secolului al XIX-lea ambele imperii – cel Țarist și Otoman – aveau semnate un șir de tratate internaționale, precum și acorduri sau convenții interguvernamentale, pe care le-a încălcat, întrerupt unilateral Rusia. În mod flagrant a fost încălcat articolul 13 al *Tratatului de alianță defensivă ruso-turc din 1805*, în care se stipula expres: „...părțile contractante își garantează reciproc integritatea posesiunilor în starea în care acestea se află în prezent”¹⁵.

În manualele contemporane din Federația Rusă se consideră că: „Războiul ruso-turc din 1806-1812 a fost cauzat de dorința Rusiei de a-și consolida pozițiile în Orientul Mijlociu, de a contracara planurile revanșarde ale Turciei, care nutrește speranța de a-și reîntoarce o parte a coastei Mării Negre (în special Crimeea), precum și pentru a sprijini răscoala sârbilor împotriva sultanului”¹⁶.

Însă declanșarea războiului ruso-turc din 1806-1812 n-a fost inițiată de Poarta Otomană, chiar dacă și istoriografia sovietică și cea rusă au susținut că anume mazilirea domnilor Țării Românești (C. Ypsilanti) și Moldovei (Al. Moruzi) în luna august 1806, la insistența Franței și fără asentimentul Rusiei, a fost motivul principal al diferendului. Acesta a fost însă doar un pretext pentru expansiunea țaristă, deoarece la 3 (15) octombrie 1806 Poarta, la insistența diplomației ruse, i-a restabilit în domnie pe principii anterior destituiți. Astfel, provocarea ostilităților ruso-otomane în toamna anului 1806 a fost determinată nu atât de divergențele de neînălțurat, la acel moment, dintre Rusia și Imperiul Otoman, cât de derularea nefavorabilă pentru țarism a confruntării intereselor Rusiei și Franței în sud-estul Europei, condiționată, la rândul său, de expansionismul țarismului rus și de modificarea raportului de forțe a marilor puteri pe întreg continentul european.

Încă la sfârșitul anului 1805, în perioada retragerii trupelor ruse de la Austerlitz în Rusia, Alexandru I i-a prescris generalului guvernator al Kievului Al. P. Tormasov să formeze, în guberniile de sud ale Imperiului Rus, în apropierea Nistrului, o puternică grupare a armatei ruse, care să fie capabilă în orice moment să treacă acest râu și să invadeze Moldova și Valahia, precum și să se informeze privind starea cetăților de pe Nistru, având grijă să nu ofere turcilor, prin acțiunile sale, nici un pretext pentru distrugerea păcii¹⁷. Petersburgul a încercat să prezinte formarea unei armate de „observație” la frontiera cu Imperiul Otoman doar ca „o măsură de prudență generală, care nu are nimic îndreptat împotriva Porții”¹⁸. Trupele armatei ruse concentrate la Nistru erau menite, după cum afirma Cabinetul de la Petersburg, „în corespundere cu tratatul ruso-turc de alianță de la 11 (23) septembrie 1805 să acorde asistență efectivă în caz de invazie a armatei franceze în hotarele Imperiului turcesc”¹⁹. Această grupare armată, intitulată ulterior „Armată nistreană” (în unele surse mai este numită „Armată nipreană”), „Armată moldovenească”, iar mai târziu – „Armată dunăreană”, în fruntea căreia a fost numit generalul de cavalerie Ivan Michelson (1740-1807), întrunea, la 13 februarie 1806, 5 divizii cu un efectiv de cca 60 mii de ostași²⁰.

La 16 (28) octombrie 1806, Alexandru I i-a ordonat generalului Ivan Michelson să trimită trupele ruse peste Nistru și să ocupe Moldova, iar la 23 octombrie (4 noiembrie), în pofida depeșei primite de la A. Italinski (în care se anunța despre restabilirea domnilor substituiți)²¹, țarul confirmă ordinul precedent și la 10 (22) noiembrie, fără nicio *declarație de război*, trupele ruse au trecut Nistrul și au invadat țara²². Suntem de părerea că această dată trebuie considerată ca fiind *începutul războiului ruso-turc din 1806-1812*²³.

La sfârșitul anului 1806 jumătate din armata lui Michelson se afla deja în Moldova, însă Ministerul de Externe al Rusiei mai nutrea speranța că aceste operațiuni militare nu se vor solda cu o ruptură *oficială* între Poarta Otomană și Cabinetul de la Petersburg²⁴. Pe data de 4 (16) ianuarie 1807, ministrul de externe rus A. Budberg încă nu avea o confirmare oficială despre declararea războiului, deși îl considera ca și inevitabil²⁵.

Alexandru I îi explica mareșalului M.F. Kamenski (comandantul suprem al armatei ruse de 140 000 de oameni, ce acționa împotriva Franței pe Vistula), în scrisoarea de la 15 (27) decembrie 1806, că susținerea logistică a sârbilor răsculați era o chestie secundară, deoarece „nu mai puțin important este de a preîntâmpina atacul francezilor la Nistru, care oferă o linie de apărare puțin avantajoasă..., iar retrăgându-mi oștirile din Moldova eu nu m-aș hotărî să le deplasez de la Nistru..., căci ar trebui să apar hotarele pe o întindere mare de la Kamenîța până la Marea Neagră”²⁶.

De remarcat că, argumentul unui „pericol francez” din partea regiunii Dalmației era denunțat de însuși ambasadorul rus în scrisoarea sa adresată sultanului Selim III (de la 10 (22) septembrie 1806): „...nu există nici un fel de armată considerabilă franceză în Dalmația, nici dorință și posibilitate din partea lui Bonaparte de a-și realiza amenințările trimisului său (H. Sebastiani – *n.n.*)”²⁷. Ba din contra, exista o armată rusească „de 120 mii de oameni (cifră de fapt exagerată cam de vreo două ori. – *n.n.*) concentrată la Nistru și forțe maritime considerabile ale Angliei în Marea Mediterană”²⁸.

Pentru a convinge Poarta Otomană să revină la „colaborarea” cu Rusia, țarismul a recurs la un act violent de agresiune – ocuparea militară, în noiembrie-decembrie 1806, a Moldovei și a Țării Românești, pe care, după declararea oficială a războiului de către Poartă, la 18 (30) decembrie 1806²⁹ (conform altor surse: la 24 decembrie / 5 ianuarie 1807 – *stil nou*), le-a considerat ca teritorii „cucerite prin forța armeei”. Abia la 3 (15) ianuarie 1807 Poarta Otomană a remis o *Notă circulară* misiunilor diplomatice ale Austriei, Danemarcei, Spaniei, Franței, Marii Britanii, Olandei și Prusiei în care le anunța că i-a declarat război Rusiei („În urma invaziei și a violării tratatelor existente...”)³⁰.

După cum mazilirea domnitorilor n-a fost unica și principala cauză care a determinat decizia din timp planificată a guvernului țarist, tot așa și readucerea lor la cârma Principatelor n-a fost, și nici nu putea fi, factorul preponderent care să contribuie la ameliorarea raporturilor ruso-otomane, la rezolvarea tuturor chestiunilor ce țineau de suveranitatea rusă în zona Balcanilor și a strâmtorilor Mării Negre. Astfel, revocarea lor de către Poarta Otomană a servit doar drept *motiv formal*

pentru introducerea armatei țariste (cu un efectiv de aproximativ 33 mii de oameni)³¹ în Principate și realizarea scopurilor strategice ale Imperiului Rus.

Guvernul țarist, rezolvând orice problemă după principiul *dreptului celui mai puternic*, era atât de sigur în eficacitatea „șocului extraordinar”, încât nici nu considera dislocarea trupelor ruse în Principatele Române ca o acțiune militară îndreptată direct împotriva Porții Otomane, ci doar „un element necesar în realizarea planului elaborat de a înclina Divanul spre o comportare mai înțeleaptă cu ajutorul măsurilor energice”³². De remarcat că ocuparea militară a Principatelor corespundea recomandărilor lui A. Czartoryski, care au fost expuse de ex-ministrul externelor în *Proiectul manifestului împotriva Porții*, alcătuit la 16 (28) august 1806³³.

În *Manifestul* lui Alexandru I, din 12 (24) decembrie 1806, adresat locuitorilor Principatelor, se menționează că „această trimitere a oștirilor noastre nu numai că nu este întovărășită cu nicio necuviință de războiu străin, dar încă are temeiul a întâmpina și a apăra interesurile noastre și ale voastre... Ori și cum vor fi întâmplările, noi făgăduim a vă pricinui desfătare în toate privilegiurile înaltei noastre ocrotiri, ...vă veți arăta vrednici întru toate soartei ce vă găsim”³⁴.

Curând după sosirea lui C. Ypsilanti la București, în toată țara se citi o *Proclamație* ticluită la Iași, din partea împăratului Alexandru I, către locuitorii Principatelor Române. Prin ea rușii promiteau respectarea autorităților Țării Românești și Moldovei: „Scopul nostru este ca să rămâie în lucrarea funcțiunilor toate autoritățile statornice, presupunând că ele din partea lor vor înlesni mișcarea ostașilor, precum și lucrările la care s-au orânduit și care privesc numai consolidarea țărilor și deplina dobândire a drepturilor lor”. Totodată, C. Ypsilanti adresează o circulară către ispravnici, vestindu-le că a sosit la București în calitate de *Domn amândurora Țărilor Moldova și Valahia*³⁵. După cum relatase Zilot Românul: „Alexandru-vodă Moruz... vădzând intrarea Rușilor în Moldova cu chip ciudat... ce fusese tras din Moldova și trecuse peste Dunăre, deteră Rușii și domnia Moldovei tot lui Ypsilanti; și domnea Ypsilanti peste amândouă țările”.

„Jurământul” populației, organizat de Ypsilanti, a provocat nemulțumirea Cabinetului de la Petersburg. La 1 (13) februarie 1807, ministrul de externe Budberg scria lui Michelson: „...În opinia Majestății Sale, această acțiune este cu totul netrebuincioasă, fiindcă principatele le-am ocupat temporar și nu cu intenția de a le alipi la Rusia și nici cu intenția de a le răpi de la Poartă...”³⁶.

Cert este faptul, că frazele declarate nu se confirmau prin acțiunile săvârșite, deoarece Poarta Otomană, „trezindu-se” la sfârșitul anului 1806 cu hotarele Principatelor Române – aflate „în oblăduirea” Imperiului Semilunii – violate, cu un șir de cetăți ocupate (Hotin, Bender ș.a.) și cu armată țaristă la malurile Dunării, a fost nevoită să declare război Rusiei – decizie confirmată prin *manifestul* din 24 decembrie 1806 (5 ianuarie 1807)³⁷. Înșiși generalii ruși consemnau că „a intra ca dușman într-o țară aliată, fără declarație și chiar fără pretext de război”, – era ceva ieșit din comun, „un cuvânt nou în ducerea războaielor”, la care „s-a adăugat aceea de a porunci să fie înșelați comandanții cetățitor turcești, cerându-li-se numai <drept> de trecere pentru a merge în Dalmația”³⁸.

Guvernul de la St. Petersburg n-a ezitat să intervină *prompt* (cu intenții camuflerate, dar clare – de ocupație, utilizând metode militare și de dezinformare) în toamna anului 1806 contra Imperiului Otoman, care se considera parte atacată pe nedrept de vecinul agresor. „Acest război era cu adevărat popular din partea turcilor, ura față de ruși fiind la culme” – relatea Sebastiani, în decembrie 1806³⁹. Tactica menajării diplomatice a Porții a cedat locul acțiunilor violente.

Chiar de la început englezii s-au implicat în vederea aplanării diferendului ruso-turc, fapt ce reiese și din scrisoarea lui Charles Arbuthnot, ambasadorul britanic la Constantinopol, marelui dragoman al Porții Alexandru Hangerli (datată din Pera, 13.12.1806): „...în condițiile, în care suntem acum, eu și domnul Italinski, neștiind ce motive au determinat trupele ruse să intre în posesiunile Turciei, putem doar să regretăm despre aceste cazuri, ce distrug bunele acorduri dintre Poartă și aliații săi. Atitudinea Curților noastre vă sunt cunoscute; suntem încrezători că nici Marea Britanie, nici Rusia nu poartă intenții ostile împotriva Turciei; și de la aceasta ajung la concluzia că înaintarea trupelor ruse nu ar trebui să fie altfel (interpretată) decât ca o urmare a

unor intenții precaute, în dorința de a păstra securitatea Porții. (...) De la o zi la alta trebuie să așteptăm o explicație satisfăcătoare. (...) Recunosc că, dacă lucrurile sunt într-adevăr în starea în care ele sunt prezentate, atunci fără îndoială că Poarta este ofensată pe bună dreptate; însă ea știe corectitudinea împăratului Rus și ea poate fi sigură că Majestatea Sa Imperială nu poate aproba acțiuni ostile luate împotriva Turciei de către conducătorii armatei sale; nu putem crede că perspicacitatea Porții nu sesizează că, în condițiile actuale, ostilitatea față de Rusia va aduce Imperiul Otoman în fața unor pericole, care de mult timp i le pregătește cu grijă insidioasă Franța⁴⁰.

Asumându-și calitatea de mediator, la 21 decembrie 1806, Arbuthnot se adresează către comandantul șef al trupelor ruse din Principate cu o scrisoare prin care îi comunică despre profunda nedumerire a guvernului otoman privind cauzele ocupației militare a Principatelor în condițiile în care a fost satisfăcută cerința Rusiei – restabilirea domniilor maziliți și nu au fost oferite alte motive pentru război. Afirmând că Poarta Otomană sincer dorește să evite războiul, ambasadorul englez solicită lui Ivan Michelson să retragă trupele ruse din Principate, urmând în continuare de așteptat finalitatea convorbirilor diplomatice între ambele puteri⁴¹.

Rezumând cele expuse cu privire la situația Principatelor Române la începutul secolului al XIX-lea – în ajunul războiului ruso-turc din 1806-1812 –, vom menționa că cele două Principate în timpul războiului au fost permanent factori importanți ai raporturilor internaționale, vizând alianțele politice și militare ale Rusiei, Austriei, Franței și altor state implicate. Războiul, declanșat în toamna anului 1806, fiind dezastruos pentru Principate, poate fi împărțit în patru perioade⁴². În acești șase ani de război au avut loc numeroase negocieri de pace, fiind încheiate armistiții temporare, iar în armata țaristă s-au succedat *șapte comandanți-șefi ai Armatei Dunărene* („Moldavskaia armia”), dintre care doi au fost comandanți interimari (iar cel de-al optulea – amiralul P. V. Ciceagov – a preluat postul de comandant-șef de la generalul M. I. Kutuzov, deja după semnarea tratatului de pace).

Acest război a fost cel mai lung conflict militar dintre cele două mari imperii, purtat pe două teatre de operațiuni militare – la Dunăre și în Caucaz (secundar), însă trăsătura lui principală a constituit-o nu atât

confruntările militare, cât, în mod deosebit, disputele diplomatice, inclusiv diplomația secretă. A fost un război al celor *trei sultani otomani* (Selim III, 1789-1807; Mustafa IV, 1807-1808; Mahmud II, 1808-1839) și al ambițiosului Alexandru I (1801-1825), în spatele cărora a stat omniprezentul Napoleon I Bonaparte.

În concluzie, constatăm că războiul ruso-turc din 1806-1812, declanșat în cadrul răbufnirii **Problemei Orientale**, are următoarele caracteristici:

inițiat – de Rusia (Alexandru I), care s-a manifestat drept agresor;

instigat – de Franța (Napoleon I Bonaparte);

s-a apărat – Imperiul Otoman (s-au perindat trei sultani);

s-au implicat – Marile Puteri (Franța, Marea Britanie, Austria ș.a.);

au intermediat – Marea Britanie (1806), Franța (1807, 1808);

i-au suportat consecințele – Principatele Române (1806-1812);

teatrul de război – de la Nistru până la Dunăre, Caucazul de Nord, Marea Neagră, Marea Mediterană, însă luptele hotărâtoare au fost date pe linia Dunării;

victimă nemijlocită a războiului – Țara Moldovei (scindată în jumătate, pe talvegul Prutului, la 1812);

au încercat să profite (din culise) – fanarioșii din familiile Ypsilanti (la începutul războiului) și Moruzi (la sfârșitul războiului);

I-au încheiat – Poarta Otomană și Imperiul Rus (Pacea semnată la București, 16(28).05.1812; ratificată la Istanbul și Vilnius 11(23).06.1812; schimbul actelor de ratificare s-a produs la București, 2(14).07.1812);

impact cu durată definită – a fost anexată Moldova dintre Prut, Dunăre și Nistru: s-a creat regiunea-gubernia rusă *Basarabia* (1812-1917);

impact de lungă durată – românii moldoveni de la Est de Prut au fost ocupați și ruși de la Țara lor; are loc geneza *Problemei basarabene* (perpetuată în anii 1812-1918, 1940-1941, 1944-?).

Note ■

¹ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda, Opera politică*, ed. a 2-a, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2008, p. 243.

² D'Hauterive, *Memoriu asupra vechei și actualei stări a Moldovei*, București, 1902, p. 223.

³ Н.А.Троицкий, 1812. Великий год России, М., 1988, с. 20.

⁴ *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, / Publ. par G. Noradounghian, vol. II (1789-1856), Paris, 1900, p. 24-27.

⁵ *Ibidem*, p. 28-31.

⁶ *Ibidem*, p. 70-74.

⁷ *Vezi: Внешняя политика России XIX и начала XX века [ВПР]. Документы Российского министерства иностранных дел. Серия первая. 1801-1815 гг. Т. II. М., 1961, с. 589-594.*

⁸ A. Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Academiei Române, 2008, București, p. 35.

⁹ *Ibidem*, p. 35-37; ВПР. Т. III, М., 1963, с. 695 (nota nr. 305).

¹⁰ ВПР. Т. III, с. 267, 269; Hurmuzaki, serie nouă, vol. IV, p. 636.

¹¹ ВПР. Т. III, с. 718 (nota nr. 267).

¹² *Ibidem*, p. 713 (nota nr. 247); *vezi: I. Jarcuțchi, V. Mischevca, Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 2015, p. 153-154.

¹³ Hurmuzaki. supl. 1/2, p. 354-355; cf.: Hurmuzaki, XVI (1603-1824), București, 1912, p. 763-783.

¹⁴ ВПР. Т. III, с. 348.

¹⁵ *Ibidem*, p. 586, 591.

¹⁶ *История России: учебник, 2-е изд., перераб. и доп. / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004, с. 149.*

¹⁷ А. И. Михайловский-Данилевский, *Описание турецкой войны в царствование императора Александра I с 1806 по 1812 г. Ч. 1 – СПб., 1843, с. 10-11.*

¹⁸ A. Goșu, *ap. cit.*, p. 32.

¹⁹ ВПР, Серия I, (1801-1815), Т. III, p. 669 (nota 77).

²⁰ А. Петров, *Война России с Турцией (1806-1812 гг.)*. Т. I, СПб., 1885, с. 53-54. Din punct de vedere geografic diviziile erau cantonate în guberniile ucrainene de la hotar: Podolia, Volâni, Kiev, Poltava, Cernigov și Herson.

²¹ Hurmuzaki, supl. 1/2, p. 363. Sultanul prin decretul său din 21 noiembrie (2.11.1806) i-a restabilit pe Moruzi și Ypsilanti (А.Н. Петров, *Война России с Турцией (1806-1812)*. Т. 1. СПб., 1885, с. 68).

²² Trimisul de incredere la lui Al. Moruzi – Ion Ghica (grec albanez) – i-a comunicat lui Andreossy un șir de informații în legătură cu acțiunile rușilor, printre altele menționând că „la 10 (22) noiembrie 1806, rușii au trecut Nistrul la Movilău”. (Hurmuzaki. Supl. 1/2, p. 371; Cf.: *Ibidem*, p. 385); Detalii despre acest război vezi în cea mai avizată lucrare: А. Н. Петров, *Война России с Турцией (1806-1812)*. Т. 1. СПб., 1885.

²³ *Vezi: V. Mischevca 1812: Geneza Problemei Basarabene*, în „Cugetul”, 1994, nr. 2-3, p. 26-32.

²⁴ ВПР, Серия I, (1801-1815), Т. III, p. 432.

²⁵ *Ibidem*, 469.

²⁶ *Ibidem*, p. 441.

²⁷ *Ibidem*, p. 324.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ А. Петров, *Война России с Турцией (1806-1812 гг.)*. Т. I, СПб., 1885, с. 124.

³⁰ *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, / Publ. par G. Noradounghian, vol. II (1789-1856), Paris, 1900, p. 79-80.

³¹ Балканские исследования. Вып. 18. Александр I, Наполеон и Балканы. М., 1997, с. 174.

³² ВПР. Т. III, с. 418.

³³ *Ibidem*, p. 717 (nota nr. 264; vezi nota nr. 144).

³⁴ *Manifestul împăratului Alexandru I... de la 12/24 decembrie 1806*. În: *Россия и освободительная борьба Молдавского народа против османского ига. 1769-1812*. Сб. документов, Кишинев, 1984, с. 198.

³⁵ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, Т. IX, București, 1896, p. 100-101.

³⁶ ВПР. Т. III, с. 497.

³⁷ Sebastiani raporta la 24.12.1806 la Paris: *La guerre a été déclarée a la Russie avec solennité*. (Hurmuzaki, vol. II. Supliment 1: 1781-1814, p. 370); Vezi extrasul din *Manifestul Porții dat cu ocazia declarării războiului contra Rusiei* (Hurmuzaki, vol. II. Supliment 1: 1781-1814, p. 375-376); Ch. M. Talleyrand consemna: *le 30 (decembrie 1806), la declaration de guerre de la Porte a été proclamée a Constantinople... le cri de guerre a retenti dans toutes les mosques* (Hurmuzaki, vol. II. Supliment 1: 1781-1814, p. 387).

³⁸ Hurmuzaki, vol. III. Supliment 1: 1709-1812 / culese de A.I. Odobescu, București, 1889, p. 111.

³⁹ Hurmuzaki, vol. II. Supliment 1: 1781-1814 / culese de A.I. Odobescu, București, 1885, p. 369.

⁴⁰ *Вестник Европы*, часть 33, № 9, 1807, с. 64-67. [http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XIX/1800-1820/Arbutnot/brief_godzeri_13_12_1806.htm]

⁴¹ A. Petrov, *op. cit.*, Т. I, p. 123-124.

⁴² Vezi periodizarea acestui război: VI. Mischevca, *Anul 1812: Două secole de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rusiei*, Editura Elan Poligraf, Chișinău, 2012, 2015, p. 40-42.

Theodor CODREANU

O „contraistorie” a literaturii române (I)

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „neburniei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012).

Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

Modernismul, cu prelungire în postmodernism și în transmodernism, a adus, în spiritul avangardelor, manifestările *contra-* și *anti-*: antiliteratură, contranote, anti-/contrajurnal, contraistorii etc. Se știe, *O contraistorie a filosofiei*, în șase volume, a publicat Michel Onfray (tradusă și-n românește, la Editura Polirom din Iași). În imediata apropiere, stau *istoriile secrete*, acestea de lungă tradiție, începând cu Eusebiu din Cesareea. Jonathan Black a scris *Istoria secretă a lumii* (2007). Iată și două exemple românești recente: *Din misterele literaturii române. Ediția principeș Eminescu*, de Nicolae Georgescu (Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2015) și *Istoria secretă a literaturii române*, de Cornel Ungureanu (Editura Aula, Brașov, 2007). Asemenea scrieri, adesea spectaculoase, unele cu aromă esoterică, violează știința oficială, conformistă, ancorată într-o anume paradigmă ce produce confort. Michel Onfray, de pildă, sfidează *istoriile „învingătorilor”*, focalizându-și atenția nu asupra lui Platon, Aristotel, Kant, Hegel, ci aducându-i în prim-plan pe Democrit, Diogene Cinicul, Cyrano de Bergerac, Jean Meslier sau Ludwig Feuerbach. La rându-i, Cornel Ungureanu „trădează” formula *istoriilor literare tradiționale*, focalizându-și

atenția asupra unor fenomene care au rămas „secrete” din varii pricini, care țin de ideologie (anii comunismului), de viziune asupra culturii, de „geopolitică și geografie literară” etc., fără însă a ignora valorile deja sedimentate în timp. Aceste două ultime concepte stau la temelia istoriei lui Cornel Ungureanu. Înainte de 1989, a încercat a contura o „nouă geografie literară” Artur Silvestri, în paginile revistei „Luceafărul”, iar Ilie Bădescu (mai târziu împreună cu Dan Dungaci, vezi *Sociologia și geopolitica frontierei*, 2 volume, 1995), a extins geopolitica la dimensiunile sociologiei și ale culturii, în genere. Cornel Ungureanu realizează însă cea dintâi istorie literară românească aplicând conceptele la ceea ce el numește *Mitteleuropa culturală* ca matrice singularizantă de echilibru și originalitate între Europa Occidentală și cea Răsăriteană. Pariul său este Europa Centrală căreia îi subsumează și „secretele” anunțate încă din titlu, o Europă de *Ianus bifrons*, cu un ochi îndreptat către Vest și cu altul spre Răsărit, dar nu ca simptome de *sincronism*, ci ca fenomen *diferențiator*, de vie autogenerare, atent deopotrivă către ambele direcții, ceea ce-i conferă statura de *limbă a cumpenei universului* (citește și a Europei), cum ar spune Eminescu. „Suntem, – ne avertizează Cornel Ungureanu – prin scris, vorbire, prin istorie și geografie, cetățeni ai Europei Centrale, dar ai unei Europe Centrale care nu are dreptul să-și refuze momentele ei de solidaritate cu culturile greacă, slavă sau turcă.” (p. 15).

Cu ani în urmă, s-a vehiculat că există în Timișoara o grupare intelectuală care militează pentru o Mitteleuropa politică (deocamdată, sub umbrelă culturală, ni se spune!), sub conducerea ultimului prinț moștenitor habsburgic (până în 1918) și al regatului Ungariei (până în 1946), Otto de Habsburg (1912-2011), scopul fiind refacerea imperiului, cu prețul desprinderii Banatului și Transilvaniei de vechiul regat românesc. Dacă ținem seamă de „ambiguitățile” controversatei *Declarații de la Budapesta* (1989) sau de existența unor indivizi „sătui de România”, precum Sabin Gherman, apoi de vâlva care se face în jurul Ținutului Secuiesc (cu extindere la autonomia Transilvaniei), ideea nu era una fantezistă, care i-ar fi bântuit doar pe unii „naționaliști”. Dar nu este deloc cazul lui Cornel Ungureanu, critic și istoric literar profund și obiectiv, care nu a pus niciodată sub semnul întrebării conceptul României Mari, parte integrantă a „Celei de a Treia Europe”, asupra căreia el meditează de multe decenii și de care n-a fost străin, de pildă,

nici un Mircea Eliade, încă dintre cele două războaie mondiale, atunci când respingea sterila dispută dintre „sincroniști” și „tradiționaliști”. Obsesia unei mari părți din intelighenția românească a fost, după vremuri, sincronizarea, fie cu stăpânii estici, fie cu cei vestici. Ca și M. Kogălniceanu, Hasdeu sau Eminescu, Eliade ne îndemna să fim noi înșine, adică români și europeni, deopotrivă, dincolo de orice complex de inferioritate, capabili, după Marea Unire, să realizăm unitatea românească în diversitatea provinciilor istorice, garanție a durabilității României. Este scopul pe care și l-a propus și gruparea „Criterion”, scop formulat cu limpezime de Mircea Vulcănescu în eseul-manifest *Generație*: „Dacă tineretul acestei țări nu reușește ca, în această generație, să reducă idealurile omenești centrifugale ale Românilor din diferite colțuri ale țării, într-un singur chip al *omului românesc*, în care să se recunoască Românii de pretutindeni, ca într-un bun al lor; dacă tipul omului rusesc, dostoyewskian și tolstoian al basarabenilor și omul latino-kantian al ardelenilor nu reușește să dea o sinteză vie cu omul bizantin din Vechiul Regat, sinteză în care tendințele centrifugale să nu se mai regăsească decât ca ispite de universalizare ale aceluiaș om al lui Eminescu și al lui Creangă, – unitatea politică a acestui neam, care în clipa în care își dă mâinile nu se mai recunoaște – mi se pare amenințată / Legând roadele unei adaptări inteligente, cu firul tradițiilor noastre, ispitind sensul diferitelor straturi pe care le-a depus istoria în sufletul și în structura civilizației românești, de la vechiul suflet tracic și până la cele din urmă înrăuriri constitutive, – această generație va trebui să descopere acea originalitate de configurație, de dozaj specific al influențelor și eficienței lor, care definește un suflet propriu.”¹

Cornel Ungureanu adâncește îngrijorarea lui Mircea Vulcănescu, aducând și explicații pentru eșecul României Mari în al Doilea Război Mondial. El observă că guvernele interbelice nu numai că au ocultat îngrijorările generației „Criterion”, dar au recăzut în maladia mimetismului, adoptând față de provinciile unite mentalitatea de stăpâni, rămânând, totodată, în starea de minorat mimetic, cu obligația de a se sincroniza cu Occidentul, ignorând atât matricea spațiului mioritic (Blaga), cât și pe cea a Europei Centrale. Ochiul Centrului a privit mai puțin către Cernăuți, Chișinău sau Cluj și mai mult către Paris! Este cea mai pernicioasă geopolitică și geografie literară, posibile pentru devenirea României Mari: „provinciile care vor alcătui, după

1918, România Mare, nu sunt privite cu iubire. Fac parte dintr-o lume subterană. Ochiul cuceritorului este necruțător, drumul călătorului prin Basarabia, Bucovina, Banat e, de prea multe ori, asemănător cu cel al exploratorului ajuns în Africa sau în Asia – în niște locuri rele, unde demonii pândesc.” Altfel spus, ochiul noului stăpân aflat la București privește la fel ca foștii „proprietari” imperiali: „Dar și cei aflați «de partea cealaltă» privesc cu mare atenție ținuturile care, odinioară, țineau de Imperiul lor. Geografia literară a României va trebui să acorde un spațiu larg granițelor care rămân, chiar și după intrarea noastră în Europa Unită.” (p. 453). Ba, cu atât mai mult, dacă nu vrem ca, într-un secol, românitatea să devină o amintire a istoriei europene.

Acum vom înțelege de ce Cornel Ungureanu a devenit cel mai constant apărător al ideii de Europă Centrală, ca loc geometric de rezistență și de afirmare în raport atât cu Europa asiatică / rusă, cât și cu vechile puteri / imperii ale Occidentului. În 1999, el a devenit președintele Fundației „A Treia Europă”, ca recunoaștere a apărării și promovării conceptului. Contribuțiile sale, în atare privință, sunt impresionante: *Imediata noastră apropiere* (I, II, Timișoara, 1980, 1990); *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii* (Iași, 1997, în colab. cu Adriana Babeți); *Mitteleuropa periferiilor* (Iași, 2002); *Geografie literară* (2002); *Geografia literaturii române, azi* (I, Pitești, 2003), proiect uriaș, în șase volume, vizând, în continuare, Moldova, Basarabia, Transilvania, Banatul și Bucovina. În fine, *Istoria secretă a literaturii*, de la care au pornit aceste glose. Altminteri, în ansamblu, opera lui Cornel Ungureanu, axată pe o critică a profunzimilor, de formulă „totală”, este marcată de modelul central al viziunii sale.

Termenul de Mitteleuropa a fost lansat, în 1915, de F. Naumann. Existența Mitteleuropei nu este legată doar de geografia politică, ci, mai ales, de geopolitică, adică de „mișcările din procesul de devenire a statelor” (Ion Conea), devenire reimpulsionată de ofensiva împotriva Tratatului de la Trianon, oglindind setea de revanșă a Germaniei, îndeobște, în urma „umilinței” de la Versailles. Geopolitica înfrângerii Germaniei în 1945 a dus la crearea doar a două Europe: cea de Est, „lagărul socialist” dominat de URSS, și cea de Vest, despărțite de Cortina de Fier. Din ecuație, a dispărut Mitteleuropa, care a supraviețuit însă culturalicește, revigorându-se începând cu 1968, prin studii precum cel al lui Ivar

Ivask consacrat lui Czeslaw Milosz. Ivar Ivask spera în solidarizarea câtorva state din blocul sovietic împotriva centrului. Politic, a încercat Cehoslovacia, cu care s-a solidarizat România. Ivask paria pe culturile poloneză, maghiară, română, bulgară, finlandeză, estonă, letonă, lituană, greacă, sârbă, croată, slovenă, spațiu numit de el, brâncușian, *Coloana infinită*. Se preconiza ca noua cultură, nonsovietică, diferențiată și de Occident, provocată și de îndrăzneța mișcare *Antipolitica*, a lui Konrad Gyorgy, să fie urmașa *ironiei apocaliptice* a lui Franz Kafka, Robert Musil, Karl Kraus, Arthur Koestler, Elias Canetti. Conceptul de *realism nețârmurit* al lui Roger Garaudy (1963, 1965) îl transforma pe Kafka în Calul Troian introdus în spațiul realismului socialist, legitimat de apariția lui Soljenițin, iar, mai înainte, de elogiul adus de Louis Aragon lui Garaudy, în prefața din 1963 la *D' un réalisme sans rivages. Picasso, Saint-John Perse, Kafka* (préface de Louis Aragon, Paris, Plon, 1963). Pentru români, important devine nr. 5 din 1964 al revistei „Secolul XX”. Cartea lui Garaudy și traducerea lui Kafka vor avea un puternic ecou. În anii deschiderii 1964-1971, apar proza onirică a lui Dumitru Țepeneag, scrierile lui Sorin Titel, Paul Goma, D. R. Popescu, Nicolae Breban etc., apoi evadaseră din realismul socialist Zaharia Stancu, Marin Preda, Eugen Barbu, Laurențiu Fulga, A. E. Baconsky, kafkianul ș.a.m.d. Celebrul erou ceh Švejk al lui Jaroslav Hašek devine, sub pana lui Václav Havel, întoarsă către Eugen Ionescu, eroul absurd: „O lume absurdă, care poate deveni coerentă, logică, dacă regăsește puterea celor fără de putere. Puterea celor fără de putere – un canon identitar al Mitteleuropei.” (p. 33). Eseul lui Milan Kundera *Tragedia Europei Centrale* va avea un puternic ecou și geopolitic în Franța și Statele Unite (1983, 1984). În contextul momentului geopolitic, se resuscită reveriile legate de mitul *țări dunărene*, ca semn identitar mitteleuropean. România, prin politica ei de independență față de Moscova, se reține și culturalicește, în context, eliberându-se de maladia realismului socialist, întorcându-se la arhetipurile și miturile naționale.

Pe un asemenea fundal mitteleuropean își poate desfășura *reistorisirea* istoriei literare românești Cornel Ungureanu, cu *secretele* ei scoase la iveală din planul secund, ocultat, de regulă, în istoriile literare tradiționale. Se poate începe chiar cu folclorul, primul fondator al unui spațiu spiritual ce ține de Europa Centrală. Astfel, legenda Meșterului Manole, cu variante balcanice, devine pentru literatura română, în

spiritul a ceea ce Eminescu numea România „strat de cultură la gurile Dunării”, un adevărat Centru spiritual *întemeietor*, în Balcanii Europei Centrale: „Așadar, trecerile pe la Monastirea Argeșului au și un rost inițiativ. Era nevoie de un Centru și rostirea față de acest centru apare ca un punct al vechimilor. Dar și ca o dreaptă întemeiere a aceluși *homo religiosus* al Balcanilor, pe care îl vom descoperi animat de toate ispitele eretice cu puțință.” (p. 38). În acest spirit al lui *homo religiosus* românesc și balcanic va interpreta Dumitru Stăniloae celebra baladă (vezi *Spiritualitatea și cultura românească în lumina credinței ortodoxe*, în *Almanahul Capellei Ortodoxe Române „Mihail Sturza”*, 1980), pentru ca Mircea Eliade să-i ducă faima în lume prin analiza din *Comentarii la legenda Meșterului Manole*. Sub aceeași grilă întemeietoare sunt radiografiate *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung și Învățăturile...* lui Neagoe Basarab, de al cărui nume, altminteri, se leagă construirea Monastirii Argeșului.

Dar verticala Târgoviște-Brașov, până la *Scrisorile către Vasile Alecsandri* ale lui Ion Ghica, începe cu *Testamentul* lui Ienăchiță Văcărescu, în continuitatea axei românești în spirit mitteleuropean: „Capitală culturală în adevăratul sens al cuvântului va deveni Târgoviște, prin statutul pe care i-l vor da un șir lung de documente, texte fondatoare. Verticala Târgoviște-Brașov devine esențială pentru înțelegerea formării limbii române literare. Putem să ne întoarcem către prima / primele capitale culturale ale românilor, dacă vom reciti admirabilul documentar intitulat *Scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri*.” (p. 40). Referința, la G. Călinescu. „Nu-i simplu să despartă Muntenia de Moldova – scrie Cornel Ungureanu – atunci când scrii despre Ion Ghica. Chiar *Scrisorile către Vasile Alecsandri* sunt o lungă descriere a «unirii» celor două mari regiuni. Centrul acțiunii sale e orașul București, este spațiul muntean, dar orice ieșire în afara acestui spațiu înseamnă o conștientizare a identității. Contribuie la înțelegerea unității românilor de pretutindeni. Poate de aceea portretul cel mai complex din *Scrisorile către Vasile Alecsandri* este acela al lui Nicolae Bălcescu. Scrisorile către Vasile Alecsandri situează altfel România în Europa. Sau: o situează într-o altfel de Europă.” (p. 43).

S-a glosat mult în jurul faptului că secolul al XIX-lea este unul al nașunilor. Pentru Țările Române, anul 1821 devenea un reper.

Cornel Ungureanu consideră că momentul trebuie împins la 1815, cu Congresul de la Viena, „pentru a înțelege noua istorie europeană. Până la Congresul de la Viena și chiar până la Revoluția Franceză: distrugerea celor trei imperii care ne înconjurau (otoman, țarist, austro-ungar) are loc sub impulsurile celei din urmă. Dacă înțelegem că fiecare imperiu definea Lumea și fiecare împărat exprima relația lumii cu Dumnezeu, putem pricepe de ce secolul XIX pune accent pe valorile naționale. Identitatea națională fortifică mitologia națională: fiecare națiune vrea să își câștige faima, illo tempore, imperială. Istoria oferise fiecărei nații un imperiu: dac, roman, bulgar, polonez, ceh, maghiar ș.a.m.d.” (p. 52). Pe acest model imperial conservat și de istoria celor trei imperii ale zonei s-au trezit la viață națională țările Europei Centrale, inclusiv România, impulsivând la reveria Daciei Mari (Kogălniceanu, Eminescu), apoi la România Mare (generația lui Iorga și Stere). Acesta este contextul / modelul plâsmuirii națiunii române moderne, inclusiv al culturii și literaturii, organic legate. Originalitatea canonică a literaturii române nu va veni prin mimetismele sincronismului, după model lovinescian, ci, deopotrivă, redimensionând, în dublă față, sincronisto-protocronică, plâsmuirea românească și mitteleuropeană a spiritualității noastre. De aici își trag sevele „secretele” literaturii române pe care încearcă să ne-o restituie Cornel Ungureanu. Cum spațiul nu ne îngăduie a radiografia toate aceste „secrete”, mă voi opri doar la câteva, care mi s-au părut puternic convingătoare.

Deja am remarcat dimensiunea balcanică a folclorului românesc, ca indice mitteleuropean, pornind de la balada *Monastirea Argeșului*. Acest filon va genera una dintre cele mai viguroase forme stilistice europene, de la Anton Pann, Ion Ghica, I. L. Caragiale până la Mateiș I. Caragiale, Ion Barbu („un balcanic distilat, adus la a cincea esență”, Gheorghe Grigurcu), Panait Istrati (faimosul „Gorki balcanic”, cum i-a zis Romain Rolland), Nae Ionescu, Zaharia Stancu, Eugen Barbu, Fănuș Neagu sau Ștefan Bănuțescu și Al. Paleologu. Lista oferită de Cornel Ungureanu este foarte bogată. Fenomenul va atrage atenția și Mariei Todorova, autoarea unui valoros studiu, *Balcanii și Balcanismul*, fenomen solidar cu literatura unui Hristo Botev, Liuben Karavelov, Vasil Levski (scriitori care datorează mult climatului cultural românesc), Ivar Ivask, Meșa Selimovici, Emilian Stanev, cu extensii până în Ungaria.

Școala Ardeleană este abordată de Cornel Ungureanu chiar în momentul când Ministerul Învățământului din România postcomunistă (prin ministrul Mihail Hârdău!) luase hotărârea să scoată din programă studierea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai-Deleanu, ca netrebuitori noilor generații. Fenomenul începe cu Ioan Inochentie Micu Clain, considerat de Lucian Blaga „poate cel mai de seamă om politic pe care l-a dat neamul românesc din această țară transilvană” (pentru ca sub pana lui Augustin Buzura aprecierea să devină certitudine, în eseu *Victoria unui învins*), iar pentru David Prodan să fie acela care a avut „un țel politic precis: ridicarea poporului român la națiune politică”. Complexitatea bătăliei duse de Inochentie stă ascunsă „în arhivele secrete ale imperiului învingător” (p. 65). Mergând pe calea dezinteresului față de cultura română, atenționează, nu doar ironic, Cornel Ungureanu, s-ar putea ca „un șir de importanți cărturari” să alimenteze „fondul secret al culturii române”, dându-se prioritate... *dracula-logiei*: „dacă Ardealul îl are pe Dracula, știut în toate colțurile lumii, dacă ilustrul personaj a cucerit milioane de cititori prin ineditul prezenței sale, de ce să nu renunțăm la niște autori care nu sunt pe măsura vremii noastre?” (p. 69). Interesant că tocmai corifeii Școlii Ardelene amenință să devină demistificatori ai mitului Dracula. (Să fie una dintre cauzele pentru care noii culturnici „corecți politic” vor să scape de povara moștenirii lui Petru Maior și a lui Ion Budai-Deleanu?) „Cititorul, vizitatorul, elevul sau studentul, viitorul învățător și viitorul profesor de literatura română – adaugă Cornel Ungureanu – trebuie să afle că nu Micu, Șincai, Maior, Budai-Deleanu trebuie cunoscuți, studiați, înțeleși, ci Dracula. El este atotputernicul stăpân al zonei, insul care exprimă Ardealul la Brașov, la Sighișoara sau la Bistrița. Sunt locuri aflate la capătul lumii, în imediata apropiere a Celuilalt tărâm.” Or, „netrebuitorii” Petru Maior și Budai-Deleanu ar putea să încurce lucrurile cu imaginea unui Vlad Țepeș, cu totul alta, cea din *Țiganiada*, epopée care mai oferă și un exemplu nefericit de „incorectitudine politică”, începând chiar cu titlul! Mai mult de atât, din *Epistolia închinătoare* către vestitul cântăreț Mitru Perea, s-ar putea descoperi că subsolurile în care se vorbește despre o altă epopée, scrisă de Petru Maior, nu sunt fanteziste: „Petru Maior ar fi scris, prin urmare, epopéea întemeietoare, *Eneida* ardelenescă, iar Budai-Deleanu ar fi compus (după cum putem înțelege) replica. *Țiganiada* ar putea fi

Adevărata epopee a lui Dracula Voevod.” (p. 70). Al. Piru atrăgea și el atenția asupra enigmelor care înconjoară contextul scrierii *Țiganiadei*. Cornel Ungureanu aduce în atenție și vastul interes al lui Petru Maior pentru *popoarele din Extremul Orient*, despre felul cum au ajuns țiganii din Indii în Muntenia și Moldova, deveniți apoi „ostași” ai lui Vlad Țepeș în Ardeal. S-ar putea să-și fi început la Reghin, în 1795, propria epopee, când citește și prima redactare a *Țiganiadei* prietenului. Când și-a scris principalele opere, de la *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia* până la textele despre limba română, el considera *Întâmplările lui Telemac, fiul lui Ulise*, de Fenelon, absolut necesare pentru educarea tinerei generații. În acest spirit și-a scris propria epopee, admirația lui Budai-Deleanu pentru Vlad Țepeș consonând cu a lui Mitru Perea. Metamorfoza modernilor – de la Vlad Țepeș la Dracula: „Cititorul anului 2006 nu mai dorește bravură națională, eroism, strălucire, ci altele. Trebuie, cu puțină atenție, să ne amintim că Luceafărul romanticilor era, de fapt, Lucifer. Oare Vlad Țepeș nu l-ar exprima – sau nu îl poate mai bine exprima – pe celebrul personaj al limitei răsăritene, Dracula?” (p. 73). În pofida „progresului” postmodern, desigur.

Note ■ ¹ Mircea Vulcănescu, *Generație*, în „*Criterion*”, nr. 3/ 15 noiembrie – 1 decembrie 1934.

Constantin ȘCHIOPU

Perspective moderne de interpretare / căutare a identității artistice

O culegere de studii și articole ar putea fi amenințată de eclecticism sau de incoerență (tematică, de viziune etc.). Nu și în cazul în care autorul găsește liantul ce conferă operei rotunjime. *Exerciții de identitate. Culegere de studii și articole* (Chișinău, Editura Notograf-Prim, 2015, autor Elena Țau, 221 p.) este o lucrare în care autoarea pune probleme („Gândirea și aventura imaginației în poezia «ultimului» Teleucă”, „Taina ieșirii din labirint – *Noaptea de Sânziene* de M. Eliade, „Polivalența perspectivei narative în *Toiagul păstoriei* de I. Druță”, „Strategii ale perspectivei narative în proza lui Vlad Ioviță”, „Rigorile rondelului în sintaxa imaginarului”, „Structuri compoziționale în poezia șaizeciștilor și șaptezeciștilor”, „Compoziția și limbajul literar” etc.) și propune, în consens cu perspectivele actuale de interpretare, un șir de soluții posibile, acestea din urmă oferindu-i cititorului, cel puțin pentru fiecare dintre operele artistice la care se face referință, posibilitatea de a „prinde” tipologia scriiturii, forța creativității specifice a scriitorului, orientarea acestuia spre modernitate. Așadar, după cum se observă din înseși titluri, Elena Țau analizează creațiile literare ale mai multor scriitori din perspectiva conceptelor „imaginar”, „convențional”, „narativitate”, „compoziție”, limbaj lite-

rar, „dialogism”, „valori ale analiticului”, care, așa cum menționam mai sus, sunt nervii demersurilor interpretative. Și nu numai. Exegezele sale se înscriu, cu siguranță, în ceea ce ar putea fi numit astăzi act hermeneutic modern. Ca argument, dintre multe altele, poate servi și studiul despre lirica din ultimii ani de creație și de viață a lui V. Teleucă. Recunoscându-l pe scriitor un premergător al transmodernității, iar poezia acestuia una de factură intelectuală, Elena Țau, prin analize pertinente, scoate în evidență chintesența „aventurii imaginarului” în poezia „ultimului” Teleucă, afirmând că în volumele sale poetul, „determinându-și eul liric, cum și-a propus programatic să gândească mult și neordinar, în cheie filozofică, asupra ființei și ființării, îl angajează în incredibile aventuri ale imaginației și îl orientează neabătut să-și pună gândirea în serviciul creării unui limbaj dens, eminentemente criptic” (p. 63). În viziunea autoarei, ceea ce conferă poeziei lui Teleucă atât valoare, cât și originalitate sunt tipurile de eu (un eu al gândirii, un eu dramatic, un eu care relatează la persoana I, excelând deseori în rolurile de actor, operator, regizor al dramelor actualizate etc.), procedeele de comunicare (introspecția, „în esență, metafizică”, fluxul conștiinței, prin care autorul „încearcă să se explice pe sine, să negocieze cu alteritățile sale”, tehnica flash-ului ce „favorizează iluminarea vidului avid”). Deci, încercând să „găsească”/ să prindă specificul poeziei „ultimului” Teleucă, autoarea lasă să se înțeleagă faptul că modernitatea poeziei scriitorului trebuie căutată poate în acea zonă a relațiilor „eu – realitate”, „eu – sine”, „eu – ceilalți (tu, ea, el, noi, voi, tine)”, „interior – exterior”.

În cazul studiului dedicat creației lui Al. Robot, autoarea, pornind de la specificul imaginarului, de la factura eului, de la relațiile lui cu lumea – trăsături definitorii ale creației poetului, își construiește demersul său analitic pe conceptele „expresionism” și „simbolism”, susținând, prin referințe la volumele *Apocalips terestru*, *Somnul singurătății*, *Îmblânzitorul de cuvinte*, *Plecările și popasurile poetului*, că Robot, „neconformist în literatură, a fost tentat să sfărâme tipare, să reformeze, să revoluționeze versul, optând pentru cuvinte rebele, dure și pline de tensiune, adecvate a da expresie apocalipsului terestru” (p. 69), că el „maturizându-se, renunță la inteligibil și se reorientează spre o poetică deopotrivă modernă, dar a limpidității și a coerenței” (p. 87). Aceste afirmații ale autoarei demonstrează faptul că Robot a reușit nu numai

să asimileze tendințele literare ale timpului (Blaga, Arghezi, Bacovia), ci și să-și impună personalitatea creatoare atât la nivelul constituirii eului, cât și la cel al tipului de scriitură.

Adept al ideii că o organizare compozițională inspirată înmulțește valențele cuvântului, imaginii, face posibile intensități afective, favorizează accentuări semantice, de atitudine, și, în fine, personalizează / particularizează opera E. Țau, în mai multe studii incluse în culegerea dată, cercetează poezia șazeciștilor (Gr. Vieru, L. Damian, D. Matcovschi, I. Vatamanu ș.a.) și a șaptezeciștilor (V. Romanciuc, N. Dabija, E. Cioclea, L. Lari ș.a.), proza lui Ion Druță, din perspectiva conceptelor „compoziție”, „structuri compoziționale”, „legități ale compoziției”, „arta compoziției”, evitând stereotipul, concentrându-și atenția asupra câtorva factori definitorii, mai ales în ceea ce privește genul liric: sintaxa (relațiile de opoziție, de simetrie, de recurență, corelările de adâncime etc.), ritmul, ierarhiile de ordin imagistic, viziunea și concepția scriitorului etc. Notabil este faptul că reflecțiile autoarei scot operele scriitorilor vizați de sub eticheta tradiționalismului, plasându-le în contextul poeziei moderne, grație, cel puțin, turnurii lor compoziționale.

Tot prin raportare la modernitate sunt analizate nuvela *Toiagul păstoriei* de Ion Druță și câteva proze ale lui Vlad Ioviță. Modalitatea de interpretare a acestora este cea a perspectivei ca unghi de percepție și de prezentare a faptelor în discurs. Problemele-întrebări formulate de autoare („Care sunt resorturile funcționalității perspectivei?”, „Ce presupune, în cazul nuvelei druziene, monopolizarea perspectivei în plan perceptiv, ideologic, spațial, temporal, verbal?”, „Cum este valorizată perspectiva în planurile respective?”, „Care sunt avantajele acestei strategii?”, „Ce impact are monopolizarea perspectivei asupra naratorului omniscient?”) incită la lectură, iar soluțiile propuse oferă cititorului un punct de vedere important pentru înțelegerea specificului discursului ca element de structură a operei druziene. Astfel, autoarea concluzionează că „perspectiva narativă în *Toiagul păstoriei* (de asemenea, în *Povara bunătații noastre*, *Sania* ș.a.) nu rămâne un simplu unghi de percepție și de prezentare a faptelor în discurs: ea devine viziune poetică (simbolico-mitică), constituind, în consecință, o sursă considerabilă de poeticitate / expresivitate și

sugestivitate revelatoare”. Așadar, cele două coordonate esențiale – viziunea narativă și poeticitatea, determinându-se reciproc, conferă scrisului druțian vigoare și putere de seducție. Dar nu numai acestea. Or, susține autoarea studiului: „Druță vine cu o remarcabilă artă a compoziției, care este esențială pentru poetica sa” (p.153). Cititorului interesat nu-i rămâne decât să descopere în analizele autoarei (studiul „Arta compoziției în opera lui Ion Druță”) argumentele care justifică această afirmație.

Studiile „Legitățile compoziției și cercul hermeneutic”, „Compoziția și limbajul literar” demonstrează încă o dată interesul E. Țau față de conceptul „compoziție”. De data aceasta, autoarea, prin referințe la nume notorii în domeniul hermeneuticii literare și filozofice (F. Schleimacher, M. Heidegger, H. G. Gadamer, G. Vattimo, U. Eco, P. Cornea, A. Marino), dezbate conceptul respectiv din perspectiva câtorva idei-teze pe care le lansează: „compoziția ca mod de articulare și ierarhizare logică”, „compoziția ca factor de limbaj al operei literare”, „legitatea de sistem a compoziției”, „modul de manifestare a compoziției la diferite niveluri (al textului, al discursului, al lumii pe care o denotă discursul). Incursiunile în creația câtorva scriitori români precum Em. Galaicu- Păun (*Gesturi*), L. Rebreanu (*Ion*), M. Eliade (*Noaptea de sânzienă*), Gr. Vieru (*Război*) sunt foarte relevante. Cât privește poezia viereană, autoarea o interpretează din unghiul de vedere al compoziției ca factor de limbaj, subliniind rolul acesteia din urmă ca intermediar în actualizarea unor izotopii nucleare, în angajarea lor în actele de generalizare artistică.

Vlad Ioviță n-a fost un răsfațat de critica literară. Prin studiul său („Strategii ale perspectivei narative în proza lui Vlad Ioviță”) E. Țau, pornind de la supoziția că „scrierile mai valoroase ale lui V. Ioviță sunt cele în care scriitorul accede la o poetică marcată de originalitate, arătându-se deschis la înnoirile literaturilor timpului” (p.154), insistă asupra câtorva strategii ale perspectivei utilizate, în operele *Magdalena*, *Un hectar de umbră pentru Sahara*: înmulțirea punctelor de vedere spațiale asupra aceluiași obiect / moment, multiplicarea viziunilor răsfrânte una în alta, trecerea de la perspectiva exterioară la cea interioară a personajelor. Forța creativității specifice, orientarea fermă a scriitorului V. Ioviță spre modernitate, concluzionează autoarea,

constau tocmai în prospețimea și noutatea modului cum utilizează Vlad Ioviță diversele strategii ale perspectivei.

Relevante sunt și alte articole incluse în carte: „Expresia crezului poetic al lui Vasile Alecsandri în *Doina*”, „Dialogismul discursului liric în *Limba noastră* de A. Mateevici”. Chiar dacă s-ar părea, din felul cum sunt intitulate, că perspectiva abordării e alta, autoarea analizează cele două creații insistând asupra arhitectonicii scriiturii, având convingerea că aranjamentul elementelor constitutive de ordin sintactic și sonor din *Doina* de Alecsandri a jucat un rol considerabil în ceea ce privește impactul, fie și indirect și într-un plan mai general, asupra spiritului literelor din epoca pașoptistă, epocă de limpezire a direcțiilor talentului și a idealurilor estetice. Referitor la dialogismul poeziei *Limba noastră*, acesta, susține autoarea, este determinat atât de cele două voci ale eului, care, realmente, sunt greu de separat, cât și de „consonanțele ideii poetice la nivel referențial cu faptele reale istorice” (p. 213). În ambele cazuri, afirmațiile respective nu sunt de neglijat, ele putând servi ca repere ale unui eventual demers interpretativ.

Menționăm, de asemenea, și notele pe marginea romanului *Noaptea de Sânziene* de M. Eliade, analiza corespondenței lui G. Meniuc – studii care merită toată atenția cititorului și care demonstrează capacitatea autoarei E. Țau de a surprinde prin modul său specific de abordare a problemelor formulate.

În concluzie, *Exerciții de identitate* este o culegere în care E. Țau schimbă registrele tradiționale de interpretare, orientându-se spre o hermeneutică literară modernă. Chiar titlul cărții sugerează intenția autoarei de a repera caracteristicile ce definesc opera literară / scriitorul ca identitate.

Mina-Maria RUSU

O carte monumentală

M.-M.R. – conf. univ. dr. Inspector general de limba și literatura română, limbi clasice și neogrecă în cadrul Ministerului Educației și Cercetării Științifice din România. Autoare de lucrări de critică literară (*Poetica sacralului*, 2005, *Octavian Goga – texte comentate*, 2000), lingvistică (*Limba română*, 2000, *Competență și performanță în comunicare*, 2010), studii culturale (*Limbă, cultură și civilizație românească*, 2008). Diploma Gheorghe Lazăr, clasa I. Expert internațional al Consiliului European, Divizia de Politici lingvistice. Expert național în educație.

Trebuie să mărturisesc bucuria spirituală pe care o am de câteva zile, într-un moment cultural princiar construit în capitala României și la Brașov, în această primă decadă a lunii februarie 2016 și vreau să vă fac părtași la această stare capabilă să înobileze timpul destul de găunos al istoriei contemporane, pe care cu toții o trăim. Care este elementul care a declanșat această bucurie spirituală veți afla în cele ce urmează, pentru că mi-am propus să vă prezint o carte excepțională, scrisă de conașionalul nostru, profesorul universitar Mihai Nadin, stabilit de ani buni în Statele Unite ale Americii. Această carte – un dar de preț pe care îl primește în 2016 cultura națională – a fost publicată într-o primă ediție în anul 1997. Titlul este o definiție a epocii în care trăim, la nivel planetar: *Civilizația analfabetismului* (Editura Spandugino, 2016), derutând, uimind, incitând, răspunzând nedumeririlor, fascinând etc... cititorul, indiferent de gradul de cultură. Este o carte care atrage și vizual, prin coperta care evocă literatura științifico-fantastică, prin imaginea unei cărți deschise, în care o pagină este desprinsă din epoca Gutenberg, iar cealaltă este un e-reader. Ambele, conectate la energia cosmică, prin canale specifice științei computaționale. Un simbol excepțional construit de Mihai Nadin, Stefan Lehmann, Thomas Overberg, Reinhard Baumann. Prezentarea editorului este pe cât de simplă, pe atât de

cuprinzătoare în privința autorului: *Descris adesea drept o personalitate re-nascentistă a zilelor noastre, Mihai Nadin a fost comparat cu matematicianul și filosoful german Leibniz și cu americanul Charles Sander Peirce.(...) Studentii săi, unii la rândul lor deja profesioniști realizați, îl consideră mentorul care i-a inspirat și stimulat cel mai mult dintre toți profesorii pe care i-au avut. De ani de zile este bine cunoscut unui public larg interesat de semiotică drept un orator impresionant și un gânditor inovativ.(...) A predat la universități de marcă din Statele Unite și Europa și a acordat consultanță unor importante corporații și instituții publice.*

Licențiat în Electronică și în Filosofie, cu un doctorat în Estetică, a dezvoltat cercetarea interdisciplinară și a înființat, în anul 1994, Institutul de Cercetare a Sistemelor de Anticipație, -antÉ. În 2004 l-a transferat în cadrul Universității Texas din Dallas. A inițiat proiecte majore, dintre care amintim *Seneludens*, având ca finalitate menținerea capacității de anticipare a persoanelor vârstnice, prin intermediul creării unor medii interactive virtuale. O simplă căutare pe *Google* poate lămuri cititorul asupra personalității complexe, impresionante a savantului Mihai Nadin.

Ediția cărții tradusă în limba română de Luana Stoica este precedată de o prefață dedicată, alături de un Cuvânt-înainte la ediția originală. Impresionante sunt frazele care se succed cu o logică dictată de sentimente limpezi de atașament față de țara în care s-a născut și unde s-a format și afirmat până la plecarea definitivă în străinătate. Această logică afectivă împodobeste textul cu nenumărate exprimări aforistice. Îmi permit să citez doar câteva, cu speranța că veți citi cartea cu mai multă grabă și curiozitate:

Viața unei cărți depinde nu de premiile cucerite de autor, ci de interesul cititorilor.

Libertatea nu e un produs al tehnologiei, dar poate beneficia de posibilitățile ei.

Am devenit ceea ce sunt fiindcă am avut, în România, profesori și colegi care mi-au înlesnit un start bun în viața de emigrant.

După 18 ani de la apariție, în sfârșit, limba maternă îmi va găzdui gândurile. Sunt bucuros de șansa de a vedea cartea vorbind în limba mea maternă.

Șirul ar putea continua.

Ceea ce reține însă este previziunea unui viitor marcat de un alt tip de civilizație, în sânul căreia *știința computațională va deveni o utilitate, asemănătoare electricității sau distribuirii apei de către municipalități*, așa cum afirmă autorul. Concluzia este, pe cât de ispititoare, ca perspectivă, pe atât de insolită: *Vom fi, vrând-nevrând, on-line tot timpul*. În fapt, omul contemporan este pândit de o posibilă inadecvare la epocă și, implicit, de o existență anacronică, ambele fiind simptome ale vitezei timpului evenimential, care copleșește capacitatea de adaptare a ființei umane la schimbare. Analfabetismul despre care vorbește autorul este de fapt un simptom al lumii moderne, derivat din rapidele schimbări de paradigmă ontologică, în care asistăm la *Propria noastră bagatelizare (Îndepărtându-ne de noi înșine)*.

Conținutul cărții pune cititorul în fața unui univers pe care Mihai Nadin îl definește succint în Cuvântul-înainte la prima ediție: *Cartea digitală conectată la rețea trebuie înțeleasă ca o proiecție dinamică a interacțiunilor umane. Ea transcende demarcația dintre scriitor și cititor*. În contextul relației dintre trecut și viitor, autorul remarcă, în aceeași formulă aforistică, faptul că *Nicio altă epocă de până acum nu a purtat în ea mai mult viitor – și mai puțin trecut*, adresând astfel și un avertisment subtil celor care trăiesc prizonieri ai trecutului, izolați de prezent și excluși de viitor. Omul de acest tip trăiește într-o paradigmă a inadecvării la epocă, al cărei produs este un *modus vivendi* anacronic, definit de o nostalgie a timpului pierdut, depreciativă pentru cel care o trăiește. Îndemnul autorului către cititori este de se încumeta să facă această călătorie intelectuală oferită de carte.

Structura pentru care a optat autorul este una care poziționează textul în zona de graniță, construind o atmosferă prietenoasă de lectură. După *Introducerea* în care paradoxul incită la continuarea lecturii (*Progresând către analfabetism?*), lucrarea se structurează în Cartea I, Cartea a II-a, până la Cartea a V-a, fiecare cuprinzând o temă fundamentală dezvoltată în capitole. Impresia de literatură de frontieră persistă odată cu parcurgerea denumirii capitolelor, stimulând astfel imaginația cititorului pe parcursul unei lecturi cu sufletul la gură. Titluri de tipul: *Sensul viitorului, Descoperirea viitorului primitiv, Ecuția unui compromis, Scara muncii, scara limbajului, Înțelegerea înțelegerii, Logica din spatele logicii, Compendiu al civilizației analfabetismului, Revenire la Malthus* sunt doar câteva argumente pentru a citi cartea pe nerăsuflăte. În fapt, aceasta își

are originea în spiritul interogativ al ființei umane. Nu discutăm despre elite, ci despre oameni obișnuiți, ambele categorii fiind înrobite de întrebări la tot pasul. Sub semnul limbajului, omenirea pătrunde în universul cognitiv, receptându-l și adaptându-l la așteptările proprii. Interesantă este viziunea autorului despre această facultate umană, mai ales acum, în mileniul în care comunicarea este deopotrivă stare, deziderat, socializare, într-un cuvânt, asigură umanizarea ființei noastre biologice. Autorul remarcă faptul că *Experiența limbajului bazat pe cuvânt ne-a potențat capacitățile cognitive. Drept urmare, alfabetizarea a devenit mai amplă decât viața.*

Am făcut un exercițiu ludic, asemeni copilului care primește în dar o carte. Am deschis-o la întâmplare. O dată, de două ori. De mai multe ori am repetat gestul, ca și cum m-aș fi aflat în miezul unui ritual dinaintea lecturii. De fiecare dată s-a confirmat faptul că, în cartea lui Mihai Nadin, nu există nicio pagină fără miez; toate sunt dense, pline de sens. Orice pagină deschisă te invită la drum în căutarea răspunsurilor la întrebările care îți întind curse la tot pasul – un gen de răscruce de drumuri, unele dinspre trecut, altele din prezent și altele spre viitor. Din nou, o structură aforistică ne pune concluzia la acest periplu ontologic: *În momentul în care trecutul, prezentul sau viitorul se contopesc în frenezia analfabetă a clipei, filosofia datorează celor care îi interoghează afirmațiile o abordare onestă a întrebării: Există un viitor? Și pentru că orice demers cognitiv aduce în discuție rolul educației, iată ce recomandă autorul, cu aceeași tentă aforistică: Educația trebuie să-și recunoască studenții ca fiind indivizii care sunt, nu să-i trateze ca entități teoretice sau abstracte.* Cartea lui Mihai Nadin a apărut în traducere în România într-un moment esențial pentru educație, când se pune problema schimbării de viziune asupra procesului de educare a copilului, tocmai pentru asigurarea adecvării profilului acestuia la modelul social al epocii. Academicianul Solomon Marcus, într-o susținută campanie de promovare a viziunii pragmatice asupra educației din România anului 2016, remarcă faptul că elevii învață fără să înțeleagă, iar efectul formativ al învățării nu există. În procesul cunoașterii, elevii trebuie să facă naveta de la manualul tipărit, care să cuprindă esențialul, la internet, de unde să se poată documenta și să poată accesa informații care să completeze învățarea, personalizând-o. Cartea profesorului Nadin face o radiografie a învățământului, în general și a celui din era digitală. În încercarea sa de a se redefini, IBM a afirmat fără menajamente

într-una dintre campaniile sale educaționale: „*De la 1900 încoace, toate instituțiile au ținut pasul cu schimbarea, cu excepția uneia: învățământul*”. Mihai Nadin dă explicații acestei stări, radiografiind sistemul America de educație: „*Există și alte explicații pentru eșecul învățământului – liberalismul, democrația excesivă din învățământ, respingerea tradițiilor, predarea și învățarea exclusive în vederea testelor, dezmembrarea familiei*.” Conflictul între tradiție și inovație pare a fi sursa eșecului din educație: „*În stadiul său actual de compromise între ieri și mâine, învățământul nu va face decât să stârnească ambele tabere: cei tributari unui învățământ bazat pe modelul alfabetizării vor să elimine tot ceea ce este nou; cei care recunosc noile cerințe structural vor să elimine tot ceea ce aparține de trecut*.” O concluzie și un îndemn totodată par a fi destinate chiar învățământului românesc din această perioadă. Și dacă ne gândim la cei aproape 20 de ani de la apariția primei ediții, în limba engleză, a cărții, și dacă luăm în calcul și faptul că observațiile vizează învățământul american de atunci, putem conchide că și România a ajuns în acea etapă în care, căutând soluții pentru o școală de calitate, exersează avatarurile societăților care deja le-au aplicat. Iată ce spune autorul: *Învățământul ar trebui să elaboreze noțiuni care să reflecte mai bine diferențele dintre indivizi, ca diferențe între trecutul lor, etnicitatea și capacitățile individuale. În loc să încerce să standardizeze, învățământul ar trebui să stimuleze diferențele pentru a extrage din ceea ce este diferent beneficiul maxim. Învățământul ar trebui să stimuleze căi noi de atingere a excelenței, nu accesul universal la mediocritate. Școala ca filtru al diferențelor, al talentelor corespunde unui cadru pragmatic bazat pe diferențe și nu pe uniformitate.*

Și pentru că problemele educației adecvate epocii, pragmatice și formative sunt prezentate aforistic, vă propun o parcurgere a câtorva, cu sentimentul că fiecare aserțiune va declanșa un brainstorming necesar nouă, celor din spațiul școlii românești actuale, cu un rezultat, sperăm, pozitiv pentru elevul actual și, mai ales, viitor.

A trăi ca o ființă umană înseamnă a trăi prin existența altora și în relație cu alții.

Educația începe cu experiența absentului, a nonimediatului, a succesivului.

S-a afirmat în repetate rânduri că suntem ceea ce am învățat să fim. De fapt, suntem cine și ce suntem prin ceea ce facem în contextul existenței noastre

individuale și sociale. A vorbi, a scrie, a citi înseamnă a înțelege ceea ce spunem, scriem și citim. Nu este doar reproducerea mecanică a cuvintelor și tiparelor sonore. Orice mașină ar putea să o facă. Așteptările în ceea ce ține de vorbire, scris și citit se manifestă în toate interacțiunile umane. A învăța să vorbești, să scrii și să citești înseamnă să dobândești abilități. Înseamnă să devii conștient de contextul pragmatic al relațiilor interumane care implică vorbitul, scrisul și cititul. (...) Perspectivele unor forme noi de a ne afirma ca ființe umane necesită mai mult, mult mai mult decât alfabetizare.

Paradoxul epocii este surprins în finalul cărții lui Mihai Nadin. Analabetismul este efectul multor alfabetizări corespunzând diversificării activităților omului cu toate pericolele și inegalitățile cu care se confruntă și se află abia la început. Un semnal de alarmă pentru lumea contemporană și o multitudine de soluții de contracarare!

O carte de 950 de pagini, în format academic. Monumentală, așadar, și prin dimensiune! Numai că distinsa editoare, doamna Lavinia Spandonide, nu produce carte „la kilogram”, dar cu fiecare nouă apariție editorială amplifică rafinamentul intelectual, marea virtute a Editurii Spandugino.

Ioan HOLBAN

Ravel și poezia din stinghia clopotniței

I.H. – (n.1954, Fălticeni) scriitor, critic și filolog. A absolvit Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, Facultatea de Litere, secția română-franceză (1974-1978).

Este doctor în științe umaniste (1998), director al Teatrului „Lucafeărul”, Iași. Cărți publicate (selectiv): *Proza criticilor* (1983); *Ion Creangă. Spațiul memoriei* (1984); *Hortensia Papadat-Bengescu*, monografie (1985); *Istoria literaturii române contemporane, I-III. Poezia. Proza. Critică, eseu, memorialistică* (2006); *Literatura română subiectivă de la origini până la 1990* (2007); *Literatura română de azi. Poezia. Proza* (2013).

În „Instrucțiunile santinei de sine” (Editura Junimea, 2016), Leo Butnaru fixează, în fond, ceea ce formula sa lirică va fi exprimat în cele peste douăzeci de volume publicate în patruzeci de ani, de la „Aripi de lumină” (1976), „Sâmbătă spre duminică” (1983) și „Formula de politețe” (1985) până la „Poeme din secolele XX-XXI” (2011), „În ambuteiaj & Partițiuni Nabokov” (2012), „Cu genunchii pe zaruri” (2014), adunând în poezie, transformând în poezie tot ce vor fi fost eseuri, notații filozofice, sentimente, vise, coșmaruri, stări, spaime și lumini, drumuri în Siberia, China, Mongolia, speranțe și disperări, nostalgia Sudului și gânduri înspre vizuina ursului carpatin, zborul moliei în „cămăruțe ticsite cu de toate” și galopul frenetic al nomadului prin stepă, Baudelaire și Mandelstam, Tolstoi, Esenin, Dostoievski, Sfântul Augustin, Turgheniev, Gogol, Mihai Ursachi, Beckett, Ionesco, Caragiale, Biblia și mirabilul Velimir Hlebnikov: tot felul de lucruri, semne și o întreagă literatură citită citată tradusă înșelată iubită de Leo Butnaru în biblioteca sa borgesiană. Peste tot sunt o *râvnă metafizică* și o „joacă”, în felul aceleia din lirica lui Marin Sorescu sau, mai înainte, Tudor Arghezi; uneori are și o „poantă”: din joacă și din poanta ei însă se ivește deodată *semnul tragicului*:

„Pauză de plimbare. În parc un om de zăpadă. Ceva timp stăm față în față tăcând. Cum s-ar spune am găsit limbă comună. Așadar stau față în față cu omul de zăpadă atât de alb încât îmi pare că stăm față în față” (*Față în față*).

Poezia lui Leo Butnaru este una a asociațiilor surprinzătoare, unind / despărțind regnurile, lucrurile, timpul de vreme, trecutul de prezent, eul de sinele mai profund: de ce ar fi importantă o nucă pe masa de Paști, de exemplu? Iată: „E neobișnuit să vezi craniul nucii pe masa de Paști?... / Nuca miejii căreia se zice că ar semăna creierului uman?... / Eu unul găsesc absolut firească prezența nucii pe masa de Paști / cred că e necesar ca nuca să fie sfințită odată cu pasca ouăle roșii / șoldișorul de miel / pentru că nuca e una din infinitele metamorfoze ale Graalului / tocmai ea seamănă cel mai convingător potirului sfânt / acesta fiind dovada că lumea deschisă a sânge / se grăbește să se închidă. / Iată de ce și nuca mereu seamănă a toate / dar mai ales Graalului seamănă / sfânt potir căutat de creștinul care / nu dorește să bea din el / ci / să-și adauge propriul sânge / sângelui de la Răstignire” (*Nucă pe masa de Paști*). Leo Butnaru spune că scrie o poezie predestinat asociativă; nuca și cupa Graalului, hiena și poezia din poemul *Noaptea bufnițelor, a hienelor* sau, mai ales, această asociere între *în-cântare* și *text* din *Bolero*, marcând orfismul profund al unei poezii care, în aparență, adoptă „proza” (post)textualistă: „Bolind în bolero a final rebel / Ravel revelează undă după undă / cerc după cerc / inel după inel / și astfel această răsfirare / această navetă de undă / de cerc / de inel / de înverșunare / de o mie de ori – spre țărniș / și îndărăt în mare / spre țărniș / și îndărăt în mare... / Probabil / perpetuum mobile ar fi imposibil / în dus-întorsul său de undă / de cerc / de inel / dacă în structura lui nu ar intra / și bol- / eroul lui Ravel / Ravel” (*Bolero*).

Într-o altă ordine, poezia lui Leo Butnaru e și o „cronică” a evoluției limbajului poetic și a felului cum se petrece reconversia realului în discursul liric: în poezia lui Leo Butnaru sunt, mereu, cel puțin *doi poeți*, unul al metaforei care se năruie în proză, altul care se ridică din praf, asemeni lui Saul din Tars, pentru a mărturisi, din nou și din nou, credința în ceea ce va fi fiind poezia din *stinghia clopotniței*: „Ce privire ageră aveai! Îmi spuneai: «Iată colo pe stinghia clopotniței / buha devoră un șoricel sau poate un liliac...» (Pe atunci / atare observații

nu mi se păreau acceptabile pentru a fi puse în versuri – / descătușarea avea să vină ceva mai spre sfârșitul secolului trecut). / Semiluna de mai ni se părea fantastică pleoapă de leu / dizolvat în varnița Căii Lactee – chiar așa putea să ni se arate / la vârsta când nu râvneam să aflăm întocmai răspunsuri / măcar să-l alegem pe cel mai puțin dubios... / Mai țin minte / îți citisem un vers de Marcel Blalu: «Vom fi totuși morți / și o să știm de toate» ca într-o poveste cu o capră metafizică. / Astăzi mi se întâmplă să te întâlnesc pe la vreun salon de carte (cât de / prozaic deveni romanticul de cândva...). Mâna ta / e ca un acumulator ce s-a descărcat de mister... (și totuși / surprind bătăile pulsului ce-ți cutremură infinitezimal salba de matostat) / gura mea ne-plină precum cândva de metaforele voluptății desfătării... / (mă asemănai unui dascăl de pasiune orientală...). În preajmă e / zeița bruștei schimbări de temă – patroană impoștare. / Întâlnirea noastră – o tresărire și o împietrire instantanee / după care revenim la blestemată stare cotidiană a sufletului ce parcă / nu mai vrea să domnească și pare să abdice. Probabil / suntem mari actori în știința de a ne ascunde buimăceala. Noi / cei care deja nu mai suntem așteptați nici măcar de propriile amintiri / tot mai infidele...” (*Acoladă*). Cine e marele actor care își ascunde buimăceala? Dar cel care nu mai e așteptat nici măcar de propriile amintiri infidele? Unde e „romanticul” de cândva și unde a plecat „prozaicul” de astăzi? Poate că e chiar Leo Butnaru aflat mereu în „schimbul doi” al cunoașterii de sine, adică acela care nu își (mai) asumă *visul* drept teritoriu al poeziei (ca în atâtea alte paradigme lirice anterioare), ci veghea luciditatea cristalină a vederii secunde: poetul *de atunci* și cel *de acum*, copilul cu pesmetul în colțul buzelor și „ideea speriată” de mai târziu, ciulinii și pelinul: „Copil / desfac trosnitor între dinți / un pesmet: / la colțul buzelor / și pe bărbie – ciulinii fă / râ-/ miturilor (miturilor!) – de asta / amintindu-mi și tu / steblă de pelin / tremurând în vântul pre-iernii / în preeria brumelor – / tu / ca o idee speriată...” (*Ciulinii, pelinul*).

Altfel, ca în atâtea cărți anterioare, poetul din *Instructajul santinelei de sine* e, cum spune Jean Cocteau, la dispoziția nopții sale („Noaptea ne interzice chipurile. / Noaptea e un fel de cenzură. / Noaptea ne interzice chipurile. / La un moment dat, definitiv. / Ar trebui să avem memorie bună / pentru ca să ne iubim chiar și atunci / când nu ne vedem” – *Dragoste și memorie*) și scrie, asemeni lui Rilke („Pari-

sul e plin de tăcere”, exclama autorul *Elegiilor din Duino*), cu tăcerea lui, căutând, cum spune în *Elegie vișinie*, dialectul tăcerii (ne)articulate. Însoțind zborul negrelor acvile ale subconștientului, poetul caută un (auto)portret al umbrei „ce sunt”, jucându-se cu umbra sa, schimbând, astfel, nu doar paradigmele lirice, dar și modul lor *de întrebuițare*, la vârste diferite, de doi poeți aflați într-o relație de *geneză reciprocă*: ce mai înseamnă „versul poetului L.(eo) B.(utnaru)”, altădată, altcum, azi, când s-a schimbat chiar *sistemul de umbre* din urbe: „În umbrele imense ale blocurilor, nevăzându-și propria lui umbră, / vreun domn la vârstă venerabilă are impresia că ea, umbra, / îi găfâie obosită în ceafă / sau că el îi găfâie umbrei în cerbice / și că nu mai are mult / până va fi să pice, / iar odată ce a ajuns deja la ceva înțelepciune, / revenind acasă, / îi spune cu tristețe soției, venerabilei doamne a inimii sale (în junețe, / îndrăgostit-lulea, / îi repeta uneori versul poetului L.B.: Sub lumina văzului tău / trupul meu lasă umbră...); deci îi spune cu tristețe soției / că, iată, azi, i-a fost dat să priceapă că, / în desișul umbrei, / omului îi vine mai greu / sau chiar imposibil / să-și vadă umbra conștiinței, / consoarta sa, inginer la pensie, căzând de acord, / la rândul ei dându-se cu părerea că / modificarea sistemului de umbre în urbe / este posibil să ducă și la modificarea facturilor pentru încălzire, / pentru că, în zilele însorite de iarnă, / soarele deja nu va mai bate în cutare sau cutare geam al lor, / nu va mai dezmorți cât de cât betonul peretelui dinspre răsărit / sau dinspre amiază... / Asta e: modificarea sistemului de umbre / alarmează...” (*Sistemul de umbre*).

Atât și astfel este Leo Butnaru din cele peste douăzeci de volume de poezie, începând ca „învățăcel la cursul primar al școlii personale de literatură”, absolvent, acolo, *magna cum laudae*, după ce va fi deprins viețuirea „în(tre) natura textului și textul naturii”, meșteșugul stăpânirii cuvintelor înaripate „ce mor cu picioarele pe pământ”, convingerea că „dincolo sau dincoace de mit, poezia, oricât de abstractă ar fi / până la urmă reveni-va la realitate” și, mai ales, după ce i s-a eliberat adevărul că „într-adevăr, poetul e un animal născut în mare / ce trăiește pe uscat și râvnește să zboare”. Astfel se închide cercul *râvnei metafizice* din care crește poezia unuia dintre cei mai importanți poeți români de azi.

Maria-Mara IGNAT

Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual

M.I. – profesoară de limba și literatura română la Colegiul Economic „Pintea Viteazul”, Cavnic. Doctorandă, Facultatea de Litere, Centrul Universitar Nord Baia Mare, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca.

Astfel se intitulează noul volum semnat de Oliviu Felecan. Apărută la Cluj-Napoca (Editura Mega / Editura Argonaut, 2013, 205 p.), lucrarea unifică studiile care au fost prezentate în cadrul unor conferințe și congrese internaționale, având ca domeniu comun de cercetare onomastica.

Lucrarea cuprinde două mari părți: prima, intitulată *Antroponimie: între tradiție și inovație*, prezintă evoluția numelor de persoană pornind din perioada romanizării și ajungând în contemporaneitate, iar a doua parte, *Onomastica din spațiul public românesc*, înfățișează problematici precum numele firmelor și ale lăcașurilor de cult. Totodată, cele două direcții de cercetare sunt precedate de o *Introducere*, cu rolul de a clarifica noțiunile teoretice care stau la baza analizei din întregul volum.

Capitolul întâi al primei părți, numit *Un excurs diacronic în antroponimia spațiului carpa-to-danubiano-pontic*, se remarcă printr-o adevărată originalitate în ceea ce privește actul numirii. În acest sens, Oliviu Felecan prezintă o cronologie a numelor din perioada dacică și romanică până în contemporaneitate. Această expunere are ca scop evidențierea influențelor puternic exercitate asupra limbii în uz și, im-

plicit, asupra onomasticii, atât din partea popoarelor învecinate, cât și a celor migratoare, care și-au lăsat amprenta îndeosebi asupra apariției supranumelor și a numelor creștine. Așa cum arată autorul, procesul de romanizare se resimte puternic asupra sistemului denotațional românesc, întrucât numele latine au fost preluate fie direct, pe cale cultă sau populară, fie indirect, prin intermediul limbilor romanice (italiană, spaniolă și franceză), devenind „o componentă indispensabilă a sistemului antropomastic românesc” (p. 39).

Antroponime romanice în spațiul maramureșean contemporan este un studiu în care profesorul băimărean urmărește influențele limbilor romanice asupra antroponimiei actuale în nord-vestul României, zonă multietnică (conviețuiesc români, maghiari, ucraineni, țigani, germani) și pluriconfesională (ortodocși, romano-catolici, greco-catolici, reformați, neoprotestanți etc.). În acest sens, se remarcă coexistența prenumelor preluate din limba latină și împrumutate din limbile italiană, spaniolă, franceză și portugheză. În cazul primei categorii, prenumele pot fi adaptate fonetic și morfologic la sistemul românesc sau păstrate în varianta lor inițială, neromanizate. Contactul lingvistic și cultural își pune amprenta la nivelul denotației actuale din Maramureș și prin faptul că se observă existența prenumelor duble sau triple în a căror componentă elementul străin occidental, adaptat sau nu limbii române, se îmbină cu cel tradițional: *Davide Andrei, Miguel Daniel, Alessandro Ionuț* etc., dovedindu-se încă o dată puternica influență romanică regăsită la toate etniile din zona cercetată.

Capitolul *Contactul lingvistic româno-roman actual, reflectat în antroponimie* pune în lumină ideea conform căreia puternica mobilitate a indivizilor se răsfrânge asupra numelor aflate într-o continuă schimbare. Dinamica acestui produs lingvistic este dată de preluarea numelor străine cu scop inovativ și combinarea lor cu cele specifice spațiului carpato-danubiano-pontic, depășindu-se, astfel, orice barieră lingvistică și culturală.

În capitolul *Numele actuale – între uz și abuz. Reflectarea lor în mass-media* autorul aduce în discuție apariția unor prenume novatoare atribuite copiilor din dorința de a-i individualiza, însă fără a se ține seamă de conotațiile acestora și de consecințele alegerii nonconformiste. De asemenea, se observă că în spate-

le procesului denominativ grăitoare este experiența numitorilor, întrucât, prin exemplele oferite de autor, se resimte nevoia acestora de a ieși din „normalitate” cu scopul de a se evidenția sau, în cazul vedetelor, de a se deosebi de ceilalți.

Din perspectivă sociolingvistică, Oliviu Felecan recunoaște trei funcții „simbolice” ale prenumelor neobișnuite: o *funcție separatoare*, având rolul de a-i individualiza pe purtători, o *funcție unificatoare*, ce reunește purtătorii unor nume de botez, și o *funcție de prestigiu*, referitoare la statutul oamenilor în societate, făcând distincție între cei aflați în vârful ierarhiei sociale și cei situați la baza acesteia. De asemenea, se observă faptul că nominația inovativă este încurajată de mass-media, îndepărtând numitorii de principiul religios străvechi existent în Antichitatea romană – *nomen est omen*. În lipsa acestuia, actanții onomastici pierd din vedere modul în care cei numiți vor fi percepuți la maturitate.

Capitolul *Observații referitoare la unele supranume colective din nord-vestul României* are în vedere modul de formare și funcționare a categoriei antroponimice „supranumele colective”. Capitolul de față se remarcă printr-un solid fundament teoretic, argumentat riguros cu ajutorul unor exemple relevante atribuite locuitorilor din aria cercetată: comunitățile rurale din județele Maramureș, Sălaj, Bistrița-Năsăud, Satu Mare. Supranumele colective identificate vor reprezenta un corpus original adjuvant în studii din domenii precum istoria, sociologia, etnolingvistica etc.

În acest sens, Oliviu Felecan subsumează supranumele colectiv categoriei antroponimelor neconvenționale, întrucât, asemeni poreclirii, supranumirea este un act denominativ neoficial atribuit unei colectivități. Sociolingvistic, trăsăturile supranumelor individualizează, dar și circumscriu acele comunități, descriind astfel „personalitatea” satului respectiv. De asemenea, autorul susține că, în plan semantic, supranumele colectiv este similar poreclei individuale, întrucât reunește următoarele caracteristici: „caracter afectiv, metaforic, motivație semantică, desemnează punctul vulnerabil al celui poreclit” (p. 115). La nivel discursiv, se remarcă ocurența supranumelor colective în absența celor desemnați, întrucât sugerează, de cele mai multe ori, un sens peiorativ.

Onomastica din spațiul românesc actual reprezintă o altă dimensiune investigată în prezenta carte, autorul realizând o analiză complexă a numelor de firme din punct de vedere lexical, semantic și pragmatic.

În capitolul *Aspecte socio- și psiholingvistice reflectate în realizarea unei anchete antroponimice* autorul începe prin a enunța obiectivul lucrării: punerea în lumină a numelor „oficiale, altele decât antroponimele și toponimele” (p. 121.), mai exact, a denumirilor date firmelor de către patronii acestora. În continuare, Oliviu Felecan identifică și analizează părțile componente ale unui chestionar socio- și psiholingvistic aplicabil proprietarilor de societăți comerciale, care să faciliteze cercetarea etimologică a denumirilor acestora. Prin chestionarul de față se urmărește utilizarea anchetei directe, în teren, selectarea informațiilor, procedeul prin care se formulează întrebările, precum și atingerea scopului urmărit.

În studiul *Nume de firme din spațiul românesc – perspectivă teoretică*, Oliviu Felecan abordează numele de firme din perspectivă sociolingvistică și psiholingvistică, evidențiindu-se, așadar, componentele fundamentale ale acestora: semiotică, gramaticală, lexico-semantică și persuasivă. Autorul analizează modalitatea în care au fost numite diferite firme din România (București, Cluj, Suceava, Maramureș) identificate atât în teren, cât și cu ajutorul website-urilor. Față de termenii specifici perioadei comuniste „aprozar”, „alimentară”, „gostat”, „magazin mixt”, prin care se impunea lipsa concurenței, autorul scoate în evidență flexibilitatea, dar și tendința de diversitate și multilingvism din zilele noastre, prin exemple precum *Fuji*, *MH Turkish Foods*, *La Șezătoare*, *Pizza del Baba Novac*, *Beauty 4 You*¹.

Tipologia numelor de firme din spațiul public românesc actual are în vedere încadrarea numelor de firme într-o anumită categorie, precum și clasificarea acestora din perspectivă lingvistică. În acest sens, se observă o preferință pentru termenii generici, acumulările de nume proprii, cuvinte și expresii colocviale, neologisme, arhaisme sau cuvinte dialectale, cuvinte din argou sau jargon, cuvinte compuse, calcuri lingvistice. Pe de altă parte, se atrage atenția și asupra originii acestor nume, autorul identificând câteva limbi-sursă de bază: engleza, franceza, italiana, spaniola, germana, latina, precum și combinații între limbi diferite. De asemenea, sunt semnalate și de-

numiri care imită nume de firme occidentale de prestigiu. Totodată, o importanță aparte are componenta onomastică din cadrul acestor nume, întrucât se observă faptul că numele de societăți includ antropime, prenume, supranume, hipocoristice, porecle, astronime, zoonime, hodonime, oronime, nume de personaje din istoria națională, nume de personaje mitologice, nume de personaje din filme, nume de personaje literare, religioase, personalități științifice. Autorul însuși atrage atenția asupra acestui aspect, sesizând că „numele poate fi transparent pentru toți vorbitorii (*Obama Café*) ori poate fi opac pentru cei mai puțin ancorați în citadin (*Haysam*)” (p. 162). De asemenea, numele de firme se poate modifica odată cu schimbarea mentalității actanților onomastici, adaptându-se astfel societății supuse globalizării.

Ultimul capitol, *Denumiri ale lăcașurilor de cult din România*, ilustrează problematica individualizării mănăstirilor, a bisericilor și a schiturilor prin intermediul termenului „hram”. Oliviu Felecan observă deosebiri existente între bisericile ortodoxe, greco-catolice și romano-catolice, pe de o parte, care se recunosc îndeosebi în funcție de sfântul protector al lăcașului și, implicit, al credincioșilor și bisericilor protestante, neoprotestante și mozaică, pe de altă parte, care sunt numite în funcție de o trăsătură dominantă a credinței lăcașului respectiv. De asemenea, când hramul nu este cunoscut în colectivitate, însă există alți factori, precum nume legate de întemeierea, așezarea lăcașului, culoarea acestuia, o particularitate arhitectonică, un eveniment istoric etc., denumirea va fi atribuită în funcție de aceste aspecte.

Având certitudinea că rândurile de mai sus nu au reușit decât parțial să scoată la lumină importanța aspectelor puse în discuție în prezenta carte și convingși fiind că valoarea acesteia constă în exactitate științifică și în argumentare pertinentă prin analizarea problematicilor legate de onomastică, considerăm această lucrare un instrument util pentru cercetătorii din domeniul antroponomasticii, în special, și al lingvisticii, în general.

Note ■ ¹ Menționăm că toate aceste exemple sunt integrate în contexte și reprezintă baza unei analize complexe pe care Oliviu Felecan o realizează în studiul menționat.

Doina CERNICA

Între oameni iubitori de carte

D.C. – membră a Uniunii Scriitorilor din România, a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România și a Uniunii Internaționale a Presei Francofone. Autoare a unor cărți de proză și publicistică, traducătoare și realizatoare a paginilor săptămânale de literatură și artă de la cotidianul „Crai nou”, Suceava. Distinsă cu premii naționale și internaționale. În anul 2011, orașul Terville (Franța) i-a acordat Marele Premiu „Pentru calitatea scrisului și pentru talentul de povestitoare”.

Călătoream spre Herța, o așezare în care nu mai fusesem, spre deosebire de tovarășii mei de drum, Mihaela Buculei, corespondent la Radio România Actualități, și doctorii în istorie Gheorghe Gabriel Cărăbuș, managerul Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera” Suceava, și Alis Niculică, șef de secție la aceeași instituție. Înaintam și nu-mi venea să cred că aveam să ajung pentru întâia oară la Herța, atât de puternică fusese în închipuirea mea lucrarea amintirilor răzlețe depănate cu ani în urmă de domnul Alexandru Ștefănescu, tatăl cunoscutului istoric literar, cu nașterea, copilăria și o parte din viață aparținându-i Herței, până când, „mica și pitoreasca așezare a lui Gh. Asachi și B. Fundoianu”, trecând, „în mod abuziv, sub jurisdicție sovietică, el s-a refugiat în România și, drept urmare, zeci de ani la rând după aceea, nu și-a mai putut vedea părinții”. Mai exact până când domnul Alexandru Ștefănescu, aflându-se împreună cu Alex Ștefănescu, atunci deja licean, pe malul drept al Prutului, și-a zărit tatăl, tatăl venit din Herța, pe malul stâng al Prutului. „Bătea un vânt puternic, își amintește scriitorul, și cei doi nu și-au putut auzi prea bine vocile, dar și-au făcut semne de recunoaștere cu mâinile”. La Prut, domnul Alexandru Ștefănescu avea să se reîntoarcă după stingerea din viață, când cei doi fii și fiica, respectându-i dorința, i-au

încredințat cenușa valurilor sale neliniștite. Gândindu-mă la aceste întâmplări de demult, m-a năpădit unda unui regret puternic: aș fi putut să iau și să dăruiesc Bibliotecii Raionale „Gheorghe Asachi” din Herța un exemplar din cartea *Texte care n-au folosit la nimic*, în care Alex Ștefănescu nu doar își evocă tatăl, ci, sub titlul *Jocuri și jucării de altădată*, îi tipărește un buchet de amintiri, un încântător inventar al bucuriilor copilăriei, „cu speranța că va interesa vreun etnograf și, mai ales, că îi va emoționa pe acei cititori care au nostalgia perioadei dintre cele două războaie mondiale”. Hotărâtă să o iau cu mine la un al doilea drum la Herța sau să o trimit bibliotecii și devenind din nou atentă la burnița și cețurile dimineții, mi-am zis, apropo de jocurile și jucăriile de altădată, că, deși decembrie pășea spre Crăciunul anului 2015, și *Bătaie cu zăpadă*, și *Om de zăpadă*, și *Patine de lemn*, *Acrobație*, – bucurii pe cât de vechi, pe atât mai curând nemuritoare, – nu aveau deocamdată norocul iernii adevărate nici la Suceava, nici la Herța.

Tânjind sub ploaia întetită după umbrela lăsată acasă în ultima clipă dinaintea plecării și străbătând aproape în fugă alea spre intrarea Bibliotecii Raionale „Gheorghe Asachi” Herța, nu am putut totuși să nu observ schelele care ocroteau melancolic clădirea și să nu înregistrez explicația directoarei Elena Mihai despre banii aprobați / veniți abia acum, auzită atât de des și la Suceava. Dar dacă afară era toamnă baco-viană, înăuntru pasul până la Sărbători fusese făcut: lumină întetită de Bradul de Crăciun de pe hol, de zâmbetul cald al câtorva tinere bibliotecare și mai ales de chipurile lui Asachi și Eminescu așezate pe chenarul ușii cu geamuri de sticlă a sălii de împrumut ca pe o culme de cărți, o atmosferă indicibilă de ospitalitate, de bun venit, de casă și de familie pregătită de oaspeți, bucuroasă de oaspeți. Și, așteptându-ne, nu doar doamnele și domnișoarele de aici, ci și cele sosite de la Cernăuți, și prietena mea, ziarista Maria Toacă, de la „Zorile Bucovinei”, și Doina Bojescu, redactor-șef al publicației „Concordia”, și, desigur, numărul 1 în organizarea Salonului de Carte Românească în sistemul bibliotecilor publice din regiunea Cernăuți, deci și acum, aici, la Herța – Maria Mihailovna Dovgan, directoarea Bibliotecii Științifice Regionale „Myhailo Ivasiuk” Cernăuți.

Imbatabil în fața intemperiilor, micul nostru grup spune „La revedere!” clădirii primitoare a Bibliotecii „Gheorghe Asachi” și se îndreaptă

spre Casa de Cultură din Herța, dincolo de al cărui prag meșteșugarii basarabeni își etaleză cele mai noi creații vestimentare pentru anotimpul rece, dând curs unui obicei care îi aduce întotdeauna cu acest târg la Herța înainte de Sărbătorile de iarnă. Îl fotografiem doar din priviri, fiindcă ușa Salonului se deschide cu mult mai îmbietor pentru sufletul nostru iubitor de carte. Sala este plină, au venit din întregul raion bibliotecari și profesori de limba și literatura română. Scriitorii români din Cernăuți sunt reprezentați, se anunță, doar de Doina Bojescu, membră a Societății lor, dar în primele rânduri nu lipsesc autorii de poezie locali: profesoara Silvia Caba-Ghivireac și silvicultorul Gheorghe Șodrângă (Regățeanu), care aveau să-și exprime mai târziu trăirile în manieră lirică. Dar întâietate are în deschidere „proza” crescută din inimă, bun-venitul adresat tuturor de Elena Mihai, cu bucuria și satisfacția acestui prim Salon de Carte Românească organizat sub auspiciile Bibliotecii Regionale Științifice „M. Ivasiuk” Cernăuți la Herța și, apoi, prim-invitată să ia cuvântul, mulțumirea dnei Maria Dogvan că datorită partenerului sucevean în fondul de carte al instituției pe care o conduce a intrat literatură română, dar și pentru că proiectul său legat de Herța, anunțat la Suceava în octombrie, la a XII-a ediție a Salonului Literaturii Române din Bucovina, a prins viață, împreună cu dorința îmbogățirii lui și a întăririi colaborării cu Biblioteca Bucovinei.

La rândul său, Gheorghe Gabriel Cărăbuș salută această colaborare, începută grație unui program comun pentru România, Ucraina și Republica Moldova cu finanțare europeană, care continuă și după finalizarea acestuia, și o descifrează în contextul experiențelor fructuoase prilejuite de cele douăsprezece ediții ale Salonului Literaturii Române din Bucovina, salon inițiat de regretatul Emil Satco, aflat atunci la conducerea Bibliotecii Bucovinei împreună cu Ioan Pînzar. Întâlnirilor cu bibliotecari și scriitori cernăuțeni din ultimii ani, le adaugă – în enumerarea acestor experiențe fructuoase – întâlnirea cu editorii din Suceava, omagierea cărturarului Dimitrie Vatamaniuc la a 90-a aniversare, precum și cea mai recentă – conferința dedicată lui „Eudoxiu Hurmuzaki în context european”, ținută de prof. univ. dr. Ilie Luceac și însoțită de lansarea cărții sale „Eudoxiu (Doxaki) Hurmuzaki (1812 – 1874)”, împreună cu două lucrări bibliografice realizate în principal de specialiștii Bibliotecii Bucovinei Alis Niculică, Elena Pintilei și Adriana Chindriș.

De altminteri, Alis Niculică joacă și la Salonul de Carte Românească de aici un rol principal, captând atenția participanților cu o selecție din cele peste 40 de titluri cu autori suceveni apărute în anul 2015 și intrate și în rafturile Bibliotecii Bucovinei, dar și cu mărturisirea încântării de a se afla din nou la Herța, după o scurtă trecere cu ani în urmă, cu un popas „cât pentru o coroană de flori și o fotografie la bustul lui Eminescu”, împreună cu un grup de membri ai Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, cu ing. Mircea Irimescu, atunci președinte.

Un drum care, ca și cartea lui Alex Ștefănescu, poate să aparțină zilei de mâine, este la liceul din localitate, purtând de asemenea numele lui Gheorghe Asachi, cu dorința stărnită de informația existenței acolo a unui spațiu memorial consacrat ilustrului ctitor al culturii naționale, întemeietor al învățământului superior în limba română și al presei în limba română, între multe, multe altele de același calibru, și întărită de convingerea Elenei Mihai că elevii de acolo, peste o sută, trăiesc ca pe o sărbătoare întâlnirile cu scriitori, cu intelectuali de marcă, menționând-o pe aceea cu dna acad. Alexandrina Cernov, directoarea editurii cernăuțene „Alexandru cel Bun” și redactor-șef al revistei de istorie și cultură „Glasul Bucovinei”.

O prezență familiară profesorilor și bibliotecarilor herțeni, dar și un prilej de mândrie, deoarece îi asociază numele cu „Gazeta de Herța” și cu Grupul Editorial Cuvântul din Herța, Vasile Bâcu, președintele Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” Cernăuți, povestește că mai importante decât dificultățile navetei sale zilnice de peste 20 de ani pe ruta Cernăuți – Herța – Cernăuți sunt satisfacția cuvântului românesc tipărit pe pagină de ziar și de carte și marea satisfacție de a avea cititori în ciuda vremilor neprielnice.

La cuvântul românesc se referă și Doina Bojescu, mărturisind câtă plăcere îi face să vină la Herța, „aici, unde auzim limba română pe stradă”, unde găsim „o bibliotecă frumoasă, bibliotecari uniți, oameni primitori, iubitori de cultură”, încât nu-i de mirare că numărul cititorilor este în creștere, că a auzit că au aici „și cititori din estul Ucrainei”.

În ceea ce privește autoritățile, Constantin Tănase, vicepreședinte al Consiliului Raional Herța, nou ales, „avem numai o lună de zile”, pro-

mite că „pe viitor, noi împreună cu dumneavoastră”, ținând cont că „avem peste 90 procente români naturali, vom da ajutor ca astfel de întâlniri să aibă loc poate mai des”, încheind ca un entuziast: „Felicitări și bucurie la toți!”

Deși vorbindu-se de scriitorii cernăuțeni veniți la Salonul de Carte Românească de la Herța a fost pomenită doar Doina Bojescu, la fel de îndreptățită la recunoașterea acestui statut este Maria Toacă, grație reportajelor sale hrănite de talent și culturalitate, fără egal în nordul Bucovinei, dar și calității sale de coautoare a unei cărți distinse cu Premiul pentru Carte al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România și cu Marele Premiu „Bucovina” al Societății Scriitorilor Bucovineni. Cu această precizare, punct de vedere personal, nu vreau să ofer o temă de meditație Societății Scriitorilor Români din Cernăuți, ci să focalizez, chiar și o clipă, lumina și căldura acestei adunări de oameni iubitori de carte asupra unui chip și nume de om al cărții în cel mai puternic și nobil înțeles.

Dar să ne reîntoarcem la autorii herțeni: Gheorghe Șodrângă (Regățeanu), care și-a adunat toate sentimentele generate de timpurile noastre, inclusiv jalea pentru pământul nelucrat, speranța că „cei ce dorm se vor trezi”, și Silvia Caba-Ghivireac, care și-a pus sufletul pe palme, găsim astfel de momente atât de frumoase, încât „le compar cu niște fântâni săpate într-un câmp deschis din care toți putem să bem”, întâlnire și imagine încununată de apariția grupului folcloric „Ciocârliu” de la Horbova, condus de șefa bibliotecii de acolo, Elena Jechil.

Bradul de Crăciun alcătuit cu măiestrie de bibliotecarele din Herța din cele mai frumoase cărți, care o emoționează nu numai pe Mihaela Buculei, însă ea a mărturisit-o public, vibrează sub glasul argintiu al ciocârliilor Elenei Jechil: *Colindăm, colindăm iarna / pe la uși, pe la ferești / cu colinde românești...* Și ne aduce aminte, decupată din cartea lui Alis Nicilică *Din istoria vieții culturale a Bucovinei: teatrul și muzica (1775-1940)*, ce spunea Gheorghe Asachi ascultându-le pe înaintașele lor – „moldovanul simte un ce patriotic, o moștenire strămoșească ce singură poate s-au păstrat în toată a ei întregime...” –, și ne însoțește pe străzile orașului în care toată lumea vorbește românește și ne apără și de frig, și de lapoviță, și de neliniștile care ne încearcă atunci când plecăm să ne căutăm frații între străini. Și ne arată calea spre bustul

cărturarului, vizibil și ascuns deopotrivă de copacii deși și înalți din parcul central al așezării.

Încerc să mi-l închipui între arborii încărcăți de florile și frunzele tinere ale primăverii, dar memoria își începe subtila și invincibila lucrare asupra imaginației și întâi îmi șoptește definiția *acrobației* din jocurile și jucăriile domnului Alexandru Ștefănescu: „Într-o livadă (pomăt) cu pomi apropiați, se trecea, prin salturi, dintr-un pom în altul. Ideea era să treci astfel prin toți pomii. Când îți luai avânt, zvâcnind din picioare și întinzând mâinile înainte, pentru a te agăța de o creangă dintr-un pom apropiat, aveai senzația că zbori”. Și-apoi preschimbă toți pomii, toți copacii Herței în brazi de Crăciun, după chipul celui înălțat din cărți de doamnele bibliotecare, cu adolescența și copilăria urcând filă după filă, ram după ram spre vârf și de acolo aruncându-se spre altul, până ce însăși bolta cerească se luminează sub albul de zăpadă al îngerilor cititori.

Mircea COLOȘENCO

Pasărea măiastră

Pasărea măiastră, în creația lui Constantin Brâncuși (Hobița, Gorj, 19 februarie 1876 – 16 martie 1957, Paris, Franța), a apărut în anul 1912, titrată *Măiastra* (lucare în bronz), ca început de ciclu al mitologiei românești inspirat din transcendența lumii de dincolo. Ca să arătăm că erudiția ține de enciclopedism, o putem pune în același plan cu *Garuda* sanscrită.

Urmează *Pasărea în spațiu* (bronz șlefuit, 1919, de formă elipsoidală), după care păsările sale își iau zborul, la propriu și la figurat, în lumea artelor sublimată în spirit.

Poeții Ion Vinea („Contimporanul”, IV, nr. 52, ianuarie 1925, p. 2) și Lucian Blaga („Gândirea”, VI, nr. 1, februarie 1926, p. 6, și în vol. *Laudă somnului*, 1929), i-au închinat Marelui Creator al PĂSĂRII versuri la fel de măiestrite.

Sculptorii Milița Pătrașcu și Marcel Iancu („Contimporanul”, IV, nr. 52, ianuarie 1925, p. 2) i-au dedicat, la rândul-le, omagii genialului sculptor român, cuvinte de simțire și înalt profesionalism.

Aceste texte le reproducem în continuare, preluate din presă ori din colecția de manuscrise a Academiei Române din București.

Pasărea măiastră

Lui C. Brâncuși

Duhul e în minți – și pe pământ umbră
Ochii noștri trag stelele în gări
Miresmele au spălat zgomotele –
cu vieți ne pipăie câmpia –
mătasea mării pașilor se dăruie.
Bântuie vremea în ramuri greu încărcate
veștile, simte-le coapte, cad pretutindeni în noapte
Sorii mâinilor talere i-am întins
Pe mormintele nedeschise împinși
Ne purtăm fântânile de sânge
Să 'nălțăm vrem, iar Turnul lui Babel
din năzuinți cuib cuvântul lui de la început să boltim;
Ca în fața unui cântec mare,
pasărea setei fulg de flacăra
răstignească-și ivirea măiastră
amăgitor de sfânt pe catapeteasmă.

I. Vinea

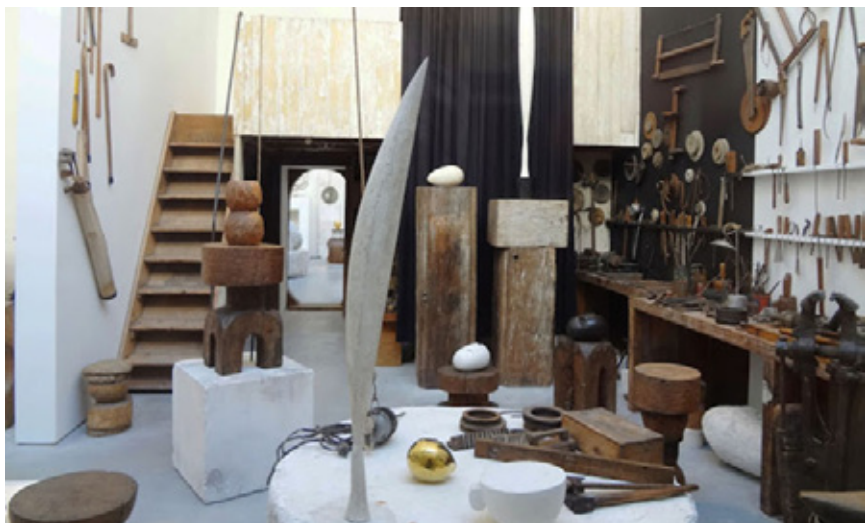

Pasărea sfântă

*Întruchipată în aur de
sculptorul C. Brâncuși*

În vântul de nimeni stârnit
hieratic Orionul te binecuvântă,
lăcrimându-și deasupra ta
geometria înaltă și sfântă.
Ai trăit cândva în funduri de mare
și focul solar l-ai ocolit pe de-aproape.
În păduri plutitoare-ai strigat
prelung deasupra întâielor ape.
Pasăre ești? Sau un clopot prin lume purtat?
Făptură ți-am zice, potir fără toarte,
cântec de aur rotind
peste spaima noastră de enigme moarte.
Dăinuind în tenebre ca în povești
cu fluier părelnic de vânt
cânți celor ce somnul și-l beau
din macii negri de subt pământ.
Fosfor cojit de pe vechi oseminte
ne pare lumina din ochii tăi verzi.
Ascultând revelații fără cuvinte
subt iarba cerului zborul ți-l pierzi.
Din văzduhul boltitelor tale amiezi
ghicești în adâncuri toate misterele.
Înalță-te fără sfârșit,
dar să nu ne descoperi niciodată ce vezi.

L. Blaga

Brâncuși

Suntem departe de atelierul lui Brâncuși, unde operele lui strălucesc lumina lor misterioasă. E în acel Paris al cărui ritm l-a înțeles, nu ca cei ce l-au îmblânzit sau l-au întrebuințat pentru a-i fi privighetoarea care cântă numai pentru sine. El, Brâncuși, a știut doar să-și deschidă larg tânăra și extraordinara lui sensibilitate și a face să răsunе în ritm cu cetatea ciocanul său de pietrar. S-a pătruns de urbanismul contemporan, și această hidră splendidă și multicoloră, care e orașul, i s-a ivit ca unic stimulent de forțe creatoare.

„Să fii al timpului tău, iată singura rațiune de a fi”, zicea Oscar Wilde. De aici, groaza lui Brâncuși de odihna fără sfârșit și de meditația în fața naturii așa cum o înțelegeau romanticii. De aici și concepția sa față de călătorie. Se vorbea despre mecanicul aplicat viului ca de un lucru ostil vieții – aici viul se ridică și se mecanizează din propriul său instinct pentru a câștiga o nouă experiență a lumii. Nu vă așteptați din parte-i, odată întors din călătorii depărtate, să vă vorbească despre vreo mișcare artistică sau alta sau despre vreun eveniment de ordin estetic. Privirile lui de copil flămând de viață, purcese în larguri, descoperă alte izvoare decât acele ale artei și în aceasta constă marea taină a veșnicei sale reinnoiri. Nici succesul și nici gloria n-au reușit să înăsprescă pe acest om care printre noi rămâne ca una din cele mai proaspete imagini ale vieții.

Milița Pătrașcu

Brâncuși

Numai un popor vânjos și senzual putea da lumii pe Brâncuși. Dezinteresat de reclamă, dânsul nu figurează încă în fruntea creatorilor artei noi, lângă Picasso, Bracque, a profeților. Totuși după Rodin impresionismul sculptural era imposibil. Brâncuși a fost acela care și-a întors gândul în adâncimile simțirii pentru a găsi adevărul nou. El trebuie să fi strigat lumii măreția și știința artei negre. Pe când alții ca Bourdelle Hayol, Nadier, Haller, Fiori s-au pierdut în cercetări de stilizare, Brâncuși a fost singurul care a priceput senzația de a plâsmui cu darurile lui Dumnezeu. O profundă înțelepciune pentru simplificarea formei, o vastă sensibilitate pentru plasticitatea materiei l-au condus dintr-un început în căutarea expresiunii directe (fără intermediul intelectului) din artele primitive și i-au luminat o dragoste nețarmurită pentru mrejele și legile naturii. Opera lui Brâncuși zguduie pe cel ce vine în fața ei curat și credincios ca și în fața naturii. Cine însă nu a iubit natura decât prin chipul redus amorf și stupid al apusurilor cromolitografiate din cărți poștale, acela nu posedă psihicul, emotivitatea nouă și nu vede decât goliciune. Brâncuși iubește viața și natura cu o înțelepciune virilă. Dragostea sa nu este extatică pasivă romantică. Dimpotrivă: Atelierul lui este o redare a laboratorului natural. În mijlocul lui, ca un uriaș, stă vrăjitorul. Toate materialele, toate esențele, toate instrumentațiile, știința întregă îl servește. Când crede să urmeze numai, să asculte numai legile cosmosului, el le pulsează și compune, deseori, altele. Ca un magician, el a pătruns cele mai iscusite vrăji, filtrând sufletului acea emoție simplă, senină, care te cuprinde la vederea minunii. Totuși izbânda lui nu e întemeiată pe vreo dexteritate. Munca lui este a sihas-trului credincios, care și-a închinat gândirea elementelor, fiindcă știe că cea mai deplină satisfacție o găsești când te mistuie puterea creației. În ciuda civilizației și a culturii sterpe, el este singurul sculptor care a realizat cioplitura evlavioasă într-un trunchi de arbore, cilindrul spiritualizat; minune de aur sau bronz, sfera de marmură, materie veșnic vie alimentată de lumină. Întrevăd mărimea lui Brâncuși acolo unde a liberat instincte noi, emoții moderne și a refăcut meșteșugiri nemaiîntâlnite de multe secole în plastică.

Marcel Iancu

Claudia PARTOLE

Pânze care se vor citite

C.P. - scriitoare, ziaristă. Semnează volumele: *Păsări suntem când ne naștem*, *Eu sunt, și la mare vine Dumnezeu*, *De la facerea lumii citire* (poezie); *O clipă*, *Salba cu mărgelile care plâng*, *Copilul din colivie* (proză); *Unde ești, Iren?* (dramaturgie); *Reculegere* (cugetări), *Îmblânzirea câinilor* (jurnalul unei experiențe onirice), *Viața unei nopți sau Totentanz* (roman), *Ultima amantă* (nuvele); *Bună dimineața*, *Dimineață*; *Domnișoara Cineluța*, *Trandafirul pustului*. Laureată a numeroase premii literare. Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România; membru al Uniunii Muzicienilor din Republica Moldova

Am admirat în solitudine expoziția pictoriței Iraida Ciobanu cu genericul „Lacul codrilor albastru” (găzduită de Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”). Am trecut de la o pânză la alta ca printr-un labirint al memoriei în care cotidianul e concentrat în clipe memorabile, marcante. Doar la impresioniști am văzut o asemenea avalanșă cromatică cu mesaje exprimate eclectic, cu stări explozive din cele mai bizare, mai sofisticate, mai sobre; unele separate, altele combinate echilibrat. Fiecare tablou al Iraidei Ciobanu e o trăire, o emoție specială, unică. Astfel, contemplând pânzele expuse („Lacul codrilor albastru”, „Motiv de primăvară”, „Motiv de iarnă”, „Păsări și flori”, „Amurg”), am avut senzația atingerii unui spațiu caleidoscopic. Lucrările sale sugerează ideea renașterii permanente a lumii prin culoare, prin sublim. Bunăoară, tabloul „Amurg” redă subtil, în nuanțe sobre, imaginea omului identificat cu divinitatea. O stare de culoare vie inspiră și „Tripticul” ornat cu păsări, iar „Privirea din geam” parcă surprinde cromatic cântecul păsărilor. De asemenea, impresionează prin atmosfera creată motivele de primăvară, de iarnă, precum „Stânjeneii albaștri” și „Ferestrele cu mușcate”... În sfârșit, „Lacul codrilor albastru” – o feerie cromatică ce exprimă surprinzător un motiv de basm. Mirificul fiind inspirat

Chișinău, 4 iulie, 2013. Secvențe de la expoziția Iraidei Ciobanu „Gânduri matinale”

și de auriul risipit oarecum întâmplător pe pânză întru a evidenția chipurile personajelor misterioase, imprimare pe oglinda încremenită a timpului... Sunt lucrări contaminante, care te fac să surprinzi prin spectrul lor variat și abundent vibrația culorilor.

O stare identică am trăit și acum câțiva ani la vernisarea unei alte expoziții a Iraidei Ciobanu în Sala Uniunii Artiștilor Plastici „Constantin Brâncuși”. Atunci, ca și acum, am avut certitudinea că, la ieșirea din lumea copilăriei (ca dintr-o poveste: pe un drum protejat de plopi înalți și de stejari seculari – argument fiind lucrarea „Drumul Copilăriei”), pictorița a trecut mai întâi printr-o stare de zbucium sufletesc, de frustrare, până a purcede la descoperirea lumii pe care o tot povestește cromatic. Faptul că și-a păstrat condiția de explorator – curiozitate specifică copiilor și oamenilor de artă – i-a influențat benefic creația. Majoritatea lucrărilor Iraidei Ciobanu te transferă în lumea basmelor. Pentru pictoriță impulsul-filiație este lumea mirifică a copilăriei, vârstă care-și pune amprenta pe memorie. Ci doar prin creație se poate obține accesul-revenire la copilărie. Eu am descoperit-o pe Iraida Ciobanu în trei ipostaze: de povestitor, de observator și de translator prin grai cromatic. În acest context, nu pot uita prima noastră întâlnire, care a avut loc în universul „colorat” de pictoriță. Acasă la ea! Totul, până și aerul, părea învăluit într-o feregea multicoloră. Ascultându-i poveștile din copilărie, ilustrate atât verbal cât și cromatic, mă simțeam luată de un miraj care mă purta peste ulițele și casele în care sălășluiește spiritul bunicilor și unde copilăria a trăit și trăiește clipe unice și marcante. Atunci am înțeles de unde-i vin motivele rurale atât de frecvent întâlnite în lucrări. Aceste imagini și subiecte obsesive pentru pictoriță, grație măiestriei sale, inspiră o trăire frumoasă, parfumată de dorul pentru povestea cu tinerețe fără bătrânețe... A povesti cromatic e ceva deosebit! Iraidei Ciobanu îi reușește. În lucrările ei, dacă ai ochiul atent, observi spațiul unde a întâlnit pictorița pasărea măiastră și măruț fermecat, unde și când a băut din izvorul cu apă vie. Descoperi lăicerele urzite și țesute de bunica, din care până în ziua de azi nepoata-pictoriță deapănă firele curcubeice, țesându-le însă mai altfel. În multe tablouri de-ale Iraidei Ciobanu vezi decoruri „copiate” din „zugrăvelile” naive imprimate pe casele bătrânești și pe porțile de la țară. Pictorița, într-adevăr, imită acele creații de o simplitate copleșitoare, dar o face la un alt nivel artistic, inspirându-le atât valoare sentimentală prin dorul de cele

trăite, cât și protejându-le de neglijența timpului care nu le-a cruțat adevăratul chip. Dacă nu ar avea în suflet imaginea copilăriei, Iraida Ciobanu n-ar fi atât de inspirată...

Este pictorița care lucrează cu inima, dând libertate totală fanteziei. Cercetându-i creația, am impresia că pentru ea toate contează atunci când își odihnește privirea pentru a fixa ceva pe pânză. În unele lucrări pictorița nu delimitează, nu separă culorile, ea le lasă intenționat să se amestece, să se suprapună, să se contopească, pentru ca mai apoi, în mod firesc, să se identifice. „Stările” redade de Iraida Ciobanu transmit vibrații care trezesc și inspiră nostalgie pentru clipele trăite, dar și visate, imaginate. „Irișii”, bunăoară, simbolizând tandrețe, amintesc să punem preț pe ea; „Floarea soarelui”, care e regina supusă astrului ceresc, ne transmite căldura și lumina acestuia; păpădiile din „Ograda cu păpădii”, cărora poetul le-a zis „triste flori de scamă...”, ne opresc respirația implorând să nu le risipim farmecul. În imaginația pictoriței Iraida Ciobanu toate (și „Merele cu păsări”, și „Frucele”, și „Oranjul” – disecat cu multă finețe) semnifică ceva pe cât de simplu, comun, pe atât de profund, irepetabil. Astfel, de la „Vestire” până la „Starea de liniște” (lucrări cu mesaj filozofic), trec cu privirea, ca într-un dans oniric frumos colorat, pentru a mă opri fascinată lângă alte tablouri ademenitoare: „După ploaie”, „Geamuri...” (alte motive obsesive ale pictoriței, ce fac să-ți amintești de simbolismul nipon în care puținul vorbește mult și nimicul aparent e totul).

Prin aceste lucrări, ce seamănă cu niște licurici într-o noapte înstelată, dar și cu niște raze ademenitoare în plină zi, expoziția Iraidei Ciobanu de la Casa Limbii Române rămâne în amintire, aidoma unui univers mirific cu imagini impresionante și memorabile...

Iraida CIOBANU este artist plastic, cercetător științific, cadru didactic. S-a născut la 24 martie 1960, în comuna Seliște, raionul Nisporeni, Republica Moldova. Studii: Școala de arte plastice pentru copii „A.V. Sciusev”, Colegiul de arte plastice „Alexandru Pământădeală”, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Arte Plastice și Design, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, doctorandă la A.Ș.M. Autoare a numeroase expoziții personale și de grup (Chișinău, Piatra-Neamț, Tighina, Câmpul Lung Moldovenesc, Bacău). Lucrări semnate de I. Ciobanu se află în colecții private din Germania, Israel, Italia, Polonia, Portugalia, Serbia, Spania, SUA, Ucraina, România și Moldova. Este laureată a unor concursuri naționale și internaționale.

Iraida CIOBANU
Graiul mirific
al culorilor

Motiv țărănesc, criptic, 70x70 cm, ulei pe pânză, 2012

Oglindire, Primorsc, 40x50 cm, ulei pe pânză, 2012

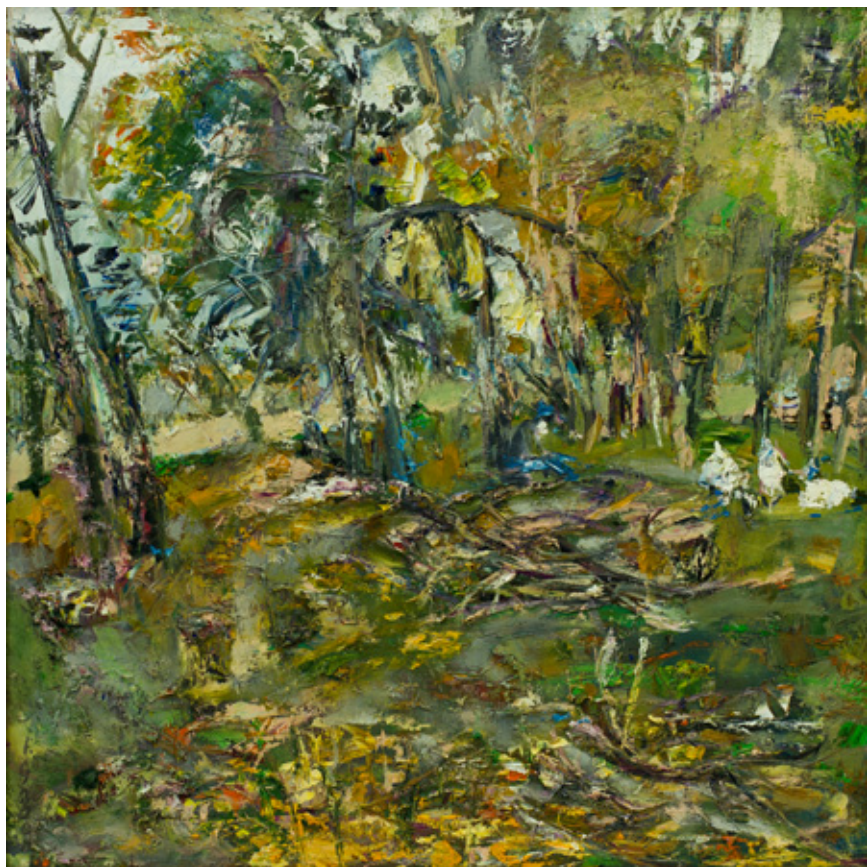
Natură statică cu pești, 40x50 cm, ulei pe pânză, 2013

Melc codobelc, 70x70 cm, ulei pe pânză, 2012

Peisaj autumnal, 60x70 cm, ulei pe pânză, 2012

Peisaj, 70x70 cm, ulei pe pânză, 2012

Amintiri din vară, 85x85 cm, ulei pe pânză, 2010

Floarea-soarelui, 60x70 cm, ulei pe pânză, 2012

Primorsc, 60x60 cm, ulei pe pânză, 2012

Mere și păsări, 90x60 cm, ulei pe pânză, 2009

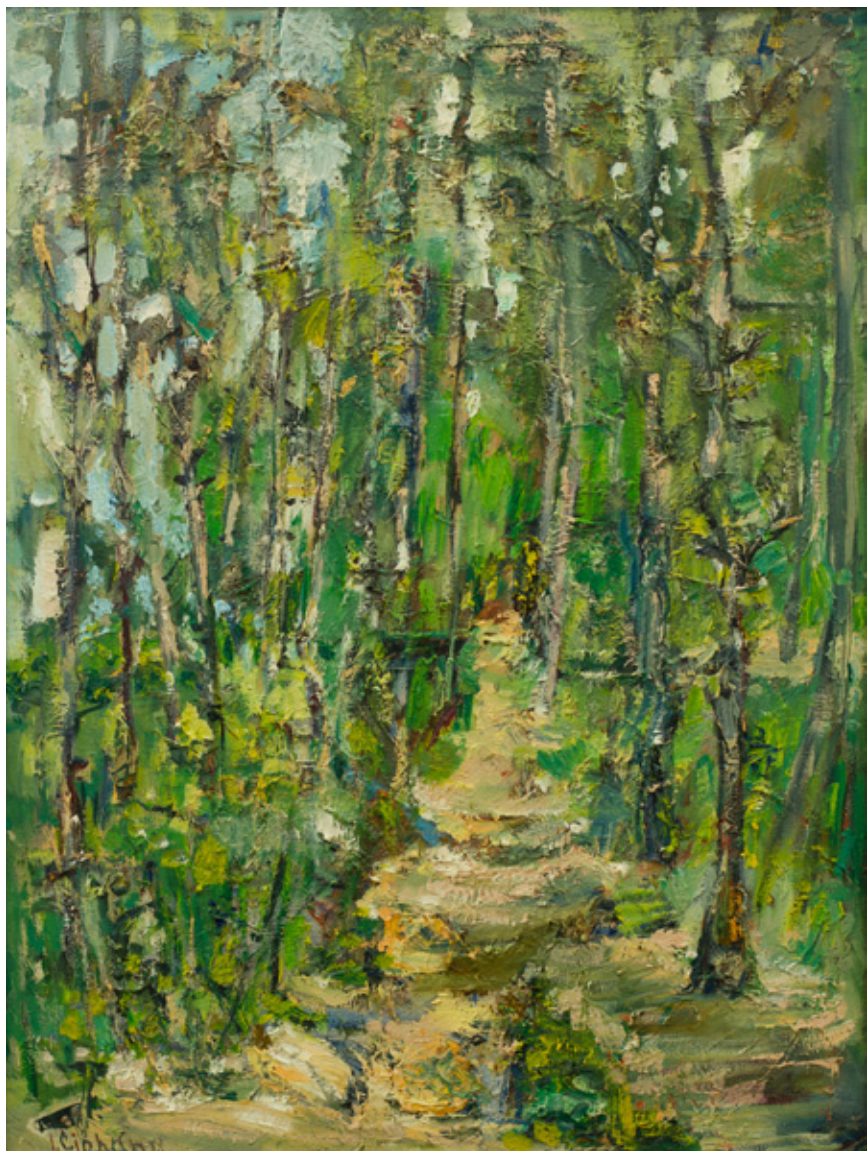
Motiv în alb, 39.5x42 cm, ulei pe pânză, 2011

Natură statică cu flori, 70x70 cm, ulei pe pânză, 2013

Pesaj de primăvară, 60x70 cm, ulei pe pânză, 2011

Cărare în codru, 80x60 cm, ulei pe pânză, 2010

Peisaj de iarnă, 45x65 cm, ulei pe pânză, 2008

Natură statică. Maci, 60x70 cm, ulei pe pânză, 2014

Efim TARLAPAN, provocat de Ion DIVIZA

E.T. – poet, memorialist, traducător (n. 17.05.1944, Măgurele, Ungheni – d. 08.12.2015, Chișinău), absolvește ziăristica la Universitatea de Stat din Chișinău (1962-1970) Debutează în ziarul „Tinerimea Moldovei” (1968), iar editorial cu volumul *Scuzați pentru deranj...* în 1974. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România. Distincții: laureat la peste 50 de festivaluri și concursuri de poezie satirico-umoristică, literatură pentru copii și publicistică, desfășurate în Republica Moldova și România. Distins cu titlul guvernamental „Maestru al literaturii” (1996) și „Ordinul de Onoare” al Republicii Moldova (2010).

Duel epigramatic de durată

89. E.T.

Zăpsind bomba, năzdrăvan,
Calu-i zise lui Ivan:
„Tu republici le-ai făcut,
Dar cu mine, ce-au avut?!...”

90. I.D.

De-armăsarul ăsta, vere,
Niciodată să n-ai milă:
El fiind un... cal-putere,
Pune-i bomba sub șenilă!

91. E.T.

Un centaur tanco-cal,
Monstru net bisexual,
Inventat de-un stat mai mare
Pentru-a viola... hotare!

92. I.D.

Așadar, e-un monstru „net”,
E pervers și poligam...
Chiar de nu-i un cal concret,
Cred c-ar merge la salam!

93. E.T.

Dacă-ar fi s-o spunem franc,
Nu-i nici cal și nu-i nici tanc;
Pe meleagul nostru trist
E Pegas... postmodernist!

■ Începutul „Duelului...” în nr. 5-6, 2015, p. 203-217.

94. I.D.

Eu, ca un specialist,
Pot s-o spun la unison
Că e cal postmodernist
Și de rasă... francmason!

95. E.T.

Francmasonii cominternici
Sunt atâta de puternici,
Că îți fac dintr-un țânțar,
Ca din Lenin, ditai... țar!

96. I.D.

Însă bravii proletari
Au proiecte și mai tari:
Cine-i astăzi un rahat,
Mâine ajunge deputat!...

97. E.T.

Eu nu te-aș crede, evident,
Dar uneori când îmi trag pasul
Pe lângă cei din parlament,
Nevrând, mi se întoarce nasul...

98. I.D.

În parlament, făcând popasul
La cei ce-adună bani din gros,
Vei fi pățit ceva cu nasul,
Căci știu că banii n-au miros...

99. E.T.

Te contrazic, nu doar că vreau
Sâ-mi apăr nas, urechi și gât,
Ci fiindcă uiți că-aleșii au
Și-afaceri cu miros urât...

100. I.D.

Au bani prin bănci, spălați de zor,
Ce n-au miros, dar au valoare,
Pe când, afacerile lor...
Aceea e deja putoare!

101. E.T.

La scrutin, câștigă-ades
Și-al prostiei preț de cost,
Căci, fiind ales un prost,
El devine... prost ales!

102. I.D.

Eu constat mai concludent:
Chiar de sunt în țară deși,
Proștii cei din parlament
Tare bine sunt aleși!...

103. E.T.

Da, nerozii sus trimeși
Distonează mult în for;
Știi de ce par „bine-aleși”?
Că-s aleși de „proștii” lor!...

104. I.D.

Se fălea, la un guleai,
Un șăgalnic deputat:
„Prost să fii, noroc să ai...
De așa electorat!”

105. E.T.

„Fala” insului netot
A fost pusă-n for la vot;
Parlamentul, pe cât știm,
A admis-o... unanim!

106. I.D.

Și-au mers cu votul înainte
Ca să decidă, solidari:
Având așa puțină minte,
Noi merităm salarii mari!

107. E.T.

De-ar fi salariu după minte,
O spun, cuprins de un fior,
Legislativul – ia aminte! –
Ar fi, sârmanul... cerșetor.

108. I.D.

Parlamentul n-o s-ajungă
Niciodată să cerșească:
Stă mereu ca să-l servească
Statul din a noastră pungă!

109. E.T.

Ți-o repet, din nou să iei aminte:
De s-ar da salariul după minte,
L-ar secretiza tot parlamentul,
Ca să nu-și divulge... randamentul!

110. I.D.

De onoare-i doare-n cot,
Ei oricum nu-i simt povara:
Scopul e să fure tot
Și apoi să vândă țara!

111. E.T.

Triofederalizarea,
Ce ni se impune nouă,
Face cu profit vânzarea:
Vinzi o țară, rămân două...

112. I.D.

Târgul însă nu-ncetează –
Ce urmează după-aceea:
Rușii și le anexează
Cât ai zice: hop... Crimeea!

113. E.T.

De când Putin a-nceput in-
vazia-n vecini și-a ras
o Crimee într-un ceas,
nu e Putin, ci... Ras-Putin!

114. I.D.

Dar și Putin-împărat
E un personaj sinistru:
Grișa-n Neva a „plonjat”,
Vova vrea s-ajungă-n Nistru...

115. E.T.

Așa-i soarta, vor nu vor,
A cotropitorilor;
Și-un Suvorov s-a-necat
Pe la Râmnicu Sărat...

116. I.D.

S-a-necat, de bună seamă,
După cheful ne-ncetat,
Că de-atuncea, mare dramă:
Apa-n Râmnic a secat...

117. E.T.

Pentru Stalin-ul cel mare
Să se-nece, n-avem Mare;
Însă pentru Putini mici
Avem iazul Ghidighici...

118. I.D.

Dacă n-am avea nici iazul,
 Tot există o ieșire –
 Ne-o oferă Putin, breazul:
 „Zamocit` ih vseh v sartire!”*

* rus. Înecați să fie-n budă!

119. E.T.

Cu ambiții de tot hazul
 Și măscări, Vovic, obscenul,
 Ba ne debranșează gazul,
 Ba ne strică... oxigenul!

120. I.D.

Oxigenul viciat
 E pericol, așa deci;
 Eu propun: imediat
 Să ne-adăpostim în beci!

121. E.T.

Beciul Țării carpatine,
 Plin cu vrute și nevrute,
 E și mai nociv: conține
 Băuturi... contrafăcute.

122. I.D.

Moldovenii culți, în beci,
 Și-au deschis biblioteci
 Și, citind pe întrecute,
 Au idei... contrafăcute!

123. E.T.

Iar inculții cei sărmani,
 Doar odată-n câțiva ani,
 „Beau” și ei, la vreun scrutin,
 „Ode” contra... buletin!

124. I.D.

Când se trezesc cei de votează
Din mahmureala lor nocturnă,
Constată iar, cu mintea trează,
Că-au dat cu oiștea în... urnă!

125. E.T.

Azi, Țara-i carul cu plăcinte,
În spate cu proșapul doi:
Puterea trage înainte,
Iar opoziția-napoi...

126. I.D.

Cum niciun lider nu-i mai breaz,
Se va produce, vai, sincopa
Și vom pupa un fund... de iaz,
Căci și acolo-i Europa!

127. E.T.

Nu mai pupi tu iaz, la sat! –
Liderii, săca-le-ar vița,
Toate le-au privatizat
Și-s păzite ca... granița.

128. I.D.

Iazul mare le priește
Celor hulpavi și haini,
Lor le trebuie mult pește,
Că sunt viță de... rechini.

129. E.T.

Da! Ai dreptate! Europa „noastră”
Și astăzi e-n adânc de mare-albastră;
S-a dus la fund, precum un bolovan,
Având balast un pact ruso-german...

130. I.D.

Din răsărit venind lucoarea
Împresurându-ne cu raze,
Avem în Europa gaze,
Dar le simțim mai mult putoarea...

131. E.T.

Tot de-acolo ne vin și radiații
Cu gunoiu-atomic, permanent,
Că-s roentgenizați nu doar bărbații,
Ci și statul ni-i mai impotent...

132. I.D.

Statul nostru nu-i potent, se știe,
Nici bărbații neamului prea tari,
Dar de vine-a rusului urgie,
Vor găsi ei repede... tufari!

133. E.T.

De ne retragem prin tufari,
Lui Putin, belicos ca fiara,
Nu-i trebu' tancuri, trupe mari...
Cu-o „Drujbă” cucerește țara!

134. I.D.

„Drujba” lui, ca instrument,
Orice țară penetrează;
Un popor, de nu-i atent,
Amical, îl violează...

135. E.T.

Tirișpolea și Comratul
Au la bază postulatul:
Din violuri altruiste
Nasc surori... separatiste!

Ion DIVIZA

Efim Tarlapan, cel dintotdeauna

I. D. – scriitor și ziarist. Publică epigrame, satire, fabule, parodii, scenete, miniaturi umoristice, aforisme în ziare și reviste din Republica Moldova și din România. Semnează volumele: *Tinerică mi-am luat* (1998), *Semințe de bostan uman* (1998); *Săgetat de o idee* (2000); *Pilat din... poantă* (2002); *Komicadze* (2005) ș.a. Este membru al Uniunii Ziaristilor din Moldova (1982), al Uniunii Teatrale din Moldova (1993), al Uniunii Epigramiștilor din România (1993), membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova (2001). Din 1990 este secretar literar al Teatrului Național „Satiricus I.L.Caragiale”. Deține titlul onorific „Maestru în Artă”.

Acum vreo șapte ani, când am așternut pe hârtie rândurile de mai jos, Efim Tarlapan era la fel de „tânăr și fericit” – vesel, harnic, tumultuos – precum a fost și în ultima lui zi din viață... Se știe că în ajunul zilei fatale el a reușit să ducă la bun sfârșit un proiect mai vechi de comemorare a martirului basarabean Daniel Ciugureanu, prim-ministru întregitor al Basarabiei, iar în ultimele sale ore și-a purtat pașii pe la Uniunea Scriitorilor, unde a pus la cale noi proiecte literare, s-a întâlnit cu mai mulți confrăți, iar seara, la cină, s-a întreținut cu soția și mama-soacră, glumind și râzând, ca de obicei...

Itată că pronia cerească ni l-a luat pe Efim. Însă în paginile scrise – de el sau despre el – chipul său luminos va continua să ne încălzească și să ne binedispună.

Nu-i deloc simplu să-l prinzi pe Efim Tarlapan. La propriu sau la figurat – oricum. E mereu pe drumuri, mereu angajat în multiple proiecte literare. Și-o face cu mâna lui, firește, căci nimeni – niciun sponsor, adică – nu-i nebun să investească azi bani în proiecte literare. Totuși Tarlapan mai găsește câte pe unul. Pentru că îi caută neobosit, pentru că-i mereu pe drumuri și mereu cu tolba plină... Nu doar cu săgeți satirice, din cele cu vârful înmuiat în venin (de leac și de ac... de cojoc), menite celor suspuși și la minte reduși, ce ne duc țara în prăpastie. Are maestrul în tolba sa destule

săgeți cu vârful înmuat în miere, care merg direct la inima celor mari și mici, cucerindu-i fără a le pricinui vreo *vătămare*, ci, dimpotrivă, aducându-le în suflet marea bucurie și plăcere pe care ți le procură doar umorul veritabil.

Dacă ai norocul să dai peste Efim Tarlapan la vreo sindrofie cu colegii de breaslă, cu ocazia vreunei manifestări culturale, nicidecum nu înseamnă că, gata, *l-ai prins*. În mijlocul convivilor, el nu-și mai aparține nici sie însuși. El aparține, cu trup și suflet, companiei. Este ostaticul poantei și al vorbei de duh, al replicii percutante, al paradoxului și calamburului. Spre marea satisfacție a celor din jurul său (nu a tuturor, firește, mai ales dacă aceștia sunt scriitori), maestrul Tarlapan stoarce umor din orice frază aruncată de comeseni, întorcând-o, sucind-o în fel și chip, până nu mai rămâne din ea altceva decât... derizoriul. Îi angajează în acest exercițiu al spiritului și pe amicii săi și adeseori se încinge un foc de artificii de-ți ia ochii... minții.

În albia oralityții, Tarlapan e la fel de sclipitor ca și în paginile cărților sale de epigrame, parodii, aforisme, miniaturi umoristice... Atât doar că aici, la un pahar de inspirație, el nu-și mai face griji pentru poantele pe care le comite: sunt vechi sau mai noi, publicate sau inedite, gândite mai înainte sau sclipuite pe loc, antologice sau efemere... Astfel încât, în toiul veseliei generale până la uitare de sine, multe idei scânteietoare, apărute la moment, au toate șansele să nu mai ajungă nicicând pe hârtie.

Am fost de mai multe ori martorul și părtașul unor asemenea întâlniri de suflet (de suflete vesele!), când verva debordantă a maestrului semăna în stânga și în dreapta adevărate perle de umor, care ar fi putut fi lesne convertite în epigramă, parodie, aforism... Însă, m-am convins, maestrului nu-i pasă de asta. „Am de unde”, glumește dânsul. De altfel, lui Tarlapan nu-i prea pasă nici de efectul pe care îl pot avea glumele sale asupra unor persoane vizate. De aici și dușmanii, fățiși sau ascunși, de care nu duce lipsă. Nu în ultimul rând, *de dragul lor* a ajuns să se autoexileze la Cluj-Napoca. Dar unde s-a mai văzut satiric fără dușmani!...

Și cum ziceam la început, nu-i deloc simplu *să-l prinzi* pe Efim Tarlapan. Nu mă refer la întâlnirile sporadice prilejuite de diversele evenimente culturale, când marele satiric, am mai zis-o aici, nu-și aparține

nici sie însuși. Ca să-l cunoști (*să-l prinzi*) pe un om, uneori este necesar să mănânci împreună un pud de sare, alteori... să mergi cu el la un festival de epigramă.

Acest festival, denumit „Epigrama, Zâna Ironiilor” (nu mai țin minte a câta ediție) a avut loc prin anul 2000, la Brașov. Am mers până la București cu o mașină de ocazie, oferindu-ni-se posibilitatea de a zăbovi câteva clipe la marginea unei podgorii vrâncene, ca să ne completăm rezervele de licoare pentru inspirație. La București am ajuns seara târziu. Am luat imediat trenul spre Brașov, deși acolo încă nu eram așteptați de nimeni. Conform programului, urma să fim cazați la hotel abia a doua zi pe la amiază.

Ce aveam să facem toată noaptea aceea la Brașov? De n-ar fi fost răcoarea toamnei, ne-am fi oploșit la vreo terasă. Dar cum afară era umed și rece, am pornit în căutarea unui local cu program non-stop. Și amară ne fu surpriza să aflăm că așa ceva la Brașov nu există. Sau, cel puțin, nu exista pe atunci. În cele din urmă, ne-a surâs norocul să dăm peste barul Teatrului Dramatic, care mai era deschis la acea vreme târzie, grație faptului că barmanul era secundat de prietena sa și, probabil, la fel ca și noi, nu-și doreau un loc mai bun pentru întâlnire. Astfel, alternând o ceașcă de cafea fierbinte cu un păhărel de tămâioasă, mai cinstindu-i și pe amfitrioni, ne-am petrecut toată noptilița într-o atmosferă specială.

Însă cele descrise mai sus nu reprezintă decât cadrul în care s-au depănat discuțiile și mărturisirile noastre. Un anturaj fericit, ce mai... Aici am avut prilejul să cunosc un alt Tarlapan – om în carne și oase, nu eroul liric și gânditorul mucalit, zidit între copertile cărților sale. Un Tarlapan care trăiește dureros drama poporului nostru, a conaționalilor săi de pe ambele maluri de Prut, al acestui plai pe care îl iubește bărbătește, ca un fiu și stăpân ce-i este... Și chiar dacă nu *se usucă*, la propriu, *ca un pai*, ca să-l citez lejer pe regretatul poet Grigore Vieru, are o inimă mare, plină de răni mai mult sau mai puțin cicatrizate, provocate de loviturile necruțătoare pe care le suportă neîncetat împreună cu acest neam al nostru de la tot soiul de dușmani, dinăuntru și dinafara țării. Un scriitor al cetății care, vorba vine, nu este nici dânsul *profet în țara sa* – cum altfel avea să părăsească Chișinăul său drag, stabilindu-se la Cluj-Napoca. Chiar dacă este Cetățean de Onoare al acestui oraș. *Nota bene:* al Clujului, nu al Chișinăului.

La masa slab iluminată din incinta barului brașovean, Efim Tarlapan mi-a citit mai multe pagini inedite ale jurnalului său literar. Cunoșteam tot ce a publicat până atunci în „Literatura și Arta” și în alte ediții periodice. Însă paginile apărute în presă nu se puteau compara cu aceste întâmplări și fapte inedite și, în plus, cu satisfacția de a fi primul cititor-ascultător. Unde mai pui că Efim comenta savuros fiecare pasaj lecturat, completându-l cu detalii picante care nu-și puteau afla locul în varianta pentru tipar. Își făcea mari planuri literare cu acest Jurnal al său, căruia îi găsisse chiar în acele zile un titlu metaforic (de altfel, m-a întrebat dacă îmi pare potrivit), „Lumina umbrei mele”. „S-ar putea întâmpla să rămân în literatură anume cu aceste pagini, sau mai ales cu aceste pagini de jurnal”, se confesa inimosul satiric. Și de bună seamă, însemnările sale literare redau fidel, cinstit, cu mult suflet, cu măiestria și verva scriitorului de talent care este Efim Tarlapan, o epocă importantă și controversată din istoria zbuciumată a acestui pământ, întâmplări și fapte ale unor personalități marcante ale neamului nostru. Apărut ceva mai târziu, în emblematicul său volum „Pro-scris”, jurnalul este citit și azi cu mult interes pe ambele maluri ale Prutului.

Cu gândul la Jurnalul literar al lui Efim Tarlapan, mi-am amintit de un alt talentat narator al unor întâmplări din viața literaților și artiștilor, regretatul Aurel Scobioală. Ce-i drept, autorul „Ulciorului cu pățărâni” evita latura gravă a lucrurilor, accentuând doar comicul situațiilor. La vreun an după acel festival de la Brașov, mi-a apărut volumul „Săgetat de o idee”, cu o frumoasă prefață a lui Efim Tarlapan. La lansarea cărții, în incinta Teatrului „Satiricus I. L. Caragiale”, Aurel Scobioală mi-a dedicat un catren pe care nu-l mai țin minte, însă poanta era cam de genul: „autorul și-a eclipsat prefațatorul”. Știam că Efim Tarlapan nu se supără cu una, cu două, mai ales când e vorba de o poantă spirituală. L-am rugat totuși, mai în glumă mai în serios, pe maestrul Scobioală să nu publice epigrama. Și, ca să fiu mai convingător, am scos o bancnotă de 10 lei și i-am oferit-o: „Iată, onorariul pentru... nepublicarea catrenului”. Scobioală a râs cu poftă: „Ești primul care îmi oferă onorariu pentru a nu publica ceva”.

Lección pe care ne-o dă astăzi Efim Tarlapan nouă, mai tinerilor săi confrăți de condei, în special celor care profesează satira și umorul, dar și așa-zișilor neopostmoderniști, ar putea fi rezumată în celebrul vers emi-

nescian din *Epigonii*: „Voi credeți în scrisul vostru, noi nu credem în nimic”. În scrisul său *pro-scris*, Tarlapan a fost mereu un luptător pe linia întâi. Pentru că a crezut cu tărie că asta e chemarea sa, că face o muncă necesară pentru societate, pentru binele comun, pentru întregul neam. Cel care nu crede nu este un luptător, iar arta pentru artă nu le poate fi de trebuință, se pare, nici chiar celor care o produc. Scepticismul și cinismul mână azi lumea scriitoricească spre buza neantului. Salvarea este în credință – cea adevărată, nu disimulată –, în harul ceresc, în valorificarea vocației proprii, în binele suprem. Având ambiția de a fi alături de sufletul și spiritul consângenilor, aici și acum, nu pretenția de a fi undeva-cândva... în eternitate.

...S-a întâmplat să-l întâlnesc pe Efim la funeraliile regretatului poet al neamului, Grigore Vieru. În fața Operei Naționale vălura o mare de lume îndoliată. Ștergându-și o lacrimă bărbătească, maestrul a rostit: „Să mai zică cineva acum că la noi nu se citește și nu se cinstește Poezia...”

Prin întreaga sa operă, Efim Tarlapan aduce și el dovada faptului că literatura, în speță cea satirico-umoristică, se citește și se cinstește. Ne-a lăsat drept moștenire circa 60 de cărți – de poezie satirică, parodii, epigrame, aforisme, publicistică, memorialistică, pagini de jurnal etc., precum și un mare număr de cărți pentru copii, antologii, unele fiind de unicat în literatura română. În ultimele sale zile el lucra, în paralel, la o nouă ediție a „Antologiei epigramei românești de pretutindeni” și la o „Antologie a epigramei românești basarabene”.

*Efim Tarlapan a fost acela care, în 1997, a organizat primul Festival Național de Epigramă la Chișinău, cu participarea a circa 40 de scriitori din România. Ultima ediție a acestui festival, avându-l pe maestru ca invitat de onoare, urma să înceapă chiar în ziua în care l-am condus pe ultimul drum. Evident, manifestarea a fost contramandată. Festivalul Național de Epigramă și Fabulă „Donici, cuib de-nțelepciune”, ediția a XI-a, a avut loc totuși o lună mai târziu și s-a desfășurat sub semnul Tarlapan. Versurile și epigramele sale au fost recitate atât la locul său de veci, în Cimitirul Central al capitalei, cât și pe scenă, la Gala premianților, și la agapa confrăților de condei. *Ars longa, vita brevis!**

Adrian DINU RACHIERU

Ion Miloș sau drama identității

„Eu rătăcesc din limbă în limbă /
Și sângerez...”

S-a stins, la începutul lui decembrie 2015, de parte de lume, aproape uitat de amicii literari, „cazat” la căminul de bătrâni din Lekattens (Malmö), poetul și traducătorul Ion Miloș. Simțind moartea, cu gândul la *casa viței* de la Sutjeska (Sărcia), acolo unde a văzut lumina zilei și exprimându-și, repetat, *dorința-țipăt*: cea de a fi îngropat în pământ românesc. Prizat ca un poet sceptic (Romul Munteanu, 1978), instrunând coarda meditativă în registrul unei aparente simplități și privind „cu ochi noi” spectacolul existențial, mereu proaspăt și multicolor, Ion Miloș (1930-2015), românul plecat din Sărcia (Serbia) să cucerească lumea, a stârnit – prin operă și prin traseul biografic, spectaculos și accidentat – comentarii bogate. În pofida tânguierilor, aprecierile critice n-au lipsit. Despre poet și truda sa rodnică de tâlmăcitor în câteva limbi s-au rostit voci importante, începând cu Șerban Cioculescu, de pildă. Să amintim, în treacăt, că acest „idealist incurabil” (cum l-a văzut Virgil Mihaiu) se dovedește un „martor caustic”, propunând, de fapt, un comentariu liric, coborând în concret cu o dezinvoltură cvasiepică (Petru Poantă). Să fie aceste exerciții de luciditate, filtrând existența, argumentele unui vitalist? Punem mai degrabă sub semnul întrebării o

astfel de afirmație. Dar nu putem să nu-i dăm dreptate lui Ioan Holban care, undeva, nota sec că Ion Miloș își așteaptă răbdător exegeții. Și că, pornit în căutarea identității pe suportul meditației morale, lansând aspre rechizitorii, el se dovedește mereu bătaios, robust, clamându-și *însingurarea* ca un disperat strigăt existențial, fără a capitula însă.

Într-adevăr, despre „suedez” nu s-au scris vorbele meritate. Risipim superlative pentru inițiative mult sub cota reușitelor sale, împlinind un bilanț impresionant. De ce am fost zgârciți cu Ion Miloș? De ce uităm că poetul, debutând la Vârșeț cu volumul *Muguri* (1953), a refuzat poezia „de dictat”, de rețetă stalinistă și a fost obligat să aleagă calea exilului? „Anii de muguri” și de cântec s-au preschimbat în tristețe și singurătate. Acele „fragede manifestări” erau laudate de un Virgil Birou în *Scrisul bănățean*; dar „vremea lui Ionel Miloș”, cel care, inevitabil, era „de partea tinerilor”, a fost marcată de eseul său *Ce-i de făcut?*, găzduit în *Lumina* (nr. 6/1957; nr. 1/1958), strecurat acolo prin bunăvoința lui Traian Doban, se pare. Poetul mărturisea: „sunt tânăr, neastâmpărat ca vântul”. În consecință, va blama absența criticii, mafiotismul literar, gașca jdanovistă, tutela bătrânilor ideologi în frunte cu „atotputernicul” Radu Flora, încercând a risipi, într-o cruciadă de ecou, negurile dogmatismului. Sinceritatea, firește, l-a costat. Au urmat bârfele exilului, calvarul suedez, zidul suspiciunilor și, în fine, în 1968, prima vizită în România pentru cel care scria: „Din embrion, cred, am vrut să vin în România”. Într-adevăr, acest *om-instituție* nu s-a lepădat de românită. „Nu pleca din grai” ar fi deviza urmată cu sfințenie. Dar

Ion Miloș la Lugoj, Banat

poezia sa, *gândită*, „de meditație” (Ulf Malmquist) nu putea accepta idilizarea. În *Trei țări*, Ion Miloș constata cu luciditate dureroasă: „Eu am trei țări / Iugoslavia e moartă / România zace la spital / Suedia șchiopătează. / Eu deschid ferestrele în larg”. Sau contemplând anti-blagian satul agonic: „Eternitatea nu mai trăiește în satul meu natal”. Ca și: „tinerețea a plecat peste hotare / bătrânețea se retrage în cimitire”. Bineînțeles, consecvent acestei viziuni, și erosul devine sarcastic (cf. C. Dram), vânând o „fericire programată”.

Deși Miloș rupsesse orice legătură cu literatura română din Voivodina, el trăia, cum frumos mărturisea într-un interviu (1989), cu „cugetul spre casă”. Și iată, fixat în Suedia, după o căsătorie sterilă, editorialicește vorbind (1959-1977), după acest lung boicot, după scurtele însenări, iscate de apariția unor volume sau de obținerea unor importante premii, poetul cu sufletul rănit pare a fi supus unui nou exil. Cum să explicăm, altfel, absența sa din cartea lui Ștefan N. Popa, cercetând oaza românească din Voivodina cu un vigilent „ochi din afară”, sub pavăza „principiului de obiectivitate” – cum suntem preveniți? Fiindcă, *O istorie a literaturii române din Voivodina* (Editura Libertatea, 1997) pur și simplu îl ignoră, săvârșind o strigătoare nedreptate. Încât, poetul și omul Ion Miloș, tensionat de această ecuație dilematică (om sau număr), poate scrie mâhnit, în conflict cu soarta, retras „pentru a plânge”, fugind de sine și regăsindu-se, decepționat, amenințat de pierderea identității și revigorat brusc, reizbucnind cu încăpățânarea pietrei: „să ai de toate și să nu fii nimic”. Pericolul depersonalizării, scufundarea în anonim, invazia culturii media (obligându-l să „respire pe internet”) nu sunt doar amenințări latente. Iar sfaturile (inutile, între noi fie vorba), venite din firescul și concretul ce năvălesc în poezia sa, tinzând totuși spre „puritate gnomică” (cum bine observa Mircea Martin), îndemnând la o trăire „potolită” ori la jocuri duplicitare, date fiind vicleniile vieții, par covârșite de spectacolul friii, purificator. Și cheamă în sprijin, corectiv, în lupta contra timpului, refugiul în trecut, doritor a fixa clipa cotropită de beatitudine, tocmai iubirea: „Ce-ar fi viața / Dacă iubirea nu e”. Există – ne previne Ion Miloș, la atâția ani de la debut – și „toamne cu muguri”. Dincolo de „cearta cu amintirile”, dincolo de luminile și umbrele care i-au năpădit existența, poetul e confiscat de o himeră, invocând „femeia visului din mine”. Și tristețea pânditoare, și pustiul din jur („apele curg spre singurătate”, cum notează într-un loc)

Ion Miloș, un poet mereu cu gândul la Țara sa

estompează chiotul vitalist. Un eros întomnat, înțelepțit, tânjitor, surdinizând violențele carnale, ne reamintește că „timpul e sufletul, / Însă sufletul e la spital”. Totuși „paharul dragostei trebuie băut, / Nu umplut cu duh de catedrală”. Femeia-idee, smulsă din „coasta visului”, dezleagă „muzica curcubeului”, aprinzând razele sufletului și ne învață „limba raiului”. Ea ne preumblă printr-o „grădină parfumată cu vise”, acolo unde deslușim „o melodie albă de vioară”. Invocând numele-rugăciune, acea iubire crescătoare, ținând „până va apune timpul” (devenită o „floare cosmică”), Ion Miloș află în eros un refugiu. Se poate opune, astfel, răutății din jur, nimicului care – amenințator – se cascadează instalând vidul afectiv, în fine, poate lupta cu singurătatea (care probează că „viața e rece”) și cu ispita arginților zornăitori, întreținând demonica poftă achizitivă. „Bolnav de dragoste”, poetul, trecut prin experiențe răvășitoare, deplânge acest „soare de minciună”, întins peste o lume de oameni-obiecte, în care singurătatea sângerează. În care, iată, cuvintele amăgitoare ghilotinează visătorii, iar spiritul tranzacțional pustiește sufletele. „Banii – observă Ion Miloș – lucesc în loc de soare”; iar de poezie „doar naivii se mai ocupă”.

Să fie Ion Miloș, confruntat cu „frigul suedez”, un naiv? Nici vorbă. Poezia sa, de altitudine filozofică, sub aparența simplității, enunță adevăruri fundamentale. Și o face, parcă, în joacă. La vârsta când „iubirile fug și muzica tace”, simțindu-se străin pretutindeni (dar mai cu seamă în

„patria spirituală”, România), poetul nu dezertează; nu este un capitular, deși, în câteva ocazii, mărturisea lehametisit: „cu destinul nimeni nu se poate bate”. Cel care „în trei limbi” s-a bătut cu destinul a trăit o dramă existențială și intelectuală; străin de regia culiselor, bucurându-se, în schimb, de obișnuita (la noi) ingratură a contemporanilor, Ion Miloș nu este un învins. Răbdătorul poet a tot sperat: că fără a face tărăboi pe seama dizidenței va obține cetățenia română, că va fi apreciat acasă, că, realizând un tur de forță, va poposi în librării cu alte titluri. N-ar fi trebuit, credem, să lăsăm pe seama celor care vin, tropăind nerăbdători la porțile literaturii, puțința unui gest reparator. Dar, în fond, ce-ar putea face un nealiniat, înarmat doar cu răbdare și har? Să scrie, neapărat, spunând „vorbele pe față”, știind prea bine că, din păcate, nici ura nu obosește, iar „măcinarea” elitelor, hărțuielile de grup și războaiele de mahala se poartă cu o iresponsabilă vioieșie la meridianul balcanic. Și nici nu vor conțeni curând / vreodată.

Până atunci să observăm că alții n-au ezitat să-i recunoască meritele. Tommy Olofsson descoperea în cărțile lui Miloș o „poezie veritabilă”, urcând în Parnasul suedez (cum profetea Mats Granger). Cel care a învățat limba suedeză „din mânie” (mărturisea într-un interviu) a stăpânit-o suveran (K. Möller) și, prin mobilitatea stărilor sufletești, prin mulțimea traducerilor și, îndeosebi, prin concepția asupra vieții, izbitor-diferită, „împinge granițele” (Kurt Bladh). În fine, să mai amintim că tragismul cotidian, tras într-o „filozofie subtilă” (Jim Burnes), cu iz aforistic, îl îndreptăța pe Ion Miloș să propună volumul selectiv *Prin*

Mai, 2012, Lancrăm. Festivalul „Lucian Blaga”

urechile acului (Forest Books, 1990), din care John Agard a reținut pentru *Antologia poeziei Universale* (1995) faimoasa de-acum *Dont's ask me* (*Nu mă întreba*), o poezie migratoare, prezentă și în manualele suedeze. Iar Miloș este acolo unicul reprezentant al spațiului central și est-european. De la ivirea volumului *Eterna auroră* (Editura Univers, 1977), primul lui titlu la noi, au trecut ceva ani. Harnicul Miloș a tradus peste două sute de poeți români și a adus „servicii enorme”, anonime aproape, să recunoaștem cu jenă, culturii noastre. Dar statura sa poeticească crește. Încercând să împace „Nordul” și „Sufletul”, poetul, provocând destinul, a urmat o traiectorie zbuciumată.

Ion Miloș și-a asumat condiția de exilat ca marcă ontologică, valorizând-o pozitiv (M. Cimpoi), „prin fapte”. Dar fondul tragic rămâne și, deseori, el hrănește o poezie lamentativă, vorbind despre o identitate frustrată, cultivând laconismul sub aparența ludismului. Ca om revoltat, ca „martor caustic”, poetul blamează lumea în care trăiește (minci-noasă, rapace etc.), asigurându-ne că o altă lume a visat. Dar nu acceptă filozofia resemnării. Bătăios, cum spuneam, Ion Miloș este un priceput regizor al propriului destin și, în pofida unui vers emblematic („Toată viața mea / N-a fost decât un șir de speranțe frânte”), izbânda sa poetică, certificată într-un spațiu plurilingv, nu poate fi pusă la îndoială. Chiar dacă poetul Ion Miloș trăiește (încă) în umbra traducătorului. Trudind pentru gloria altora, împovărându-se cu sarcina de eficient ambasador cultural, cel plecat în lume, văzut ca „un agent fără căpătâi” (v. *Gura lumii*), urmează a fi descoperit și prețuit. Fiindcă, cercetând nepărtinitor – cât se poate – peisajul literar, ar trebui să observăm că poetul Ion Miloș, regretabil, figurează pe lista scriitorilor subevaluați. Vinovat este chiar poetul, cel care ani în șir și-a neglijat producția lirică, traducând cu hărnicie. Dar nu numai el. Însinguratul din Malmö nu agreea „gândirea de grup” și, rămas în afara găștilor „cimentate”, suportă consecințele. Ele, deseori, rănesc dacă nu cad în păcatul killerismului cultural. Așadar, mai puțin cunoscut acasă, neglijat și de „furioșii” neo-revizioniști (încropind alte clasamente, vai, minci-noase), el a împărțit soarta unui ins „împărțit”, tânjitor, crezând că „lumea ar trebui trăită cu inima”. Încât poezia sa, aliniată doar biologicește șazecismului și glisând spre metafizic, se oferă efortului recuperator. Ea se vădește a fi o lungă autobiografie, cu pulsati nucleu erotic, „împăcând” visătoarea cu ironia și sarcasmul, vitriolând consumerismul fără frontiere.

Dacă la debut, comentând volumul *Muguri*, Radu Flora [vezi *Literatura românească din Voivodina*, Panorama unui sfert de veac (1946-1970), Editura Libertatea, Panciova, 1971] îl trecea pe Ionel (pe-atunci) Miloș pe lista celor cu „încercări poetice sporadice”, evidențiind discursivismul, ermetismul imagistic, „răsunetul eufonic”, surprinzător, și „implicațiile narcisiste”, confirmate ulterior (exemplificând cu: „Să fiu poet și să-nfior / inimă, simțuri, minte, tot – / aceasta vreau să pot!”), în timp, lirica lui I. Miloș s-a decantat și rafinat. Curios, plonjând în cotidianul tragic și gâlgând de concretitudine, ea se încarcă cu energie morală; pofta epicizării se resoarbe, previzibil, în aforistică. Observator atent, necruțător, caustic pe alocuri, poetul asistă la spectacolul lumii și propune exerciții de meditație gravă, vitriolând – cu „simplitate orbitoare” (nota Marian Barbu) – *utopia prosperității*. „Banii trag lumea spre soare-apune” (v. *Acum și aici*), „fleururile tutelare” ne năpădesc, lumea – suntem avertizați – „seamănă cu un bar” (v. *E rece inelul*), în fine, „ura nu e vindecată / Și bate toba în saloane” (v. *Viitorul fără viitor*). Sunt vechile teme (obsesive), reluate într-o orchestrare ingenioasă; încât volumele din urmă evidențiază o falsă *Poetica nova* (cum e botezat un ciclu), de fapt. Poetul nu s-a schimbat și nici nu putea să se schimbe. Și nici nu era cazul, de vreme ce și-a aflat (demult) matca. Ascultând *Cântecul timpului*, el contemplă, mâhnit, „lumea de piață”, știe că cititorii au dezertat și „iubirile nu se mai întâlnesc” (v. *E frig în lume*). Mai mult, întristat, pare a regreta chiar truda de o viață pusă în slujba culturii române: „Cui îi mai pasă / De Biserica culturii române / Ce-am ridicat-o în Suedia” (v. *Zburând prin viață*). Cine are îndoieli să citească articolul *Durerea literaturii române*, cules în „Lumina” (vezi nr. 1/2006, p. 7-10). Acolo Ion Miloș deplânge soarta unui neam care nu are „sentimentul actului obștesc”, care își hulește valorile, iluzionându-se că e cunoscut în lume. Sau să răsfioască volumul *Durerea de a fi român* (2010), un lung interviu în care, provocat, poetul din Malmö se destăinuia. E oare o întâmplare că Eminescu, în volum, apărea pe meleaguri suedeze abia în 1989, cu prilejul secolului scurs de la moartea poetului? Firește, în talmăcirea lui Ion Miloș, iute blamat apoi pentru serviciile aduse „culturii ceaușiste”. N-ar fi potrivit să insistăm aici asupra acestor dureroase chestiuni. Dar e momentul să afirmăm răspicat că avem de-a face, în cazul poetului Ion Miloș, cu o voce europeană.

Poet cioranian (zicea Mircea Tomuș), de explicit tâlc moralizator, știind totuși că „nu există gândire mai frumoasă / Decât lumina ce surâde”,

harnic traducător (a tradus, observa I. Cristofor, „cât un institut”), *înviind* odată cu *Rădăcinile focului* (1994) și considerându-se un produs al spiritualității românești, bătaiosul Ion Miloș „a lărgit granițele”; poezia sa, dialogală, filozofardă, raționalistă, îmbrățișând laconismul ideilor și tinzând spre gnomism, este însă un strigăt de durere. Din păcate, mare colecționar de premii și diplome, scoțându-și volumele la edituri fără vizibilitate, în tiraje confidentiale, Ion Miloș, temperând egoismul creatorului prin osârdia traducătorului, a fost *un poet fără impact*. Posteritatea va repara, sperăm, această nedreptate, redescoperindu-l.

P. S. Am încercat, în volumul de convorbiri cu Ion Miloș (*Durerea de a fi român*, Editura Semne, 2010), apărut sub auspiciile Ligii culturale pentru unitatea românilor de pretutindeni, prin generoasa strădanie a dlui Victor Crăciun (sperând într-o „reconsiderare vie”) și cu sprijinul Consiliului județean Alba, să-l omagiem, la cei 80 de ani, pe Ion Miloș, evidențiind bătăliile sale pentru susținerea românității. O carte, din păcate, fără ecou! Ar fi binevenită, credem, o reeditare. Cine s-ar încumeta să o finanțeze?

Ion MILOȘ

16 Februarie

Astăzi este ziua mea de naștere

Ninge ca de obicei
În lume și pe anii mei

Atâția au ajuns înaintea mea!

Eu rătăcesc din limbă în limbă
Și sângerez

Eu încă nu sunt eu

Eu încă nu sunt eu, Doamne!

N-am voie să-mi aleg singur mersul drumului
Să cânt cu adevărul sus pe culmi
Mă simt acasă doar în scorbură la bufnițe
Nesiguranța îmi umple nopțile cu vânt

Oamenii trec pe lângă mine fără să mă vadă
Nu arăt ca toată lumea
Soarta-mi bate cuie în frunte
Eu sunt născut ca fiul Tău, Iisus

Cuvinte

E frig în cuvinte
Iubirea doarme cu șerpii
Realitatea și adevărul
Sunt ca mutul cu surdul

Cine are bani are de toate
Numele înscris pe frunte
Și puterea-n buzunar
Frunză verde și-un tâlhar

Cine e nemulțumit –
Să înjure
În numele libertății de expresie
Și al dreptului internațional

De azi pe mâine

Femeile nu mai vor să fie muze
Iubirea n-are viitor

Poeți bătuți de sărăcie
Citesc versuri în cafenele
Musafirii citesc horoscopul
În ziarele de seară

Birocrații discută despre cultură
Și se scarpină
Copiii privesc triști spre cer
Raiul nu mai fascinează

Viața de azi pe mâine

Țara mea

Care este țara mea

Acea în care întâmplător m-am născut
Acea pe care singur mi-am ales-o
Sau aceea unde se vorbește limba mea?

Lucruri oarbe trec pe lângă mine
Se bat cu pumnii în piept
Nu mă primesc în hora lor

Dumnezeu
Își spală rănila în sufletul meu

În stradă

*În urma noastră doar coșuri de gunoi
cu speranțe și idealuri mototolite.
Iar noi – rătăciți în neunde,
fără pic de lumină în priviri,
fără averi, fără patrie,
fără nume –*

*O generație pierdută în proteste
și în mari adunări naționale.*

*Tineri și frumoși, cu aripile-n vânt,
mergeam semeț pe poduri întinse de flori
și fluturam energic drapele ale libertății...
Deși flămânzi și goi – nimeni nu ne putea opri
din avânt.*

*Cât timp ne strigam la cer năzuințele
Alții împărțeau pământurile și roadele,
apoi se urcau pe scenă și ne aruncau praful în ochi
să nu vedem nimic.*

*Azi ei se plimbă pe cele mai mari poduri din lume,
iar noi ne scoatem spinii din tălpi
în stradă.*

Liliana ARMAȘU

ISSN 0235-9111 20153 >

9 770235 911105